

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

A MEGYEI-JÁRÁSI KÖNYVTÁRI HÁLÓZATOK
KIALAKÍTÁSA 2. RÉSZ

A KÖNYVTÁRBUSZOS SZOLGÁLTATÁSOK
HASZNOSULÁSÁNAK ELEMZÉSE

HAGYOMÁNYOS ÉS/VAGY DIGITÁLIS OLVASÁS

HOZZÁSZÓLÁS AZ ETO KÉRDÉSEIHEZ

TÉR, HELY, KÖNYVTÁR

A SZOVJET KÖNYVTÁRÜGY ELSŐ ÉVTIZEDE
1917 UTÁN – A KORABELI LEXIKON ALAPJÁN

DOKUMENTUMSZOLGÁLTATÁS DÁNIÁBAN

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2012/2

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2012/2

A TARTALOMBÓL:

⌚ A MEGYEI-JÁRÁSI KÖNYVTÁRI HÁLÓZATOK KIALAKÍTÁSA 1. RÉSZ ⌚
KÖNYVTÁRAK A PEREMHELYZETBEN ÉLŐK SZOLGÁLTATÁBAN: BÖRTÖN-
KÖNYVTÁRAK 2006–2010 ⌚ SZERZŐK NYOMÁBAN: A KÖNYVTÁRI SZAB-
VÁNYOK SZEREPE AZ INTÉZMÉNYI PUBLIKÁCIÓS ADATTÁRAK NÉVKEZE-
LÉSÉBEN ⌚ AKI KERES, AZ TALÁL? KUTATÁS ÉS INFORMÁCIÓKEZELÉS A
DIGITÁLIS KORBAN 2. RÉSZ ⌚ A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR KÉT
TÖRZSGYŰJTEMÉNYE ⌚ MEGKÉSETT FELÍVELÉS: A CÁRI OROSZORSZÁG
KÖZKÖNYVTÁRÜGYE ÉS OLVASÁSKULTÚRÁJA (1830–1916) ⌚ AZ EFEMER
KIADVÁNYOK GYŰJTÉSÉNEK NEMZETKÖZI GYAKORLATÁRÓL ÉS ANNAK
TANULSÁGAIRÓL ⌚ A NÉMET KÖNYVTÁRI HÁLÓZATOK JÖVŐJE. KRITIKAI
ÉSZREVÉTELEK ⌚

22. (58.) ÉVFOLYAM, 2012. 2. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

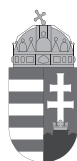
✂ Borítóterv: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂ Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂ Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizethető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős kiadó: dr. Sajó Andrea ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető: Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)
Library Literature and Information Science Full Text (Wilson);
LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO).
ProQuest Library Science

*A folyóirat megjelenését a Nemzeti Erőforrás Minisztérium és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

www.nefmi.gov.hu

Nemzeti
Kulturális
Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

AMBERG Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), DANCS Szabolcs (OSZK, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), FEIMER Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), FÜLÖP Géza, M. (szakíró, Marosvásárhely), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KNAPP Éva (ELTE Egyetemi Könyvtár, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar Könyvtári Tanszék, Jászberény), KÖNTÖS Nelli (ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), MÁNDY Gábor (a FSZK ny. munkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE Kari könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTAK ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Katalin (ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet, Szeged), PERJÉSI Vera (Országgyűlési Könyvtár, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SONNEVEND Péter (ny. főiskolai tanár, Kaposvár), SZABÓ Sándor (ny. főiskolai tanár, Bp.), TÓTH Gyula (ny. főiskolai tanár, Szombathely), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője).

Abstracts	213
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

TÓTH Gyula: A megyei –járási könyvtári hálózatok kialakítása 1. rész	217
---	-----

AMBERG Eszter: Könyvtárak a peremhelyzetben élők szolgálatában. <i>Börtönkönyvtárak 2006–2010</i>	241
--	-----

KÖNTÖS Nelli: Szerzők nyomában. <i>A könyvtári szabványok szerepe az intézményi publikációs adattárak névkezelési stratégiájában</i>	255
---	-----

PERJÉSI Vera: Aki keres, az talál? <i>Kutatás és információ-szerzés a digitális korban, könyvtáron innen és túl 2. rész</i>	281
--	-----

MÚLTUNKBÓL

KNAPP Éva: A budapesti Egyetemi Könyvtár két törzsgyűjteménye – <i>XVI–XVII. századi nem hungaricum nyomtatványok</i>	299
--	-----

NÉMETH Katalin: Könyvtári feladatok a Domonkos Örökségvédelmi Táborokban	(e*)
---	------

KITEKINTÉS

SONNEVEND Péter: Megkésett felvetés. <i>A cári Oroszország közkönyvtárügye és olvasáskultúrája (1830–1916)</i>	311
---	-----

DANCS Szabolcs: Az efemer kiadványok gyűjtésének nemzetközi gyakorlatáról és annak tanulságairól	336
---	-----

* Csak elektronikusán

WIESENMÜLLER, Heidrun: A német könyvtári hálózatok jövője. *Kritikai észrevételek a Tudományos Tanács és a Német Kutatási Társaság ajánlásairól* (Töm.: Murányi Lajos) 343

KÖNYVSZEMLE

Szinnyei univerzuma

GYURCSÓ Júlia: Idősb Szinnyei József bibliográfia 1-2. *(Ism.: Szabó Sándor)* 351

„Minden az olvasással kezdődik” Egy konferencia előadásainak olvasása közben

Az olvasás esszétantárgyi feladat. (Szerk. Nagy Attila, Imre Angéla, Köntös Nelli) *(Ism.: Fülöp Géza)* 354

Angol nyelvű kézikönyv a referálásról

KOLTAY Tibor: Abstracts and abstracting. A genre and set of skills for the twenty-first century *(Ism.: Feimer Ágnes)* 357

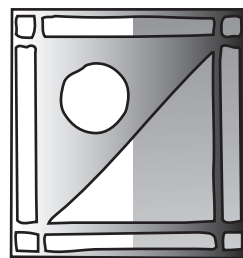
KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK)

Könyvtár- és információtudomány	361
Könyvtár- és tájékoztatásügy	367
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	380
Munkafolyamatok és szolgáltatások	386
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	398
Vezetés, irányítás	399
Felhasználók és használat	408
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	419
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	424
Kapcsolódó területek	426

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Formation of library networks in counties and districts in the 50's. Part 1

TÓTH Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.) 2012. no. 2. pp. 217–239.

The study describes the development of county and district library networks in the period 1952 through 1960. In Hungary public libraries were first founded in the period 1949 to 1952: these were the so-called district libraries. Later these district and town libraries – the latter operating in a few places only – were organized into networks. In 1952 county libraries were established too in every county. It was planned to organise central libraries in the 138 districts, but this task could not be implemented in a short time: it could only be realized in 1960, when the network of village, district and county libraries was set up. In communities, where the library had a tradition, the new county or district libraries were stronger, nevertheless, their re-organization and the cataloguing of collections took a long time. The decree of the Council of Ministers (1952) had not offered a model for county and district libraries, the relevant guidelines were completed in 1953–1954 only. County libraries were meant to be both research and public libraries, but because of their traditions, weak collections and untrained staff they could not fulfil these tasks – their activities remained similar to the *volksbücherei*. (They were actually village libraries of a bigger size, with functions similar to those of district libraries.) It was a mistake to tear away these libraries from the town's funding body. In the early period also the merger of town and county libraries was merely formal. The National Conference on Librarianship in 1952 recommended setting up children's libraries in the county and bigger town libraries. This was the first important step on the way to modern public libraries.

Prison libraries in Hungary in 2006–2010

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 241–254.

The study describes, based on statistical data in the period 2006 to 2010 and on interviews with librarians working in prisons, the situation of prison libraries and prison librarians in Hungary. The libraries of modern correctional institutions must play a key role in supporting the education, recreation and rehabilitation of prisoners, helping them return to society. To accomplish these tasks properly, Hungarian prison libraries must be supported and developed. Nowadays these isolated libraries, operating within the framework of increasingly multicultural and multilingual institutions, are not able to meet all the needs of prisoners for reading materials and information: that is why these libraries should co-operate with other libraries and should take part in the interlending of books and other materials. It would be necessary everywhere to employ professional staff, and to develop a comfortable library environment with adequate furniture and spacious service areas. Modern information technology should be provided – without risking security, of course. Prison libraries as institutions of inclusion and providing chances may accompany prisoners into the knowledge-based society; this is why it is so important to develop them.

The role of library standards in working with authors' names in institutional repositories

KÖNTÖS Nelli

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 255–279.

Institutional repositories are new tools in scientific communication. Digital repositories manage authors' names in a way which is strongly different from the standards and guidelines applied in library practice. The open source software products as background to these databases do not offer possibilities to create authority files of personal names, to identify single authors and to link name variants, thus causing many difficulties and inaccuracies during the retrieval of publications uploaded to repositories. To improve the reliability and authenticity of systems it would be an important step forward to apply a data exchange

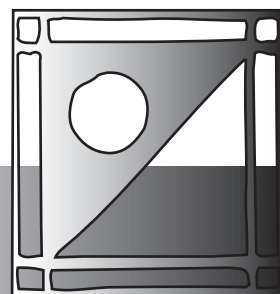
format based on MARC, and to identify authors with a code (International Standard Name Identifier, ISNI) corresponding to the ISO 27729 standard.

Research and information acquisition in the digital age, in and beyond libraries. Part 2

PERJÉSI Vera

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 281–298.

The second part of the study offers methodological know-how for coping with the challenges mentioned earlier, brought about by technological change and the *Zeitgeist*. Acknowledging that the range of devices to manage library collections and to organise knowledge is almost infinite, the author illustrates, through some examples taken from the practice of special libraries; that also with the re-formed user preferences and expectations, the library does hold an added value for the field of scientific research. The practical ideas discussed in this paper help readers find their book, as envisaged by Ranganathan. Promoting Open Science, digitising library collections, contributing to shared catalogues relying on unified principles at the national as well as international levels, and exploiting the potential of web2.0, all provide an exceptional opportunity for future librarians to re-define their role in the digital age. As a result, they are gradually moving away from the passive attitude of the “keepers of knowledge” and are more likely to become encouraging-supporting research co-ordinators. To achieve this, however, they not only need new skills and abilities but the library as a physical space should also be re-invented, since the transforming patterns of scientific thinking and research may soon change the library into a primary centre of trans-disciplinary academic life and scientific debate.

FROM OUR PAST

Two core collections of the Budapest University Library: foreign prints from the 16th and 17th centuries

KNAPP Éva

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 299–310.

In the Budapest University Library new objectives have been formulated in recent years to make the library's audience acquainted with prints held by the library as research resources. The materials from the pre-1800 period were organised into separate special collections by centuries, and their records were uploaded into electronic catalogues. To implement this concept the earlier storage system of prints was completely re-organised, parallel to cleaning and restoring prints on a continuous and planned basis. As a result of this work of ten plus years new storage systems for the 16th-century so called Antiqua collection and the 17th-century Baroque-collection were implemented, together with cataloguing this material according to a system elaborated within the library (now used countrywide as a national standard in the shared catalogue of old prints, MOKKA-R). The study introduces the two new special collections with a few examples of important books.

Tasks of librarians in the Dominican Heritage Camp in Vasvár, West-Hungary

NÉMETH Katalin

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. (e*)

The Dominican Order's Historical Collection in Vasvár has been organising since 2004 youth camps on protecting cultural heritage. Each year, except for 2006 and 2008, enthusiastic young people provided assistance to selecting and cataloguing the archives and library material of this collection. The students of the Eötvös Loránd University Faculty of Arts (specialising in librarianship, history, archives, art history and Latin) complemented their theoretical studies as a kind of in-practice training. To cata-

logue the volumes in the Dominican Order's Historical Collections means a challenge for students, as this work requires to synthesise their knowledge in Latin, German and other languages, theology etc.). The study presents how students can contribute to the development of this Historical Collection, as well as the role this summer voluntary work plays in their special training.

FROM ABROAD

Librarianship and reading culture in the Russian Empire (1830–1916)

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 311–335.

In the last third of the 19th century Russian librarianship has gained an impetus as a post-effect of Alexander II's reform decade. A new democratic institution, the public library was born, whose development was accompanied by a flourishing period of other cultural branches (publishing, press, museums etc.).

The author presents the first 25 years in the development of Russian public libraries: the years of evolvment between 1880 and 1905, as well as the short period of golden age in 1905 to 1916. He discusses in separate chapters: the evolution of reading, the appearance of new genres (people's literature, thrillers) and their readers, the volume of books borrowed from libraries and their composition. In a new chapter he provides an overview about the situation of librarians, their co-operation, training, associations and journals. As a whole, librarianship in this age may be considered as ambiguous: central government in most cases has rather slowed down the liberally thinking public libraries gaining ground instead of supporting them. The spreading of reading, the desire for social mobility, the demand for entertainment, various civil initiatives, the appearance of supporters, the self-organisation of the library profession, all contributed to developing libraries. This trend has become later restrained by World War I, later by the Bolshevik revolution.

*(e) See the electronic-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

The collection of ephemera in international practice; lessons from abroad

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 336–342.

It is a complex question of the collection development how to manage materials quickly becoming obsolete. Nowadays we must re-consider which documents belong to ephemera, and which part of these materials is worth cataloguing and preserving for a long time. The author describes the Anglo-Saxon, German, French and Swedish practice in the relevant national libraries, their collection development policies regarding the various types of ephemera: those to be collected and those not collected. International practice is not homogeneous; however, some examples should be considered for use in Hungary, maybe in a revised form. The author raises some further aspects about the collection of this material in Hungary: he proposes to introduce the term ephemera instead of small prints, to narrow down the scope and themes of ephemera to be collected, and to enhance the co-operation of libraries in collecting this type of material.

WIESENMÜLLER, Heidrun: The future of German library networks

(BuB, Forum Bibliothek und Information, Jg. 63. 2011. H. 11–12. pp. 790–796.)

(Reviewed by Lajos Murányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 343–350.

At the end of 2006 the Standing Conference of German Cultural Ministers tasked its Scientific Council (Wissenschaftsrat) with evaluating the German library networks. Work began in mid-2009. The closing report „Recommendations on the future of library network systems in Germany” was published on January 28, 2011. The experts have explored the regional networks not only on their own, but also as a comprehensive system, at the national level. In the meantime also the Committee for Research Libraries and Information Systems of the German Research Alliance (DFG) dealt with the theme, and

published on February 2, 2011 a „Position paper to develop library networks as part of a national information infrastructure”. These two papers differ only in nuances, but have the same key tone. The two bodies in question published a three page common statement as well, under the title „The future of the library network system”. Their overall assessment was extremely critical. In her article professor Heidrun Wiesenmüller of the College for Media, Stuttgart delivers her detailed opinion on these papers and provides recommendations.

BOOK REVIEWS

József Szinnyei senior's universe

GYURCSÓ Júlia: Idősb Szinnyei József bibliográfia 1–2. 2011.

(Reviewed by Sándor Szabó)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 351–353.

“Reading is relevant to all subjects taught.” Papers of a conference

Az olvasás esszantárgyi feladat. Szerk. Nagy Attila, Köntös Nelli, Imre Angéla. 2011.

(Reviewed by Géza M. Fülöp)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 354–357.

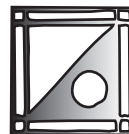
An English-language handbook by a Hungarian professional

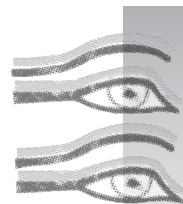
KOLTAY Tibor: Abstracts and abstracting. A genre and set of skills for the twenty-first century. 2010.

(Reviewed by Ágnes Feimer)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 22. (58.)
2012. no. 2. pp. 357–360.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (ABSTRACTS)

A megyei-járási könyvtári hálózatok kialakítása

1. rész

TÓTH Gyula

Ez az írás a megyei-járási könyvtári hálózatok 1952–1960 közötti időszakát tárgyalja, hiszen 1960-ban lett teljes a rendszer. Elfogadom Kiss Jenő javaslatát: a hazai könyvtártörténet alapvető jogszabályok, könyvtári konferenciák szerint periodizálható. Ám az 1956-os törvényerejű rendelet a közművelődési könyvtárak tekintetében nem idézett elő alapvető változást (azt az 1952-es minisztertanácsi határozat végezte el), a hálózatszervezést korábbi elvek szerint folytatták. A körzeti könyvtári előzmények jórészt feltártak, de a városiak helyzetét itt kell felvázolni. Az időhatárok nem kizárólagosak, a záróév sem az, egyes fejlemények átnyúlnak az új korszakba.

Magyarországon 1952 előtt nem voltak megyei könyvtárak.¹ Rendszerről, a körzeti könyvtárak szervezésétől, 1949-től lehet beszélni, s ezek (két) járási könyvtárnak tekinthetők. A megyei könyvtárak körzeti könyvtári előzményeit már összefoglaltam, nem szükséges megismételni.²

Megegyi-járási könyvtárak szervezésére a körzetiek folytathatatlansága miatt került sor. Nemes Dezső mondta az 1952. március 17-én és 18-én tartott Országos Népművelési Értekezleten: „a körzeti könyvtárak nem

végeznek tényleges könyvtári munkát, [ezért...] a körzeti könyvtáraknak ezt a rendszerét fokozatosan a megyei és a járási könyvtárak hálózataival váltjuk fel."³

Bangó Béla úgy emlékezik, hogy a mennyiségi eredmények egy idő után szétfeszítették a kereteket; három fővel a körzeti hálózat működtetése egyre lehetetlenebbé vált. 1951 szeptemberében már elhatározták, hogy a rendszert új alapokra helyezve a tanácsok területi szervezettségéhez kell igazítani.⁴

A körzeti könyvtár áttörési⁵ lehetőséget kínált a *public library* irányába, ám 1949-től a szovjet példát követték, s ez népkönyvtárakat eredményezett. 1952-ig annyi valósult meg, hogy a községi könyvtárak közös szervezetbe kerültek. A körzeti könyvtár eredeti attribútumai nem teljesültek. A körzeti könyvtárat a polgári országok a falusi lakosság városi szintű és választékú ellátására a *public library* falusi változataként találták ki. Nálunk 1949-től nem ez valósult meg.

Az átszervezés másik oka a városi könyvtárak rossz helyzete. Magyarországon alig volt városi könyvtár; ahol igen, ott az évtizedek során összegyűlt állományuk nem felelt meg sem a szabadművelődési, demokratikus szellemnek, sem a szocialista művelődés- és könyvtárpolitikának.

A városok helyzete (is) változtatást sürgetett

Az első városi könyvtárak a 19–20. század fordulóján létesültek, többségük levéltárhoz, múzeumhoz, kultúregyesülethez, Budapesten statisztikai hivatalhoz kapcsolódott. A kortársak sem voltak elégedettek. *Ferenczi Zoltán* a nagyobb városokban angolszász típusú *public library* kialakítását javasolta, sikertelenül. Az angolszász modellhez legközelebb *Szabó Ervin* jutott. 1910-es *Emlékiratában* olyan modellt ajánlott a fővárosnak, amely munkamegosztást jelentett a *reference-library* központ és a kölcsönkönyvtár (népkönyvtár) kerületi fiókok között. Másfelől kooperációt kívánt más könyvtárakkal és a

várossal agglomerációban lévő községekkel. A két világháború között ugyancsak elégedetlenek voltak a városi könyvtárak működésével – néhányat leszámítva.⁶ A vidéki városok – Debrecen, Győr, Sopron, Szeged, Székesfehérvár, Szombathely kivételével – gyakran könyvtárral sem rendelkeztek.⁷ A háború a helyzeten tovább rontott. 1952-ig a városokban kevesebb történt, mint a községekben.⁸ A megyeszékhelyeken többnyire alig vegetáló városi könyvtárak léteztek, de a kisebb városok könyvtári helyzete lesújtó volt.⁹ *Gyáni Gáborral* ellentétben úgy vélem, nem a hazai közkönyvtárak jeleskedtek a polgárosodás előmozdításában, hanem éppen fordítva: a városiasodás hiányosságai váltak a közkönyvtári fejlődés gátjává.¹⁰

Az 1945 előtti városi könyvtárak többségének gyűjteménye inkább a tudományos kutatást szolgálta; néhány a tízezres nagyságot is elérte. 1945–46-ban kivonták belőlük a nem kívánatos anyagot. Ennek gyakran esett áldozatul értékes helyismereti, tudományos könyv- és periodika-anyag. Ide irányították az államosított könyvgyűjtemények használható részét, melyre központilag nem tartottak igényt, emiatt a városi könyvtárak évekig az állományrendezéssel voltak elfoglalva. 1950-ben az akkor alakult városi tanácsokhoz kerültek.¹¹ Ekkor váltak el a másik közgyűjteménytől. Ezek a városi könyvtárak szerény elhelyezési, tárgyi és személyi viszonyok között korlátozott szolgáltatásokat nyújtottak, gyér forgalmat bonyolítottak, nem is a régi, hanem az újabban beszerzett vagy kapott könyvanyaggal.

Kégli Ferenc a székesfehérvári városi könyvtár történetét mintaszerűen feldolgozta. A könyvtár helyzete tipikus, az átlagnál jobb volt. *Székesfehérvárott* a könyvtár 1946. november 5-én nyitott újra, kölcsönzést november 12-étől folytatott. Fenntartásáról a városi önkormányzat gondoskodott. A városi könyvtár elrendezése megfelelt az akkor szokásosnak: a kölcsönözni kívánt mű a raktárból a könyvtáros közvetítésével jutott az olvasóhoz. Az intézmény egyetlen kinevezett alkalmazottja a gondnok volt, bár

a város költségvetésében 1947-től szerepelt a könyvtáros illetménye, de a státus betöltésére nem került sor. A kezelésével megbízott pedagógus 1946 augusztusa és 1947 augusztusa között 1200 munkaórát dolgozott a könyvtárban.¹²

Az 1946. novemberi állapot szerint 3 745 mű (4 389 kötet) került az alapleltárba. A növedéki napló 1947-ben 132, 1948-ban 118, 1949-ben 309, 1950. május 8-ig 116 kötetet mutatott. A fogyatéki napló alapján 1947-ben 24, 1948-ban 45, 1949-ben 658, 1950. május 8-ig 840 kötetel csökkent az állomány. A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékeket 1946-ban kivonták, 1947–1948-ban „szétolvasott” könyveket selejtezték; az 1949. évi kivonás az Országos Könyvtári Központ, az 1950. évi pedig a Népkönyvtári Központ által elrendelt selejtezések végrehajtásából adódott. Az 1949. szeptember 30-i adat szerint a 3919 kötet 57%-a szépirodalom volt 2240 kötetel, az ismeretterjesztő irodalom 43%-ot tett ki 1679 kötetel. A könyvtáros 1946 végén kétezer kötetre becsülte a nyilvántartásba nem vett könyveket. A kispolgári szemléletük miatt kivont könyvek jó részét – másutt is alkalmazott „könyvmentési” módszerrel – nem zúdába küldték, hanem a leltározatlan, feldolgozatlan anyag közé sorolták. 1949–1950 fordulóján a könyvtár tényleges állománya 8–10 ezer kötet lehetett.¹³

A székesfehérvári városi könyvtár könyveket kölcsönzött. Az 1946-os kezelési szabályzat 21.§-a csak utalt olvasóterem használatára. A könyvtárnak a 16. évét betöltött személy lehetett a tagja – két helybéli jótállásával. Az olvasók heti 2 órában kölcsönözhetek 2 hétre. 1947. októberéig 223 olvasót vettek nyilvántartásba. Egy hónappal később a Népszava újságírója lehangolónak nevezte, hogy a 250 addig bejegyzett olvasóból csak 130 kölcsönzött rendszeresen, s ezek fele középiskolás volt. A cikk hatására nőtt az érdeklődés: 1948-ban 1873 ismeretterjesztő, 8 383 szépirodalmi művet, összesen 10256 kötetet, 1949-ben 1692+6841= 8533 kötetet kölcsönöztek. „A városi könyvtár ebben az időszakban sem tudta betölteni a neki illő helyet a város kulturális életében [...], az intézmény eredményes

működéséhez most sem teremtődtek meg a szükséges feltételek: önálló személyzet, folyamatos nyitva tartás, olvasóterem stb. Mintha a városi könyvtár nem illett volna bele a kultúrpolitika szabadművelődési korszakának mozgalmába, mintha kívül esett volna a városi Nemzeti Bizottságot alkotó pártok látókörén.”¹⁴

1949. február 11-én a fehérvári Városi Könyvtárt közgyűjteménnyé nyilvánították. Az Országos Könyvtári Központ elnökének javaslata alapján készített 1950. évi költségvetési előirányzat szükségesnek tartotta a vezető könyvtáros mellé kezelői munkakör és altiszt beállítását, a könyvtár teljes átrendezését, selejtezését és katalogizálását, az összes helyiség fűtésének megoldását, 30 folyóiratcím előfizetését, a selejtezés során keletkező hiányok pótlására évi 5000 forinttal való gyarapítását.¹⁵ Hogy a városi könyvtár ilyen mértékű fejlesztésére nem került sor 1950-ben, abban – Kégli szerint – szerepe volt a körzeti könyvtár létesítésének. A körzeti könyvtár társbérletbe került a városi könyvtárral, és a két könyvtár ünnepélyes átadásakor nyílt meg a 7000 forintos költséggel berendezett városi olvasóterem is. A város kulturális ügyosztálya vezetőjének intézkedésére 1950. május 12-én a városi könyvtár 3553 kötetét átadták a körzeti könyvtár vezetőjének. A korábbi állományt lényegében teljesen kivonták a forgalomból. A körzeti könyvtár vezetője így értékelte a két könyvtár avatását a Népművelési Minisztériumba küldött jelentésében: „hiszem, hogy ez nagy változást fog eredményezni [...], ha rágondolok, hogy a városi könyvtárban lévő szemét helyett, milyen értékű ideológiai és haladó szellemű szépirodalmi műveket adhatunk dolgozóink és az ifjúság kezébe.”¹⁶ A városi könyvtárnak az avatáskor nem volt vezetője, az intézmény gondnokának dekoratőr-szobafestő férjét bízták meg. Amikor június 9-én kinyitotta a könyvtárat, 500 új könyv állt az olvasók rendelkezésére. Az új kultúrpolitikának megfelelő, időközben 1000 kötetesre duzzadt állományban elsősorban szovjet, néhány magyar klasszikus szerző és a dolgozók politikai fejlődését szolgáló ideológiai anyagok voltak. 1951-ben a könyvtáros kérésére a Népműve-

lési Minisztérium engedélyezte, hogy a körzeti könyvtár előbb 700, majd újabb 500 kötetet adjon. A Fejérmegyei Néplap 1951. március 20-án felróta, hogy „a Városi Tanács kulturális ügyosztálya egyáltalán nem, vagy ha törődik is valamit a könyvtárral, azt teljesen kultúrpolitika-mentesen teszi. A könyvtárnak még ma sincs kinevezett könyvtárosa, a ki nem nevezett könyvtáros sem kap semmi támogatást, hogy milyen irányban fejlessze az olvasómozgalmat.”¹⁷ Az áldatlan állapotok kialakulásában szerepe volt annak, hogy nem tisztázták a városi és a körzeti könyvtár kapcsolatát. „A Népművelési Minisztérium 1951 márciusában még a városi tanácsok oktatási és népművelési osztályának felügyelete alatt álló önálló intézményként gondolta megszervezni a városi nyilvános könyvtárakat. E könyvtártípusban szervezetileg egyesíteni kívánták (s ha mód van rá, egy helyre gyűjteni) a vidéki múzeumoknak a kézikönyvtárán kívüli könyvtárrészeit, a volt szerzetesi könyvtáraknak a tudományos kutatás szempontjából értékes könyveit, a műszaki könyvtárakat,¹⁸ valamint az elemi és a középiskoláknak az oktatási feladatokhoz szükséges műveken kívüli könyvtárrészeit. A cél az volt, hogy a városi könyvtárak fokozatosan tudományos könyvtári színvonalra fejlődhessenek. [...] Májusra [...] módosultak a minisztériumi szempontok.”¹⁹ Egy körlevéllel a körzeti könyvtárnak rendelték alá; március és május között koncepcióváltás történt. Székesfehérvár szerencséjére 1951 novemberében Könczöl Imrét, a megyei tanács oktatási és népművelési osztálya volt vezetőjét bízták meg a könyvtárosi teendőkkel abban bízva, hogy „a városi könyvtár hosszú vajúdas után végre betöltheti feladatát.” Könczölnek mindent előről kellett kezdenie. Az Országos Létszámbizottság 1951-ben egy könyvtáros, a következő évben négy státus betöltésére adott lehetőséget. A 12–15 000 kötetre becsült állománya rendezetlen, ömlesztett állapotban volt kb. 3 000 kötetnyi forgalmi állománnyal (a valóságos állományról sem leltár, sem egyéb nyilvántartás, katalógus nem volt). A 700 beiratkozott olvasóból 173 látogatta az előző hónapban, az olvasók egy ré-

sze hónapokig nem vitte vissza a kikölcsönzött könyveket. A tanács nem gondoskodott tüzelőről sem. Könczöl Imre azt írta 1952 januárjában: „Most kell megteremteni a tulajdonképpeni Városi Könyvtárt...”²⁰

A veszprémi könyvtár történetét Varga Béla tárta fel.²¹ Veszprémben a városi könyvtárt a múzeummal közös szervezetben 1948. május 1-jén nyitották meg újra. 1949 közepéig színvonalas olvasószolgálati munka folyt, később romlottak a személyi feltételek. 1950. szeptember 15-én a Városi Tanács javasolta, a könyvtár kerüljön a (megyétől) városhoz, október 15-én nyíljék meg. (Erre az MDP kongresszus tiszteletére, 1951 februárjában került sor!) 1950-ben, a szétválasztásakor a könyvtárnak két, 1951-ben három, 1952-ben négy főfoglalkozású dolgozója volt. A háború idején kb. 1500 könyv pusztult el, többször voltak nagyarányú könyvkivonások, a szétválasztáskor sok könyv maradt a múzeumnál, így a nyitáskor mintegy 2000 kötetük volt. A városi és a körzeti könyvtár az egyesítés előtt is egy helyiségben, szorosan együttműködött, a megyei könyvtár megalakítása csak gazdasági és szervezeti kérdést jelentett.

A Győri Városi Könyvtár a két világháború között a legjobban működő vidéki könyvtárak közé tartozott Bay Ferencnek (is) köszönhetően. A háború után 1946 áprilisától állt újra olvasói rendelkezésére. A megye másik jelentős városi könyvtára, a soproni 1946. december 10-én nyitott.²² A Központi Technológiai Könyvtár Győrött is létesített fiókot, mely 1949. december 18-án létesült, 1951. június 1-jén pedig egyesült a városi könyvtárral annak műszaki fiókjaként.

Szombathelyen a Kultúregyesület fenntartásában működő és Pavel Ágoston által jelentős városi könyvtárrá fejlesztett intézmény az 1944-ben elrendelt kivonásokat sem hajtotta végre: a zsidó származású szerzők műveit jórészt megmentették az intézmény közgyűjtemény voltára hivatkozva. 1945-ben a fasiszta és szovjetellenes könyvek és folyóiratok beszolgáltatását sem teljesítették a fenti elvre hivatkozva. Az 1949–1950-es selejtezéskor 1500 kötettől váltak meg. Állományegységek eltávolításával, azokat

feldolgozatlanak minősítve értékeket mentettek. A könyvtár 1950. július 4-én nyitotta meg kapuit a használók előtt – bár 1946-ban már kultúregyesületi könyvtárként nyitva tartott. Az 1946–1947-ben szellemi inségmunkásokkal végzetett katalogizálás, majd az 1948. június 24-én történt városi tulajdonba adás, de főleg a rossz elhelyezés akadályozta működését. A könyvtárnak újra lett vezetője. Többször is költözni kényszerültek; 1951 végén kerültek a Köztársaság térre, ahol 1952. augusztus 17-én a megyei könyvtár megalakult. 1951-ben a peremközségek hét népkönyvtára fiókként a városi könyvtárhoz került. A városi gyűjteményről nincs pontos adat, csak arról, hogy 1969-ig 15723 kötet könyvet dolgoztak fel. 8000 kötetet az OSZK könyvelosztójába, 500 kötetet más könyvtárak helyismereti gyűjteményébe küldtek. Néhány száz kötetét a levéltár és a múzeum kapta.²³ A Megyei Könyvtárnak 1952-ben mindössze 4107 használható kötete volt.²⁴

*Debrecenben az 1919. augusztus 1-jén megnyílt Városi Könyvtár „egyike volt annak a néhány – 1940-ben nyolc! – városnak, ahol valódi nyilvános közkönyvtár működött.”*²⁵ 1951. januárjától önállósult a debreceni Közművelődési Könyvtár, de továbbra is az ugyancsak államosított Déri Múzeum épületében maradt. „1951 végén mintegy 27 ezer; egy esztendő múlva több mint 30 ezer kötetet számlált. A kölcsönző – ahol két könyvtáros dolgozott – és az olvasóterem minden nap déli egy órától este nyolcig tartott nyitva. A város négy pontján kölcsönző állomások működtek.”

Hódmezővásárhely 1887-ben alapított, de csak 1907-ben megnyílt könyvtára, amikor 1944. október 8-án a város számára véget ért a második világháború, a múzeummal és a Tornyai képtárral közös szervezetben működött. A két világháború között vegetált, 1944-re kb. húszeszes gyűjteményét ötször költöztették, kezelőjét gyakran váltogatták.²⁶ 1945-ben két napon 4 órát tartott nyitva, és 1951-ben is heti hét órát kölcsönzött. Állományából 1944-ben a fagyölölet irtotta a könyveket, 1945–1946-ban a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus

sajtótermékek jegyzéke alapján, 1949-ben pedig az Országos Könyvtári Központ jegyzékei szerint selejtezték. 1949-ig az állomány minősége romlott, azután mennyiségileg ugrásszerűen gyarapodott, de a voluntarista kultúrpolitikának megfelelően a kortárs szovjet és elfogadott más szerzők műveivel, központilag szétosztott művekkel – a megszüntetett olvasóköri körök, egyletek, kölcsönkönyvtárak anyagából – ismét romlott. Gyarapításának forrása legkevésbé volt a városi költségvetés. 1950-ben a Központi Technológiai Könyvtár kezdett tárgyalást a megyei tanáccsal fiókkönyvtárának Vásárhelyre telepítéséről, de nem lett belőle semmi.²⁷

1948 után a városi könyvtár hátszágát jelentő köröket, egyleteket, magán kölcsönkönyvtárakat fől számolták, helyükre népkönyvtárak kerültek, 1952 őszén már 18 volt. „*Vásárhely – a városi könyvtár is – a szentesi körzeti könyvtár irányítása alá tartozott.*” 1951. január 1-jén a városi könyvtár különvált a múzeumtól és a képtártól, és sokat olvasott, kőművesből lett kezelőjével mintegy húszeszes állománnyal érte meg megyei könyvtárrá minősítést.

Egerben 1951. január 21-én „kimondottan városi igények kielégítésére – kezdte meg működését az Egri Városi Lenin Könyvtár [...], s heti 47 órát tartott nyitva.” A megyei könyvtár „induló könyvanyagát a megszűnt Városi Könyvtártól vette át, melyből körültekintő átvizsgálás után csak az ún. ideológiailag megfelelő könyveket tartotta meg. Ezt követően az Országos Könyvtári Központtól kapott könyvanyagot, főleg társadalomtudományi és természettudományi tárgykörben. [...] A 2800 kötetes nyitókészlet egyenletes állományfejlesztéssel havonta mintegy 200 db könyvvel bővült.”²⁸

Tatabányán csak 1951. december 21-én nyílt városi könyvtár. A Központi Technológiai Könyvtár műszaki fiókját ezért nem lehetett „a megfelelő városi könyvtárral egyesíteni.”

„*Az ország 54 városa közül eddig csak 30 helyen van könyvtárunk. Itt sincs mindenütt függetlenített könyvtáros.*”²⁹ A városi könyvtárak fejlesztését – Nemes Dezső szerint is – igazában 1951 áprilisában kezdték.³⁰ Az 1952-re már 53

könyvtár állománya kb. 700 ezer volt, de csak 250 ezer elégitett ki olvasói igényeket, a többi használhatatlannak minősült. 33 könyvtárnak ötezer kötetnél kisebb volt az állománya (Nyíregyházán 4000, Salgótarjánban 2000, Szentesen 2100 kölcsönözhető kötet). 1952 közepén 72 fiókkönyvtár volt, 6 helyen működött műszaki részleg.³¹ A száznál több főfoglalkozású könyvtáros nem rég lett az, és csak ötven részesült szakmai oktatásban.

Az 1951. szeptember 4-én tartott Országos Népművelési Értekezleten szóba került a városok dolga. A legtöbb városban az előző években alakult könyvtár, sok helyen nehézségekkel kellett megküzdeniük (leltározás, katalóguskészítés, selejtezés, ifjúsági részleg felállítása), és így eltérő adottsággal rendelkeztek.³² A magyar könyvtári kronológia 41 városi könyvtár újra-, illetve megnyitásáról tud. A minisztériumi közleményekben szereplő többiről nincs adat, a hiányzók felderítése helytörténeti feladat.

1952-ben nem volt részletes modell, csak később született meg

A megyei-járási hálózatok szervezésének előkészítése 1951 közepén kezdődhetett. Erről annyit lehet tudni, hogy az 1951–1952-ben működő Országos Népművelési Bizottság Könyvtárügyi Albizottsága végezte.³³

A körzeti és városi könyvtári vázolt problémák megoldására azt találták jónak, hogy a helyi hatóság helyett a megyei és járási tanácsokra bízák fenntartásukat. „A Minisztertanács azért utalja a megyei könyvtárakat a Megyei Tanács, a járási könyvtárakat a Járási Tanács hatáskörébe, hogy ez által biztosítsa számukra a működés területén szükséges segítséget.” Ezzel felmentették a helyi tanácsokat intézményfenntartó szerepük – a korábbi, helyiségről, berendezésről, fűtésről, világításról és könyvtárosról való gondoskodás felelőssége – alól is.³⁴

Több oka volt az 1952-es átszervezésnek. Kéznel volt egy mindennél erősebb érv, a szovjet

példa. A „*megyei és járási könyvtárak hálózatát a volt Népművelési Minisztérium szovjet példa alapján szervezte meg.*”³⁵ Gerő Gyula szerint „*a szovjet példát követő magyar gyakorlat [...] megfosztotta meglévő, működő könyvtárától a megyeszékhelyek, a járási székhelyek (lásd Sopron, Nagykanizsa, Pápa, Baja, Kiskunhalas stb.) városi tanácsát.*” Gerő Gyula Szőnyi László támogatásával 1951 őszén szóvá tette a Népművelési Minisztériumban a városok háttérbe szorítását. Úgy tudja, Kardos Ferenc a tervezet második változatába belefoglalta, hogy városi könyvtárak is vállalhassanak megyei vagy járási szerepet hálózatgondozási feladatkörrel. „*A szovjet típusú gondolkodásmód azonban nem tűrte meg az is-is megoldásokat [...] megfosztván a városokat a saját könyvtár fenntartásának jogától. [...] s] az 1953. évi költségvetésben megjelent a tiltás: [...] Ezen a címen költség nem irányozható elő.*”³⁶

A minisztertanácsi határozat 1952 elejére készen volt:³⁷ miért vártak a megjelentetésével? Nem tudni. Békéscsabán mindenestre a megyei könyvtárt Rákosi Mátyás 60. születésnapjára megnyitották. („*A könyvtárügynek is ki kellett rukkolnia valamilyen extrával.*”)³⁸ A megnyitásról beszámoló írás a városi könyvtárak korszerű profiljának hiányával, a szétszórt és elhanyagolt kis könyvtárak egyesítésével, felügyelet nélküliségével, városigazgatáson belüli elhanyagoltságával indokolt. A Megyei Könyvtár létrejöttét „*a könyvtárügy anarchiáját szüntette meg. [...] A megyei könyvtár egészében és minden részletében azt mutatja, hogy megszületett valami, amire a könyvtárügy dolgozói és barátai már régóta vártak; teljes egység a könyvtárügyben és ennek eredményeként a város politikai jelentőségéhez méltó, korszerű profilú, a dolgozók önművelését és a tudományos munka igényeit egyaránt kielégítő könyvtár.*”³⁹

A megyei könyvtár a megye könyvtárpolitikáját szervező, egységesítő erőként jelent meg. Nemcsak az olvasatást, a tudományos munka szolgálatát is zászlajára tűzte.

Noha a 2.042–13/1952.(V. 14.) Mth⁴⁰ sok mindről szólt, róla a legtöbb könyvtárosnak

mégis a tanácsi könyvtárhálózat létrehozása jut eszébe. Kovács Máté szerint is a határozatnak „maradandó eredménye, hogy [...] létrehozta a megyei és járási könyvtárakat, és megindította a megyei, ill. járási hálózatok kialakítását...”. Témánk szempontjából leginkább a minisztertanácsi határozat 5. pontja érdekes, amely szerint „1952 végéig minden megyében a megyei tanács intézményeként megyei és 1952-től 1954 végéig minden járásban a járási tanács intézményeként járási könyvtárat kell szervezni. A megyei és járási könyvtárak feladata a közvetlen könyvtári tevékenység mellett a városi és községi könyvtárak rendszeres szakmai, módszertani irányítása és támogatása. A megyei és járási könyvtárak létesítése során a körzeti könyvtárakat a megye, illetőleg a járás székhelyén lévő városi könyvtárakkal egyesíteni kell.”

A funkciók részletezése nélkül rögzítette a megyei és járási könyvtárak állományminimumát: a megyeié 15 000 (amelyből legalább 2000 a gyermekirodalom), a járásié 5000 kötet (ebből 700 a gyermekirodalom). Tartalmazta a tanácsok feladatait, és létszámnormák megállapítását írta elő. A könyvellátás megoldására az Állami Könyvterjesztő Vállalaton belül könyvtárellátót hozott létre.⁴¹ A szaksajtóban, a *Könyvbarátban* nyoma nincs a jogszabály előkészítésének,⁴² ám a békéscsabai megyei könyvtár felavatását bejelentő írás (is) igazolja, az érdekeltek pontosan tudták, mi a feladatuk. „Mindössze” a békésiek – mintegy munkafelajánlasként – megelőzték a többit.

A végrehajtási utasítás⁴³ részletes instrukciókat tartalmazott. A könyvtárpolitika központilag vezényelt volt: „lent” csak végre kellett hajtani a döntéseket. Részletesen előírták a megyei tanács VB elnöke számára, milyen helyiséget kell a különböző nagyságrendű települések könyvtárainak adni, milyen felirat jelezze, hogy ott könyvtár található, továbbá gondoskodni kell berendezésről, fűtésről, világításról, megfelelő dekorálásról; az állomány fejlesztéséről, az elrongyolódott könyvek újrakötetéséről; és hogyan kell eljárni a könyvtáros kiválasztásánál. (8 osztály elvégzése volt kötelező és alkalmasság

érettségire, pedagógiai főiskolára. A politikai végzettséget, megbízhatóságot előbbre valónak tartották, mint a könyvek és az olvasás iránti érdeklődést. Természetesen szakmai felkészültségről akkor szó sem lehetett!)

A VB-nek kellett megállapítania a kölcsönzés idejét. A minisztérium kikötötte, hogy 1952-ben 41 járási könyvtárt kell nyitni. Hogy hol, azt a maga számára tartotta fenn. A minisztérium a megyei vezető és helyettese mellett a járási könyvtárvezető kinevezésének jogát is megtartotta. A jogszabály intézkedett, hogy a megyei könyvtár 1953. évi költségvetésében kell rögzíteni a fejlesztési igényeket, a könyvbeszerzési és egyéb költségeket. A megyei és járási könyvtárak szervezésére, elhelyezésére, megnyitására építési, berendezési-költségvetési határozat, illetve terv készítését írta elő a megyei tanácsok számára 1952. június 30-ig. Hogy a megyei tanácsok végrehajtó bizottságai teljesítették tervkészítési kötelezettségüket, arra az elkészült intézménytörténetek egy részében lehet találni utalásokat. Számos jel mutatja, a megyék a jogszabályok megjelenése előtt ismerték a központi elképzeléseket, s készültek a feladat elvégzésére.

Bényei Miklós idézi a Hajdú-Bihar megyei népművelési osztály vezetőjének 1952. augusztus 18-i írásából, hogy a „*megyei könyvtár létesítésének előkészítését kellő időben megkezdjük, még a vonatkozó minisztertanácsi határozat megjelenése előtt.*”⁴⁴ Kégli Ferenc alapos levéltári és irattári kutatáson alapuló könyvéből tudjuk, hogy a Fejér Megyei Tanács V.B. 1952. júniusi ülésén foglalkozott a könyvtárügy megyei helyzetével, és határozott arról, hogy a megyei könyvtárt augusztus 1-jéig, a sárbogárdi járást pedig augusztus 20-ig kell létrehozni.⁴⁵ A Somogy Megyei Tanács VB 1952. május 14-én (!) tárgyalta a minisztertanácsi határozat végrehajtásáról, s úgy döntött, a megyei könyvtárt június 15-ig, a Siófoki Járási Könyvtárt július 1-jéig kell megnyitni.⁴⁶ A Pest Megyei Könyvtár 50. évfordulójára kiadott kötetben egy 1952. augusztus 26-án kelt irat másolata található, mely szerint a Megyei Tanács VB döntött a megyei

könyvtár elhelyezéséről és két járási könyvtár létrehozásáról.⁴⁷

A jogszabályokkal szinte azonos időben szerkesztőségi cikk, minisztériumi értelmezés, magyarázat jelent meg az intézkedésekről.⁴⁸ Az írás ellentmondásos. Egyfelől az olvasható, hogy a határozat elősegíti, „*hogy a megyei és a járási székhelyek nemcsak közigazgatási, hanem kulturális központokká is fejlődjenek. A Minisztertanács azért utalja a megyei könyvtárat a Megyei Tanács, a járási könyvtárat a Járási Tanács hatáskörébe, hogy ez által is biztosítsa számukra a működési területén szükséges segítséget.*” Másfelől, „*A helyi tanácsok kötelesek gondoskodni az illetékességi területükön lévő könyvtárak anyagi szükségleteiről (megfelelő helyiségről, fűtésről stb.), a könyvvállomány fejlesztéséről, az elron-gálódott könyvek újrakötetéséről és a könyvtárosi állások betöltéséről.*” A megyei-járási nem helyi tanács volt.

Az Mth. 12. pontja szerint „*a megyei, járási, városi és községi könyvtárak részletes feladatkörét a népművelési miniszter [...] határozza meg.*” A megyei-járási könyvtárak számára részletes modell az induláskor nem állt rendelkezésre, az csak az 1953 legvégén, illetve az 1954. október végén megjelent szervezeti szabályzatokból olvasható az ki.

Ezt megelőzve (de egy töről fakadóan?) Sebestyén Géza 1953-as egyetemi jegyzetéből egy összetett, tudományos és kölcsönkönyvtár, helyi és területi munkát végző megyei könyvtár képe tárul elénk: „*A megyei könyvtár – bár általános gyűjtőkörű könyvtár – kifejezetten tudományos könyvtár lesz. [...] Ha a megyei könyvtár területi feladatait nem is vesszük tekintetbe, akkor is nagy, tagolt intézmény, egyszerűen annál a körülménynél fogva, hogy egy nagyváros, a megyeszékhely igényeit van hivatva kiszolgálni. [...] Ez a könyvtár az ismeretek minden ágában gyarapítja állományát. [...] Ezért] a könyveknek olyan bősége jön létre, hogy már nemcsak a műveltségterjesztés igényeit, hanem a tudományos igényeket is kielégíti. [...] különleges gyűjtő területe a helyi vonatkozású irodalom. [Gyűjt] kottákat, plakátokat, kéziratokat, fényképeket,*

mikrofilmeket, stb. s a szellemi élet más ilyen fontos dokumentumait, amelyek a tudományos kutatás számára hasznosak.”

Szólt Sebestyén a feltáró apparátusról, s arról, hogy ez a könyvtár tájékoztató szolgálatot fejleszt ki, adatszolgáltatást nyújt, figyelő szolgálatot végez, bibliográfiát készít. Kitért rá, hogy „*nemcsak a megyeszékhely könyvtára. A megye egész területe [...] minden lakosa, intézménye gondjaira van bízva [...] elsősorban a járási könyvtárakon keresztül, [de] szükség esetén közvetlen kapcsolatra is sor kerül. Három fontos tevékenysége: a könyvtárközi kölcsönzés, postai kölcsönzés, járási letétek, könyvcseré más könyvtárakkal.*” Ezen felül említette a módszertani munkának a Mth-ban rögzített feladatait: „*A megyei és járási könyvtárak feladata a közvetlen könyvtári tevékenység mellett a városi és községi könyvtárak rendszeres szakmai, módszertani irányítása és támogatása.*” Végül e könyvtárnak kétirányú tudományos kötelezettsége is van, helyismereti, illetve könyvtártudományi vonatkozásban. (Ezeket háromlapnyi terjedelemben fejtette ki.)⁴⁹ Ez már elméleti modell volt, melynek teljesítését távlatosan remélték. Elemei akkor az egyes könyvtárakban legfeljebb nyomokban lehettek jelen.

Sebestyén Géza modellje kielégítette az angolszász nyilvános könyvtári követelményeket is. Az induláskor azonban a megyei könyvtár nem volt, nem lehetett public library. Az ez iránti igény csak jó évtized múltán merül(hetett) fel: addig személyi, tárgyi, infrastrukturális hiányok és pártpolitikai okok gátolták. Évtizedek kellettek – közben nem kevés buktatót elszenvedve – a feladatok nagyobb részének teljesítésére. Kérdéses, vajon a máig tapasztalható hiányosságok mögött nem az húzódik-e meg, amit Katsányi Sándor említett később, hogy ti. a népkönyvtári bázison a public library vonások nehezen törnek utat?!

Vélhetően Sebestyén elméleti alapvetésére (is) építve, a megyei könyvtárakra vonatkozóan 1953 végén,⁵⁰ a járásiak számára 1954 októberében jelent meg működési szabályzat.⁵¹ A városi könyvtárakét még később, 1955. április 16-án közölte a Népművelési Közlöny.

A megyei könyvtári működési szabályzat tisztázta, hogy az a megyei tanács intézménye; a főfelügyeletet a népművelési miniszter gyakorolta, ebből a Népkönyvtári Központra ruházhatott feladatokat. A megye területén működő többi könyvtár felett szakfelügyeletet gyakorolt, de irányító-ellenőrző munkát közvetlenül a megyeszékhelyhez tartozó könyvtárakban végezhetett; a többi járásra vonatkozóan ezt a járási könyvtárak útján tehetette. Igazgatási, személyi, dologi és adminisztratív kérdésekben a fenntartó tanácsoknak, illetve a megyei népművelési osztálynak javaslatokat tehetett. Módszertani-szakmai tanácsot adhatott a hozzá forduló tömegkönyvtáraknak is. „*A megyei könyvtár főfeladata, hogy a könyvtári munka sajátos eszközeivel segítse a megye lakossága politikai öntudatának fejlődését, kulturális színvonalának és szakmai műveltségének emelését; a könyvtári propaganda útján mozgósítsa a lakosságot a szocializmus építése feladatainak megoldására; nyújtson felüdülést és nemes szórakozást a dolgozóknak, segítse a lakosságnak az igaz hazafiság és proletárműveltség szellemében való nevelését és szolgálja a béke aktív védelmét.*” Ezzel népkönyvtárrá fokozta le! A korra jellemző sorrendet, frazeológiát egészítette ki azzal, hogy a megyeszékhely lakosságának kölcsönzést folytat és olvasótermet tart fenn. A helyi feladatok felsorolása után részletezte a központi járási feladatokat. A harmadik részben leszögezte, hogy állománya két részből, helyi és a központi járás számára letéti alapból áll; általános gyűjtőkörű, s a megyeszékhely (nem a megye?! - TGy) lakossága foglalkozásának megfelelő szakirodalmat gyűjt, beszerzi a napilapokat, a szépirodalmi, a közművelődési és szakfolyóiratokat. Rögzítette az ún. tájkönyvtári-helyismereti funkciót is: „*különleges feladata a megye területére és arra a tájra vonatkozó irodalom gyűjtése, amelybe a megyeszékhely tartozik [...] elsőrendű feladat a gyűjtés és megőrzés [...] még akkor is, ha az anyag feldolgozására egyelőre mód nincsen.*” A feladatok ellátására könyvbeszerzési és nyilvántartási, olvasótermi és kölcsönzési, valamint hálózati és módszertani csoportot hozott létre. A

gazdasági ügyek intézését részfeladatként említette, ám szava sem volt a feltáró és tájékoztató munkáról.

Az induláskor és még sokáig a megyei könyvtár nagyobb helyi tömegkönyvtár, azután járási könyvtár, és kis mértékben, áttételesen volt megyei. Kettős könyvtár: a helyi (városi) és a hálózati (körzeti) egymás mellett élése.

A megyei-járási könyvtári modellen, a könyvtár-típus céljain és feladatain érdemben nem változtatott az 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet és a végrehajtására kiadott 1.018/ 1956. (III.9.) számú minisztertanácsi határozat.⁵² (Ezért nem korszakhatár e könyvtárak történetében.)

Az új jogszabály egyértelműen tisztázta a felügyelet és szakfelügyelet kérdéseit,⁵³ és – valószínűleg a működési tapasztalatok alapján – előírta a kisebb állományú könyvtáraknak a településen működő területi könyvtárakhoz csatolására való „törekvést”. (A minisztertanácsi rendelet konkretizálta, hogy a harmincnál kevesebbet foglalkoztató munkahely és 250 kötetnél kisebb könyvtárról van szó, s nem általában az elaprózottságot akarták felszámolni.)

Megerősítette a jogszabály a hálózatot, mint rendszerszervezési módot – sőt kiterjesztette a többi könyvtártípusra is! –, emiatt részletezte a hálózat felépítését, a hálózati központ feladatait, és tisztázta, hogy területi, szakszervezeti és egyéb közművelődési hálózatokat különböztet meg. A területi hálózatokat két csoportra, fővárosira és megyeire osztotta.

1952-ben létrejött valamennyi megyei könyvtár

A Trianonban megcsonkított Magyarországon 1945 előtt harminc megye volt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4330/1945. ME rendelete folytán a megyék száma huszonötre csökkent, s ekkor lett megyeszékhely Baja, Berettyóújfalú, Mátészalka és Szikszó.⁵⁴ Az 1949. évi XXVI. törvény, illetve a 4349/1949. MT sz. rendelet alapján a megyék száma tizenkilenc lett. Bara-

nya, Bács-Kiskun, Fejér, Heves, Nógrád, Pest, Somogy, Szolnok, Tolna és Vas megye 1950. február 1-jén, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Győr-Sopron, Hajdú-Bihar, Komárom, Szabolcs-Szatmár, Veszprém és Zala megye 1950. március 16-án jött létre. Megyeszékhely lett Békéscsaba, Hódmezővásárhely (1962. január 1-jei hatállyal Szeged váltotta), Kecskemét, Salgótarján és Tatabánya. Így 1952-ben tizenkilenc megyei könyvtárt kellett kialakítani. A megyei könyvtárakat 1952 májusától a Népkönyvtári Központ⁵⁵ szervezte *Gaschler Rezső* vezetésével. Gaschler az ország középső feléért és Dunántúl északi megyéiért volt felelős, *Annus Olga* (később Sipter Gézané) Borsodért és az alföldi megyékért felelt, Gerő Gyulának Békés, Bács-Kiskun, Tolna, Baranya, Somogy, Vas és Zala megyék jutottak.⁵⁶ A szervezés a személyi, tárgyi feltételek megteremtésére irányult, és a nyitóünnepségek előkészítéséből állt.

Békéscsabát a többi megyei könyvtár hónapokkal később követte: augusztus második felében hét, november végéig hat, végül mintegy határidős hajrával az utolsó öt.⁵⁷ A Könyvtárát novemberi hírei szerint „*eddig 12 megyei könyvtár és 21 járási könyvtár nyílt meg. Megyei Könyvtár létesítésével lemaradt: Eger, Szolnok és Budapest. A már megkezdett szervezőmunkát gyorsítani kell a nyíregyházi, győri, hódmezővásárhelyi megyei könyvtárak létrehozásánál, továbbá Nógrád, Veszprém és Győr megyében felállításra kerülő járási könyvtáraknál.*”⁵⁸ A megnyitást többnyire elhelyezési gondok hátráltatták, de előfordultak személyi problémák (Debrecen).⁵⁹ Hódmezővásárhelyen hónapokig nem volt kinevezett vezető.⁶⁰

Azt a feladatot, hogy 1952 végéig minden megyében megyei könyvtárt kell szervezni, nem kevés megalkuvás árán teljesítették. Általában a körzetihez csatlakozott a városi könyvtár, ezért a megyei könyvtár élére tizenkét esetben a körzeti vezetőjét nevezték ki. Négy esetben (Győrött, Kecskeméten, Székesfehérvárott és Szombathelyen) a városi könyvtaré lett az új intézmény vezetője.

Az eredményeivel szívesen dicsekvő korszakban

keveset írt a szaksajtó a megyei könyvtárak szervezéséről. A kaposvári, pécsi, székesfehérvári, szekszárdi, szombathelyi és tatabányai avatásról szóló közös sajtóbeszámoló kevés érdemritkét közölt róluk, de kitűnik, hogy a helyi adottságokból következően eltérő nagyságú, kölcsönzésre nem mindenütt alkalmassá tett gyűjteménnyel indultak.⁶¹ A szombathelyi megyei könyvtárról szóló riportból kiderül, hogy „*A Megyei Könyvtár könyvvállománya jelenleg 32 527 kötet. Azonban a jelentős számból a könyvtár olvasási és kölcsönzési anyaga csak 9527, a többi feldolgozás alatt áll.*”⁶² Valószínűleg ez volt jellemző más könyvtárakra is. A nagyobb múltú, de elhanyagolt városi könyvtárak anyagát többnyire évek múltán tudták csak használhatóvá tenni. A megyei könyvtáraknak az induláskori körülményeit az időközben napvilágot látott feldolgozásokból rekonstruálhatjuk.

Kégli Ferenc szerint a megyeszékhelyen működő körzeti könyvtárak funkcióváltozására az első utalás a Népkönyvtári Központ 1952. március 1-jén kelt körlevelében található. „*A körzeti könyvtár megyei, illetve járási könyvtárakká való átalakítása érdekében szükség van arra, hogy a létesítendő új könyvtárak ellátására is elegendő mennyiségű könyvanyag álljon rendelkezésre.*”

Székesfehérváron egy épületben, egymás mellett, de szervezeti szempontból két önálló, egymástól független és teljesen más feladatokat ellátó intézményként működött 1950-től a körzeti és a városi könyvtár.⁶³ Kőnczöl Imrének köszönhetően a Népművelési Minisztérium vele, a városi könyvtár vezetőjével tárgyalta meg a megyei könyvtár megszervezését. Így Fejér megyében a körzeti és a városi könyvtár egyesítésekor „*a létszám és szellemi muníció vonatkozásában a nagyobb hozományt nem a körzeti könyvtár, hanem a városi könyvtár vitte a központilag elrendelt »különös házasságba«.*”⁶⁴ A város vezetői nem voltak hajlandók alkalmas épületet adni, így a kultúrház könyvtári részének átalakítása jöhetett csak szóba. Fejér Megye Tanácsa VB 1952. júniusi ülésén hozott döntést a megyei könyvtárt augusztus 1-jei megnyitásáról, de vé-

gúl augusztus 19-én avatták fel. A városi és a körzeti könyvtár korábbi létszáma alapján hét státust kaptak.⁶⁵ Könczöl Imre a Népkönyvtári Központba címzett 1952. július 7-iki levelében beszámolt arról is, hogy augusztus elejére könyvanyaguk több mint 5 000 kötet könyvvel gyarapszik. „*Ma állapotunk meg a helyi Horizont könyvesbolt vezetőjével, hogy a náluk elhelyezett Gorkij könyvtár, amely két év alatt csak 12 olvasóra tudott szert tenni, áttelepül hozzánk, lényegében beolvad a megyei könyvtárba, s kapunk vele egy könyvtárost is, akinek illetményét továbbra is az M[agyar] Sz[ovjet] T[ársaság] fizeti, de munkára hozzánk osztják be. Ennek a megoldásnak Ők is örülnek, mert nálunk meg lesz a mód arra, hogy könyveik eljussanak az olvasókhoz, de mi is, mert nagyobb részben olyan könyveket kapunk, melyek hiányoznak a városi könyvtárból, s a könyvek mellett az olvasóterem részére folyóiratokat is bőven kapunk.*”⁶⁶

A győri városi könyvtárról – a székesfehérvárihoz hasonlóan – alapos munkák szólnak,⁶⁷ és alaposan feldolgozták a megyei könyvtár első évtizedét is.⁶⁸ Győrről a megyei könyvtár a békéscsabaihoz hasonlóan alakult ki. 1951. június vagy július 1-jén a Központi Technológiai Könyvtár győri fiókja a mintegy ötvenezer kötetes Városi Közkönyvtárba olvadt be, s később ezzel egyesült a Győri Körzeti Könyvtár. A megyei könyvtárt 1952. december 21-én avatták fel, de valószínűleg csak 1953. január 2-án kezdte működését. A könyvtár elhelyezése rossz volt, 1956 júniusában javult⁶⁹ a Rába-szigeti KI-OSZK épületébe való költözéssel; ekkor vette fel Kisfaludy Károly nevét.⁷⁰ „*Győr-Sopron megye az átszervezés legszerencsésebbjei közé tartozott. [A] Bay Ferenc vezette városi, valamint a Mezei György által irányított körzeti könyvtár egyesített létszámát még az 1950. január 8-án megnyitott*”⁷¹ műszaki fiókkönyvtár másfél státusa is tetézte.”⁷² Bay Ferenc lett a megyei könyvtár vezetője, helyettese Mezei György, a kölcsönzési csoportot 1954-től pedig az a Cserhalmi József vezette, aki a városi könyvtárban 1931-től Bay munkatársa volt, míg a hálózati és propaganda csoport vezetője Nyitrai József lett, aki a mű-

szaki fiókkönyvtár vezetőjeként ismerkedett meg a könyvtári munkával.⁷³ Ez a személyi adottság kiemelte Győrt a többnyire képzetlen munkatársakkal rendelkező megyei könyvtárak közül. 65 682 darabos állománya révén szintén a legnagyobbak közé tartozott. (Ezt azonban újra kellett leltározni, feltárni.)⁷⁴ A megyei könyvtár munkatársainak létszáma az induláskor Horváth József szerint tíz főből állt.⁷⁵

Debrecenben is a minisztertanácsi határozat megjelenése előtt elkezdték a megyei könyvtár szervezését. A szakmai előkészítést a körzeti könyvtár vezetőjére bízta. Jól választották meg a könyvtár helyét a város központjában, villamos megálló mellett. Augusztus 20-ára tervezték a nyitást, de a tatarozás és a költöztetés lassan haladt. A december 21-én tartott megnyitó után kerülhetett sor a városi könyvtár mintegy harmincezer kötetének rohammunkában elvégzett átköltöztetésére. „*A megyei könyvtár minimális állománya a nyitáskor elvileg messze meghaladta ugyan a minisztertanácsi határozatban megszabott tizenötezer kötetet, de a gazdagnak mondható, közel negyvenezernyi könyvanyagának csak a töredéke állt az olvasók rendelkezésére.*” A Népművelési Minisztérium 1952. szeptember 4-i rendelkezése szerint „*a megyei könyvtár létszáma ebben az esztendőben nem lehet több, mint a városi és a körzeti könyvtár jelenlegi (összevont) létszáma, a kiadási főösszeg pedig nem lehet magasabb, mint a városi és körzeti könyvtár maradványainak összege.*” A jó elhelyezési feltételek, a nagy állomány sem jelentett zökkenőmentes indulást. Debrecenben nem állt rendelkezésre elegendő és megfelelő dolgozó. Ráadásul a megnyitás után a vezetőt is lecserélték – egy teljesen alkalmatlanra.⁷⁶

A Kaposvári Megyei Könyvtár havi jelentéseiből kitűnik, hogy szervezése márciusban indult, s azt remélték, megnyitása májusban megtörténik. Kerekes András kiszemelt, volt körzeti könyvtárvezető a „*Népművelési Minisztérium Könyvtárosztályának meghívása alapján*” áprilisban tapasztalatcserén járt Békéscsabán. Békéscsaba kísérleti szerepkört kaphatott, ahol azt tanulmányozták, miként kell a könyvtár „*minél*

előbbi és minél jobb szervezését megoldani.”⁷⁷

A minisztertanácsi határozat kihirdetése napján, május 14-én Kaposvárott megyei tanácsi vb-határozat született a megyei könyvtár június 15-ig, a siófoki járási könyvtár július 1-jéig történő megnyitásáról. A havi jelentések tudatják, hogy a megyei és járási könyvtárak szervezésének hónapjaiban alig történt vidéki könyvtártelepítés, mert a minisztertanácsi határozat előírta állományellenőrzés lebonyolítását, melyre az 1952. augusztus 31-i fordulónappal elrendelt statisztikai adatfelvétel miatt volt szükség. Augusztus 17-én – a másokkal együtt – megnyitott kaposvári megyei könyvtárnak hét munkatársa, 9143 kötetes induló állománya volt, amely 1953 végére sem érte el a 15 ezret.

A képlettől – a körzeti és városi könyvtár összevonásától – eltérő módon létrehozott megyei könyvtár Csongrád megyében a *Hódmezővásárhelyi Megyei Könyvtár*. 1950-ig Szentes volt a megyeszékhely, a megyében működő két körzeti könyvtár Szentesen, majd Makón jött létre. (Utóbbi 1951. június közepétől Szegedre költözött.) Mivel a megyeszékhely 1950-től 1961 végéig Hódmezővásárhely volt, megyei könyvtárt itt kellett alapítani, de amikor a megyeszékhely 1962-ben Szeged lett, a változást az – „*valamely okból*” – nem követte.⁷⁸ A hódmezővásárhelyi 1973. január 1-jei hatállyal szűnt meg megyei könyvtár lenni, és a világháború után a kapuit legkorábban megnyitó hazai könyvtár ismét városi lett. (A megyei feladatokat ellátó részlege „egyelőre” a Szegedi Járási Könyvtárral olvadt össze Csongrád Megyei Könyvtár néven.)⁷⁹

Komárom megyében a körzeti könyvtár Tatán működött, mivel Tatabánya három település egyesítéséből 1947-ben jött létre, megyeszékhely rangját 1952-ben nyerte el. Városi könyvtára sem volt jelentékeny, de „tipikus” módon a tatai körzettel egyesítve jött létre Tatabányán a megyei könyvtár. Vezetője (Horváth Géza) a körzeti, helyettese a városi könyvtárból jött. Központi járása nincs, 1958-ig a megyei könyvtár látta el a tatai járási könyvtári feladatokat.⁸⁰ A *Pest Megyei Könyvtár* – a megyének Budapest a székhelye, a főváros tele volt könyvtárral

– ugyancsak más lett, mint a többség. Fennállása alatt végig kereste helyét, s az éppen autentikus felfogás többször változott. Megalakulásakor is már gondoltak vidéki székhelyre, végül – miként a körzeti is – Budapesten jött létre, országosan utolsóként 1952. december 31-én. A körzeti könyvtárnak nem volt társa az egyesítésben, 3–4 000 kötetes állományából 1958-ig kölcsönzött, miként a körzeti is.⁸¹ Egyúttal a budai járás könyvtára is volt, annak közigazgatási és párt-szerveivel tartott szoros kapcsolatot. 1958-ban a Moszkva tér sarkán kapott helyet, s amíg az átalakítás folyt – 1959 márciusától 1961-ig – a szentendrei József Attila Művelődési Ház adott otthont a megyei könyvtárnak, decemberben hosszabb távú székhelyére, a Krisztina körút 2–4 sz. alá költözött.

A leírtak igazolják, az egysíkúnak leírt megyei hálózati központok létrejötte változatos módon történt az eltérő helyi előzmények és körülmények folytán.

Az 1952. november 28-án és 29-én tartott I. könyvtárügyi konferencián⁸² kevés szó esett a megyei és járási könyvtárakról. *Varjas Béla* a munka megjavításáról beszélt, ostromozta a tanácsok nemtörődömségét, hanyagságát. A tanácsok a párt és a kormányzat által előírtakat teljesítették, mégis rajtuk kérték számon a feltételek megteremtését, miközben a pénzt, a létszámot és az anyagi feltételeket központilag biztosították, s az érdemi döntések a minisztériumban születtek. A helyi feltételek változóak voltak, hamarosan mutatkoztak a különbségek. A konferencia határozatának 5. pontja hívta fel a figyelmet arra, hogy különös gondot kellene fordítani a könyvtárak ifjúsági és gyermekkönyvekkel való ellátására, s a Fővárosi Könyvtáron kívül meg kell szervezni a megyeszékhelyeken és a gyorsan fejlődő városokban a gyermek-, akkori szőhasználatú ifjúsági részlegeket. Sőt, önálló ifjúsági/gyermekkönyvtárakat szorgalmaztak.⁸³

Gyermek/ifjúsági részlegek nyitása

Az I. országos könyvtári konferenciának fontos közművelődési könyvtári döntése volt a nagyobb városokban az ifjúsági (gyermek-) könyvtárak létesítésére vonatkozó felhívás. Ez fontos újítás volt, hiszen a népkönyvtári (poroszos) felfogástól való első jelentős elmozdulásként, a public library-szerű könyvtár irányába tett lépésként értelmezhető. Eddig – a fővárosi nyilvános könyvtár kivételével – Magyarországon nem voltak gyermekkönyvtárak. A gyerekek ellátását a korábbi felfogás az iskolai könyvtárak feladatkörébe utalta. „*A legfejlettebb gyerekkönyvtárakkal rendelkező országok is először a felnőttek közművelődési könyvtárait teremtették meg, s [náluk szintén] csak egy fázissal később került sor gyermekkönyvtárak létesítésére.*”⁸⁴

A könyvtárügyi konferencia után lendületesen hoztak létre gyermek/ifjúsági részlegeket. Alig félév múlva, 1953. április 25-én az OSZK módszertani osztályának előadótermében lelkes hallgatóság vett részt a gyermekkönyvtárügy első nagyszabású értekezletén.⁸⁵ Megjelent a Rácz Aranka, Kepes Ágnes és Tóth Béla Gyermek- és ifjúsági könyvtárak c. munkája is.⁸⁶

Rácz Aranka alapos tanulmányban foglalta össze az elért eredményeket, amely kiinduló pontja lett az OKT ülésén 1958. június 23-án megtárgyalt témának. Itt javaslatokat tettek a minisztériumnak, s az OKT gyermekkönyvtári szakbizottságának címezve. (Rácz Aranka írása autentikus forrás az addig megtett út összefoglalásához is.)⁸⁷

A megyei könyvtárak közül tíz külön helyiségben működtette a már gyermekkönyvtárnak nevezett részlegét. Kecskeméten, Tatabányán és Salgótarjánban külön pult szolgálta ki a 14 éven aluliakat. Veszprémben felnőttekkel azonos térben, időben elkülönítve oldották meg az ellátást. Pest megyében sem megyei, sem egyetlen járási könyvtárnak nem volt gyerekrészlege. Győr, Hódmezővásárhely, Nyíregyháza, Szolnok úttörőhálazzal közös gyermekkönyvtárat tartott fenn.

A járási-városi könyvtárak közül – beleértve a

szegedi Somogyi-könyvtárt is – tizenegy biztosított önálló helyiséget, időben különítette el szolgáltatását 16 könyvtár, végül 3 helyen az úttörőhálazzal közös volt a gyermekkönyvtár. A szóba jöhető helyek közül 30 nyújtott külön olvasószolgálatot, 67 nem. Budapestet is beleértve 47 önálló helyiségben, 9 külön pulton, 25 időben elkülönítve, országosan a szóba jöhető 172-ből 81 könyvtár biztosított olvasószolgálatot a gyerekeknek.⁸⁸ Rácz Aranka szerint az igazi gyermekkönyvtár önálló helyiséggel rendelkezik, de a 47 ilyenek az állapota is igen eltérő volt, s mindössze ötöt (Békéscsaba, Debrecen, Eger, Miskolc, Pécs) tekintett a korabeli állapotok szerint jó elhelyezésűnek. A gyermekkönyvtárak berendezése olyan volt, amilyen éppen rendelkezésre állt, s amit el tudtak helyezni. Saját rádiója, lemezjátszója, vetítőgépe csak egy-kettőnek volt.

A személyzeti ellátottság: Budapesten 27, vidéken 28 gyermek-könyvtáros dolgozott, de utóbbiak közül csak 22 volt teljes munkaidejű, hatot rövidebb időben foglalkoztattak. Az 55 gyermekkönyvtári foglalkoztatottból 8 pedagógus, 11 végzett főiskolát könyvtár szakon, 1 óvónő, 24 érettségizett, 11 ennél alacsonyabb végzettségű volt.⁸⁹

1955-ben a gyermekállomány az egésznek mindössze 15,1%-a volt, miközben a gyermekolvasói arány az összes olvasó 40,3%-a! 1957-ben az állomány aránya már csak 13,9%, az olvasói arány kevésbé csökkent, 39,6% volt. 1957-ben a megfelelő korosztály 18%-a iratkozott be könyvtárba. Ugyanezen évben az egy olvasóra jutó kötetek száma alig haladta meg a kettőt (2,21). A nagyfokú használat mellett a pusztulás, elhasználódás a legtöbbet használt irodalmat veszélyeztette. A gyermekkönyvkiadás sem volt kielégítő. Az állomány agyonolvasott, piszkos, rongyos. Kevés könyvtár volt képes színvonalas ellátásra. Az állomány helyzete attól függött, hogy a vezető mennyi pénzt szánt a gyerekeknek. Az olvasókkal való foglalkozás, a gyermekkönyvtári munka módszerei sem alakultak ki. A leglátogatottabbak a mesedélutánok, filmvetítések voltak. Ezen akartak segíteni

azzal, hogy az 1957/58-as tanévben a FSZEK, az OKT gyermekkönyvtári szakbizottsága 24 előadásból álló tanfolyamot szervezett 34 résztvevővel. A tanfolyamot az 1958/59-es tanévben megismételték.

Amikor az 1960. december 12–14 között tartott „A magyar gyermekkönyvtárügy helyzete és feladatai” címmel rendezett tanácskozáson (a korszak végén) Kovács Máté előadást tartott *Gyermek- és ifjúsági könyvtáraink művelődéspolitikánkban* címmel, ott a rá jellemző következő higgadt összegzést tehette: *„Közművelődési könyvtári hálózatainkon belül általában kevés a gyermek- és ifjúsági könyvtárak száma és a gyermek- és ifjúsági olvasók számához képest kevés a gyermek- és ifjúsági könyvtárak vagy részlegek állománya is. [A] legutóbbi 8–10 év során a gyermekek és az ifjúság könyvekkel és könyvtárakkal való ellátása legalább is elvileg mindig szerepelt, amikor szocialista könyvtári kultúránk kifejlesztése érdekében valamely lényeges döntés történt. A gyakorlati megvalósítás során azonban számottevő, de a szükséglethez képest még koránt sem elegendő előrelépés következett be. A gyermek- és ifjúsági könyvtárak ügye a többi könyvtárpolitikai feladat mellett rendszerint háttérbe szorult, a többi könyvtár-típus fejlesztéséhez képest a valóságban mindedig erősen elmaradt.”*⁹⁰

A körzeti és városi könyvtárnak csak személyzetét vonták össze

A szakmai közvélemény a megyei (és néhány járási) könyvtár létrehozásán a körzeti és a városi könyvtár összevonását értette.⁹¹ Ez két működő könyvtárt feltételez, azok egybeolvadását sugallja. A dolog ennél bonyolultabb.

Korábban már tisztáztam,⁹² nem teljesen áll meg az a kormányzati állítás, hogy a körzeti könyvtár nem volt igazi könyvtár. Tény, hogy döntő többségük állományát kis népkönyvtárakba helyezte ki. A központi hatóságok azt szorgalmazták, hogy legfeljebb az új alapításokra tartsanak

raktáron könyveket, azonban volt néhány olyan is, amely nem számottevő gyűjteményéből helyi kölcsönzést is végzett. A körzeti könyvtárak inkább voltak könyvelosztó (tranzit) hivatalok, mint igazi könyvtárak. Ahol volt régi városi könyvtár, ezt részben a háború, majd az azt követő könyv- és folyóirat kivonások ronsolták, zilálták szét. Többnyire a városi könyvtár lett a vesztese az 1950-ben a másik közgyűjteménytől való elválásnak is, hiszen a levéltár vagy a múzeum helytörténeti munkát segítő kézikönyvtárának jelentős könyv- és folyóirat anyagát megtartotta. Könyvtárosa sem mindegyik városi könyvtárnak volt, vagy az elhelyezés elégtelensége miatt alig működött. Némelyik őrzött néha több tízezer kötetnyi régi anyagot. Az állományt előbb a koalíciós kormányzat, majd a proletárdiktatúra sem tartotta alkalmasnak, kultúrpolitikájával egyezőnek.

A városi könyvtárakra 1951-től figyelt oda a kormányzat, de a rövid idő alatt csodát tenni nem tudott. 1952-ben alig vegetáló városi könyvtár és alig körzeti könyvtár egybekeléséből született a megyei könyvtár. Az összevonáskor ténylegesen a személyzetet egyesítették. Nem is történhetett állományi összeolvasztás, hiszen a volt városi állományból történt a helybeni szolgáltatás (kölcsönzés), a volt körzeti állományból folytatták a hálózat szervezését, már kis/ebb mértékben új egységek alapításával. Inkább a járási könyvtárak szervezésével voltak elfoglalva. Később a megmaradt városiak, majd a nagyobb községek önállóvá fejlesztett könyvtáraival foglalkoztak. Eleinte egy megyei könyvtár alig volt nagyobb és több egy községi, esetleg járási könyvtárnál. Példák sora mutatja, hogy indulásukkor a megyei-járási könyvtárak legfeljebb méretükben különböztek a népkönyvtáraktól. *Zalaegersze-gen* 1952-ben a megyei könyvtár állománya (gyanúsán kerek!) 5000 kötet volt.⁹³ *Egerben* az 1951. január 21-én létesült Városi Könyvtár 3650 kötettel rendelkezett. 1952. december 31-én az állomány 7280 kötet volt, ugyanakkor az 1952. december 30-án megnyílt megyei könyvtárban a könyvek számát 3125 kötetben adták meg.⁹⁴ A szombathelyi megyei könyvtár állomá-

nya 1952 végén 4517 kötet volt, s a későbbiek során így alakult: 1953 - 9731, 1954 - 13893, 1955 - 16820, 1956 - 22929, 1957 - 26664, 1958 - 32616, 1959 - 36805, 1960 - 42391.⁹⁵ Szilágyi Tibor szerint is „*egy megyei (általában városi) könyvtár mindössze abban különbözött hosszú ideig a falusi könyvtáraktól, hogy ötször-hatszor nagyobb volt náluk.*”⁹⁶ Az első teendő a helyi működés megindítása és megerősítése volt.

1952-ben napvilágot látott jogszabály elvileg a községi könyvtárak állományellátását volt hivatva javítani.⁹⁷ A jogszabályt indokoló szerző a megyei és járási könyvtáraknak felróta, hogy a „*belső könyvtári munkájuk mellett – mint pl. a helyi kölcsönzés – elhanyagolták a községi népkönyvtárak irányítását, támogatását.*” Cseré-könyvalapot (letét!) írtak elő a megyei, járási könyvtárakban, és a tíznél több fiókkal bíró városi könyvtárban. 1953 végéig 1500-800-50 kötet cseretartalékot kellett képezni. Kikötötték, hogy „*a csere-könyvalap könyveit a helyi kölcsönzési anyagtól elkülönítve kell kezelni. Erről az állományról külön címleltárt kell felfektetni.*” Az intézkedés végül is konzerválta a városi (helyi) és a községi (letéti) ellátás kettősségét, az „egyesített könyvtárban” fenntartotta a városi és a körzeti funkció különállását. Lehet, nem ez volt a szándék, de megfosztotta a falusi lakosságot a városi választéktól. A csere-könyvalap eleve nem tartott igényt városi állománybázisra. Soha nem volt az ország olyan helyzetben, mint a Nyugat, ahol megcélolták a vidék számára a városihoz hasonló választékot. Nem valósult meg továbbra sem már a körzetinél is tervezett csere. (A könyvtárközi kölcsönzés ennek nem alternatívája.) A rendelkezés módot adott ugyan az önálló (saját állománnyal rendelkező) községi könyvtárban a csere-könyvalap fogadására, a valóságban évtizedek múltán sem működött az állandóan helyben lévő saját, rendszeres használatra igényt tartó helyi állomány és a választékot nyújtó, letétbe kapott gyűjtemény harmóniája. Szólni kell eddig nem igen említett, fontos dologról is: az összevonással a népkönyvtári körzetit az évtizedek óta közgyűjteménynek számító, távlatosan tudományosnak tervezett

városi könyvtárral egyesítették. Szakítottak az évszázados különállással, sőt szembeállítással. A közgyűjteményt a lenézett szegény rokon népkönyvtárral kapcsolták össze, mely felkészületlen könyvtárosával szegényházi kosztot nyújtott a plebsnek. A levéltárral és/vagy múzeummal együtt élő közgyűjteményt, a tudományosnak minősülő, ilyen feladatokkal felruházott könyvtárt az ettől eddig szigorúan megkülönböztetett népkönyvtárral kapcsolták össze. Hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ez a könyvtár leve-se magáról a népkönyvtári jelleget, s éveknek ahhoz, hogy tudományos funkcióit a megyei könyvtár gyakorolhassa.

Az 1956-os törvényerejű rendeletet a könyvtár-ügy egységét megteremtő jogszabálynak neve-zik, de csak jogilag végezte el feladatát, hiszen a gyökerek túl mélyek voltak, a tudományos és nem tudományos könyvtártípusok megkülön-böztetése évtizedekig tartott.⁹⁸ Ha így nézzük, jogilag a könyvtárügy évszázados kettészaki-tottságát törték át 1952-ben, és lépést tettek a könyvtárügy egységének irányában, de ez egy tollvonással nem mehetett végbe.⁹⁹

A városi könyvtár tudományos könyvtári adottságokat és szemléletet hozhatott (volna) az egye-sített könyvtárba. Lehetőség nyílt (volna), hogy a megyei könyvtár felmutasson olyan public library vonásokat, amilyent nálunk addig a Fő-városi Szabó Ervin Könyvtár, esetleg a szegedi Somogyi-könyvtár tud(hat)ott magáénak. (Az angolszász városi könyvtár a tudományos és/ vagy szakkönyvtári központ és olvasásra szokta-tó, közelvitt kölcsönkönyvtári fiókok együttese.) A régi alapítású városi könyvtárban megvoltak a csírái a helytörténeti gyűjteménynek és tevé-kenységnek, hiszen az 1897. évi 41. tc. a hiva-talos eljárásban már nem szükséges sajtórendé-szeti példányt a kijelölt nyilvános múzeumnak/ könyvtárnak adta.¹⁰⁰ A kötelespéldány a helytör-téneti tevékenység alapja, nyilvánvalóan tudo-mányos tevékenység. E tekintetben is eltérő volt 1952-ben a helyzet a megyei könyvtárakban. Melyik könyvtár olvadt a másikba, pontosabban melyik tevékenység dominált? Ez sokszor abból (is) következett, hogy az új intézmény vezetője

honnan jött.¹⁰¹ Függött a városi könyvtár állapotától, elhelyezési körülményeitől. Adottságaik alapján a megyei könyvtárak csoportokba sorolhatók. Voltak, melyek tekintélyes múltú, jelentékeny állományt birtokló városi könyvtárt örököltek (pl. Debrecen, Győr, Székesfehérvár, Kaposvár, Szombathely, Veszprém), de voltak körzeti könyvtárak, amelyeknek szerény helyi szolgáltatásába olvadt a városi könyvtár (pl. Salgótarján, Szekszárd, Zalaegerszeg), s voltak, amelyeknek városi könyvtára az átszervezés előtt alig egy-két éve működött.

Varga Béla szerint „a megyei könyvtárak általában a körzeti könyvtáraktól a munkarendjét és szervezőképességet, a városi könyvtáraktól a belső munka alaposságát, pontosságot és az olvasókkal való foglalkozás igényességét örökölték.”¹⁰² Ez általában igaz, hiszen eredendően a körzeti szervezéssel, a városi olvasószolgálat foglalkozó könyvtár volt. Varga Béla szerint Veszprémben ez a jellemző mindkét könyvtárból hiányzott. Alighanem nem csak Veszprém volt az egyetlen, miként abban sem, hogy a vezetési problémák évekig – Veszprémben 1955-ig – eltartottak.

1952-ben járási könyvtárakat is szerveztek

A járások száma és székhelyük a megyékénél is gyakrabban és többet változott. 22 járás 1952 előtt, majd 1954–56-tól 1973-ig, a járások kiiktatásáig 43 járás szűnt meg különböző időpontokban. 1952. december 31-én 138 járást tartottak nyilván. 16 megyeszékhely egyúttal járási székhely is volt.¹⁰³ Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 13, Pest és Szabolcs-Szatmár megyében 11–11 járás volt, viszont 6 vagy kevesebb járás volt Komárom (3), Csongrád (4), Nógrád és Zala (5), Fejér, Győr-Sopron, Heves, Tolna megyékben (6–6). A járási könyvtárak alhálózat-szervező tevékenysége elismerésre méltó, közülük érdemi könyvtárrá azok váltak, melyek városban, várossá fejlődött nagyobb te-

lepülésen működtek. Magyarországon a várossá nyilvánítás (különösen az utóbbi évtizedekben) nem mindig jelentett várossá fejlődést. A település várossá minősítésével automatikusan megadták a városi könyvtári rangot is, de időbe tellett, míg ezek városi szintű szolgáltatásokra képessé is váltak.¹⁰⁴

A megyei könyvtárak szervezésével párhuzamosan megkezdődött járásiak kialakítása is. A minisztertanácsi határozat előtt, április 4-e tiszteletére a gyomai is körzeti könyvtárból lett járásivá. 1952 végéig a betervezett 41 járási könyvtár helyett¹⁰⁵ – a tervet némileg túlteljesítve – 45 alakult, és a 17 megyei könyvtárral együtt¹⁰⁶ 62 járásnak lett járási könyvtára már az első évben.

A járási könyvtárak kialakításának körülményei részben mások voltak. 16 körzeti könyvtárból és (ahol volt) városi könyvtár egyesüléséből lett járási könyvtár. Tamási és Nagyatád körzeti könyvtárnak indult, végül járási lettek. A többi, 1952-ben szervezett járási könyvtár közül Jászberény, Sátoraljaújhely, Gyöngyös, Kőszeg rendelkezett városi könyvtári előzménnyel. Másokat (városi könyvtár híján) népkönyvtárból fejlesztették járásivá. 1952 végén 57 város volt, közülük 19 megyeszékhely és 11 nem járási székhely. A fennmaradó 27 járási székhely városból Ózdon, Szentendrén és Törökszentmiklóson nem jött létre az első évben járási könyvtár, s nem tudni, mikor alakult Csongrádon. Ugyanakkor 23 olyan járási székhelyen is avattak járási könyvtárt, amely nem volt város. Határidőn belül, 1954 végéig, 100 járásnak lett járási könyvtára. 1956 végéig további 10 helyen, végül 1960-ban alakult meg az utolsó, így vált teljessé a járási könyvtárak rendszere.

A járási könyvtárak (is) eltérő helyi körülmények között kezdték működésüket. Lentiben pl. évekig nem tudott járási könyvtár működni, személyi és tárgyi feltételek hiányában. Sok múlt azon, milyen személyt sikerült találni vezetőnek. Nem csak az általános műveltség hiányzott, azt a rátermetteket, és akiket a hivatás szele megcsapott – tisztességes módon pótolták. 1952-ben szerveztek úgy járási könyvtárt, hogy érdemi előz-

mény nélkül, a semmiből indították a munkát. Példa rá Körmen és az emblematikus könyvtár-alapító, *Vízi László*, akit a járási könyvtárvezetői posztra a DISZ munkás aktivistái közül mint olvasni szerető embert emelték ki. Augusztusban a megyei könyvtárban tanulta az alapokat, októberben szervezte a járási könyvtárt, és november 16-án 200 kölcsönözhető könyvvel megnyitotta. Igaz, december 31-ére már 1457 kötetesre gyarapodott. *Vízi László* abban az évben másodmagával szervezte a hálózatot is a kölcsönzés mellett. Emellett részt vettek az agitációs munkában, a cséplőgép mellett, a begyűjtést segítve.¹⁰⁷

Komárom megyében a könyvtártelepítés már 1952-ben minden településen befejeződött, sőt, 1954-től megkezdődött az életképtelen kis-könyvtárak megszüntetése: a megyei könyvtár figyelme a járási, majd a városi és nagyközségi könyvtárak megerősítésére irányulhatott. 1954-ig a megyei könyvtár szerzeményezett a teljes hálózat számára, azután a járási, városi és nagyközségi könyvtárak önállósultak.

Jegyzetek

1. Kezdeményezések voltak. Lásd TÓTH Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete. = Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 660–673. p.
2. TÓTH Gyula: Tévút vagy torzó? 50 éve alapították a körzeti könyvtárakat. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1–2. sz. 39–64. p. A számos kérdést, bizonytalanságot tartalmazó írást a 60. évfordulóra újra elővettem, és a közben elkészült intézménytörténetek, visszaemlékezések és újabb kutatások segítségével átdolgoztam (Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. 1–2. r. = Könyvtári Figyelő 2009. 4. sz. 685–704. p. és 2010. 1. sz. 85–107. p.).
3. NEMES Dezső: A népművelési munka soron levő feladatai. Részletek az 1952. március 17. és 18-i Országos Népművelési értekezleten tartott előadói beszédből. = Könyvbarát, 1952. 4. sz. 1–4. p.
4. Vö. BANGÓ Béla: 50 éves a Megyei Könyvtár. = A letéti ládatól az internetig. Zalaegerszeg, 2002. 5. és 8. p.
5. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 223–235. p., FOGARASSY Miklós: A közkönyvtári

koncepció második „áttörése”: a public library eszméjének térhódítása és a Vas Megyei Könyvtár megépítése. = Uo. 236–239. p., FUTALA Tibor: „Public library”-csata 1968-ban, avagy először Sallai István Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya c. OKDT előterjesztésének kor- és szakmatörténeti dokumentumként való publikálásához. = Uo. 240–243. p.

6. Lásd TÓTH Gyula: A megyei könyvtári hálózat problémátörténete. = Könyvtári Figyelő, 1992. 4. sz. 660–673. p. c. tanulmány jegyzeteiben említettek, illetve WITZMANN Gyula: A városi könyvtárügy. Bp. 1940. 23 p. c. tanulmányát (különlenyomat a Városi Szemle 26. évfolyamából).
7. Részletesebb kifejtés helyett lásd – az összefoglaló történeti munkákon felül – PASTEINER Iván: Magyar könyvtárpolitika. = Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve. 1935–1937. Bp. 1937. 5–12. p., DRESCHER Pál: Nagyvárosi népkönyvtárak. = Magyar Könyvszemle, 1937. 1. sz. 29–34. p., RADÓ István: Vidéki közkönyvtárak. = Magyar Könyvszemle, 1940. 1. sz. 55–64. p.
8. „Városi könyvtáraink közül csak néhánynak sikerült lépést tartani üzemi és falusi könyvtáraink fejlődésével” – olvasható KARDOS Ferenc: Népkönyvtári hálózatunkról. = Könyvbarát, 1951. 1. sz. (június!) 39–40. p. c. írásában. – Lásd még DARABOS Pálné: Fejlesszük városi könyvtárainkat! = Könyvbarát, 1952. 6. sz. 3–5. p.
9. GERŐ Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. = Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 2. p.
10. GYÁNI Géza: Közkönyvtárak, mint a polgárosodás emeltyűi. = Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára. Bp. 2002. 358–366. p.
11. A városi tanácsok létrejöttével az aktus lebonyolódott. A Népművelési Minisztérium ekkor „intézményesítette” a körzeti könyvtárakat is: 1813/ált/7/1950. november 30-án kelt és a megyei tanács VB elnökének címzett levelében intézkedett erről. (Kissé megkésve, hiszen a körzeti könyvtárak május végéig tartoztak közvetlenül az Népkönyvtári Központoz, a megyei tanácsok megalakulásától a népművelési alosztályok könyvtári csoportjaként működtek.)
12. KÉGLI Ferenc: 100 éves könyvtár Székesfehérváron. A Vörösmarty Mihály Könyvtár elődje, a városi könyvtár 1893–1952. Székesfehérvár, 1993. 241 p., KÉGLI Ferenc: A Székesfehérvári Körzeti Könyvtár, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje története 1950–1952. Székesfehérvár, 2002. 148 p. (Az adatokat lásd 152–153. p.)
13. Kéglí Ferenc: 100 éves könyvtár Székesfehérváron. 154–155. p.

14. Uo. 158–160. p. – Az idézet a 160. lapon olvasható.
15. Uo. 175. p.
17. Idézi Kégli uo. 179. p.
18. A műszaki (fiók) könyvtárakat a Technológiai Könyvtár létesítette vidéken 1949–1950-ben. Az ötlet korábbi. 1942. június 29-én a marosvásárhelyi Székelyföldi Iparmúzeum, 1943. november 28-án a kolozsvári I. Ferenc József Iparmúzeum könyvtára nyílt meg Káplány Géza rendezésében és a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet Könyvtárának fiókjaként. Ezeket a Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete csupán kezdetnek tekintette. 1941. június 18-i választmányi ülésén azzal foglalkozott, miként lehetne könyvtárhálózatot teremteni a kereskedelmi és iparkamarai székhelyeken. 1948-ban a TKBE intézőbizottsága felkérésére Káplány újabb koncepciót készített: „*Előterjesztés egy Országos Műszaki Könyvtár és vidéki fiókkönyvtárak felállítására, illetőleg a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet nyilvános könyvtára átszervezése tárgyában*” címmel. Ebben 6 vidéki ipari központban, 1949-ben Győrött, Miskolcon és Tatabányán, 1950-ben pedig Szegeden, Debrecenben és Salgótarjánban szervezendő fiókkönyvtár szerepelt. (MÓRA László: Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ története. /1883–1949/ Bp. 1980. 286–301. p.) A Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007. Bp. 2009. (a továbbiakban Kronológia) 1. kötetének 170. lapján szerepel még Pécs (vagy Mohács) is. E fiókok története kellően nem ismert. Miskolcon, Győrött, Tatabányán, Szegeden, Békéscsabán alapítottak mellett, tudni lehet Dunapentelén lévőről, ugyanakkor 1951. július 21-én a Népgazdasági Tanács utóbbit nem, de az első öt mellett az ekkor még Budapesthez nem tartozó Újpest és Kispest műszaki fiókjának a „megfelelő városi könyvtárakkal” való egyesítését rendelte el. Szegeden 1951. május 9-én, Miskolcon június 1-jén, Győrben július 1-jén az egyesítés megtörtént, sőt Békéscsabán már 1950. december 31-én „összeköltöztették” a körzeti könyvtárral a fiókot.
19. Kégli i.m. 181. p.
20. Kégli i.m. 184. p. – „*Székesfehérvár városának könyvtára ebben az évben kezdte elfoglalni azt a helyet a város kulturális életében, amely – rangja szerint – már a kezdetektől fogva megillette volna.*” (187. p.) – „*1952 májusára az ország 57 városi könyvtára között az első nyolc közé került.*” = Fejérmegyei Néplap 1952. június 15. (191. p.)
21. VARGA Béla: A Veszprém Megyei Könyvtár története. = A Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyve 1961. Veszprém, 1962. 23–28. p.
22. NYITRAI József – SINAY Jenő: Győr Sopron megye tanácsai közművelődési könyvtárhálózatának kialakulása és fejlődése. 1945–1968. = A Kislaludgy Károly Könyvtár évkönyve 1965. Győr, 1965. 7–25. p. – Az adatok a 8. lapról valók. Győr és Sopron megyéket 1950-ben egyesítették. Az egyesített megye harmadik városi könyvtárának alapításáról a mosonmagyaróvári városi tanács 1951. január 17-én döntött és júliusban kezdte meg működését. (Uo. 10 p.)
23. Vö. NAGY Éva: Szombathely rend. tan. városi közkönyvtárától a Megyei Könyvtárig. = Fejezetek Szombathelyi könyvtártörténetéből. 1880–2002. Szombathely, 2002. 16–19. p.
24. TAKÁCS Miklós: Vas megye könyvtárügyének 25 éve 1945–1969. = [A] Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve '69–70. Szombathely, 1970. 18. p. – Megjegyezzük, ekkor a két járási könyvtárnak (Kőszeg, Körmend) 3 587 kötete volt, melyből valószínűsíthetően a döntő többség Kőszeg korábbi gyökerű városi könyvtáráé volt.
25. BÉNYEI Miklós: A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár előzményei és létrejötte. = A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven éve 1952–2002. Debrecen, 2002. 99–114. p. – Az idézetek a 102. és a 104. lapról.
26. HAJDÚ Géza: Vásárhelyi egyletek és könyvtárak. 1827–1944. Szeged, 1977. 78–79. p., KÖSZEGFALVI Ferenc: Könyvtári évszázad. Hódmezővásárhely 1880–1972. Hódmezővásárhely, 2003. 96 p. – A továbbiakban a városi, majd 1952-től a megyei könyvtár történetére vonatkozóan elsősorban az utóbbira építünk.
27. A Népgazdasági Tanács 170/9/1949. N.T. számú rendelete előírta, hogy 1949. december 31-ig Győrött, Miskolcon és Tatabányán, 1950-ben pedig Szegeden, Pécsen (vagy Mohácson), Debrecenben és Salgótarjánban a Műszaki Dokumentációs Központ fiókkönyvtárakat létesítsen. (GERŐ Gyula: Komárom-Esztergom megyei könyvtárak a magyar könyvtártörténeti kronológiában a kezdetektől 2007-ig. In: A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat József Attila Megyei Könyvtára évkönyve, 2008. Tatabánya, 2008. 199. p.)
28. A Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár története 1952–2009. Eger, 2009. 16. p.
29. KARDOS Ferenc: Népkönyvtári hálózatunkról. = Könyvbarát, 1951. 1. sz. (június!) 39–40. p.
30. Könyvbarát, 1952. 4. sz. 7. p. Az értekezletről beszámolt még a Művelt Nép, 1952. 4. sz. 2–3. p. is.
31. DARABOS Pálné: Fejlesszük városi könyvtárainkat! = Könyvbarát, 1952. 6. sz. 3–5. p.
32. MARÓT Miklós: Patronáló munka városi könyvtárainkban. = Könyvbarát, 1952. 2. sz. 22. p.

33. „Az albizottság dolgozta ki az 1952. évi minisztertanácsi határozat tervezetét, a felszabadulás utáni legjelentősebb könyvtári vonatkozású kormányintézkedést. Ugyancsak az albizottság dolgozta ki az állami könyvtári hálózat mai felépítésének elveit és irányát, azaz az áttérést a körzeti könyvtárak rendszeréről a megyei és járási könyvtárak rendszerére.” (BARABÁSI Rezső: Az Országos Könyvtárügyi Tanács munkája és feladatai. = Magyar Könyvszemle, 1955. 3. sz. 225. p.)
34. Az I. országos könyvtárügyi konferencia vitaindító előadásában is elhangzott, hogy „a tanácsok sokfelé még a minisztertanácsi határozat után sem ébredtek rá arra, hogy kormányzatunk milyen felelősségteljes munkát bízott könyvtáraikra a népművelés terén.” VARJAS Béla: Beszámoló a magyar könyvtárügy fejlődéséről, jelenlegi helyzetéről és feladatairól. Rövidített szöveg. = Könyvbarát, 1952. 12. sz. 5. p.
35. GOMBOS Károly: Az állami közművelődési hálózat időszerű kérdéseiről. = A könyvtáros, 1957. 1. sz. (a forradalmi események miatt szünetelve csak júniusban jelent meg!) 1-4. p. – Gombos hiteles tanú: már a körzeti könyvtárak időszakában minisztériumi tisztviselő volt.
36. Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 8. p.
37. Hogy készen volt, mások mellett az is bizonyítja, hogy a 213/1951. (XII.18.) MT sz. rendelet úgy rendelkezett: a kötelezpéldányok 3. példányából a fővárosban készültek a FSZEK-hez, a vidéken nyomtatottak az illetékes megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményéhez jussanak. (Lásd TÓTH András: A kötelezpéldány szolgáltatás története Magyarországon. Bp. 1964. 30. p.)
38. Gerő Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. 4. p.
39. L[IPTÁK Pál] – K[ARDOS Ferenc]: Rákosi elvtárs születésnapján felavatták az ország első megyei könyvtárát. = Könyvbarát, 1952. 4. sz. 15–16. p.
40. 2.042-13/1952. (V. 14.) M.T. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről (Népművelési Közlöny, 1952. május 14. 58. p.) In: Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 7-10. p. – Dobi István, a minisztertanács elnöke által aláírt dokumentumot kivonatolva közölte a Könyvbarát (1952. 6. sz. 21–22. p.).
41. U[BORNÁK] L[ászló]: Megkezdte munkáját a Könyvtárellátó. = Könyvbarát, 1952. 11. sz. 11–12. p. – A szovjet kollektorok mintájára az októberre megszervezett vállalat novemberben már a Sztálin út 16. alatt megnyitotta a könyvtárosok boltját is; voltaképpen a Népkönyvtári Központ könyvellátó szerepét vette át kereskedelmi alapon. Ígérte a könyvek tartós kötését, a központi címfelvételezést, könyvismertetéseket, annotációkat, a könyvtári adminisztráció egységesítését, katalóguskartonokat 1953. január 1-jétől, stb.
42. Nem ismerjük az előkészítőket sem. Legutóbb Sallai István hagyatékában, az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban találtam tőle egy piszkozatot, melyben könyvtárpolitikai tevékenységének kezdeteit az 1952-es minisztertanácsi határozat előkészítésében való részvételétől datálja. – Vö. TÓTH Gyula: Sallai István a falusi könyvtárügyről. = Könyvtári Figyelő, 2011. 3. sz. 480. p.
43. 8720-2-33/1952. (V. 14.) Np. M. számú utasítás a könyvtárügy fejlesztéséről szóló 2.042-13/1952. sz. minisztertanácsi határozat végrehajtásáról (Népművelési Közlöny, 1952. május 14. 59. p.) In: Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 10–13. p. – Érdekessége, hogy a megyei Tanács VB elnökének címezett körlevél formájában adták ki a feladatok végrehajtásához.
44. BÉNYEI Miklós: A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár előzményei és létrejötte. = A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár 50 éve. Debrecen, 2002. 108. p.
45. KÉGLI Ferenc: „100 éves könyvtár Székesfehérváron” 192–193. p.
46. VARGA Róbert: A Kaposvári Megyei Könyvtár története 1945–1960. Kaposvár, 2005. 27. p.
47. A Pest Megyei Könyvtár 50 éve. Szentendre, 2003. 9. p.
48. A Minisztertanács határozata nyomán javítsuk meg a könyvtárak munkáját! = Könyvbarát, 1952. 5. sz. 2–4. p.
49. SEBESTYÉN Géza: Általános könyvtártan. Egyetemi jegyzet. Bp. 1953. 53-69. p. – BABICZKY Béla az 1953/54. tanév II. félévére kiadott jegyzetében (A mai magyar könyvtárügy szervezete és aktuális problémái. Bp. 1954.) a fenti funkciókhoz a megyeszékhelyi járási könyvtári feladatokat is hozzáfűzte. Sebestyén Géza a megyei könyvtárak funkciórendszerével több későbbi írásában is foglalkozott, így a hazai könyvtárakat bemutató sorozatában is: 2. A városi könyvtáraktól a megyei könyvtárakig. (A Könyvtáros, 1956. 7. sz. 489–492. p.) Itt hangsúlyosan foglalkozott a helyismereti és a tudományos funkciókkal, jelezvén, mennyire a kezdeteknél tartanak e könyvtárak. Szólt a feldolgozatlan „pinceanyag” nagy tömegéről s megállapította: „A kölcsönzési részlegeket nem számítva, bármelyik állományrészleg legalább megtízszerezésre szorul. [...] Az »elavult« könyvek tömege és a járási, községi könyvtárakéval azonos »forgalmi« anyag között úgyszólván, alig van képviselve a modern tudományos anyag. Kissé úgy fest a dolog, mintha – Szabó Ervin terminológiájával élve – egy régi tudományos könyvtárat és egy népkönyvtárat olvasztottunk volna össze, s még hátra lenne a könyvtár tipikus anyagának kellő mértékben való kibontakoztatása.” (491. p.)

50. 865-43-166/1953. A megyei könyvtárak működési szabályzata (Népművelési Közlöny, 1953. december 30. 166. p.) In: Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 15–20. p.
51. 865-V-134-2/1954. Járási könyvtárak működési szabályzata (Népművelési Közlöny, 1954. október 22. 183. p.) In: Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 49–55. p. Megjegyzésre érdemes, hogy ezt megelőzően egy félévvel külön jogszabály jelent meg, a 11-1-1/1954. (II. 27.) Np. M. utasítás a járási könyvtárak megnyitásáról (Hatályos könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 42–44. p.). Ez arra utal, hogy zavarok keletkezettek a járási könyvtárak megnyitása körül, a miniszter kénytelen volt előírni, hogy járási könyvtár csak akkor nyílhat meg, ha azt az erre kirendelt bizottság engedélyezi, s ennek a bizottságnak meg kellett vizsgálnia, hogy a kijelölt hely alkalmas-e, s a könyvtár rendelkezik-e a nyitáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételekkel. S ezután sorolja a feltételeket, melyek közül figyelmet érdemel, hogy jóval kevesebb induló állományt írt elő, mint a minisztertanácsi határozat. Az nyilván nem volt teljesíthető, mivel ekkorra a volt körzeti és/vagy városi könyvtárak „elfogytak”. Nem volt könnyű teljesíteni a személyzeti előírásokat sem. Ezért készült a 11-2-18/1954. (VIII. 3.) Np. M. sz utasítás a könyvtárosi munkakör képzéséhez kötéséről és a könyvtárosok továbbképzéséről (Népművelési Közlöny, 1954. augusztus 27. 154. p.) = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 46–48. p. Ez közölte az 1954. augusztus 1-jétől érvényes előírásokat. Ha előbb nevezték ki a könyvtárost, akkor 1955. március 31-ig, egyébként egy éven belül ún. könyvtártechnikai minimum vizsgát kellett tenniük – kivéve azokat, akik „főiskolára, könyvtáros gimnáziumba tartanak.” A jogszabály megyei, járási, városi vezetőkre, beosztottakra, önálló községi könyvtárosokra vonatkozott.
52. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról. = Magyar Közlöny, 1956. március 9. ill. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1.018/1956. (III.9.) számú határozata a könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. (Uo.) – Mindkettőt közli A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Szerk. Takács József. Bp. 1958.
53. A szakfelügyeletet a művelődési miniszter 141/1958. (MK 10) MM számú utasítása szabályozta. In: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. Bp. 1958. 38–45. p.
54. A megyék és járásek korabeli helyzetét A Magyar Népköztársaság helységnévtára 1973. Bp. Statisztikai Kiadó, 1973. c. kötet, IV. Az államigazgatási területi egységek főbb területszervezési változásainak összefoglaló jegyzékei c. része alapján foglaltuk össze. Megszűnt megyeszékhely lenni Baja, Balassagyarmat, Berettyóújfalú, Esztergom, Gyula, Makó, Mátészalka, Sátoraljaújhely, Sopron, Szentés és Szikszó. 1950. január 1-től hét város (Budafok, Csepel, Kispest, Pest-erzsébet, Pestszentlőrinc, Rákospalota és Újpest), 16 község és 3 „lakott hely” beolvasásával létrejött Nagy-Budapest. (Vö. 967–979. p.)
55. A Népkönyvtári Központ 1954. június 1-jén szűnt meg, helyette a Népművelési Minisztérium könyvtári főosztálya két – népkönyvtári és tudományos – osztállyal működött. A főosztályból 1957-ben lett osztály, a Közművelődési Főosztály Könyvtári osztálya.
56. GERŐ Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. 3–4. p. - Itt autentikus leírás olvasható a ma már nehezen elképzelhető munkavégzésről és annak körülményeiről.
57. Magyar könyvtártörténeti kronológia. 1. köt. Bp. 2009.
58. Hírek. = Könyvbarát, 1952. 11. sz. 32. p.
59. Bényei Miklós szerint „Nem bizonyult szerencsés húzásnak az sem, hogy nem sokkal a nyitás után az első vezetőt, a körzeti könyvtár élén korábban már némi tapasztalatra szert tett Erdei Irént megfosztották ezen tisztségétől. Helyére politikai döntéssel a postától egy igazi»kádert«, [...] a kortársak egybehangzó véleménye szerint kiábrándító műveltségi hiányokkal is küszködő Zeke Zoltánt nevezték ki.” (A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár 50 éve. Debrecen, 2002. 113. p.) A Kronológia úgy tudja, hogy már az avatástól Zeke volt a vezető megbízottként, s 1953. január 1-jén nevezték ki. (1. köt. 196. p.)
60. A megyei könyvtár vezetőjének nevét sem a Kronológia., sem A Somogyi-könyvtár száz éve. Szeged, 1984. c. kötetben a korszakkal foglalkozó rész (264. p.) nem említi. A Kronológia 1. köt. 203. lapja szerint 1953. október 1-től Jelencsik Sándor követte azt a Vastagh Józsefet, aki 1953. január 1-jétől vezette az intézményt. Ugyanakkor A letéti ládától az internetig. 50 éves a Deák Ferenc Megyei Könyvtár. Zalaegerszeg 2002. 73. p. szerint Vastagh(h) József 1953. július 1-jéig volt Zalaegerszegen vezető, s őt 1953. július 1-jétől követte Fülöp István – mindkét kiadvány szerint. A leghitelesebb verzió az látszik, hogy „az induláskor ideiglenesen megbízott elvtársnőt egy hónap után áthelyezték Makóra [...] A megyei könyvtár négy hónapig működött (vagy állt?) vezető nélkül; az intézményt megalapításától irányító instruktor, Papp Margit ugyanis, aki naponta járt át Szegedről, 1953. február elején megbetegedett, utódát, Vastagh Józsefet pedig csak június elsejével helyezték ide Zalaegerszegről, megbízott vezetőnek. Kinevezett, felelős vezetője csak 1953. október elsejétől lett a könyvtárnak, Jelencsik Sándor (1926-1999) személyében.” (KŐSZEGFALVI Ferenc: A Csongrád

- Megyei Könyvtár hódmezővásárhelyi éve /1952. december 21.-1972. december 31./ = Magyar Könyvszemle, 2003. 3. sz. 291. p.)
61. Megnyiták az új megyei könyvtárak. = Könyvbarát, 1952. 9. sz. 14–15. p. – Az írás valószínűleg inkább híradások kolligátuma, semmint szakszerű összefoglaló a hat megyei könyvtár indulásáról.
 62. DÖMÖTÖR László: A szombathelyi Megyei Könyvtár. = Könyvbarát, 1952. 10. sz. 6. p. – Feltűnő, hogy a feldolgozatlan kerek szám (23 000), ezért vélhetően becsült, mintsem pontos adat.
 63. KÉGLI Ferenc: A Székesfehérvári Körzeti Könyvtár, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje története 1950–1952. Székesfehérvár, 2002. 73. p.
 64. Uo. 83. p.
 65. Vö. KÉGLI Ferenc: 100 éves könyvtár Székesfehérváron. 192–193. p.
 66. Kégli Ferenc: A Székesfehérvári Körzeti Könyvtár, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje története 1950–1952. 148. p. – Budapesten működött Gorkij Könyvtár néven idegen nyelvű könyvtár, mely vidéken (Debrecenben, Miskolcon, Győrött, Pécsen, Szegeden és Székesfehérvárott) fiókkönyvtárat működtetett. A Népművelési Minisztérium könyvtári főosztálya 1956. január 17–20. és február 1–4. között felülvizsgálta ezeket állami átvételük előkészítésére, 1957. március 1-jén ebből jött létre a megyei könyvtár idegen nyelvű könyvtára.
 67. MÓNUS Imre: Győr Város Közkönyvtára Bay Ferenc igazgatósága idején. = A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve 1898–1998. Szerk. Horváth József. Győr, 1998. 35–60. p., NYITRAI József – SINAY Jenő: Győr-Sopron megye tanácsi könyvtárhálózatának kialakulása és fejlődése 1945–1965. = Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár évkönyve 1965. Győr, 1965. 7–25. p., HORVÁTH József: Adalékok a Győri Városi Közkönyvtár első évtizedeinek történetéhez. = A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi évkönyve 1898–1998. Szerk. Horváth József. Győr, 1998. 11–34. p.
 68. HORVÁTH József: A Megyei Könyvtár történetének első negyedszázada (1952–1975). = Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 11–60. p. Sokkal vázlatosabb, ám adatai használhatók a későbbi korszakról szóló dolgozatnak is. Ld. TUBA László: Az 1976 utáni évek vázlatos története. = A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár Jubileumi Évkönyve 1898–1998. Győr, 1998. 75–97. p.; némileg átdolgozott változata ugyanezen címmel a Kisalföldi Könyvtárosban (2002. 1–2. sz. 61–84. p.). A Győri Megyei Könyvtár megalakulásának körülményeiről szolt Gerő Gyula is az ötvenedik évfordulót ünneplő összejöveten elmondott előadásában (Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz.).
 69. 1965-ben írt tanulmányukban Nyitrai és Sinay azt írta, hogy a kölcsönzés március 16-án megindult itt, de csak június 3-án avatták, mert ekkor ünnepelték a városi könyvtár alapításának 60. évfordulóját és e naptól viseli nevét is.
 70. Horváth József: i.m. 16–17. p. – A névfelvételek előbb kezdődtek. 1954 áprilisában vette fel a szolnoki megyei könyvtár a város szülöttének, Verseghegy Ferencnek a nevét, 1955. április 11-étől viseli József Attila nevét a tatabányai, április 29-étől Katona Józsefét a kecskeméti. 1955. november 19-étől a székesfehérvári neve Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár lett. 1956-ban a győri mellett a miskolci II. Rákóczi Ferenc, a szombathelyi Berzsenyi Dániel nevét vette fel. Közben 1954 májusában a Bajai Járási Könyvtárt Ady Endréről nevezték el, 1955 novemberében ugyancsak Adyról nevezték el a hatvani Járási Könyvtárt. 1954 májusában komáromi vette fel Jókai Mór, júliusban a balassagyarmati Madách Imre nevét (vö. Kronológia). A könyvtárak névadásáról lásd GERŐ Gyula: Kísérlet a magyar könyvtárak névadási szokásainak felderítésére. = Könyvtári Figyelő, 2004. 2. sz. 341–349. p.
 71. Nyitrai József és Sinay Jenő előbb hivatkozott munkája szerint a műszaki fiók 1949. december 18-án létesült. A két dátum nem zárja ki egymást.
 72. Gerő Gyula: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. 2. p.
 73. HORVÁTH József: A megyei könyvtár történetének első negyedszázada (1952–1975). = Kisalföldi Könyvtáros, 2002. 1–2. sz. 24. p. – A megyei könyvtárak induló évtizedére ezt az írást tekintjük modell-értékűnek.
 74. Vö. Horváth József i.m. 29. p.
 75. Horváth i.m. 25. p. 1958-ban a megyei könyvtárban 20-an, 1964-ben 28-an dolgoztak. Évfordulós előadásában Gerő Gyula azt mondta, hogy „nyolc körül lehetett.” Gerő: Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról. 2. p.
 76. Vö. BÉNYEI Miklós: A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár előzményei és létrejötte i.m. Az idézetek a 110 és a 112–113. lapról valók.
 77. VARGA Róbert: A Kaposvári Megyei Könyvtár története 1945–1960. Kaposvár, 2005. 26–40. lapokon. Figyelmet érdemel, hogy a kései feldolgozások közül csak a szerző kockáztatta meg azt a kritikát, hogy „a 2042-13/1952. (V. 14.) MT határozat a könyvtárak szerves fejlődésére nem minden esetben volt jó hatással.” (26. p.)
 78. KŐSZEGFALVI Ferenc: A Csongrád Megyei Könyvtár hód-

- mezővásárhelyi évei. (1952. december 27–1972. december 31.) = Magyar Könyvszemle, 2003. 3. sz. 300. p. – Hajdú Géza a költöztetés akkori elmaradását a Somogyi-könyvtár zsúfoltságával magyarázta, s ez majd új könyvtár és levéltár megépítésével lett megoldható. (HAJDÚ Géza: Megyei szerepkörben 1973–1980. = A Somogyi-könyvtár száz éve. Szeged, 1984. 264. és 268. p.)
79. KŐSZEGFALVI Ferenc: A Csongrád Megyei Könyvtár hódmezővásárhelyi évei. (1952. december 21–1972. december 31.) = Magyar Könyvszemle, 2003. 3. sz. 302–303. p.
80. TAKÁCS Anna: A József Attila Megyei Könyvtár ötven éve. Tatabánya, 2002. 19–43. p.
81. PETHŐ Zsoltné: A körzeti könyvtártól a Pest megyei könyvtárig. = A Pest Megyei Könyvtár 50 éve. Szerk. Gerber György. Szentendre, 2003. 7. ill. 18. p.
82. Az I. Országos Könyvtáros Konferencia. = A könyvtáros, 1952. 12. sz. 3–24. p., 1953. 1. sz. 7–15. p.
83. A konferencia határozatait lásd: A könyvtáros, 1952. 12. sz. 24–27. p.
84. RÁCZ Aranka: Gyermekkönyvtáraink helyzete. = Magyar Könyvszemle, 1959. 1. sz. 1. p.
85. D[jezsényiné]. SZ[EMZŐ] P[iroska]: Nagy lendülettel fejlődnek gyermekkönyvtáraink. = A Könyvtáros, 1953. 5. sz. 15–16. p. – Az értekezleten Tóth József: A gyermekekkel való foglalkozás a könyvtárban és Ardó Mária: Az ifjúsági irodalomról beszélt.
86. Művelt Nép, 1955. 103 p. – A könyv 1955. december 28-án jelent meg. Ismertetése ARDÓ Mária a Magyar Könyvszemle, 1956. 4. sz. 353–356. p.) Erőssége, hogy a szerzőknek „*nincs módjuk az elméleti kérdések tüzetesebb, távolba tekintőbb vizsgálatára. [...] Csak örülhetünk annak, hogy a kezdet nyúgáival bajlódó gyermekrészelemek jövőjének fejlődése ilyen útmutató irányában halad.*”
87. Rác Aranka: i.m. 1–15. p.
88. Uo. 4–5. p.
89. Uo. 7. p.
90. Az OSZK Kézirattárban lévő Kovács Máté hagyaték 210. Fond 158. csomójának 87. sz. irata
91. Sente Ferenc Nyíregyházán az ötvenedik évfordulás ünnepeken, 2002. december 13-án: „*Megszűntek a régi városi könyvtárak (ha voltak) [a megyeszékhelyeken mindenütt voltak! TGY] a megyék és a járások székhelyén, kötelezően beolvadtak a körzeti könyvtárakba, melyek a falvak letéti könyvellátásának az országos központból irányított és finanszírozott intézményei voltak. Vezetői a rendszer bizalmi emberei, így belőlük váltak a megyei könyvtárvezetők.*” (Ötvenévesek a megyei könyvtárak. = Könyvtári Levelező/lap, 2003. 1. sz. 16. p.)
92. Tóth Gyula: Tíz év múltán – a hatvan éve alapított körzeti könyvtárakról. = Könyvtári Figyelő, 2010. 1. sz. 94. p.
93. A letéti ládától az internetig... 50 éves a Deák Ferenc Megyei Könyvtár. Szerk. Kiss Gábor. Zalaegerszeg, 2002. 33. p.
94. Vö. A Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár története 1952–2009. Eger, 2009. 18–19. p. – Két lappal később, a 21. lapon már 1953 végén az állományt (gyanúsán kerek számokkal!) 12 000 kötetben adják meg, melynek 60%-a szépirodalom, 40%-a szakirodalom.
95. KRAJEVSZKY Gizella: A megyei könyvtár gyűjteményének kialakítása és feltárása 1952–1969. = [A] Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár évkönyve '69–70. Szombathely, 1970. 134–153. p. – A számokat az adatokban gazdag tanulmány egyik táblázatából vettük át.
96. Idézi FUTALA Tibor: Amikor externista voltam a Megyei Könyvtárban debreceniségem kezdetén. = A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven éve 1952–2002. Szerk. Bényei Miklós. Debrecen, 2002. 122. p.
97. 11-2-49/A/1952. (X. 17.) Np. M. sz. utasítás a cserekönyvalapok létrehozásáról és községi könyvtárak nyilvántartásának egyszerűsítéséről. (Népművelési Közlöny, 1952. október 17. 113. p. = Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Összeáll. az OSZK. Bp. 1954. 14. p. – A „cserekönyvalap” a szovjet példa, a vándorkönyvtár-alap magyarítása, amit később letéti könyvalapnak neveztek. Figyelemre méltó, hogy a magyaríró írás közel egy év múltán jelent meg. (BERZA László: Cserekönyvalap létesül a megyei és járási könyvtárakban. = A Könyvtáros, 1953. 8–9. sz. 25–28. p.)
98. A megyei könyvtárak az 1976. évi 15. sz. törvényerejű rendelet nyomán – teljesítményük függvényében – kaphattak csak tudományos könyvtári besorolást.
99. A kétféle könyvtár különállását jól szimbolizálta, hogy minisztériumi szinten is külön szervezeti egységhez tartoztak, még 1945 után is, sőt a körzeti könyvtárak létrehozására az Országos Könyvtári Központ mellé, annak külön osztályából Népkönyvtári Központot szerveztek 1949-ben. 1949-ben indított egyetemi képzés is tudományos és szakkönyvtári igényeket célt meg, s a közművelődési könyvtári igények kielégítésére pedagógiai főiskolai képzést indítottak.
100. TÓTH András: A kötelezpéldány-szolgáltatás története Magyarországon. Bp. OKDT, 1964. 22–23. p. (<http://mek.oszk.hu/03200/03248/index.phtml>) Az 1900-ban és 1901-ben kiadott intézkedések szerint a három nagy könyvtár és a

határon túliak mellett kötelespéldányt kapott a szegedi Somogyi-könyvtár, a debreceni Református Kollégium Nagy-könyvtára, Szabolcs Vármegye Közkönyvtára, a Budapesti Könyvtáregyesület központi könyvtára, a Vas megyei Kulturális Egylet és a győri Városi Könyvtár. (Uo. 23-24. p.) Igaz, az 1929. évi 11. tc. és az 1935-ben (!) kiadott végrehajtási utasítása a vidékiek közül csak az egyetemi könyvtárnak juttatott, a közkönyvtáraitól elvonta. (27. p.) Az 1951 végén kiadott rendelet már a még nem létező megyei könyvtáraknak is ítélte kötelespéldányt. Az 1960. május 25-én megjelent újabb jogszabály 5.§-a nyomán a vidéki nyomdák minden sajtótermékből kötelesek voltak egy példányt közvetlenül a megyei könyvtárhoz juttatni. *„Ezzel megoldást nyert a helytörténeti vonatkozású magyar nyomtatványanyag megfelelő helyre juttatásának régen húzódó kérdése is.”* (Uo. 34. p.)

101. Feltűnő, hogy két nagytekinélyű városból lett megyei vezető, Bay Ferenc és Kőnczöl Imre, csak 1953. január 1-jétől kapott kinevezést, addig megbízottként tevékenykedtek. Mint azt több könyvtár példája mutatja, nem is lehetett könnyű az új intézménynek megfelelő vezetőt találni (lásd Debrecen, Hódmezővásárhely stb.).
102. VARGA Béla: A Veszprémi Megyei Könyvtár története. = A Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyve 1961. Veszprém, 1962. 28. p.
103. Magyarország helységnévtára 1952. Bp. Statisztikai Kiadó, 1952. 428. p. Az 1952. december 31-i állapotokat az ehhez kiadott Pótfüzet Magyarország helységnévtára 1952. évi ki-

adásához (Bp. Statisztikai Kiadó, 1953. 87 p.) tartalmazza; eszerint Békéscsaba, Hódmezővásárhely és Tatabánya nem volt egyúttal a központi járás székhelye, és nincs budapesti járás sem. A Pest Megyei Könyvtár 50. éve. Szentendre, 2003. c. kiadvány 9. lapján közölt dokumentum szerint a Pest Megyei Tanács 1952. augusztus 26-án kelt határozata szerint a Megyei Könyvtárnak a budai járási könyvtári feladatokat is el kellett látnia. A Tatabányai Megyei Könyvtár néhány évig, a tatabányai járási könyvtár létrejöttéig a tatabányai járási könyvtári feladatait szintén ellátta. (TAKÁCS Anna: A József Attila Megyei Könyvtár ötven éve. Tatabánya, 2002. 21. p.)

104. Míg 1900-tól 1952-ig 23 település lett város, addig 1952-től 1973-ig 27.
105. Erről a minisztertanácsi határozat végrehajtására kiadott és a megyei tanács vb elnököknek címzett 8.720-2-33/ 1952. (V. 14.) Np. M. sz. utasítás rendelkezett: *„Ebben az évben még 41 járási könyvtár megnyitására is sor kerül. [A] 41 járási könyvtár pontos helyét külön fogom közölni.”* (Sic!) = Népművelési Közönlöny, 1952. május 14. 59. p., illetve Hatályos könyvtárügyi szabályok gyűjteménye. Bp. 1954. 12. p.
106. Az előbbieknél megfelelően a megyei könyvtárak közül a békéscsabai és a hódmezővásárhelyi nem töltött be járási könyvtári feladatokat. Így 17 megyeszékhelyen működött egyszerre megyei, járási és városi könyvtár.
107. SIMON Gizella: Számomra a királyság: a könyvtár rekonstrukció. Beszélgetés a „Vízigráf” felfalálójával. = Könyvtáros, 1988. 2. sz. 102. p.

Kormányhatározat a megyei könyvtárak fenntartásáról

Megjelent a megyei múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények további fenntartásáról, valamint a települési önkormányzatok kötelező kulturális feladatairól szóló 1094/2012.1.

(IV.3.) kormányhatározat.

Ebben az szerepel, hogy az állami tulajdonba és fenntartásba került közművelődési intézmények, közművelődési feladatokat ellátó alapítványok, közalapítványok és gazdasági társaságok állami feladatait a jövőben a nemzeti erőforrás miniszter irányítása alá tartozó központi költségvetési szerv látja el; továbbá, hogy az állami tulajdonba és fenntartásba került megyei könyvtárak és megyei múzeumok, valamint a kulturális és közgyűjteményi feladatokat ellátó alapítványok, közalapítványok és gazdasági társaságok a megyeszékhely megyei jogú városok fenntartásába kerüljenek.

Bővebben: http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.exe?docid=147326.215359

Könyvtári Intézet

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.
(Budavári Palota F épület)

Levélcím: 1827 Budapest,

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2012. május —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet

honlapja:

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

könyvtárközi kölcsönzés, dokumen- tum-szolgáltatás:

kszk@oszk.hu

MANCI, THES adatbázis:

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

ProQuest Library Science

adatbázis

(helyben használható)

Könyvtári Figyelő:

<http://ki.oszk.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

EPA-HUMANUS-MATARKA

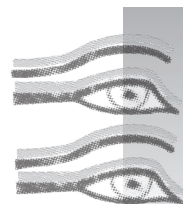
közös kereső:

<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

online tájékoztatás

a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>

Könyvtárak a peremhelyzetben élők szolgálatában

Börtönkönyvtárak 2006–2010

AMBERG Eszter

Öt évvel ezelőtt jelent meg *Vidra Szabó Ferenc* tanulmánya a büntetés-végrehajtási intézetek könyvtáiról a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 2007/6. számában.¹ Írásomban egyrészt az azóta eltelt időszak, a 2006–2010 közötti évek statisztikai adataira támaszkodva, másrészt a börtönkönyvtárosokkal folytatott személyes konzultáció tapasztalataiból kiindulva kívánok reális helyzetképet adni hazai börtönkönyvtárainkról és -könyvtárosainkról.

A büntetés-végrehajtásról

A büntetés-végrehajtás általános célja ugyanaz, mint az egész büntetőeljárás célja, vagyis hátrány okozása, megtorlás az elkövetővel szemben és az elkövető visszavezetése a társadalomba, azaz a reszocializáció. A modern büntetés-végrehajtási

rendszerekben a hangsúly – a kirekesztés helyett – az elítéltek társadalomba való beilleszkedésére helyeződik, összhangban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában² és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában³ megfogalmazott alapelvekkel. Büntetésük letöltése után ugyanis a fogvatartottak szabadulnak, azaz visszatérnek a társadalomba, s így a társadalom, vagyis mindannyiunk érdeke, hogy e visszatérés a beilleszkedés szándékával történjen.

A büntetés-végrehajtás hatékonysága nagymértékben összefügg azzal, hogyan hajtják végre a büntetést, hogy az ítéletet, amit a bíróság kiszab, miként realizálják a végrehajtás során. „*A jogállamiság és a demokratikus jogelvek megkövetelik, hogy a szabadságvesztés végrehajtása humánus, oktató-nevelő, a társadalomba visszavezető legyen, vagyis az elítélteknek lehetőséget kell biztosítani a rehabilitációra.*”⁴

A büntetés-végrehajtás során az általános állampolgári jogok csak olyan mértékben korlátozhatóak, amilyen mértékben ez szükséges. Egyrészt a társadalmat meg kell védeni az elkövetőtől, másrészt viszont az elkövetőt is meg kell védeni a társadalom haragjától.⁵

Az alkotmányos alapjogok között megkülönböztethetjük a szabadságvesztés alatt korlátlanul érvényesülő, a módosuló és a szünetelő jogokat, de ezen kívül léteznek olyan jogok is, amelyeket maga a szabadságvesztés keletkeztet. A büntetés-végrehajtás ideje alatt is korlátlanul kell érvényesülnie például az élethez és emberi méltósághoz való jognak, a személyi biztonsághoz való jognak, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságának, a művelődéshez való jognak, a tudományos és művészeti tevékenység szabadságának stb. A szabadságvesztés alatt módosuló jog például a véleménynyilvánítás szabadsága vagy a munkához, illetve a tanuláshoz való jog, míg a szabadságvesztés alatt szünetel például a személyi szabadság vagy a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga. A szabadságvesztés keletkezteti a megfelelő elhelyezéshez, ételmezéshez, ruházathoz és higiéniai feltételekhez való jogot vagy a szabadulásra való felkészítésre való jogot.

Mint láthatjuk, a művelődéshez és a tanuláshoz való jogot a büntetés-végrehajtás zárt világában is lehet gyakorolni, amelyet megerősít mind a Bv. Kódex⁶, mind a Bv. szabályzat⁷ is. A büntetés-végrehajtási intézetek (a továbbiakban: bv. intézetek) szigorú belső szabályok szerint működnek, így tulajdonképpen a művelődés, a tanulás vagy a dokumentumokhoz, illetve az információkhoz való szabad hozzáférés is ezen intézetek működési szabályainak alárendelten, az intézeti keretek között történhet. E szigorúan szabályozott környezetben, zárt világban kell tehát működniük a könyvtáraknak, amelyek természetükből fakadóan nyitott intézmények.

A 2010. évi országgyűlési választásokat követően jelentősen átalakult nemcsak a központi közigazgatás szervezeti rendje, hanem a büntetés-végrehajtási szervezet belső rendszere is. Egyrészt a büntetés-végrehajtás felügyelete 47

év után ismét a Belügyminisztérium hatáskörébe tartozik, másrészt a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet a Szegedi Fegyház és Börtönbe, a szirmabesenyői, a kecskeméti és a pécsi Fiataikorúak Büntetés-végrehajtási Intézetei pedig a releváns megyei bv. intézetekbe integrálódtak.

A börtönkönyvtárak általános jellemzői

A Bv. szabályzat 146. § (1) bek. e) pontja értelmében a bv. intézetekben könyvtárat, a szabadidő eltöltésére, a közös foglalkozásra és a közös vallásgyakorlásra szolgáló helyiségeket kell kialakítani. A Bv. szabályzat 98. § (2) bek. azt is kimondja, hogy az intézetben egyházi fenntartású könyvtár is működhet. Ezen kívül a Bv. szabályzat 1. sz. melléklete értelmében az elítélt birtokában tarthat könyveket, napilapokat, folyóiratokat. Az 5. sz. melléklet szerint a fegyelmi zárkában az elítélt könyvet, valamint leveleit, családi fényképeit, vallási kegytárgyait tarthatja magánál, de sajtóterméket nem olvashat. A 6. sz. melléklet szerint pedig a különleges biztonságú zárkában az elítélt magánál tarthatja az intézet által biztosított könyvet és újságot.

Börtönkönyvtárakon a bv. intézetek által alapított és fenntartott gyűjteményeket értjük, amelyek elsősorban a fogvatartottak (másodsorban pedig a személyi állomány) dokumentumokkal, információkkal, könyvtári szolgáltatásokkal való ellátását hivatottak biztosítani.

Az IFLA 2005-ben immár harmadik alkalommal jelentette meg irányelveit és legjobb gyakorlatait a börtönkönyvtárak számára (továbbiakban: Irányelv).⁸ A dokumentum nem titkolt célja, hogy zsinórmértékül szolgáljon az új börtönkönyvtárak tervezése és a már működő könyvtárak értékelése során, főleg azokban az országokban, ahol nem rendelkeznek helyi irányelvekkel vagy szabványokkal a büntetés-végrehajtás könyvtárai számára. Emellett haszonnal forgathatjuk a börtönkönyvtárak alapításának

és működésének kérdéseiben sőt, felfoghatjuk általános nyilatkozatként is a fogvatartottak olvasáshoz, tanuláshoz és az információkhoz való hozzáférésük alapvető joga vonatkozásában.

Természetesen, e zárt könyvtárak részét képezik nemcsak a büntetés-végrehajtási szervezetnek, hanem a nemzeti könyvtári rendszernek is, ezáltal pedig részeivé válnak mind az európai, mind a globális, világméretű (könyvtári) információs rendszernek. Ezért is *kulcsfontosságúnak tartom a bv. intézeti könyvtárak egymással, illetve más szakterületi könyvtárakkal, továbbá a legközelebb eső nyilvános (városi vagy megyei) könyvtárral való szorosabb együttműködésének ösztönzését és kialakítását.*

A könyvtári rendszer mostohagyermekének számító börtönkönyvtárak viszonylag alulreprezentáltak mind a hazai, mind a nemzetközi szakajtóban, azonban a végzős könyvtáros hallgatónk között kedvelt szakdolgozati téma egy-egy bv. intézet könyvtárának, illetve a fogvatartottak olvasási szokásainak bemutatása. A hazai börtönkönyvtárosoknak (értsd: a könyvtárért felelős nevelőknek) nincs semmilyen fórumuk, nincs külön szekciójuk a Magyar Könyvtárosok Egyesületében, ahol az őket érintő szakmai kérdéseket megvitathatnák, pedig sokkal hatékonyabbá tehetné a munkát a különböző tapasztalatok kicserélése és egy *közös börtönkönyvtári irányelvek kialakítása*, természetesen harmonizálva az IFLA börtönkönyvtári irányelveivel. (Az MKE Jogi Szekciója jelezte, hogy nyitott az együttműködésre, és szívesen látná tagjai sorában a hazai bv. intézetekben dolgozó könyvtári szakembereket is.)

A fent említett nemzeti börtönkönyvtári irányelvek mellett fontos lenne elkészíteni az egyes bv. intézetek könyvtárainak *küldetésnyilatkozatát és szervezeti- és működési szabályzatát*, annak mellékleteivel (gyűjtőköri szabályzat, könyvtárhasználati szabályzat) együtt. Mindenképpen érdemes lenne definiálni e dokumentumokban – többek között – a börtönkönyvtárak fő feladatait az egyes bv. intézeteken belül (pl. az oktatási program központja, rekreációs, rehabilitációs, információs vagy kulturális központ, stb.). Ter-

mészetesen ezeket az alapidokumentumokat a fenntartónak, azaz az egyes bv. intézetek parancsnokainak is jóvá kell hagyniuk.

E zárt gyűjtemények szervezetiileg általában a büntetés-végrehajtási osztályhoz tartoznak az intézetben belül. Fizikailag általában az egyes bv. intézetek jól megközelíthető pontjain, gyakran az oktatási vagy a számítástechnikai kabinet szomszédságában találhatók. Az intézeti könyvtárak alapterülete átlagosan 72 m²; a skála egyik végén 15 m²-es könyvtárhelyiséget, a másik végén pedig 280 m²-es könyvtárat találunk, ez utóbbi a Szegedi Fegyház és Börtönben található, ahol külön olvasóterem is áll a fogvatartottak rendelkezésére. A személyes látogatások során azt tapasztaltam, hogy zömében elegendő hely áll rendelkezésre az intézeti könyvtárakban a dokumentumok tárolására és a szolgáltatások fogadására, de a sokszor százéves intézeti falak között a könyvtár is csak szűkösén fér el. A legtöbb könyvtár kap természetes fényt, de találhatunk olyan könyvtárakat is, ahol csak mesterséges fénnel lehet megvilágítani a helyiséget. A könyvespolcokon és egy munkasztalon kívül más berendezés, például asztal és szék a helyben olvasáshoz vagy a csoportos foglalkozásokhoz egyáltalán nem, vagy nem elegendő mennyiségben található.

A képet árnyalva hozzátehetjük, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg és Vas megyékben 2008 óta PPP (Public Private Partnership) konstrukcióban épült és üzemeltetett bv. intézetek könyvtárai a lehető legjobb pozícióban vannak mind a könyvtárak fizikai adottságait, elhelyezkedését, mind a dokumentumállomány nagyságát illetően. Ugyanakkor a két intézet közül a szombathelyi az, amely 2008 óta a jó gazda gondosságával ügyel arra, hogy a kezdeti előnyt a jövőben is tartani tudja könyvtáruk, hisz évente kb. 1000 dokumentummal növelik a könyvtár állományát, míg a tiszalöki intézet esetében a kezdeti 10 000 kötetes állomány szignifikánsan azóta sem változott, azaz a könyvtár stagnálásáról beszélhetünk.

A börtönkönyvtárak statisztikai elemzése

Az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről szóló 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet 5. sz. melléklete értelmében az adatszolgáltatás kötelezettsége természetesen a börtönkönyvtárakra is kiterjed. A statisztikai adatok feldolgozása során örömmel tapasztaltuk, hogy 2003-tól a bv. intézetek könyvtárainak 90%-a szolgáltat rendszeresen statisztikai adatokat.

A börtönkönyvtárak adatait kiegészítendő 2012. év elején hét intézeti könyvtárat kerestem fel, köztük azt a három intézetet is, amelyek könyvtárai nem szolgáltatnak adatokat: a Budapesti Fegyház és Börtön, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet, Szegedi Fegyház és Börtön, a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet és a Fiatalokorúak Büntetés-végrehajtási Intézetének könyvtárait.

Az intézeti látogatások mellett vizsgálatom kiterjedt

- az országos és regionális bv intézetekre,
- a megyei bv intézetekre és
- az egyéb, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságához (BVOP) tartozó intézményekre is.

Az a) csoportba 14 db bv. intézet tartozik, ebből 12 intézet 17 objektumának könyvtára szolgáltatott adatokat, kivéve a Szombathelyi és a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet. A b) csoport jelenlegi 14 bv. intézetéből csak a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet

nem szolgáltatott adatokat. A c) csoporthoz tartozó 6 intézmény közül csak egynek van könyvtára, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetnek, amely könyvtár rendszeresen szolgáltat statisztikai adatokat. Ezen kívül még a BVOP Szakkönyvtára sem szolgáltat statisztikai adatokat.

A börtönkönyvtárak száma

	2006	2007	2008	2009	2010
Könyvtárak száma	29	29	30	28	28
Elemzendő (legalább 4 évig szolgáltatott adatot)	28	28	28	27	27

A vizsgált időszak első évében, 2006-ban az intézményrationalizálás miatt bezárta kapuit a Komárom-Esztergom Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet; az intézet könyveit más bv. intézetek könyvtárai között osztották szét.

A rendszeresen statisztikai adatot szolgáltató könyvtárak köre az utóbbi öt évben 10%-kal emelkedett (25-ről, 27–28-ra), ellenben még mindig van három olyan bv. intézet és más, a BVOP alá tartozó intézmény, amelynek könyvtárai eddig sohasem szolgáltatottak statisztikai adatokat.⁹ Az utóbbi öt évben meglehetősen rapszodikusán (kevesebb, mint 4 évben) szolgáltatott adatot a tököli Fiatalokorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézet és a Szegedi Fegyház és Börtön nagyfai objektumának könyvtára.

Az adatszolgáltatók területi elhelyezkedése természetesen a bv. intézetek területi megoszlásához igazodik.

Az adatszolgáltatók székhelye

Adatot szolgáltató könyvtár székhelye	Budapest	Bács-Kiskun	Békés	Borsod-Abaúj-Zemplén	Csongrád	Fejér	Győr-Moson-Sopron	Hajdú-Bihar	Heves	Jász-Nagykun-Szolnok	Nógrád	Pest	Somogy	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tolna	Veszprém	Zala
2006	4	4	1	2	1	3	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
2007	4	4	1	2	1	3	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
2008	4	4	1	2	1	3	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
2009	4	3	1	2	1	3	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
2010	4	4	1	2	1	3	2	1	1	1	0	2	1	1	1	1	1

Mint említettem, Komárom-Esztergom megyében megszűnt a bv. intézet, Baranya és Vas megye bv. intézeteinek könyvtárai pedig nem szolgáltatnak statisztikai adatokat. 2009-ben a Bács-Kiskun megyei Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet állampusztai objektumának könyvtára, 2010-ben pedig a Nógrád megyei Balassagyarmati Fegyház és Börtön Könyvtára nem közölt statisztikai adatokat.

A börtönkönyvtárak nyitva tartása

	A heti átlagos nyitvatartási órák száma	A heti átlagos nyitvatartási napok száma	2006=100%
2006	29 óra	5 nap	100%
2007	31,5 óra	5 nap	109%
2008	32 óra	5 nap	110%
2009	31,5 óra	5 nap	109%
2010	32 óra	4,5 nap	110%

A nyitvatartási idő 2001–2005 között folyamatosan emelkedett, egészen az átlagos heti 31 óráig. A következő öt évben a nyitvatartási órák száma 10%-kal nőtt, ugyanakkor a nyitvatartási napok száma 10%-kal csökkent, így bv. intézeteink könyvtárosai átlagosan a hét 4,5 napján 32 órában szolgálják ki a fogvatartottakat. 2010-re már a börtönkönyvtárak fele (13 bv. intézet) heti 40 órás vagy afeletti nyitva tartással állt a rabok rendelkezésére, közülük is kiemelkedik *a statisztika szerint* a gyulai Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtára, amely a hét minden napján, napi 16 órában van nyitva. Ugyanakkor továbbra is heti 10 órában vagy annál kevesebb ideig tart nyitva a könyvtárak 15%-a (4 bv. intézet), sőt két bv. intézetben¹⁰ a fogvatartottak csupán heti 1x4 órában tudják használni a könyvtárat.

Mindazonáltal személyes látogatásaim is alátámasztják, hogy a hazai bv. intézetekben a fogvatartottak – biztonsági besorolásuktól függetlenül – hozzáférhetnek az intézeti könyvtárak szolgáltatásaihoz. Mind a már jogerősen elítéltek, mind az előzetes fogva tartásban lévő

átlagosan hetente 1 órát tölthetnek a könyvtárban nevelőtisztjeikkel. Abban az esetben, ha a fogvatartottak mozgása/mozgatása nem megoldható, úgy mozgókönyvtár működik, azaz a könyvtárkezelő kis kocsin viszi a dokumentu-

mokat a zárkákhoz, amiből válogatni lehet, továbbá kívánságlistát adhatnak le a fogvatartottak olyan dokumentumokra, amelyeket nem találtak a kocsin, de szeretnének elolvasni.

Állományalakítás a börtönkönyvtárakban

Helyben lévő állomány

Év	1000 alatt	10 ezer alatt	10-20ezer	20-50 ezer	50-100 ezer	100 ezer felett	átlag	2006 = 100%
2006	0	16	8	4	0	0	10 858	100%
2007	0	15	9	4	0	0	10 893	100%
2008	0	16	9	3	0	0	10 711	99%
2009	0	14	11	2	0	0	10 955	101%
2010	0	15	9	3	0	0	10 961	101%

Éves gyarapodás (kötetek száma)

Év	nem gyarapított	100 alatt	101-500 között	501-1000 között	1001 felett	átlag	2006 = 100%
2006	4	10	10	1	3	352	100%
2007	0	6	13	6	3	470	133%
2008	5	9	9	1	4	333	95%
2009	8	6	10	2	1	198	56%
2010	7	6	11	2	1	209	59%

Az állománygyarapítás összege (a kifizetett számlák alapján)

(ezer Ft)

Év	nem gyarapított	100 alatt	101-500 között	501-1000 között	1001-10000 között	10001 felett	átlag	2006 = 100%
2006	9	11	6	1	1	0	295	100%
2007	14	8	5	0	1	0	238	81%
2008	15	6	7	0	0	0	58	20%
2009	20	4	3	0	0	0	42	14%
2010	21	2	2	1	1	0	123	42%

A börtönkönyvtárak dokumentumállománya nemcsak az utóbbi öt évben, hanem – bátran kijelenthetjük –, hogy már tíz éve stagnál. Akkor is és most is azt a következtetést tudtuk levonni, hogy intenzív selejtezés folyik minden évben e könyvtárakban, hiszen az állomány nagysága annak ellenére sem változik igazán, hogy az utóbbi öt évben több mint 43 000 db dokumentummal gyarapodott e könyvtárak gyűjteménye.

Elmondhatjuk, hogy a börtönkönyvtárak éves állománygyarapodásának intenzitása a gazdasági válság kirobbanása, azaz 2008 óta lelassult, és ezzel párhuzamosan az éves állománygyarapításra fordított összeg is drasztikusan csökkent. Az éves állománygyarapodás mértéke a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtárában a legkiegyensúlyozottabb, az utóbbi öt évben évente több mint 1000 db dokumentummal gyarapodott. 2008 óta azonban nőtt azon könyvtárak száma, amelyek a saját költségvetésükből egy dokumentummal sem tudták gyarapítani álló-

mányukat. (Sőt, 2010-re ez a börtönkönyvtárak negyedére jellemző.¹¹⁾)

Az egyes bv. intézetek önállóan működő és gazdálkodó költségvetési szervek, saját költségvetéssel. Mint láthatjuk, az állománygyarapításra fordítható összeg is drasztikusan lecsökkent az előző öt évben, amelynek oka nyilvánvalóan a gazdasági válságban keresendő. Míg 2006-ban csak 9 olyan börtönkönyvtár volt, amely egy forintot sem költött állománygyarapításra, addig 2010-re a számuk 21-re nőtt, amely a börtönkönyvtárak 78%-át jelenti. Ebből a 21 könyvtárból – mint már említettem – a harmada, azaz 7 könyvtár nem is gyarapított, tehát a maradék 14 könyvtár 2010-ben nyilván ajándék dokumentumokkal vagy a Nemzeti Kulturális Alap (továbbiakban: NKA) által a bv. intézetek fogvatartottai könyvtári ellátásának javítására kiírt pályázaton keresztül gyarapodott.

A Nemzeti Kulturális Alap releváns állománygyarapítási pályázatai 2006-2011 között (ezer Ft)

A támogatott börtönkönyvtár székhelye	Budapest	Bács-Kiskun	Baranya	Békés	Borsod-Abaúj-Zemplén Csongrád	Csongrád	Fejér	Győr-Moson-Sopron	Hajdú-Bihar	Heves	Jász-Nagykun-Szolnok	Nógrád	Pest	Somogy	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tolna	Vas	Veszprém	Zala	ÖSSZESEN
2006	650	700			300	700	1000	300		200		250	900							5.000
2007	1.700		240	290	400		210	240	400		250			200	300	190	210	220	150	5000
2008	720	630	100		300	660	1060	300				230	1100							5100
2009		210	240	300	400			250	400	400	600			200	350	300		300	150	4100
2010	700	700	200		250	600	1000	300					800		300					4850
2011	600	250	300	200	300	400	400	200	400	260	500	200		300	350	300		280	250	5490
össz	4.370	2.490	1080	790	1950	2360	3670	1590	1200	860	1350	680	2800	700	1300	790	210	800	550	29 540

A Nemzeti Kulturális Alap releváns állománygyarapítási pályázatainak 2006–2011 közötti (dokumentumok darabszáma)

Megye	Bv. intézet	Dok. típusok (db)								Összesen
		könyv	hangos-könyv	CD	CD-ROM	VHS	DVD	folyó-irat	térkép	
Bács-Kiskun	<i>Állampusztai Országos Bv. Intézet</i>	498	1		1					500
	<i>Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet</i>	307	14	10						331
	<i>Kalocsai Fegyház és Börtön</i>	295	9	3	1		2			310
	<i>Kecskeméti Fiatalok Regionális Bv. Intézete</i>	107		1			1			109
Baranya	<i>Baranya Megyei Bv. Intézet</i>	770								770
Békés	<i>Békés Megyei Bv. Intézet</i>	409								409
Borsod-Abaúj-Zemplén	<i>B.A.Z. Megyei Bv. Intézet</i>	456	2	3	3		5		4	473
	<i>Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön</i>	103		4	2		193			302
	<i>Szirmabesenyői Fiatalok Regionális Bv. Intézete</i>	105	9	3	7		25			149
Budapest	<i>Budapesti Fegyház és Börtön</i>	827								827
	<i>Fővárosi Bv. Intézet</i>	1206				75				1281
	<i>Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet</i>	242				50				292
Csongrád	<i>Nagyfai Országos Bv. Intézet</i>	199								199
	<i>Szegedi Fegyház és Börtön</i>	768								768
Fejér	<i>Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet</i>	930		6		1	4			941
	<i>Pálhalmi Országos Bv. Intézet</i>	903		36		3	28			970

Megye	Bv. intézet	Dok. típusok (db)								Össze- sen
		könyv	hangos- könyv	CD	CD- ROM	VHS	DVD	folyó- irat	térkép	
Győr-Moson-Sopron	Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet	410								410
	Sopronkőhidai Fegyház és Börtön	505								505
Hajdú-Bihar ¹²	Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet	384		2			56			442
Heves	Heves Megyei Bv. Intézet	461	4							465
Jász-Nagykun-Szolnok	J.N.Sz. Megyei Bv. Intézet	510	69				207			786
Nógrád	Balassagyarmati Fegyház és Börtön	386								386
Pest	Fiatalkorúak Bv. Intézete (Tököl)	649					58			707
	Márianosztrai Fegyház és Börtön	422								422
	Váci Fegyház és Börtön	542					28			570
Somogy	Somogy Megyei Bv. Intézet	383						3		386
Szabolcs-Szatmár-Bereg	Sz.Sz.B. Megyei Bv. Intézet	584								584
	Tiszaöldi Országos Bv. Intézet	153								153
Tolna	Tolna Megyei Bv. Intézet	465								465
Vas	Vas Megyei Bv. Intézet	36			1					37
Veszprém	Veszprém Megyei Bv. Intézet	432								432
Zala	Zala Megyei Bv. Intézet	173								173
Összesen		14 620	108	68	15	129	607	3	4	15 554

A fenti megoszlás szerint 2006 óta összesen 29 540 ezer Ft-ot nyertek a megyei könyvtárak¹³ és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a megyei bv. intézetek, illetve Budapesten a Budapesti

Fegyház és Börtön, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet és az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet fogvatartottjai könyvtári ellátásának korszerűsítésére, dokumentumok

beszerzésére. Az állománybővítésekre letéti rendszerben kerül sor. A közel 30 millió Ft-ból 15 554 db dokumentummal gyarapodtak a bv. intézetek könyvtárai. Ez egyrészt azt jelenti, hogy ebből az összegből átlagosan 1900 Ft-ért, másrészt minden fogvatartottnak egy dokumentumot tudtak beszerezni a megyei könyvtárak, illetve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

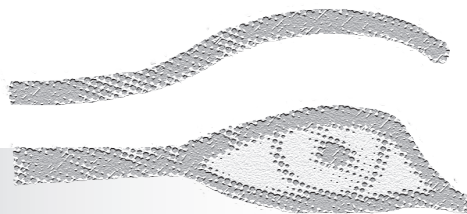
A legnagyobb összegeket a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (4 370 000 Ft), a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár (3 670 000 Ft) és a Pest Megyei Könyvtár (2 800 000 Ft) nyerte, míg a legkevesebbet a Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár (210 ezer Ft) és a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet (680 ezer Ft) kapta. Az összegek nagyjából arányban vannak az adott bv. intézetekben elhelyezhető fogvatartottak, vagyis a szolgáltató közösség létszámának nagyságával. Természetesen a legnagyobb összegeket elnyert főváros és a két megye tudta a legtöbb dokumentummal gyarapítani a börtönkönyvtárakat. Továbbá pozitív példaként kiemelhetjük Jász-Nagykun-Szolnok, Békés és Heves megyéket, ahol a fogvatartotti létszámhoz képest egy viszonylag magasabb összeget nyertek el az utóbbi hat évben a megyei könyvtárak az adott megyei bv. intézet könyvtárának állománygyarapítására, míg negatív példaként Vas, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéket tudjuk említeni. (Az igazsághoz tartozik, hogy a Tiszaöki és a Szombathelyi Országos Bv. Intézet könyvtárát nem az állam, hanem korlátolt felelősségű társaságok üzemeltetik a bv. intézet és a kft. között kötött megállapodás alapján, nyilván ezért nem pályázik az érintett két megyei könyvtár e bv. intézetek könyvtárainak állománygyarapítására.)

Számítógép-ellátottság

	0	1	2-5 kö- zött	6-10 kö- zött	11- 20 kö- zött	át- lag	2006 = 100%
2006	24	3	0	0	1	0.75	100%
2007	23	2	2	0	1	0.96	128%
2008	26	1	1	0	0	0.11	15%
2009	25	2	0	0	0	0.07	9%
2010	23	4	0	0	0	0.15	20%

A börtönkönyvtárak helyiségeiben a fogvatartottak rendelkezésére álló számítógépek száma 2010-ben 4-re¹⁴ növekedett, de ebből egyik gépen sem lehet hozzáférni az Internethez. A fogvatartottaknak internetezni csak parancsnoki engedély birtokában lehetséges, amelyet jellemzően a távoktatásban tanulók tudnak igénybe venni.

A hazai bv. intézeti könyvtárak negyede (8) áttért már az elektronikus katalógus és néhányan a gépi kölcsönzés használatára is. Az általam meglátogatott hét intézetben *Kistékát*, *Sziklát* és olyan saját fejlesztésű rendszereket alkalmaznak, amelyek implementálják az integrált bibliográfiai metaadat formátumot, a MARC21-et. A Budapesti Fegyház és Börtönben tett látogatásunk alkalmával örömmel tapasztaltuk, hogy mindkét objektum könyvtára egy-egy számítógéppel gyarapodott, amelyen megkezdik az elektronikus katalógus építését. A Könyvtári Intézet biztosította a bv. intézetet, hogy segít kiválasztani egy költséghatékony és egy intézeti könyvtár céljainak leginkább megfelelő integrált rendszert.

Könyvtári személyzet

	Könyvtárosok száma	2006 = 100%	Összes alkalmazott	2006 = 100%	TMI	2006 = 100%
2006	34	100%	43	100%	30	100%
2007	31	91%	39	91%	28	93%
2008	21	62%	26	60%	16	53%
2009	32	94%	39	91%	28	93%
2010	18	53%	24	56%	14	46%

2003–2005 között átlagosan 25 könyvtáros dolgozott a börtönkönyvtárakban. Most megállapíthatjuk, hogy 2006–2010 között a könyvtárosok száma a felére csökkent. Sőt, még a 2003–2005 közötti átlaghoz képest is harmadával csökkent 2010-ben a könyvtárosok száma. Ugyanakkor a felsőfokú könyvtárosok száma ugrásszerűen megnőtt. Míg 2003–2005 között jellemzően egy-két felsőfokú végzettségű kollégát találunk a börtönkönyvtárakban, addig 2008–2010 között a 27 börtönkönyvtárban átlagosan 6 felsőfokú szakképzettségű könyvtáros dolgozott. 2010-ben a Szegedi Fegyház és Börtön Könyvtárában már két felsőfokú végzettségű kollégát is találtunk, az egyik nevelő, a másik pedig jogerős ítéletének letöltése alatt végezte el a könyvtárszakit. 2008–2010 között minden évben jelentett felsőfokú végzettségű könyvtárost a Szegedi Fegyház és Börtön és a Fővárosi, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei, a Somogy Megyei és a

Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtára.

A fentiekből látható, hogy börtönkönyvtárainkban könyvtárosként jellemzően szakirányú végzettség nélküli nevelők és könyvtárkezelőként fogvatartottak dolgoznak. Ideális lenne, ha mérettől függetlenül *mindegyik bv. intézet könyvtárának szakmai munkáját könyvtári szakember tudná felügyelni*, akár részmunkaidőben is. Az IFLA Irányelv értelmében azokban a bv. intézetekben, ahol a fogvatartottak létszáma 500–1000 fő közötti, egy, ahol 1000 fölötti a fogvatartotti létszám, ott két főállású könyvtárost kellene alkalmazni.

Üdvöztető megoldást jelenthetne a szakemberhiányra, ha a könyvtárért felelős nevelőket a továbbképzés keretében beiskoláznák az emelt szintű segédkönyvtáros képzésre, amelyet országsszerte több könyvtár is rendszeresen szervez.¹⁵

Forgalmi adatok

Használat

	Regisztrált felhasználók száma	2006 = 100%	Személyes használat száma	2006 = 100%	Távhasználat száma	2006 = 100%	Kölcsönzött dokumentumok száma	2006 = 100%
2006	10 688	100%	54 089	100%	0	100%	81 394	100%
2007	9 497	89%	53 677	99%	0		80 566	99%
2008	10 934	102%	42 759	79%	0		71 787	88%
2009	10 024	94%	45 699	84%	0		69 071	85%
2010	8 938	84%	56 415	104%	0		86 665	106%

Regisztrált használók

	Átlag	2006 = 100%	összes	0	100 alatt	101-500 között	501-1000 között	1001 felett
2006	382	100%	10 688	1	2	17	7	1
2007	339	89%	9 497	0	2	20	6	0
2008	390	102%	10 934	0	4	16	7	1
2009	371	97%	10 024	0	3	19	3	2
2010	331	87%	8 938	0	4	18	4	1

Személyes használat száma

	Átlag	2006 = 100%	összes	0	100 alatt	101-500 között	501-1000 között	1001-3000 között	3001-10000 között	10000 felett
2006	1932	100%	54 089	4	1	4	4	9	6	0
2007	1917	99%	53 677	3	0	5	3	10	7	0
2008	1527	79%	42 759	5	2	2	4	11	4	0
2009	1692	87%	45 699	3	1	4	4	10	5	0
2010	2089	108%	56 415	4	1	2	5	9	6	0

Kölcsönzött dokumentumok száma

	átlag	2006 = 100%	összes	0	100 alatt	101-1000 között	1001-5000 között	5001-10000 között	10001-50000 között	50000 felett
2006	2907	100%	81 394	1	1	4	17	5	0	0
2007	2877	99%	80 566	2	0	3	19	3	1	0
2008	2564	88%	71 787	1	0	4	19	3	1	0
2009	2558	88%	69 071	2	1	9	12	2	1	0
2010	3210	110%	86 665	2	0	6	13	5	1	0

A bv. intézetek könyvtárai körében a távhasználat irreleváns. A regisztrált használók száma 2008-tól 16%-kal csökkent, ugyanakkor a személyes könyvtárhasználat és a kölcsönzött dokumentumok száma növekvő tendenciát mutat: a könyvtárhasználat 29%-kal, a kölcsönzött dokumentumok száma 22%-kal emelkedett. A 2003–2005 közötti adatokkal összevetve az is elmondható, hogy míg a regisztrált olvasók száma nem változott, addig a könyvtárhasználat 22%-kal, a kölcsönzött dokumentumok száma pedig 36%-kal esett vissza.

Összegzés

A modern bv. intézetekben a börtönkönyvtáraknak kulcsszerepet kell vállalniuk az oktatási, a nevelési, a rekreációs és a rehabilitációs programok támogatásában, hogy ezáltal is elősegítsék a fogvatartottaknak a társadalomba való fokozatos, sikeres visszatérését. Ahhoz viszont, hogy a hazai bv. intézetek könyvtárai e feladatnak maximálisan megfeleljenek, a jövőben mindinkább fejleszteni kell őket.

Fel kell ismerni, hogy a jelenleg „szigetekként” működő börtönkönyvtárak a kulturálisan és nyelviileg egyre sokszínűbb intézetek falai között képtelenek kielégíteni a fogvatartottak minden olvasási és információs igényét, ezért *a bv. intézetek könyvtárainak a jövőben együtt kellene működniük, és részt kellene venniük a hazai könyvtárközi kölcsönzésben is.* Természetesen a könyvtárközi kölcsönzés nem a tervszerű gyűjteményfejlesztés alternatívája, hanem egy olyan dokumentumszolgáltatás, amely a könyvtári állomány alkalmankénti és ideiglenes kiegészítésére szolgál, célja pedig esetünkben nem más, mint hogy megteremtse az információkhoz és a dokumentumokhoz való hozzáférés egyenlő esélyét a könyvtári rendszeren keresztül az ország bármely részén elhelyezett fogvatartottak számára.

Tudjuk, hogy a könyvtári szolgáltatások hatékonysága és sikere nagy mértékben függ a könyvtáros személyétől és a barátságos és ké-

nyelmes fizikai környezettől. Ezért törekedni kellene arra, hogy egyrészt *minél több intézeti könyvtárban könyvtáros szakembert alkalmazzanak, másrészt célszerű és kényelmes berendezésekkel ellátott, tágasabb, a könyvtár használatát elősegítő szolgáltatási tereket alakítsanak ki.*

A hazai börtönkönyvtárakban is a lehető legnagyobb mértékben kellene használni a modern információtechnológia által kínált lehetőségeket, természetesen a biztonság veszélyeztetése nélkül. Ha lehetséges lenne az intézeti könyvtárakból elérni, illetve hozzáférni a bibliográfiai adatbázisokhoz, akkor be lehetne szerezni, és át lehetne emelni az intézeti könyvtár elektronikus katalógusába a már létrehozott katalógusrekordokat, és nem lenne szükség minden egyes intézetben külön katalogizálni. A közös katalogizáláshoz az első lépés, hogy *mindegyik bv. intézet könyvtára rendelkezzen elektronikus katalógussal.*

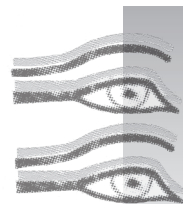
A börtönkönyvtárak fontos feladata tehát, hogy szolgáltatásaik révén elősegítsék a fogvatartottak, mint a társadalmi kirekesztődés által különösen fenyegetett csoport visszailleszkedését a társadalomba. A könyvtár felzárkóztató, esélyteremtő intézményként ajtót nyithat, és átvezetheti a fogvatartottakat a tudásalapú társadalomba: ezért is kiemelten fontos e könyvtárak fejlesztése.

Végezetül *nagyon fontosnak tartom a szolgáltatások minőségbiztosításának bevezetését a börtönkönyvtárakban is,* amelynek célja, mint ismeretes, a könyvtári szolgáltatások minőségének *folyamatos* tökéletesítése, a szolgáltatások hatékonyságának *folyamatos* feltérképezése és permanens növelése azért, hogy minél elégedettebb legyen a szolgáltatást igénybevevő (fogvatartott), a szolgáltató (könyvtár) és a szolgáltatásért felelős intézmény (a bv. intézet).

E tanulmány kiegészítő, második részeként a Könyvtári Intézet 2012 áprilisában kérdőíves felmérésben vizsgálta meg a fogvatartottak olvasási és könyvtárhasználati szokásait, amelynek tapasztalatairól várhatóan a *Könyvtári Figyelő* 2012. 4. számában olvashatnak majd.

Jegyzetek

1. VIDRA SZABÓ Ferenc: Könyvtárak a büntetés-végrehajtási intézetekben. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2007. 6. sz. 30–35. p. <http://www.epa.oszk.hu/01300/01367/00126/69.htm>
2. Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 3.,5.,6.,9. cikk. http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/az_emberi_jogok_egyetemes_nyilatkozata
3. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 7.,9.,10. cikk http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezesokmánya_ii
4. Országgyűlési Biztosi tájékoztató a magyarországi büntetés-végrehajtásban tapasztaltakról http://www.obh.hu/allam/aktualis/doc/BV_fuzet.doc
5. „Az alapvető emberi jogokba való beavatkozás jogalapját a büntetőeljárásban meghozott jogerős ítélet teremti meg, a tényleges korlátozás, a beavatkozás azonban a végrehajtás menetében történik. Az egyének helyzetében jogilag ugyan az elítélés, ám ténylegesen a végrehajtás ténye váltja ki az érzékelhető változást. [...] Az állam büntető hatalmának önkényével, túlsúlyával szemben az egyént védő alkotmányos értékek történetileg elsősorban a büntetőjogra és a büntetőeljárásra fogalmazódtak meg és váltak – különböző részletességgel – az alkotmányok részeivé. Ez azonban nem jelenti a büntetés-végrehajtásban megnyilvánuló állami büntető hatalom korlátlanágát, a bűnösnek talált és büntetésre ítélt egyén teljes kiszolgáltatottságát.
Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak. Jogainak egyik csoportját a büntetés végrehajtása során is korlátozás nélkül vagy módosulással továbbélő alkotmányos alapjogok alkotják, másik csoportját pedig a büntetés, illetve a büntetőjogi intézkedés végrehajtásának tényéből és körülményeiből keletkező sajátos végrehajtási jogok.
A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrészt az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrészt a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek tilalma jelöli ki. Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja alapjogait és szabadságát.” In: 13/2001. (V. 14.) AB határozat
6. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 36. § (1) bek. m-n) pontjai
7. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 73-76. §
8. LEHMANN, Vibeke – LOCKE, Joanne: Guidelines for library services to prisoners. 3rd ed. The Hague, IFLA Headquarters, 2005. <http://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-92.pdf>
9. Ezek: a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, a Szombathelyi és a Tisza menti Országos Büntetés-végrehajtási Intézet és a BVOP Szakkönyvtára.
10. A Győr-Moson-Sopron és a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtárában.
11. 2010-ben nem gyarapítottak az Állampisztviselői Országos Büntetés-végrehajtási Intézet solti és állampisztviselői objektumának könyvtárai, a Kalocsai Fegyház és Börtön Könyvtára, továbbá a Bács-Kiskun, a Hajdú-Bihar, a Somogy és a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet könyvtárai.
12. A debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ határidő módosítást kért az NKA-tól, így a 2011-es összeget 2012. augusztus 31-ig kell elköltenie.
13. Kivéve Komárom-Esztergom megye, ahol 2006-ban megszűnt a bv. intézet.
14. Ezek a Márianosztrai, a Sopronköhida és a Szegedi Fegyház és Börtön könyvtárai és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtára.
15. Képzőhelyek: a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (Bp.), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (Bp.), a Könyvtári Intézet (Bp.), a Csorba Győző Megyei Könyvtár (Pécs), a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár (Miskolc), a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár (Szeged), a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (Győr), a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár (Eger) és a Móróczi Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár (Nyíregyháza).

Szerzők nyomában

A könyvtári szabványok szerepe az intézményi publikációs adattárak névkezelési stratégiájában

KÖNTÖS Nelli

Thomas Hyde, az oxfordi Bodleiana Könyvtár katalógusának szerzője az 1674-ben megjelent katalógusa előszavában azt írja: „Úgy látszik, mindenki úgy gondolja, hogy a legkönnyebb dolog a világon a könyvek címének leírása, de milyen körültekintő vizsgálatot kíván a pamphletek gondos vizsgálata (ami önmagában kimerítő munka), mennyit a hasonló nevű szerzők és művek megkülönböztetése, anagrammatikus nevek megfejtése, a helynévből és hasonlókból származóké, a szegény ember kijelenti, hogy a legnagyobb agytornát és a legértékesebb idő feláldozását jelenti.”¹

A probléma forrása

A Bodleiana Könyvtár katalógusának megjelenése óta több mint 300 év telt el. Ez idő alatt a szerzők azonosításának, a személynevek egy-

ségesítésének kérdése egyáltalán nem veszített a jelentőségéből, sőt napjainkban a tudományos közösségek tagjai, az egyetemek oktatói és hallgatói publikációs tevékenységét összegyűjtő, archiváló és szolgáltató intézményi repozitóriumok megjelenésével újra központi kérdéssé vált. A „nyílt hozzáférés” (Open Access) mozgalom elveit követő dokumentum-szerverek és intézményi publikációs adattárak személynév kezelési gyakorlata, a formai és tartalmi szempontokat egyaránt vizsgálva, jelentősen eltér a könyvtári feldolgozómunkában alkalmazott megoldásoktól. Az adattárak kezelésére kifejlesztett, zömmel nyílt forráskódú szoftverek feldolgozó moduljai nem követik azt a szabályos adatmodellt, amely a személynév típusú besorolási rekordokat az integrált könyvtárgépesítési rendszerek legtöbbjében jellemzik. A személynévrekordok géppel olvasható formátumban (Machine-Readable Cataloging – MARC) tör-

ténő tárolása nélkül, az egyes személyek azonosítását lehetővé tevő részletes struktúrák hiányában a repozitóriumokba feltöltött publikációk visszakeresésében komoly nehézségek és pontatlanságok jelentkezhetnek. Bizonytalanná válhat az egy szerzőhöz tartozó publikációk száma, a rendszer alkalmatlanná válik megbízható, minőségi információk szolgáltatására az adott intézmény vagy kutatói közösség tudományos eredményeit illetően. Jelen tanulmányban a probléma bemutatására és a lehetséges megoldások összegyűjtésére teszek kísérletet, hazai és nemzetközi példák felvonultatásával.

Intézményi publikációs adattárak, a tudományos kommunikáció új eszközei

A digitális repozitóriumok a hozzáférés, a tudományos kommunikáció új eszközei, a kutatási eredmények széleskörű megismertetését, a digitális publikálást és az intézményeken átnyúló közös munkát támogató rendszerek, az egyetemi oktatók és hallgatók munkájának, tudományos eredményeinek bemutatását és elismertetését szolgáló rendszerek. Segítségükkel a felsőoktatási intézményekben keletkező digitális tartalmak, cikkek, könyvek, oktatási anyagok, szakdolgozatok, doktori disszertációk hosszú távon megőrizhetők és megoszthatók.²

A repozitóriumok pár év alatt gyorsan elterjedtek az egyetemi és akadémiai szférában a világ minden részén. A Nyílt Hozzáférésű Repozitóriumok Jegyzékének (Directory of Open Access Repositories – OpenDOAR, <http://www.opendoar.org/index.html>) nyilvántartása szerint 2012 áprilisának első napjaiban a számuk megközelítette a 2200-at. A nottinghami egyetemen működő Centre for Research Communications³ által épített adatbázisban lehetőség van a repozitóriumok több szempontú visszakeresésére a feldolgozott tudományterület, a dokumentumtípusok, a jelleg, a földrajzi elhelyezkedés, a nyelv és az alkalmazott szoftver szerint is. A nyilvántartásban hazánkat összesen 6 szervezet 12 repozitóriuma képviseli, azonban meg kell jegyezni, hogy ha a repozitóriumokra úgy tekintünk, mint adott intézmény publikációs adattárára, akkor a felsorolásban megtevesztő a Magyar Elektronikus Könyvtár szerepeltetése. A magyarországi adattárak sorát a Közép-európai Egyetem archívuma nyitja és a Debreceni Egyetemé zárja. A teljes listát az 1. ábra tartalmazza.

Hungary • Central European University (CEU) - http://www.ceu.hu/ 1. CEU Academic Archive (Central European University's Academic Archive) http://ceu.archives.ceu.hu/ 2. Electronic Theses and Dissertations (ETDs) http://www.library.ceu.hu/ETD.html 3. Policy Documentation Center http://pdc.ceu.hu/ 4. Research Support Scheme - Central European University http://rss.archives.ceu.hu/ • Corvinus University of Budapest - http://www.uni-corvinus.hu/ 1. Archive of the Institute of Business Economics (Vállalatgazdaságtan Intézet Archivuma) (CUB) http://edok.lib.uni-corvinus.hu/ 2. Corvinus Research Archive http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/ 3. Corvinus University of Budapest http://phd.lib.uni-corvinus.hu/ • Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Library of the Hungarian Academy of Sciences) - http://www.mtak.hu/ 1. REAL (Repository of the Academy's Library) http://real.mtak.hu/ • National Széchényi Library - http://www.oszk.hu/index_en.htm 1. Hungarian Electronic Library (MEK) http://www.elib.hu/ • Open Society Archives (OSA) - http://www.osaarchivum.org/ 1. Soros Network Archival Portal (SNAP) http://snap.archivum.ws/dspace/ • Szent István University - http://www.szi.hu/ 1. HuVetA (Hungarian Veterinary Archive) http://huveta.univet.hu:8080/dspace • University and National Library University of Debrecen (DEENK) - http://www.lib.unideb.hu/ 1. University of Debrecen Electronic Archive (DEA) http://dea.lib.unideb.hu/

1. ábra
Magyarországi repozitóriumok az OpenDOAR nyilvántartásában⁴

A következő táblázat adatai alapján⁵, a szomszédos országokban működő repozitóriumok számával összehasonlítva megállapítható, hogy hazánk az élvonalban foglal helyet, egyedül Ukrajna előzi meg (1. táblázat). Az adattárak gazdái jellemzően a felsőoktatási intézmények és akadémiák körébe tartoznak, de képviseltetik magukat a nemzeti könyvtárak, ahogy hazánk esetében az Országos Széchényi Könyvtár is.

kentése érdekében elsősorban nyílt forráskódú repozitórium-kezelő szoftvereket alkalmaznak. A fent említett két nyilvántartás összesen 86 különböző szoftvert regisztrál, melyek többségét csak egy-egy adattár használja. Az OpenDOAR adatai szerint a repozitóriumok kezelésére alkalmazott szoftverek közül az első helyen 39,2%-kal és 859 telepítéssel a **DSpace** elnevezésű szoftver áll, a második helyen – az adatok hiá-

Ország neve	Intézmények száma	Repozitóriumok száma
1) Ausztria	7	9
2) Horvátország	3	5
3) Magyarország	6	12
4) Románia	1	1
5) Szerbia	1	1
6) Szlovákia ⁶	nincs adat	nincs adat
7) Szlovénia	3	5
8) Ukrajna	28	32

1. táblázat

Magyarország szomszédos országaiban működő publikációs adattárak száma

Az OpenDOAR nyilvántartásához hasonló, viszont jóval több keresési lehetőséget biztosít az angliai University of Southampton által szolgáltatott Nyílt Hozzáférésű Repozitóriumok Nyilvántartása (Registry of Open Access Repositories – ROAR, <http://roar.eprints.org/>), mely 2012 áprilisában, a bekerült adatok alapján a világ 2311 repozitóriumában összesen 33 914 611 tételt tartott nyilván.⁷ Óriási adatmennyiségről van szó, amely professzionális megoldásokat kíván a formai és tartalmi feltárás vonatkozásában.

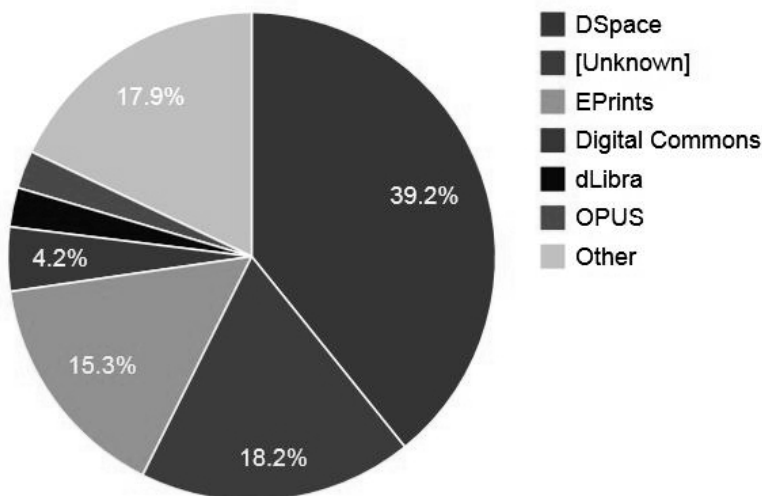
A repozitórium motorja, a szoftver

Az intézményi repozitóriumokat jellemzően könyvtári és informatikai szakemberek tervezik meg és üzemelik be. A költségek csök-

nya miatt – az ismeretlen szoftverek csoportja 18,2%-kal és 398 telepítéssel, a harmadik helyen pedig az **EPrints** nevű rendszer áll, 15,3%-kal és 336 telepítéssel. Emellett igen jelentős (17,9%) az „egyéb” kategóriába tartozó szoftverek csoportja (2. ábra). Mindebből arra következtethetünk, hogy döntően egyedi fejlesztésű, a helyi igényekre tervezett rendszerekről van szó, azok minden előnyével és hátrányával.

Nagyságrendileg az itt látott arányokat támasztják alá a ROAR adatai is. A kínálat zavarba ejtően gazdag, nem könnyű a választás egy új intézményi repozitórium létrehozásakor. A döntés óriási felelősséggel jár, mely nem nélkülözheti egy stabil, minden érintett érdekét figyelembe vevő értékelési szempontrendszer felállítását. Ebben nyújt segítséget a Nyílt Társadalom Alapítvány (Open Society Institute – OSI) ál-

Usage of Open Access Repository Software - Worldwide

Total = 2191 repositories

OpenDOAR - 04-Apr-2012

2. ábra

Repozitóriumok szoftverek szerinti megoszlása az OpenDOAR nyilvántartásában⁸

tal 2004-ben kiadott *Guide to Institutional Repository Software* című dokumentum, mely 9 nyílt forráskódú szoftver (Archimede, ARNO, CDSware, DSpace, EPrints, Fedora, i-Tor, MyCoRe, OPUS) összehasonlító elemzését tartalmazza. Az egyes rendszerek bemutatása két részből tevődik össze. Az első fejezet összefoglaló jellegű leírásokat közöl, melyek egy rövid ismertetőt követően tartalmazzák a szoftver fejlesztőinek elérhetőségeit és linkeket a további információk eléréséhez. Az útmutató második fejezetében a rendszerek jellegzetességeit és működését áttekintő részletes táblázatok kaptak helyet, amelyek a szoftver speciális funkcióit is bemutatják. A táblázatokban megjelenő szempontrendszer felépítését tekintve 6 témakörön belül – technikai specifikáció, repozitórium és rendszeradminisztráció, tartalommenedzsment, megjelenés és keresési lehetőségek, archiválás, rendszerkarbantartás – 20 kérdést és számtalan további alkérdést vizsgál.⁹

A szoftver kiválasztásának szempontjai közül kiemelten fontos, hogy az adott szoftverben milyen lehetőségeket biztosítanak a feltöltött publikációk szerzőségi közlésében megjelenő személynevek kezelésére. Létrehozható-e az adattárban olyan rekord, amely a különböző szerzőségi funkciókban eljáró személyek egységesített nevét tartalmazza, azt az elsődleges hozzáférési pontként, besorolási adatként kiválasztott nevet, amelyen az adott személy a működését kifejtette, illetve amelyen a nemzeti hovatartozásának megfelelő bibliográfiai gyakorlat a személyt számon tartja? Van-e lehetőség az egyes személyek névváltozatainak összekapcsolására és a közöttük fennálló utalások megadására a keresés megkönnyítése érdekében? Az előzőekben említett útmutató részletessége ellenére sem ad választ az itt feltett kérdésekre, a közlemények formai feltárására vonatkozóan csupán a rendszerekben alkalmazott metaadat sémákat sorolja fel. A 9 szoftver közül három a Dublin Core-t, négy a Qualified Dublin Core-t

használja, „egyéb” kategóriába tartozó sémát adtak meg az i-Tor szoftver esetében, és mindössze egy rendszer alkalmazza a MARC21 adatcsere-formátumot.

Személynevek kezelése a könyvtári rendszerekben

A személyek pontos azonosítása a könyvtári feldolgozó munkában kiemelt jelentőségű feladat. A könyvtári katalógusokban a személynév az egyik leggyakrabban előforduló besorolási adat és egyben keresési szempont, amelyen keresztül az olvasók eljutnak az általuk keresett dokumentumhoz. Az eredményes keresés alapfeltétele, hogy a személynév – formáját tekintve – mindig ugyanabban az egységes, szabványos alakban tárolódjon a katalógusban. A dokumentumok formai és tartalmi feltárásakor keletkező bibliográfiai leírások számtalan olyan adatelemet (metaadatot) tartalmaznak, amelyek közvetlenül – a forráson szereplő alakjukban – nem alkalmasak a dokumentum visszakeresésére. A formai feltáráshoz szükséges hazai és nemzetközi előírások értelmében ezeket az adatokat – bár a forráson szereplő alakban kell felvenni a leírás meghatározott adatcsoportjaiba, de besorolási adatként – egységesíteni kell. Ha a dokumentum leírásakor a szerző kilétét vagy nevének egységesített alakját és a kapcsolódó névváltozatokat pontatlanul vagy hiányosan állapítják meg, illetve a létező névvariánsokat nem kapcsolják össze a kitüntetett névalakkal, a hozzá tartozó információ nem kereshető vissza, lényeges tételek maradnak ki a rá vonatkozó keresés eredményeként kapott találati listából. A szerzőket azonosító besorolási adatok és gépi rekordjaik létrehozása, rendszerbe foglalása, a már meglévő névállományok folyamatos revideálása, a változások követése jelentős költségráfordítást igényel. Napjainkban a tapasztalatok és a különböző empirikus kutatások eredményei azt mutatják, hogy a munka minőségét, összetettségét, időtartamát és költségeit tekintve ez a munka-

folyamat, az autorizálás munkafolyamata, az eredeti katalogizálás legdrágább összetevője.¹⁰ Kétség kívül drága és időigényes folyamat, viszont nélkülözhetetlen. Egységesített besorolási adatok nélkül, valamint kitüntetett névalakok hiányában a katalógus – legyen az hagyományos cédula vagy modern gépi katalógus – nem tud választ adni olyan alapvető kérdésekre, mint például egy szerzőnek milyen művei vannak meg a könyvtárban, illetve egy bizonyos személyről milyen dokumentumok találhatók a gyűjteményben.

Szabványok és szabályzatok az egységesítés szolgáltatában

A könyvtári katalógusokban a személynevek egységesített besorolási adatait szigorú szabályok előírásai szerint választják ki és tüntetik fel. A szabványosítás az 1960-as években kezdődött el, ekkor alakultak ki – sok egyéb könyvtári szabvány mellett – a név típusú besorolási adatokra vonatkozó besorolási szabványok is. Az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) speciális munkacsoportjai munkája nyomán számtalan program indult a nemzetközi autorizálási rendszer kiépítése érdekében. Útmutatókat és ajánlásokat jelentettek meg, valamint a szakértők számára több nemzetközi konferenciát szerveztek a témában. A *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE) alapjain 1991-ben kidolgozták a besorolási adatok nemzetközi adatcsere-formátumát, a *UNIMARC/Authorities: Universal Format for Authority*-t, melynek jelenleg érvényben lévő, harmadik kiadása 2009-ben jelent meg *UNIMARC Manual: Authorities Format*¹¹ címmel. Az idők során újabbnál újabb személyazonosítási sémák kidolgozására tettek kísérletet. Az alábbi felsorolás az IFLA ez irányú tevékenységének legmeghatározóbb állomásait foglalja össze az elmúlt közel fél évszázadban (3. ábra).

- ◎ International Conference on Cataloguing Principles (Paris, October 9-18, 1961)
- ◎ UBC – Universal Bibliographic Control (1973)
- ◎ UNIMARC Bibliographic format (1977)
- ◎ GARE – Guidelines for Authority and Reference Entries (1984)
- ◎ UNIMARC/Authorities: Universal Format for Authorities (1991)
- ◎ ISADN – International Standard Authority Data Number (1993)
- ◎ MLAR – Minimal Level Authority Records (1998)
- ◎ FRBR – Functional Requirements for Bibliographic Record (1998)
- ◎ FRANAR – Functional Requirements and Numbering for Authority Records (1999)
- ◎ GARR – Guidelines for Authority Records and References (2001)
- ◎ IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code (Frankfurt, July 28-30, 2003)
- ◎ FRAR – Functional Requirements for Authority Records (2004)
- ◎ UNIMARC Authorities. 3rd ed. (2009)
- ◎ FRAD – Functional Requirements for Authority Data: Conceptual Model (2009)

3. ábra

Az IFLA besorolási adatokkal kapcsolatos tevékenységei

A nemzetközi előírások rendszeréhez kapcsolódva, a szabványosítás hazai eredményeit tükrözik azok az MSZ, illetve KSZ jelzésű magyar könyvtári szabványok és szabályzatok, amelyek szintén a besorolási adatok egységesítésének irányelveit hivatottak rögzíteni. A könyvtári munkával összefüggő hazai szabványok megalkotásában és kiadásában jelentős szerepet tölt be a *Magyar Szabványügyi Testület* (MSZT) keretében működő Könyvtár és dokumentáció Műszaki Bizottság. „Az 508-as számjelű Könyvtár és dokumentáció Műszaki Bizottság adta és adja ki a legtöbb, a könyvtári munkával összefüggő, dokumentumazonosítókra vonatkozó magyar szabványt MSZ jelöléssel, magyar szabványként közzétett (honosított) nemzetközi és Európa-szabványt MSZ ISO, MSZ EN, illetve MSZ ISO EN jelöléssel.”¹² A besorolási adatokra vonatkozó, jelenleg hatályos előírásokat a következő felsorolás tartalmazza:

- ◎ MSZ 3440-1:1983 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Fogalommeghatározások. 5 p. (Utolsó helyesbítése megjelent: 1988.)
- ◎ MSZ 3440-2:1979 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Személyek nevei. 32 p. (Helyesbítése megjelent: 1988.)
- ◎ MSZ 3440-3:1983 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Testületek neve. 28 p. (Helyesbítése megjelent: 1988.)
- ◎ MSZ 3440-4:1986 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Címek. 13 p.
- ◎ KSZ/5:2005 Földrajzi nevek, mint adatbázis-rekordok tárgyi hozzáférési pontjai. 32 p.¹³

A fentiek közül a személynevek egységesített besorolási adatként való kezelésével az *MSZ 3440/2-1979 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Személyek nevei* című dokumentum foglalkozik. A szabvány mindenekelőtt alapelveként rögzíti, hogy a besorolási adatként megjelenő

személyeket mindig ugyanazon a néven kell megnevezni és nevüket mindig ugyanabban a névalakban, a személy egységesített nevén kell leírni. A besorolási adatokon belül rendelkezik a különböző besorolási elemekről, a rendszó, az egyéb elemek és a kiegészítő adatok megválasztásának és feltüntetésének szabályairól, részletesen kidolgozva a történelmi koronként és nyelvterületenként jelentkező egyéb speciális szabályokat (modern névhasználat, történelmi névhasználat, uralkodók és uralkodóházak tagjainak nevei, vallási nevek, írói nevek, művésznevek és álnevek, pótnévek). Figyelemre méltó a szabvány 8. fejezete, melyben az azonos nevű személyek megkülönböztetésének lehetőségeit tárgyalja, felsorolva azokat az eseteket, amikor a személy azonosíthatóságának érdekében *kötelező*, illetve a bibliográfia szempontjától függően *lehet* kiegészítő adato(ka)t közölni. Kötelező kiegészítő adatot közölni:

- ☉ ha a személynek nincs sem családneve, sem pedig állandósult mellékeve, és az egységesített besorolási adatának rendszava a személy egyéni neve;
- ☉ uralkodók és királynék esetében a birodalom neve a földrajzi nevekre vonatkozó szabályok figyelembe vételével;
- ☉ a vallási nevek sorában a „pápa” vagy „ellenpápa” kifejezés feltüntetése;
- ☉ pátriárkák és metropoliták egységesített nevének részeként a méltóságuk megnevezése a bibliográfia nyelvén;
- ☉ bibliai személyek nevét követően a vallási cím megadása;
- ☉ a pótnéven ismert személyek esetében az azonosíthatóságot leginkább biztosító adatok közlése.

A kiegészítő adatként feltüntethető elemek típusait a fejezet további szakaszai veszik számba, úgymint az id. vagy ifj. jelző, illetve ezek változatai, a születési és/vagy halálozási dátum, a személy foglalkozásának, működési területének megnevezése, az általa betöltött méltóságok, vallási címek, származási vagy működési helyének megnevezése.¹⁴

Az említett szabvány megjelenése óta eltelt 30 év olyan változásokat hozott a nemzetközi tendenciákban az elméleti és gyakorlati megfontolások terén, valamint az informatikai megoldások tekintetében, amelyek indokolttá teszik a megújítását és a mai kor követelményeihez való alakítását. A besorolási adatokra és a csere-formátumukra vonatkozó előírások szabályzatként való megjelentetésének folyamata jelenleg is tart. Az Országos Széchényi Könyvtár 2010. évi munkatervében a „Kiemelt országos feladatok” elnevezésű fejezetben szerepelt „A HUNMARC Besorolási rekordok adatcsere formátuma című szabályzat elkészítése a központi katalógusok szakértőinek bevonásával”¹⁵, viszont megjelenésére anyagi okok miatt mindeztáig még nem volt lehetőség.

A besorolási adatok adatcsere-formátumai

A könyvtári munkafolyamatok gépesítésével és a szabványok megjelenésével párhuzamosan alakultak ki a besorolási adatok gépi adatcsere-formátumai. A besorolási adatok MARC típusú, tehát géppel olvasható adatcsere-formátumának adatelem-választéka rendkívül gazdag, a MARC formátum első, 1968-as kiadása óta eltelt közel 50 év alatt fokozatosan bővült. A besorolási rekordok a személynevek gépi kezeléséhez szükséges valamennyi adatot tartalmazzák, biztosítva a leírt személy lehető legpontosabb azonosítását. Rögzítik a személynév típusú besorolási adat egységesített alakját, a hozzá kapcsolódó, az egyértelműségét biztosító kiegészítő adatokat, például személyek esetében a születési és/vagy halálozási évszámot, esetleg a foglalkozásra utaló kifejezést. Tartalmazzák továbbá ugyanazon besorolási adat egyéb alakjait, a hagyományos katalógusból jól ismert „lásd” típusú utalókat, valamint az egységesített besorolási adatnak az idők folyamán végbement változásai esetén a „lásd még”, a „lásd előbb” vagy a „lásd utóbb” értelmű utalóit, és egyéb tájékoz-

tató, illetve technikai adatokat.¹⁶ A számítógépes megoldások esetében a személynevek kezelésére vonatkozó előírások betartását a besorolási adatok adatsere-formátumban történő tárolása és cseréje jelenti. A hazai adatsere-formátum, a HUNMARC mint a bibliográfiai rekordok adatsere-formátuma a nemzeti MARC formátumok rendszeréhez csatlakozva jött létre. Első, 1994-ben kiadott változatát 2002-ben követte a második, jelenleg is érvényben lévő KSZ/4.1 jelű szabályzat. A besorolási adatok HUNMARC alapú adatsere-formátumának első tervezete 1999-ben készült el, de sajnos nem jelent meg. 2009-ben a MARC21 teljes változata alapján elkészült a besorolási adatsere-formátum teljes magyar adaptációja is¹⁷, a kiadásra váró szabályzatról bővebben *Ungváry Rudolf*nak a Könyvtári Figyelő 2010-es 1. számában megjelent tanulmányában olvashatunk.

Személynevek a HUNMARC és a MARC21 besorolási adatsere-formátumban

A személynév típusú besorolási adatok szerkezeti elemeit a HUNMARC formátumban, a többi adatsere-formátumhoz hasonlóan almező azonosítókkal (kódokkal) ellátott almezőkbe kell írni. A különböző adatsere-formátumok eltérő részletességgel tárják fel a személyek nevének elemeit. A 2. táblázatban látható, hogy az OSZK által jelenleg is használt 1999-es HUNMARC besorolási adatsere-formátum tervezet személynevekre vonatkozó részében a gépi adatfeldolgozást segítő rekordfejet és mutatót követő hívójelekhez tartozó adatmezők és almezők köre igen gazdag. Jelkészletét tekintve alapesetben 13 adatmezőhöz 38 almező kapcsolódik, melyek száma a besorolási adathoz tartozó információk mennyiségének és részletezettségének megfelelően, az egyes adatmezők és almezők ismételhetőségét kihasználva, a szükséges mértékben csökkenthető vagy még tovább bővíthető.¹⁸

2. táblázat

A HUNMARC alapú besorolási adatsere-formátum 1999-es tervezetének elemei

Hívójel	Adatmező tartalma	Almező
001	Rekordazonosító	nincs
005	A rekorddal való utolsó művelet dátuma és ideje	nincs
008	Meghatározott jellemzők és információs adatok	nincs
035	Rendszerellenőrző szám	\$a = ellenőrző szám
040	A besorolási rekord forrása	\$a = az eredeti leíró intézmény neve/betűjele/bejelentő kódja \$b = a leírás/katalógus nyelve (nyelvkóddal) \$c = (géppel olvasható formába) átiró intézmény neve/betűjele/bejelentő kódja \$d = a módosító intézmény neve/betűjele/bejelentő kódja \$e = katalógizálási szabvány/leírási megegyezések \$f = tárgyszó típusú besorolási adatnak fenntartott

100	Személynév	\$a = rendszó \$b = uralkodói sorszám (egyéb elem) \$c = méltóság, foglalkozás stb. kiegészítő \$d = kronologikus kiegészítő \$g = állandósult melléknév stb. (egyéb elem) \$j = egyéni név stb. (egyéb elem) \$m = rokonsági kiegészítő
400	Személy névváltozata – „lásd” utaló	\$a = rendszó \$b = uralkodói sorszám (egyéb elem) \$c = méltóság, foglalkozás stb. kiegészítő \$d = kronologikus kiegészítő \$g = állandósult melléknév stb. (egyéb elem) \$j = egyéni név, stb. (egyéb elem) \$m = rokonsági kiegészítő
500	Személy névváltozása – „lásd még” utaló	\$j = egyéni név stb. (egyéb elem) \$b = uralkodói sorszám (egyéb elem) \$c = méltóság, foglalkozás stb. kiegészítő \$g = állandósult melléknév stb. (egyéb elem) \$d = kronologikus kiegészítő \$m = rokonsági kiegészítő
667	Megjegyzés belső használatra	\$a = a megjegyzés szövege \$c = a forrást alkalmazó betűjele/kódja
670	Megjegyzés a besorolási adat forrásáról	\$a = hivatkozás a forrásra \$b = az információ helye a forráson belül \$c = a forrást alkalmazó betűjele/kódja
675	Megjegyzés egyéb adatforrásról	\$a = hivatkozás a forrásra \$c = a forrást alkalmazó betűjele/kódja
678	Megjegyzés – a forrásban talált adatok összegzése	\$a = a megjegyzés szövege \$b = a megjegyzés szövegének részletezése
680	Nyilvános általános megjegyzés	\$a = a besorolási adat megnevezése \$i = a megjegyzés szövegének részletezése

A személynév típusú besorolási adatok tárolására a HUNMARC formátum 2009-ben, a MARC21-re alapozva kidolgozott tervezete a korábbinál még részletesebb almezőrendszert kínál, minként a MARC21 nemzetközi adatcsere formátum (MARC21 Format for Authority Data), melynek legutóbbi, 13. módosítása 2011 szeptemberében jelent meg. Mivel a tanulmány

terjedelme nem teszi lehetővé a két besorolási adatcsere-formátum hívójelenkénti összehasonlítását, ezért a 3. táblázatban mindkét formátumból csupán egy, a 100-as hívójellel azonosított rendszó értékű elemhez tartozó almezők bemutatásával szeretném érzékeltetni a két formátumban rejlő lehetőségeket.

3. táblázat

A 100-as adatmező almezői egy személynév besorolási rekordjában

HUNMARC személynév besorolási rekord ¹⁹	MARC21 Format for Authority Data ²⁰
100 \$a = rendszó \$b = uralkodói sorszám (egyéb elem) \$c = méltóság, foglalkozás stb. kiegészítő \$d = kronologikus kiegészítő \$g = állandósult melléknév stb. (egyéb elem) \$j = egyéni név stb. (egyéb elem) \$m = rokonsági kiegészítő \$t = címreláció \$l = címrelációként beágyazott egységesített címmel való hivatkozás \$v = formai altárgyszó \$x = általános altárgyszó \$y = kronologikus altárgyszó \$z = földrajzi altárgyszó	100 \$a = személynév \$b = személynév számeleme \$c = a névhez kapcsolódó titulusok, egyéb szavak \$d = a névhez kapcsolódó dátumok \$e = relációs kifejezés \$f = kiadás ideje (leírt műhöz tartozó) \$g = egyéb információk \$h = hordozó \$j = szerzőségi minőséget jelölő adat \$k = formai alcím \$l = a (leírt) mű nyelve \$m = a zeneműben szereplő hangszerek \$n = a mű részének számozása \$o = a zenemű átdolgozása \$p = a mű részének címe \$q = a név teljesebb formája \$r = a zenemű hangneme \$s = verzió \$t = a mű címe \$v = formai alosztás \$x = általános alosztás \$y = kronológiai alosztás \$z = földrajzi alosztás \$6 = kapcsolatok \$8 = mezőkapcsoló és sorozatszám

A személyek azonosíthatósága érdekében minden információ feltüntetése, amely az alapadatok pontosítását szolgálja, nélkülözhetetlen.

Személynevek az intézményi repozitóriumokban

A könyvtári szabványok, szabályzatok, valamint a besorolási adatcsere-formátumok példáján keresztül láthattuk, hogy a könyvtári rendszerekben az egységesítés szigorú szabályai szerint kell eljárni a személynevek besorolási rekordjainak

elkészítésekor. Ezzel szemben a nyílt forráskódú repozitórium-kezelő szoftverek nagy részében semmiféle szabályozás nincs a szerzői nevek bevitelére, a könyvtári szabványoknak megfelelő rögzítésére és a bibliográfiai tételekhez való hozzárendelés módjára vonatkozóan. A szoftvereknek nincs kész, kidolgozott modulla a szerzőségi adatok kezelésére.²¹ Bizonyos szoftverek esetében nem megoldott az azonos személyt jelölő névvariánsok utalókkal történő összekapcsolása sem, így a szerzők betűrendes listájába szétszóródva kerülhetnek be az ugyanazt a személyt jelölő különféle névformák. Ezen

kívül rendezetlen az azonos alakú személynevek helyzete is. Az adattárakban ily módon rögzített nevekkkel végső soron nem lehet megkülönböztetni az egyes személyeket. A szerzők pontos azonosításának lehetőségei igen szűkre szabottak, pedig csak az egységesített alakok és a hozzájuk kapcsolódó utalók rendszere garantálja a keresés pontosságát, a rendszer minőségét.

A repozitóriumok hálózatba kapcsolásához, a közös keresőfelületek működtetéséhez szintén nélkülözhetetlenek az egységes feltárási elvek. Ennek megvalósítása érdekében a Német Kezdeményezés az Információk Hálózatba Foglalásáért szervezet (Deutsche Initiative für Netzwerkinformationen – DINI) Elektronikus Publikálás munkacsoportja (Elektronisches Publizieren – E-Pub) 2011 májusában ajánlást adott ki, „*Zertifikat Dokumenten- und Publikationsservice 2010*” címmel, melynek segítségével szabványos értékelés készíthető a dokumentumszerverekről és szolgáltatásaikról, megvalósítva ezzel a dokumentációs és publikációs szolgáltatások minőségellenőrzését.²²

Személynevek az EPrints repozitórium-kezelő szoftverben

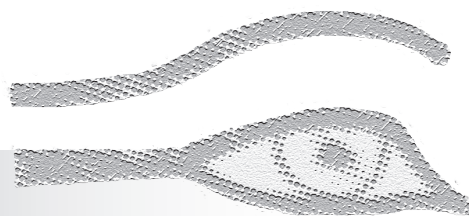
A következőkben az Open Access repozitóriumokban működő nyílt forráskódú rendszerek közül a harmadik leggyakoribb repozitórium-kezelő szoftver, az EPrints példáján keresztül mutatom be, milyen lehetőségek vannak egy természetes személy azonosítására és nevé-

nek rögzítésére, illetve a különböző szerzőségi funkciók megkülönböztetésére a rendszerben. A southamptoni egyetemen (University of Southampton – School of Electronics & Computer Science) dolgozó fejlesztői gárda által létrehozott rendszer adatbeviteli felületére belépve az új tételek felvitelkor 18 dokumentumtípus űrlapja közül választhatunk (4. táblázat). Az űrlapok összehasonlítását követően megállapítható, hogy a rendszer a természetes személyekhez kötődő szerzőségi adatok hét típusát különbözteti meg:

1. Creators = alkotók
2. Editors = szerkesztők
3. Exhibitors = kiállítók
4. Producers = producerek
5. Conductors = karmesterek
6. Accompaniment = kíséret
7. Lyricists = dalszövegírók

Valamennyi dokumentumtípus űrlapján megtalálható az alkotók (Creators) kategória, viszont a szerkesztők (Editors) feltüntetésére kizárólag a könyvrészletek és a könyvek adatlapján van lehetőség. A további dokumentumtípusokhoz kapcsolódó speciális szerzői minőségek az alábbi táblázatban láthatók.

Az EPrints szoftver beviteli felületén megjelenő adatmezőkbe a természetes személyekről mindössze három adatelem rögzíthető: a vezetéknev (Family Name), a keresztnév, illetve annak kezdetbetűi (Given Name / Initials) és e-mail cím (Email). Három adat, ami bibliográfiai szempontból csak részben vagy egyáltalán nem elegendő a személy azonosítására (4. ábra).

4. táblázat

Szerzőségi funkciók az EPrints repozitórium-kezelő szoftverben, dokumentumtípusok szerint

Dokumentumtípus űrlapok		Feltüntethető szerzői minőségek						
		Creators	Editors	Exhibitors	Producers	Conductors	Accompaniment	Lyricists
1.	Article	x						
2.	Book Section	x	x					
3.	Monograph	x						
4.	Conference or Workshop Item	x						
5.	Book	x	x					
6.	Thesis	x						
7.	Patent	x						
8.	Artefact	x						
9.	Show/Exhibition	x		x				
10.	Composition	x			x	x	x	x
11.	Performance	x			x	x	x	
12.	Image	x						
13.	Video	x						
14.	Audio	x						
15.	Dataset	x						
16.	Experiment	x						
17.	Teaching Resource	x						
18.	Other	x						

4. ábra

Személynév típusú adatok rögzítése az EPrints szoftverben

Az itt látott mezőszerkezet és adatelem struktúra ismétlődik mind a hét szerzői minőség megadásakor, ami azon túl, hogy nem felel meg a könyvtári szabványokban és szabályzatokban előírt követelményeknek, egyáltalán nem ad lehetőséget a különböző szerzőségi funkciók jelölésére sem. A dokumentum szellemi tartalmát megalkotó szerzőket és közreadókat, valamint a szellemi tartalom összeállításáért felelős szerkesztőket (főszerkesztő, felelős szerkesztő, szerkesztő, összeállító), továbbá a közreműködői funkcióban eljáró személyeket, akik a dokumentum szellemi (szakmai, tudományos, irodalmi, művészi stb.) tartalmának létrehozásában vesznek részt, és a szerzőhöz, a közreadóhoz vagy a szerkesztőhöz képest alárendelt, illetve járulékos szerepet töltenek be, nem lehet elkülöníteni.²³ Megfelelően részletes rekordszerkezet és utalók hiányában a besorolási adatok nem tudják ellátni a keresés során betöltött funkciójukat.

A keresés nehézségei

Az egyes szerzőségi funkciókban megjelenő természetes személyek pontos azonosítása lényeges követelmény a publikációs adattárakban történő keresés eredményessége érdekében. Ha ugyanis a rendszer alapját jelentő szoftver nem ad lehetőséget a személynevek önálló – egységesített és nem egységesített – besorolási rekordokként való tárolására, valamint nincs felkészítve a rekordok közötti utalói kapcsolatok kezelésére, továbbá hiányos vagy nem következetes a feltárás, és nem fordítunk kellő figyelmet a

kezdetektől a repozitóriumba kerülő nevek egységesítésére, a szerzők és közreműködők minden kétséget kizáró azonosítására kontrolálatlan névterek alakulnak ki az adatbázisban. A keresés bizonytalanságát a következő gyakorlati példák bemutatásával szeretném érzékeltetni.

Az első, „**A**” jelű példában (5. ábra) egy hazai DSpace szoftvert alkalmazó intézményi repozitórium²⁴ keresőfelületének szerzők szerinti betűrendes listája látható. A listában a személyek neve mellett nincs feltüntetve az a szám, hogy az intézményi publikációs adattárában hány közlemény tartozik az adott szerzőhöz, így minden névalakot egyenként kell megvizsgálni és a címeket összehasonlítani. Kérdés továbbá, hogy az **Antal K.** névalaknál megjelenő publikációk is Antal Károly írásai, vagy esetleg egy másik szerző műveiről van-e szó, akinek a keresztnéve színén „K” betűvel kezdődik? A hét névalakhoz tartozó találati halmaz részletes vizsgálata nélkül, lehetetlen válaszolni a kérdésre.

DEA @ DEENK >

A DEA gyűjteményének böngészése Szerző

Ugrás ide: **0-9 A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z**
 vagy adja meg az első pár betűt:

Sorrend: **Növekvő** ▼ Eredmény/Oldal **15** ▼

43031 eredmény megjelenítése 1021-től 1035-ig
 < előző következő >

Antal Jancsovcics (cond.) ; Jenő Jandó (piano) ; Budapest Symphony Orchestra	
Antal, József	
Antal, Judit	
Antal K.	
Antal Károly	
Antal, Károly	
Antal Károly (1956-) (biológus)	
Antal Károly (1956-) (okl. biológus)	
Antal Károly (1956-) (okleveles biológus)	
Antal Károly (Karcag)	
Antal, Krisztina	

5. ábra

Bizonytalan személynevek a szerzők betűrendes listájában – „A” példa

A találati halmazokat megvizsgálva kiderül, hogy a 2. **Antal Károly** névalakhoz tartozó mindkét dokumentum előfordul más-más névalakoknál is. A 2.1-es publikáció címe megegyezik a 4. **Antal Károly (1956-) (biológus)** névformához tartozó 4.1-es címmel. Ugyan ez a jelenség tapasztalható a 2.2-es cikk esetében is, amely megismétlődik az 5. **Antal Károly**

(1956-) (okl. biológus) névalaknál, és címe megegyezik az 5.1-es címmel. A publikációk címe alapján továbbá valószínűsíthető, hogy az **Antal K.** alakhoz felvett cikk szintén Antal Károly publikációinak számát gyarapítja. Tehát a hét különböző, de valójában egy személyt jelölő névalakhoz összesen nem kilenc, hanem hét közlemény tartozik.

5. táblázat

Névalakok és a publikáció címeinek egyeztetése – „A” példa

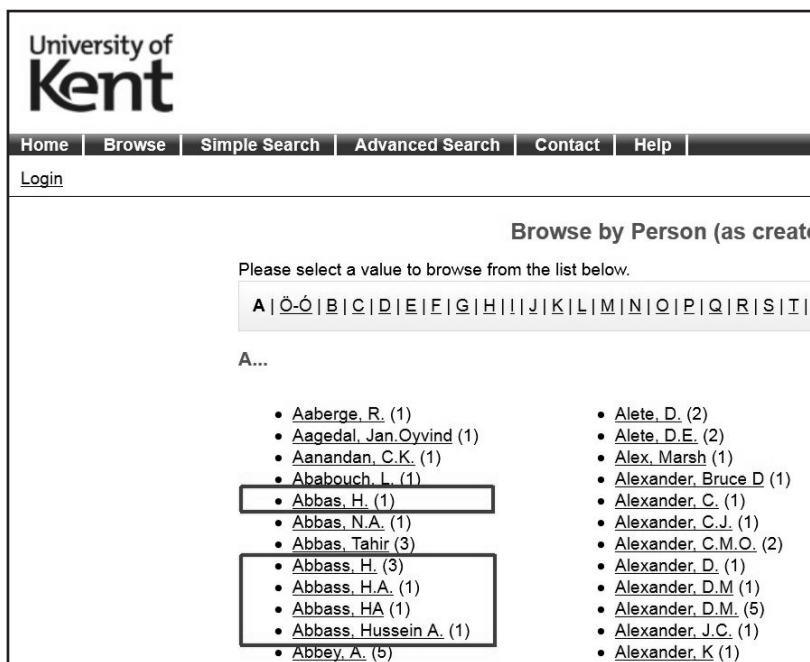
Névalak		Publikációk száma és címe	
1.	Antal K.	1	(1.1) Optimization of coprogen production in Neurospora crassa (2009)
2.	Antal Károly	2	(2.1) How to remediate heavy metal contaminated mine sites with sheep manure compost (2010) (2.2) Possibility of reusing of a heavy metal polluted soil (2010)
3.	Antal, Károly	2	(3.1) Transzportfolyamatok élő és élettelen porózus kolloid rendszerekben (2009) (3.2) Trehalose overproduction affects the stress tolerance of Kluyveromyces marxianus ambiguously (2011)

A táblázat folytatódik ...

Névalak		Publikációk száma és címe	
4.	Antal Károly (1956-) (biológus)	1	(4.1) How to remediate heavy metal contaminated mine sites with sheep manure compost (2010)
5.	Antal Károly (1956-) (okl. biológus)	1	(5.1) Possibility of reusing of a heavy metal polluted soil (2010)
6.	Antal Károly (1956-) (okleveles biológus)	1	(6.1) How to protect the plants from heavy metal stress in contaminated mine sites with sheep manure compost? (2009)
7.	Antal Károly (Karcag)	1	(7.1) Evaluation of sweet sorghum lines from the point of view of bioethanol and cellulose production (2008)

A következő „B jelű példa” (6. ábra) az angliai University of Kent repozitóriumából (Kent Academic Repository – KAR) származik²⁵, mely az EPrints 3 szoftvert alkalmazza a digitális

gyűjtemény kezelésére. A multidiszciplináris adatbázisban közel 17 000 publikáció található, melyek az egyetemen folytatott kutatások eredményeit mutatják be.

6. ábra

Bizonytalan személynevek a szerzők betűrendes listájában – „B” példa

A „B” jelű példában öt olyan névalak található a szerzők betűrendes listájában, amelyek alapján nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy ugyanazon személy írásairól van-e szó vagy sem. Ha igen, akkor az első névalak minden bizonnyal elgépelésből, betűtévésztesből adódik. Az öt névformához tartozó találati halmazt megvizsgálva kiderül, hogy címegyezés nem áll fenn,

hét különböző publikáció adatai olvashatók. Az egyes tételekhez tartozó rövid tartalmi összefoglalók és tárgyszavak segítségével megállapítható, hogy mind a hét tétel a QA 76 Software programozásának kérdését tárgyalja. Ez alapján nagy biztonsággal kijelenthető, hogy az öt különböző névalak valójában egy személyhez tartozik (6. táblázat).

6. táblázat

Névalakok és a publikáció címeinek egyeztetése – „B” példa

Névalak		Publikációk száma és címe	
1.	Abbass, H.	1	(1.1) Towards a Definition of Dynamical Hierarchies (2003)
2.	Abbass, H.	3	(2.1) Approaching Perfect Mixing in a Simple Model of the Spread of an Infectious Disease (2005) (2.2) AISEC: An Artificial Immune System for E-mail Classification (2003) (2.3) Chasing Chaos (2003)
3.	Abbass, H.A.	1	(3.1) The Creation of Novelty in Artificial Chemistries (2003)
4.	Abbass, HA	1	(4.1) An Ant Colony Algorithm for Classification Rule Discovery (2002)
5.	Abbass, Hussein A.	1	(5.1) Artificial Immune Systems: Using the Immune System as Inspiration for Data Mining (2001)

Fontos megjegyezni, hogy az itt bemutatott jelenség nyelvterülettől, tudományterülettől és intézménytől független, a DSpace és az EPrints 3 szoftvereken kívül más nyílt forráskódú repozitórium-kezelő rendszerek esetében is jelentkezhet.

Az előbbi példák alapján megállapítható, hogy azokban az adattárakban, ahol nincs lehetőség a személyek nevének szabványos MARC alapú egységesített besorolási rekordként való tárolására, kihasználva a könyvtári szabványok és szabályzatok nyújtotta névegységesítési kereteket, az egyes névvariánsok kontrollálatlan formában jelennek meg az adatbázisban, jelentős mértékben megnehezítve ezzel a pontos keresést. Az egységesített besorolási adatok hiánya mellett további problémát jelenthet a személyek kilétének egyértelmű azonosítása is.

Az azonosítás problematikája

A személyek azonosítása különösen nehéz feladat, ha gyakori vezeték-, illetve keresztnévvel állunk szemben. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) az Egységes Tanulmányi Rendszer Személykereső funkcióját használva hat Nagy István nevű oktatót találunk. A Magyar Folyóiratok Tartalomjegyzékének Kereshető Adatbázisában, a MATARKÁ-ban ugyanerre a névre keresve 18 névvariánst kapunk. Ezek közül bizonytalan, hogy hány publikációt tudhat magáénak az a Nagy István, aki az ELTE Természettudományi Karának Genetika Tanszékének oktatója és hányat az a Nagy István, aki a Bölcsészettudományi Kar Orosz Nyelvi és Irodalmi Tanszékének oktatója. Nem beszélve arról a 24 Nagy Istvánról, akiket a nemzeti könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa regisztrál.

Látható, hogy két vagy több személy névalakjának véletlen egybeesésekor, amikor íráskéjük (és többnyire hangalakjuk is) azonos, de a je-

lentésük, a „tartalmuk”, a jelölt személy különbözik, még inkább szükséges lenne egy olyan egyedi azonosító használatára, amelynek segítségével egyértelműen meg lehetne különböztetni az egyes szerzőket és a hozzájuk tartozó publikációkat. Hosszan sorolhatók lennének az intézményi publikációs adattárakból vett példák, de a látottak alapján érzékelhető, hogy a probléma sürgős megoldást igényel, még mielőtt az esetek száma kezelhetetlenné válik, illetve mielőtt a javítást igénylő tételek esetleg bekerülnek más keresőszolgáltatások adatbázisába.

Az ellenőrzés szerepe a repozitóriumok minőségének javításában

A repozitóriumokba bekerülő dokumentumokról felvehető adatok mennyisége és típusa változó. Léteznek olyan rendszerek, ahol elegendők az alapadatok, de a feltárás mélységének növelésével, a beviteli adatmező típusok bővítésével jóval részletesebb leírások születnek. A dokumentumok feldolgozásának meggyorsítása érdekében a folyamat bizonyos szakaszai automatizálhatók. Az intézményi repozitóriumoknál jellemző gyakorlat alapján a publikációk szerzői által elektronikus úrlapokon beküldött metaadatok könnyen hozzárendelhetők a tételek bibliográfiai leírásaihoz. Egy teljes szövegű elektronikus dokumentumból a megfelelő technikai paraméterek beállítását követően automatikusan, szinte emberi beavatkozás nélkül kinyerhetők a leírás számára szükséges alapadatok. Elmaradhatatlan lépés viszont az így bekerült adatok ellenőrzése, kiegészítése, az esetleges hibák javítása, valamint a besorolási adatok, egységesített névalakok létrehozása. Az ellenőrzés fontosságát támasztja alá az a felmérés, amelyet Ohióban, az amerikai Kent State University (KSU) munkatársai végeztek. Az egyetem repozitóriumába 2005 és 2008 között feltöltött 95 elektronikus disszertáció és tézis absztraktját elemezték. A vizsgálat során kiderült, hogy a beküldött írásművek 13%-ában a dokumentum visszakereshetőségét jelentősen

befolyásoló helyesírási hibák vannak. A szerzők által szolgáltatott metaadatokat összehasonlítva a teljes szövegű dolgozatokkal kiderült, hogy két szerző kifejejtette a metaadatok közül a cím kulcsszavakat, valamint két másik szerző pedig rosszul írta le azokat.²⁶ A hiányosan kitöltött adatlapok és a pontatlanságok elkerülése érdekében további eszközöket kell bevonni a publikációs adattárak építőinek munkájába.

Az integrált könyvtár-gépesítési rendszerek képesek rá, hogy egyeztessék a dokumentumok formai feltárása során beírt személynévalakokat a saját egységesített névállományukkal (authority adatbázis), és az esetleges eltérésekre figyelmeztessék a feldolgozást végző személyt, aki kiválaszthatja, hogy az általa rögzített nem egységesített névalak melyik, az adatbázisban tárolt egységesített alaknak feleltethető meg. A szerkesztett rekordok végső, adatbázisba történő mentésekor lefutó automatikus ellenőrző eljárások szintén azt a célt szolgálják, hogy a katalógusokba ne kerülhessenek be olyan rekordok, amelyek nem egységesített névalakokat tartalmaznak. Fontos megjegyezni, hogy az ellenőrzés köre általában nem terjed ki a könyvtári szabványok valamennyi területére, a rendszer egyedi beállításától függően létrehozhatók egyszerűbb és részletesebb ellenőrzési szabályok is.

A hazai intézményi repozitóriumok esetében, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának repozitóriumát (REAL) bemutató cikkében *Holl András* szintén az ellenőrzés és a metaadatok fontosságára hívja fel a figyelmet. Utal rá, hogy „a tapasztalatok azt mutatják, hogy nagy gondot kell fordítani a digitális gyűjteményben elhelyezett dokumentumok minőségbiztosítására, amelyben a repozitóriumot gondozó könyvtárnak kompetenciája van, a megfelelő metaadatokra, a hitelességre, a formátumra. Továbbá alapvető, hogy a szükséges metaadatok minden esetben rendelkezésre álljanak, s minél kevesebb hibát tartalmazzanak. Fontos továbbá az esetlegesen meglévő egyedi azonosítók tárolása is.”²⁷

Névadattárak mint külső források

A szerzők kilétének és nevük teljes, egységesített besorolási adatának megállapításához, pontosításához több külső forrás, névjegyzék is használható, bár a módszer az intézményi publikációs adattárak gyakorlatában még nem terjedt el. A csatlakoztatható adattárak közül említésre méltó a Virtuális Azonosító Adattár (Virtual International Authority File – VIAF), amely a Német Nemzeti Könyvtár (Die Deutsche Bibliothek – DDB), a Francia Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque nationale de France – BnF) és a Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress – LC) egyesített projektje. A több nemzeti könyvtár közös vállalkozásaként létrejött projektet az Online Computer Library Center (OCLC) működteti, melyhez adatokat szolgáltat a magyar nemzeti könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár is. A virtuális gyűjtemény célja, hogy az egyes nemzeti besorolási adatállományokat egyetlen, egységes besorolási adatállományként szolgáltatssa. A VIAF tervei között szerepel a személynév típusú besorolási adatok mellett a testületek és a konferenciák nevének összegyűjtése is. 2011 végén a szolgáltatás megvalósításában 19 könyvtár vesz részt, és további három könyvtár bekapcsolásának tesztelése zajlik. Az egységesített személynévállományok a rendszerhez való csatlakozást követően továbbra is az egyes könyvtárakban tárolódnak. Ennek megfelelően amellet, hogy minden besorolási adat egységes nemzetközi besorolásiadat-azonosítót, VIAF ID-t kap, megőrzi a forráskönyvtárban kapott azonosítóját is. Az azonosító kód átvehető minden könyvtár besorolási adatállományába, az adatsere-formátum megfelelő mezőjébe.²⁸

További jelentős adatállománnyal segíti a nevek egységesítését az amerikai Library of Congress Authorities²⁹ szolgáltatása. Az adatbázis körülbelül 3,8 millió személy, 900 000 testület, 120 000 konferencia és 90 000 földrajzi név rekordját tartalmazza, összesen 5,3 millió egységesített besorolási adatot. Az ingyenes szolgáltatás rekordjai MARC és címkés formátumban jele-

níthetők meg, a találatok egyenként menthetők, kinyomtathatók, és e-mailben saját címre is továbbíthatók. Lehetséges adatforrásként meg kell említeni a nemzeti névadattárak sorába tartozó, 1995 óta épülő német, Personennamendatei (PND) nemzeti névadattárat is, mely jelenleg 3,6 millió tételt tartalmaz. Az adatbázis folyamatosan bővül. A német nyelvterülethez tartozó személynevek egységesítésének kiváló forrása. Hazai vonatkozásban szintén jelentős adatállománnyal rendelkezik az Országos Széchényi Könyvtár honlapján elérhető „Név besorolási rekordok” elnevezésű adatbázis mely személynevek, testületi nevek és konferenciák egységesített besorolási rekordjait tartalmazza.

Felhasználhatók lennének a repozitóriumokat létrehozó intézmények helyi névállományai is, amelyeket egy egyetem esetében például a hallgatói és oktatói nyilvántartásokból lehetne átemelni. Ez önmagában azonban nem jelent teljes körű megoldást, hiszen az intézményközi együttműködések során született cikkeknek külső szerzői is lehetnek, a külső szerzőkre viszont nem terjed ki az adott intézmény azonosítási rendszere.³⁰ A felsőoktatási intézmények esetében további nehézséget jelenthet, hogy a hallgató első publikációjának adatbázisba történő feltöltésekor, előzmények hiányában a leírás készítője nem tudja behasonlítni a szerző nevét a repozitórium belső névállományába. Ennek megoldására az amerikai egyesült államokbeli Mississippi State University (MSU) Könyvtárának Feldolgozó Osztálya együttműködési programot dolgozott ki a könyvtár Szakdolgozatok és Disszertációk Osztályával. Az egyetemen készített dolgozatok formai követelményeinek teljesítéséhez segítséget nyújtó iroda szerzői kapcsolattartási adatlapját³¹ minden végzős hallgatónak kötelező beküldeni a dolgozatával együtt, ezért úgy döntöttek, hogy ehhez az űrlaphoz fűzik hozzá további, az egységesített névállományok pontosításához szükséges kérdéseiket. Az űrlap kötelező adatai: a szerző teljes neve, elsődleges és egy további telefonszáma, állandó lakcíme, e-mail címe, a dolgozat benyújtási és formátum információi. A kötelező adatok után, önálló „Név

autorizálási információ” alcímmel ellátott részében kaptak helyet az önkéntesen megadható adatok rovatai, melyek a következők:

- rövid ismertetés az egységesített személynév rekordokról és használatukról;
- nyilatkozat arról, hogy a kiegészítő információk megadása nem kötelező;
- az MSU Könyvtára autorizálással foglalkozó munkatársának neve és elérhetősége, amennyiben a szerzőnek kérdései merülnek fel az adatlap kitöltésével kapcsolatban;
- az előnyben részesített névalak, ha az eltér az űrlap kötelezően kitöltendő részében feltüntetettől;
- korábbi nevek, pl. leánykori név, stb.;
- születési dátum.

A kitöltött adatlapok feldolgozásához kifejlesztett szoftver segítségével az adatok közvetlenül a nevek egységesítésért felelős könyvtáros számítógépére továbbíthatók, ahonnan egyetlen modulattal átvihetők az egységesített személyneveket tartalmazó adatbázisba. 2004 decemberében a kibővített adatlapot először kézbe vevő 88 hallgató közül 39-en (44%) töltötték ki az adatlap nem kötelező, a névazonosításhoz szükséges, kiegészítő információkat kérő részét.³²

International Standard Name Identifier (ISNI), Nemzetközi Név Azonosító Szabvány

A különböző azonosító számok és kódrendszerek a könyvtári feldolgozómunka alapvető eszközei. Szabványos nemzetközi azonosítóval rendelkeznek a könyvek (ISBN – International Standard Book Number³³), az időszaki kiadványok (ISSN – International Standard Serial Number³⁴), viszont ezekhez hasonló, nemzetközileg elfogadott és széles körben elterjedt szabványos azonosítóval nem rendelkezünk a személyek és testületek azonosításának vonatkozásában.³⁵

A személyeket, testületeket azonosító szabványos kódrendszer létrehozását tűzte ki célul a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (International Organization for Standardization – ISO) TC 46 Információ és Dokumentáció Műszaki Bizottsága. A könyvtári területet érintő nemzetközi szabványok kidolgozásáért felelős testület 9-es számú Azonosítás és Leírás Albizottságának (SC 9 Identification and description) 6. munkacsoportja (WG 6) dolgozta ki az International Standard Name Identifier (ISNI) Draft ISO 27729 szabványtervezet³⁶, amely 2012. március 6-án hivatalos ISO szabványként jelent meg (ISO 27729:2012 Information and documentation – International standard name identifier, ISNI). A munkacsoport olyan azonosítási rendszert hozott létre, amely hatályba lépését követően világszerte alkalmazható a média és tartalomipar minden szereplője számára. A globálisan egyedi ISNI azonosító célja, hogy a jelölt entitások metaadatainak részletes felsorolása helyett egy egyszerű, rövid, egyedi kódot biztosítson, egyértelműen megkülönböztetve őket a hasonló személyektől, testületektől vagy más entitásoktól a különböző weben elérhető adatbázisokban. A jelölt alany lehet természetes személy, mint például egy könyv szerzője vagy jogi személy, akár egy lemezkiadó vagy kitalált személy, például Pán Péter.³⁷

ISNI azonosító igénylése

ISNI számot igényelhet a Regisztrációs Ügynökségeken (Registration Agencies – RAG) keresztül minden ún. közismert identitás (Public Identity), amely részt vesz a kulturális javak előállításában, menedzselésében vagy terjesztésében a digitális környezetben, legyen az akár egy író, zeneszerző, térképész, kutató vagy kiadó. A közismert identitás az a név, amelyen az azonosított alany ismertté vált, mint ahogy az Alice Csodaországban című meseregény szerzőjének írói álneve Lewis Carroll, eredeti nevén Charles Lutwidge Dodgson. Mindkét közismert identitás önálló, egyedi ISNI azonosítóval rendelkezik

(Carroll, Lewis: ISNI 0000 0001 2137 136X ; Dodgson, Charles Lutwidge: ISNI 0000 0001 0830 3354), melyek között az összetartozás jelölhető. Az azonosító igénylésekor legalább a következő metaadatokat kell megadni:

- a közismert identitás neve,
- születési és/vagy halálozási idő és hely (vagy jogi személy bejegyzése és megszűnése),
- a Regisztrációs Hatóság (Registration Authority – RA) által definiált osztály és szerepek megadása. Az osztályok lehetnek zenei, audiovizuális, irodalmi stb., a szerepek lehetnek szerző, előadóművész, kiadó stb.
- az alkotás címe vagy hivatkozás az alkotásra,
- URI (vagy URL) biztosítása, amely további részletes információkat ad a jelölt alanyról.

Az azonosító iránti igények feldolgozását a Regisztrációs Ügynökségek végzik. Előfordulhat, hogy a kért közismert identitás már szerepel az ISNI adatbázisban. Ebben az esetben a létező ISNI szám lesz visszaküldve az igénylőnek. Ha nem, akkor létrejön az új azonosító, és bekerül az adatbázisba.³⁸ Az ISNI azonosító felépítését tekintve 16 karakteres kód, amelynek utolsó számjegye ellenőrző karakter funkcióját tölti be.

Az ISNI kód kiosztásának néhány alapvető szabálya

Az azonosított alany minden közismert identitásának önálló ISNI száma van. Például a korábban már említett Lewis Carroll álnevet jelöli egy kód, és egy másik ISNI számot kap a személy valódi neve,

Charles Lutwidge Dodgson. Ugyanannak a közismert identitásnak a karakterkészletből (pl. Günter Graß, Guenter Grass és Guenter Graß), transliterálásból (pl. Ciaikovsky, Pjotr Iljcs és Пётр Ильич Чайковский) eredő vagy nyelvi (Pyotr Tchaikovsky és Peter Tchaikovsky) és alternatív helyesírású névvariánsai (Shakespeare – Shakespear) egy ISNI számot kapnak. A további speciális jelölési szabályokat a Regisztrációs Hatóság a megfelelő időben publikálni fogja.³⁹

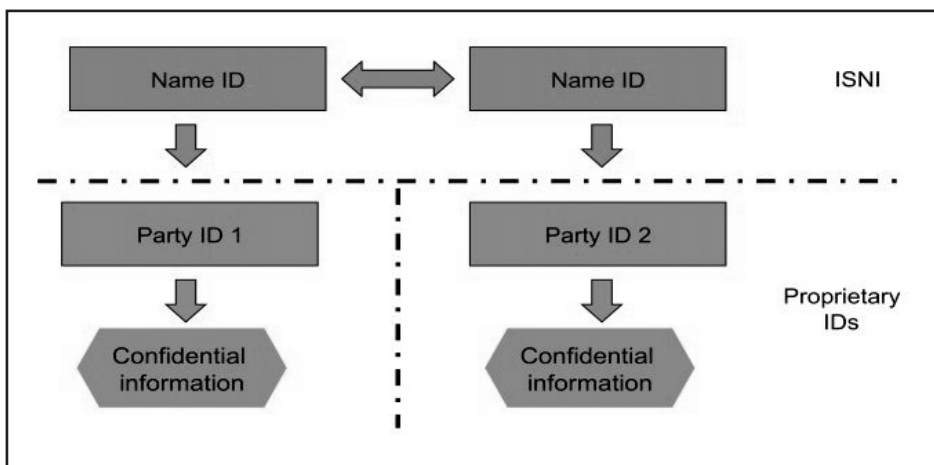
Az ISNI rendszert úgy tervezték meg, mint egy hidat, az adatgazdák már létező saját azonosító rendszerei felett álló nyílt réteget (7. ábra). Összekapcsolja, többek között olyan óriási, többmillió adategyüttesek birtokosait, mint a VIAF (Virtual International Authority File), az IPI (Interested Party Identifier) vagy az IPDA (International Performer Database) adatbázis, eredményesebbé téve a keresést a globális egyedi azonosító által.

Az ISNI rendszere lehetővé teszi a különböző partnerek számára, hogy a jelölt identításokra vonatkozó információk cseréjét anélkül valósítsák meg, hogy bizalmas információkat kellene közzétenniük.

Az ISNI csak a legszükségesebb metaadatokat kezeli, amelyek elengedhetetlenek két identitás egyértelmű megkülönböztetéséhez. Minden egyéb releváns információ megmarad a forrás adatbázisban.⁴⁰

7. ábra

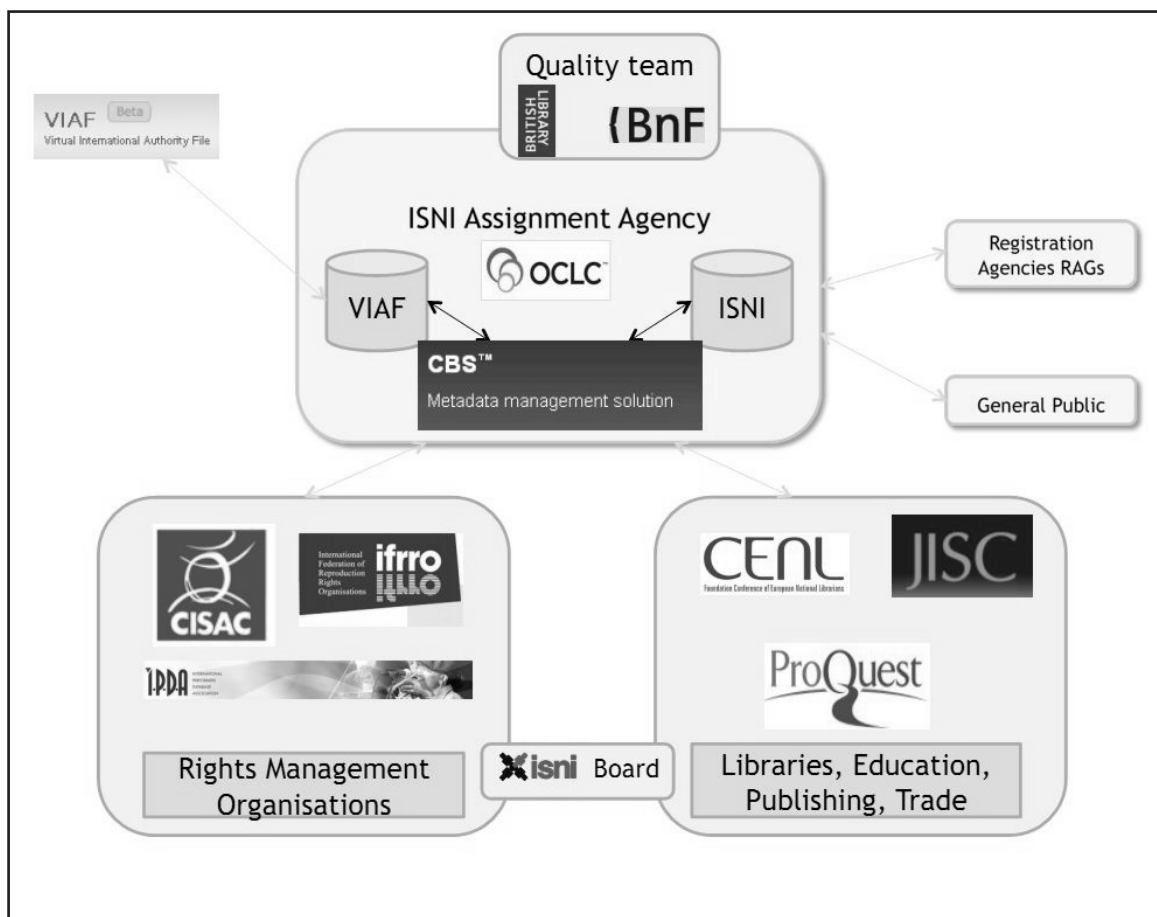
Az ISNI adatbázisok feletti jellege

Az ISNI szervezete

Az ISNI szabvány fejlesztésére megalakult konzorcium⁴¹ 2010 decemberében non profit szervezetként megalapította a Nemzetközi ISNI Ügynökséget (ISNI International Agency – ISNI-IA) Londonban, amely a későbbiekben a rendszerrel kapcsolatos feladatokat és adminisztrációt végzi majd. Az ISNI teljes szervezete három különböző részre osztható:

- az ISNI-IA által működtetett Regisztrációs Hatóság (Registration Authority – RA),
- a Regisztrációs Ügynökségek (Registration Agencies – RAG), amelyek az ISNI rendszer minden szolgáltatását biztosítják a felhasználóknak,
- az Igazoló Ügynökségek (Verification Agencies), amelyek a speciális adategyeztetési szolgáltatásokat nyújtják az ISNI Regisztrációs Hatóságnak (8. ábra).

8. ábra

Az ISNI szervezeti felépítése⁴²

A Regisztrációs Hatóság

A Regisztrációs Hatóságot az Igazgatóság és a Stratégiai Tanácsadó Testület irányítja. Az ISO által kijelölt Regisztrációs Hatóság (RA) felelős az ISNI központi referencia adatbázis létrehozásáért és fenntartásáért, a közismert identitások

beérkező metaadatainak ellenőrzéséért. Az RA felelős továbbá az ISNI szabvány teljes adminisztrációjáért és irányításáért is. A Regisztrációs Hatóság nem nyújt közvetlen szolgáltatásokat a felhasználók számára, a lehetséges felhasználókat a Regisztrációs Ügynökségekhez irányítja

át. A Regisztrációs Hatóság folyamatosan bővíti és szélesíti az ISNI központi adatbázisát, kizárólagos tulajdonosa az ISNI-hez kapcsolódó metaadatoknak.

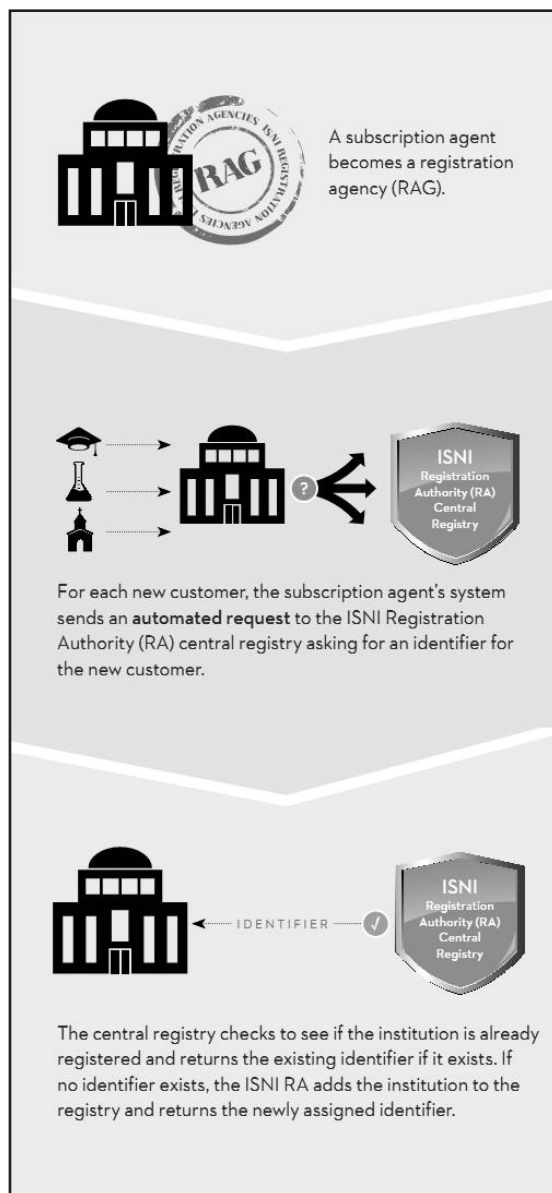
A Regisztrációs Ügynökségek

Az ISNI Regisztrációs Ügynökségeket (ISNI RAG) az ISNI Nemzetközi Ügynökség (ISNI IA) jelöli ki (9. ábra). A Regisztrációs Ügynökségek közvetítő szerepet töltenek be a felhasználók és a Regisztrációs Hatóság (ISNI RA) között. Minden szervezet, amely igazolhatóan érdeklődést mutat az ISNI tevékenysége iránt, Regisztrációs Ügynökséggé válhat. Nincs kizárólagosság sem területi alapon, sem a piaci szegmens alapján, mint például a kiadói ágazat vagy a zeneipar. A Regisztrációs Ügynökségeknek csak olvasásra korlátozott hozzáférése lesz az ISNI teljes adatbázisához. Az ügynökségek az egyedüli ISNI számok kiadására jogosult szervezetek. A felhasználók minden ISNI azonosítóra vonatkozó kérelmét egy Regisztrációs Ügynökséghez irányítják át, melyek központi feladata az ISNI hivatkozások kikeresése az ISNI Nemzetközi Ügynökség által fenntartott központi adatbázisból, valamint az ISNI azonosítók kiosztása a közismert identitások számára.⁴³

Az adatbázis létrehozásának első fázisában (2010. december – 2011. április) a működési környezet kialakítását követően, a VIAF adatainak betöltésével megkezdődött a rendszer tesztelése. Az ISNI nyilvánosan hozzáférhető induló adatbázisa a konzorciumban részt vevő alapító tagok és egyéb csatlakozó szervezetek adatállományával 2011 novemberétől érhető el a <http://isni.oclc.nl/DB=1.2/> url címen. Az új azonosító számrendszer alkalmazása a MARC21 nemzetközi besorolási adatcsere-formátumban is lehetséges, 2010 októberében az ISNI kód bekeült a MARC 21 besorolási adatcsere-formátum „A” jelű függelékébe, a \$0 azonosítóval ellátott almezőben tüntethető fel.⁴⁵

Összegzés

Az intézményi publikációs adattárak elterjedésével a szerzők azonosításának fontossága még inkább előtérbe került. A kutatási eredmények archiválásának és a hozzáférhetőségének biztosításán túl a hiteles adatokat szolgáltató adatbázisok jelentős segítséget nyújthatnak az adott

9. ábra

A Regisztrációs Ügynökség tevékenysége

intézményben oktató kutatók fokozatszerzésre irányuló, illetve akkreditációs eljárásokhoz szükséges dokumentumainak és igazolásainak kiállításához. A kutatók tudományos munkásságát regisztráló repozitóriumok névkezelési stratégiája jelentősen eltér a könyvtárakban évtizedek óta alkalmazott, szabványokra, szabályzatokra épülő módszerektől. A cikkben szereplő példák bizonyítják, hogy milyen nehézségeket és bizonytalanságokat okoz a publikációk visszakeresésében, ha a rendszerek nem képesek a személynevek egységesített besorolási rekordként való tárolására, a különböző névvariánsok közötti kapcsolatok rendezésére. Láthattuk, hogy az integrált könyvtári rendszerekben működő MARC típusú besorolási adatsere-formátumokban, a MARC21 és a HUNMARC formátumban egyaránt számtalan lehetőség kínálkozik a speciális adatmezők és almezők rendszerén keresztül, melyek használatával a személyek és besorolási adataik egyértelműen megkülönböztethetők egymástól. Az intézményi publikációs adattárakban megjelenő ellenőrizetlen személynév állományok tömege a szabványos MARC típusú besorolási adatsere-formátum használatával számottevően csökkenthető lenne.⁴⁶ A besorolási adatokat egyértelmű és megbízható módon kezelő, megfelelően felkészített szoftver kiválasztásával nagy lépést tehetnénk az intézményi publikációs adattárak minőségének javítása felé. A szerzők megkülönböztetése érdekében további előrelépést jelentene, ha az adatbázisokban alkalmazott szoftverek lehetőséget nyújtanának az intézményen kívüli, külső névadattárakkal való összekapcsolódásra, továbbá alkalmasak lennének az ISNI kódrendszeréből származó egyedi azonosítószámok rögzítésére is.

Köszönetnyilvánítás

Tanulmányom elkészítésében nyújtott segítségért és rendkívül értékes tanácsaiért ezúton szeretném kifejezni köszönetemet *Rácz Ágnes*nek, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársának.

Irodalom

1. SZELLE Béla: Bevezetés a katalogizálás elméletébe. Budapest : Tankönyvkiadó, 1967. 42. p.
2. SEAMAN, David: *Discovering the information needs of humanists when planning an institutional repository*. = D-Lib Magazine, Vol. 17. 2011. No. 3–4. URL: <http://www.dlib.org/dlib/march11/seaman/03seaman.html> Ref.: DRÓTOS László: Bölcsészek információs igényeinek megismerése egy intézményi repozitórium tervezésekor. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 2011. 7. sz. 308–311. p.
3. További információk a központ honlapján. Elérhetősége: <http://crc.nottingham.ac.uk/index.php> (Letöltés: 2012. április 4.)
4. Az adatok forrása az OpenDOAR nyilvántartás. Elérhetősége: <http://www.opendoar.org/countrylist.php?cContinent=Europe> (Letöltés: 2012. április 4.)
5. Az adatok forrása az OpenDOAR nyilvántartás. Elérhetősége: <http://www.opendoar.org/countrylist.php?cContinent=Europe> (Letöltés: 2012. április 4.)
6. Az OpenDOAR ügyfélszolgálat az írásbeli megkeresést követően azt a tájékoztatást adta, hogy Szlovákiáról nem rendelkeznek adatokkal.
7. Az adatok forrása a Registry of Open Access Repositories. Elérhetősége: <http://maps.repository66.org/> (Letöltés: 2012. április 4.)
8. Az ábra forrása az OpenDOAR honlapja. Elérhetősége: <http://opendoar.org/find.php?format=charts> (Letöltés: 2012. április 4.)
9. Open Society Institute: A Guide to Institutional Repository Software. 3rd. ed. New York : Open Society Institute, 2004. 28 p. Elérhetősége: http://www.soros.org/openaccess/pdf/OSI_Guide_to_IR_Software_v3.pdf (Letöltés: 2012. április 4.)
10. DUDÁS Anikó: A besorolási adatok egységesítésének problémái a dokumentumleírásban. (Doktori disszertáció) 2005. 43. p.
11. WILLER, Mirna (ed.): UNIMARC manual : Authorities format. 3rd. ed. München : Saur, 2009. 309 p.
12. BERKE Barnabásné: Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási (dokumentációs) szabványok, szabályzatok. In: Könyvtárosok kézikönyve 5. Segédletek. Szerk. HORVÁTH Tibor, PAPP István. Budapest : Osiris, 2003. 86. p.

13. AKSZ/5:2005 jelű szabályzat az MSZ 3440/5-79 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Földrajzi nevek című szabványt váltotta fel. Előírásai a leírásban tárgyi besorolási adatként megjelenő földrajzi nevekre érvényesek, az egyéb funkcióban előforduló földrajzi nevek (megjelenés helye, más besorolási adatok földrajzi kiegészítő adata) formájára más szabályok vonatkoznak.
14. MSZ 3440/2-79 A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Személyek nevei. 26–27. p.
15. Az Országos Széchényi Könyvtár feladatokra orientált szakmai munkaterv 2010. 4. p. Elérhetősége: http://www.oszk.hu/sites/default/files/szakmai_munkaterv_2010.pdf (Letöltés: 2012. április 4.)
16. UNGVÁRY Rudolf – VAJDA Erik: Könyvtári információkeresés. 2. jav. kiad. Budapest : Typotex, 2002. 126. p.
17. UNGVÁRY Rudolf: MARC21/HUNMARC: a besorolási adatok metaadat-formátuma – Főbb jellemzők, fejlődés és problémák. = Könyvtári Figyelő, 56. évf. 2010. 1. sz. 9–70. p.
18. Az adatok forrása a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) honlapja. Elérhetősége: <http://www.mokka.hu/documents/10156/7af08493-cd3d-45c4-aa91-1c5e88abef43> (Letöltés: 2012. április 4.)
19. A MARC21 adaptációjaként létrehozott HUNMARC besorolási adatsere-formátum szabályzattervezethez képest a következő almezőket a MOKKA személynév típusú besorolási rekordjai nem alkalmazzák: \$t, \$l, \$v, \$x, \$y, \$z.
20. Az adatok forrása a Library of Congress honlapja. Elérhetősége: <http://www.loc.gov/marc/authority/adx00.html> (Letöltés: 2012. április 4.)
21. SALO, Dorothea: Name authority control in institutional repositories. = Cataloging & Classification Quarterly, Vol. 47. 2009. No. 364. 249–261. p. Ref.: DUDÁS Anikó: Névkezelés (authority control) az intézményi repozitóriumnál. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. évf. 2010. 8. sz. 345–350. p.
22. DINI Deutsche Initiative für Netzwerkinformation e.V. Arbeitsgruppe "Elektronisches Publizieren": DINI-Zertifikat Dokumenten- und Publikationsservice 2010. Göttingen : DINI, Geschäftsstelle c/o Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 2011. 68 p. Elérhetősége: <http://edoc.hu-berlin.de/series/dini-schriften/2010-3-en/PDF/dini-zertifikat-2010-3-en.pdf> (Letöltés: 2012. április 4.)
23. Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Bizottság (közread.): KSZ/2 Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat. Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok. Budapest : OSZK, 2000. 17. p.
24. Az ábrák a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Debreceni Egyetem Elektronikus Archívumából származnak. Elérhetősége: <http://dea.unideb.hu/dea/> (Letöltés: 2012. április 4.)
25. Az adatok forrása a Kent Academic Repository. Elérhetősége: <http://kar.kent.ac.uk/view/people/> (Letöltés: 2012. április 4.)
26. MCCUTCHEON, S.: Basic, fuller, fullest: Treatment options for electronic theses and dissertations. = Library Collections, Acquisitions, and Technical Services, Vol. 35. 2011. No. 2–3. 64–68. p.
27. HOLL András: REAL – az MTA Könyvtárának repozitóriuma. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. évf. 2010. 6. sz. 245–249. p.
28. UNGVÁRY Rudolf: A besorolási adatsere-formátum bővülése. A legutóbbi két évtized fejleménye. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 2011. 9. sz. 371–386. p.
29. Az adatok forrása a Library of Congress Authorities honlapja. Elérhetősége: <http://authorities.loc.gov/> (Letöltés: 2012. április 4.)
30. SALO, Dorothea: Name authority control in institutional repositories. = Cataloging & Classification Quarterly, Vol. 47. 2009. No. 3-4. 249–261. p. Ref.: DUDÁS Anikó: Névkezelés (authority control) az intézményi repozitóriumnál. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. évf. 2010. 8. sz. 345–350. p.
31. MSU Szerzői kapcsolattartási adatlap. Elérhetősége: <http://library.msstate.edu/content/templates/level2-dept-otd/docs/Author%20Contact%20Form.pdf> (Letöltés: 2012. április 4.)
32. WOLVERTON Jr., Robert E. – HOOVER, Lona – HALL, Susan – FOWLER, Robert: Chapter 5. Issues of name authority control in the cataloging of theses and dissertations. = Technical Services Quarterly, Supplement 1. Vol. 25. 2008. 75–94. p.
33. Bővebb információk találhatóak a Nemzetközi ISBN Iroda (International ISBN Agency) honlapján. Elérhetősége: <http://www.isbn-international.org/> (Letöltés: 2012. április 4.)
34. Bővebb információk találhatóak a Nemzetközi ISSN Központ (ISSN International Centre) honlapján. Elérhetősége: <http://www.issn.org/> (Letöltés: 2012. április 4.)
35. HENDERSON, Helen: From the Guest Content Editor. = Information Standards Quarterly, Vol. 23. 2011. No. 3. 3. p.
36. A szabványtervezet első megjelenésekor, 2006-ban az International Standard Party Identifier (ISPI) nevet viselte.

- Forrás: az ISO 46 Információ és Dokumentáció Műszaki Bizottság 9-es számú albizottságának dokumentum archívuma. Az N429, N, 440, N446 és N449 számjelű dokumentumok alapján. Elérhetősége: <http://www.collectionscanada.gc.ca/iso/tc46sc9/registr.htm> (Letöltés: 2012. április 4.)
37. GATENBY, Janifer – MACEWAN, Andrew: Hello, My Name is ISNI : A new system for name identification. = Information Standards Quarterly, Vol. 23. 2011. No. 3. 4-9. p.
 38. DERIDDER, Jody: I² and ISNI : Improving the Information Supply Chain with Standard Institutional Identifiers. = Information Standards Quarterly, Vol. 23. 2011. No. 3. 26–29. p.
 39. International Standard Name Identifier (ISNI) honlapja. Elérhetősége: <http://www.isni.org/> (Letöltés: 2012. április 4.)
 40. ISNI FAQ. Elérhetősége: http://www.isni.org/docs/isni_faq.pdf (Letöltés: 2012. április 4.)
 41. A Nemzetközi Ügynökséget megalapító konzorcium tagjai: International Confederation of Societies of Authors and Composers (CISAC) ; International Federation of Reproduction Rights Organisations (IFRRO) ; International Performers Database Association (IPDA) ; ProQuest ; Online Computer Library Center (OCLC) ; valamint a Conference of European National Librarians képviseletében a Bibliothèque Nationale de France (BnF) és a The British Library (BL)
 42. Az ábra forrása az ISNI honlapja. Elérhetősége: http://www.isni.org/docs/isni_operations.pdf (Letöltés: 2012. április 4.)
 43. The ISNI Organization. Elérhetősége: <http://isni.org/> (Letöltés: 2012. április 4.)
 44. Az ábra forrása: DERIDDER, Jody: I² and ISNI : Improving the Information Supply Chain with Standard Institutional Identifiers. = Information Standards Quarterly, Vol. 23. 2011. No. 3. 27. p.
 45. További információk a Library of Congress, MARC21 formátum honlapján. Elérhetősége: <http://www.loc.gov/marc/authority/ecadcnf.html> (Letöltés: 2012. április 4.)
 46. UNGVÁRY Rudolf: A besorolási adatsere-formátum bővítése. A legutóbbi két évtized fejleménye. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 2011. 9. sz. 371–386. p.

Három nagy értékű régi könyv restaurálása az örökbefogadási program keretében

Három nagy értékű könyv restaurálását végezték el az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány örökbefogadási programja keretében. Az örökbefogadó (Adonyi Ágnes) az Egyetemi Könyvtár muzeális állományának három nagy értékű dokumentumát fogadta örökbe:

- ☉ Heltai Gáspár: Chronica az magyaroknak dolgairol, Kolozsvár, 1575.
- ☉ Medgyesi Pál: Praxis pietatis (A kegyesség gyakorlása), Lőcse, 1641.
- ☉ Biblia. Cum glossa ordinaria Walafridi Strabonis I-IV. Strassburg , n.p. 1480 (IV.kötet – Újszövetség)

A köteteket a könyvtár tudományos referense, Knapp Éva által összeállított listából lehetett kiválasztani.

Az elmúlt hónapokban, az Egyetemi Könyvtár restaurátor műhelyében Szalaváry Miklós restaurátor elvégezte a kötetek teljes körű szakszerű felújítását (tinta vizsgálat, tisztítás, a lapok javítása öntéssel, a lapok erősítése, egészsbőr kötés készítése korhű módon, a gerinc visszahelyezése, fűzés, a fatáblák kiegészítése, konzerválása stb.). Az örökbefogadás tényéről a könyvekbe helyezett könyvjelzők tanúskodnak, illetve a katalógusban a kötetek elektronikus rekordjain is jelzik.

Bővebben az Egyetemi Könyvtárért Alapítványról és az örökbefogadásról:
www.konyvtar.elte.hu

(Forrás: Katalist, 2012. április 20.)

Megemlékezés a Nemzetközi Gyermekkönyvnapról

Minden április 2-án, Andersen születésnapja tiszteletére világszerte megrendezik a Nemzetközi Gyermekkönyvnapot. A Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsa (IBBY) ilyenkor egy-egy nemzeti szekciót kér fel az esemény plakátjának és üzenetének elkészítésére. Ebben az évben Mexikó készítette el az üzenetet és plakátot (mely április 2-től a www.ibby.hu oldalon olvasható).

Az IBBY Nemzeti Szekciója a kiadói és egyéni jelölések után válogatja ki az elmúlt év legjobb alkotását. A zsűri, melynek tagjai a Magyar Illusztrátor Társaság képviselői, gyermekkönyvtárosok, gyermekirodalmi szakértők, az előző éve könyvterméseiből válogatva, ítéli oda az Év Gyermekkönyve Díjakat, és Szócs Géza kultúráért felelős államtitkár adja át a nyerteseknek.

A Nemzeti Szekció 2002 óta szervez szakmai konferenciákat, melyben az elmúlt években a Könyvtárostanárok Egyesülete és a Magyar Könyvtáros Egyesülete Gyermekkönyvtáros Szekciója, valamint az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum a partnerük.

Eddig a következők voltak a konferenciák témái: „Gondolat - érzelem – zene”, „Versek gyermeknek”, „A könyvek gyógyító ereje”, „Kalandra fel! (kaland és képregények)”, „Gyermekkönyv illusztrációk - illusztrált könyvek” Az idei téma: *az ifjúsági- és a gyermekirodalom (képeskönyv).*

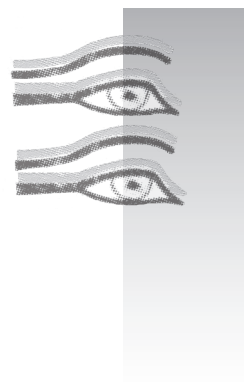
Már a „Mese útja” sorozatban is több középiskola és gimnázium jelezte, hogy szívesen részt vennének egy olyan konferencián, ahol az ifjúsági irodalom a téma. A kötelező irodalom megválasztása és olvastatása komoly gondokat okoz még ma is. Az otthon, szabadidőben olvasott művek tartalma és témái messze kerültek az iskolai anyagtól. Mindkét korosztály számára döntő jelentőséggel bír az irodalmi alkotáshoz kapcsolódó képi megjelenítés, mely a szöveg megértését és elmélyítését segíti. Képeskönyvek esetén a kép és szöveg szerves egyése nélkül az üzenet nem ér el az olvasóhoz. A képeskönyv az első képzőművészeti élmény, mellyel a kisgyermek találkozik. Ez a találkozás határozza meg a későbbi viszonyulását a vizuális kultúrához, ezért mind a kiadóknak, mind az alkotóknak, mind a gyermekek kezébe könyvet adó pedagógusokra és könyvtárosokra nagy felelősséget ró.

Az idei konferencia fő célja, hogy közös együttgondolkodással sarkaljon.

(További információ olvasható: ibby@ibby.hu)

P. s.: Idén az Év Gyermekkönyve díjakat Nyulász Péter a Helka, Lakatos István a Dobozváros című művéért vehette át.

Aki keres, az talál?

Kutatás és információszerzés a digitális korban könyvtáron innen és túl 2. rész

PERJÉSI Vera

1. Kutatás és ismeretszerzés megváltozott környezetben

A korunkra jellemző trendek kifejtésekor* érintőlegesen már ejtettem szót arról, hogy az információtechnológiai forradalom hatására átalakuló pszichés és kognitív működésünk miként szolgálhatja a jövőben a könyvtárak megújulását a digitális kor elvárásainak megfelelően. A továbbiakban részletesebben áttekintem a könyvtárak előtt álló kihívásokat, majd a szakirodalom alapján javaslatokat fogalmazok meg azok megoldására. Ezek az ötletek semmiképp nem jelentenek univerzális, bárhol bevethető

gyógymódot a könyvtárak sokrétű problémáira. A felvetett kérdések leginkább a szakkönyvtárak munkájához kapcsolódnak, így a rájuk adott válaszok is szakkönyvtári környezetben működhetnének optimálisan, ám ott is csak a helyi sajátosságok figyelembevételével. Elsődleges célom tehát nem a „biztos recept” megosztása kollégáimmal, hanem a gondolatébresztés, a szakmai fantázia beindítása. Azt is láttatni szeretném, hogy a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás nem jelenti a könyvtár küldetésének és értékrendjének feladását. Épp ellenkezőleg, meggyőződésem, hogy az internet uralta információs környezet kivételes esélyt kínál számunkra a tudás akadálytalan terjesztésére,

* Ez az írás a Könyvtári Figyelő 2012. 1. számában megjelent *Aki keres, az talál? Kutatás és információszervezés a digitális korban könyvtáron innen és túl* című tanulmány folytatása.

illetve az elmélyült ismeretszerzés és a minőségi alkotótevékenység előmozdítására.

1.1. Forrás- és formátumgazdagság

A személyi számítógépek és az internet, majd a mobil számítástechnikai eszközök elterjedése óriási formai gazdagságot eredményezett az információtárolás területén.¹ A technológiai hype-kultúrának köszönhetően szinte havonta kerülnek piacra egyre kompetensebb, gyorsabb és ergonomikusabb gépek, amelyek mind kényelmesebbé teszik számunkra az információ felkutatását és feldolgozását. Ráadásul ezek az eszközök közvetve, közvetlenül sorra termelik ki a rájuk optimalizált alkalmazásokat és tartalmakat, nem egyszer új műfajokat teremtve ezzel. Az új műfajok népszerűvé válása (pl. a Twitter „villámblogja”) aztán újabb eszközfejlődést indít el (pl. mobil közösségi alkalmazások), amely később újból visszahat a műfaji kínálatra. A nyomtatott információ rögzítés által biztosított formátumstabilitás megszűnése és a viszonylag állandó műfaji választék drámai kibővülése azt eredményezte, hogy a tudás előállítói, alkalmazói és közvetítői számára ma már nem csupán az általuk gyártott vagy használt tartalom minősége, hanem annak megjelenési formája is központi kérdéssé vált. Különösen igaz ez a könyvtárak tekintetében, hiszen azoknak a tudás központjaiként az ismeretek lehető legteljesebb spektrumát képesnek kell lenniük feldolgozni és szolgáltatni, bármilyen formában nyilvánuljanak is meg.

A könyvtárak mindig is egyszerre töltötték be az emberi civilizáció által felhalmozott tudás közvetítőinek, illetve a technikai fejlődéssel mind korszerűbbé váló információhordozó eszközök elsődleges terjesztőinek szerepét. Míg azonban a nyomtatott tudás világában e két szerepkör könnyedén megfér egymás mellett, a 20. század kilencvenes éveiben bekövetkezett információtechnológiai robbanás egyfajta tudathasadásos állapotot idézett elő a könyvtáros társadalomban. A papíralapú dokumentumok² korában a tartalom (kép, szöveg) és a technológia (könyv) az

évszázadok során összeforrt és olyan egységet alkotott, melyet az olvasó és a könyvtáros egyaránt készen kapott azáltal, hogy mindannyian beleszülettek a könyvkultúrába. Ráadásul az információhordozó eszköz és a benne lévő tartalom fizikai értelemben nem vált el egymástól, hanem egyazon tárgyként (könyv) jelent meg. A technológia, azaz a könyvnyomtatás maga pedig a felhasználó szempontjából csupán annyiból volt releváns, hogy annak segítségével könnyebben, gyorsabban és olcsóbban hozzáfért a tudáshoz. Az a tény, hogy a tartalom és a technológia voltaképp az információ rögzítésének két nagyon is élesen elkülönülő aspektusa, amelyek kezelése eltérő hozzáállást és munkaszervezést követel az ismeretterjesztői lánc minden szereplője részéről (a létrehozótól a könyvtárig), csupán akkor vált nyilvánvalóvá, amikor az információtechnológia egyszerűen leválasztotta a könyv tartalmát annak hordozójáról.³ Az információ virtuális térbe való áthelyeződésének pusztá lehetősége konkrétumból egy csapásra absztrakcióvá változtatta az írott szöveg tartalmát, az ezzel egyidejűleg születő technológia pedig még annál is kevésbé megragadható idegen közegként nyomult be az emberiség életébe, fenekestül forgatva fel elsősorban az információ előállítóinak (szerzők), legjellemzőbb fogyasztóinak (tanulók és tudósok) és közvetítőinek (kiadók és könyvtárak) életét.

Az idő előrehaladtával természetesen egyre otthonosabban érezzük magunkat ebben a szétszakadt információs közegben, és lassan megtanulunk formátum-független módon tekinteni a tartalomra, egyre inkább képessé válva annak eldöntésére, mely tanulási, kutatási helyzetben mely formátum használata optimális. Különösen igaz ez a digitális bennszülöttekre, akik magától értetődő módon váltogatják, elektronikus információhordozó-eszközeiket és ösztönösen érzik, hogy az adott feladat elvégzésére melyik a legalkalmasabb. Az idősebb korosztálynak persze tudatosan kell elsajátítania ezt a képességet az információtechnológiai írástudás tanulásának részeként. Ez a gyakorlatban nem is annyira a kereskedelmi forgalomban lévő eszközök és az

általuk támogatott fájlformátumok megismerését jelenti, mint inkább annak az alkalmazkodóképességnek és nyitottságnak a kifejlesztését magunkban, amely képessé tesz bennünket a gyorsan változó technológiák megértésére és kreatív használatára.

A technológiai progresszivitás és az innovatív szellem meggyökeresedése nélkülözhetetlen a könyvtár célközönségének megtartásához, amely egyre nagyobb arányban fordul könyvtáron kívüli forrásokhoz⁴ a szükséges információk felkutatása érdekében. Márpedig ez azon túl, hogy alacsonyabb kutatási színvonalat, hosszabb távon pedig könyvtárbezárásokat eredményezhet, azzal jár együtt, hogy közpénzből fenntartott, gyakran felbecsülhetetlen értékű fizikai gyűjtemények és borsos áron előfizetett elektronikus adatbázisok maradnak kihasználatlanul. Márpedig az olvasók elvesztésének és a könyvtár kutatási láncból való kiszorulásának máig tartó folyamata épp akkor kezdődött, amikor (látva a könyvtári források és a keresésre rendszeresített eszközök korszerűtlenségét) a felhasználók egyre inkább úgy érezték, a könyvtár nem tud érdemben többet nyújtani a webes forrásoknál. Nyilvánvalóan mindenki tudta, hogy ez a könyvtárban rendelkezésre álló tudás mennyiségének és rendszerezettségi fokának tekintetében nem állja meg a helyét, mivel azonban az olvasók igényeihez mérten a hozzáférés e tudáshoz túlzottan időigényesnek és rugalmatlannak bizonyult, végső soron úgy értékelték, a „neten” található információ elérhetőbb, tehát hasznosabb. Ebből következik, hogy a könyvtár elsődleges feladata ma már nem merülhet ki abban, hogy kiváló szakirodalmat gyűjt és előfizet gazdag folyóirat-adatbázisokra, hanem korunk műfaji, eszköz- és formátumgazdagságát figyelembe véve, az olvasói igények változásával összhangban új módokat kell találnia a könyvtári források használatának megkönnyítésére. Úgy is mondhatnánk, hogy a vitrinbe zárt tudáshoz most kulcsot kell adnunk olvasóinknak, mégpedig olyan kulcsot, amivel gyakran és szívesen nyitogatják a zárat.

E cél azonban csak akkor érhető el, ha – leki-

csinylő elutasításuk helyett – felismerjük az egyre tökéletesedő internetes keresés hatására átalakult tanulási, kutatási szokások és az azok nyomán jelentősen megemelkedett felhasználói igények jelentőségét, és megpróbálunk azonosulni velük, amikor könyvtári kutatást támogató módszereket és eszközöket dolgozunk ki. El kell fogadnunk, hogy a kutatók elvárásai a 21. században rendkívül magasak. Percek alatt szeretnének megfelelően szűk és nagyon releváns találati halmazt kapni lehetőleg úgy, hogy egyetlen keresőkérdelemmel minden forrást áttekintenek. Az általuk elképzelt ideális keresőfelület mindemellett letisztult, ám kifinomult keresésszűkítő funkcióval rendelkezik, és szükségszerűen teljes szövegű elérést biztosít a találatokhoz. Azaz a Google gyorsaságának, könnyen kezelhetőségének és integratív jellegének megtartásával kívánunk egy szakirodalmi adatbázis releváns és megbízható teljes szövegű forrásaihoz eljutni.⁵ Az itt felsorolt elvárásokat kiegészíthetjük a távélérés és a különböző eszközökre való optimalizáltság igényével is, amely lassan alapkövetelménnyé válik a könyvtárhasználók körében. Nem szabad elutasítanunk ezeket a lehetőségeket attól való félelmünkben, hogy még több olvasót veszítünk, ha megszüntetjük a könyvtárhasználat helyhez kötöttségét. A könyvtárba ugyanis egyre kevésbé egyéni kutatás lefolytatása céljából járnak a látogatók, hanem egyre inkább azért, hogy a tudományterületeken átívelő, közösségi tanulás és felfedezés élményében részesüljenek.

A kutatás és ismeretszerzés szempontjából a digitális kor egyik meghatározó problémája, hogy túl sok információ⁶ áll rendelkezésünkre, nemcsak tartalmi, hanem műfaji és formai értelemben is. Ez az információtechnológiai burjánzás oda vezetett, hogy eszközeink révén az információ egy kattintással mindenhol elérhető, ami sokak számára megkérdőjelezi a könyvtárak létjogosultságát. A nyomtatott dokumentumok kutatásban játszott szerepének háttérbe szorulásával az ismeretszerzés egységes formanyelve és helyhez kötöttsége is halványulni kezdett, szintén a könyvtárak nélkülözhetőségének látszatát keltve ezáltal. A kialakult helyzet

kezelésére az egyetlen életképes megoldás, ha (ráérezve az idők szavára és a tőlünk elpártoló olvasók igényeire) reális alternatívát kínálunk az egyre gyarapodó és mind egyszerűbben elérhető webes forrásokkal szemben. E feladat részeként olvasóink elvárásainak megfelelően újra kell értelmeznünk egyrészt gyarapítási, és tartalomszolgáltatási gyakorlatunkat, másrészt olyan kutatást támogató többletszolgáltatásokat kell bevezetnünk, amelyek javítják az eddig konkurenciaként kezelt internetes keresés színvonalát és megbízhatóságát, ily módon konstruktívan kiegészítik a szakirodalmi kutatást, nem utolsósorban pedig újra vonzóvá teszik a könyvtárhasználatot.

1.1.1. Új szempontok a gyűjteménykezelésben

A gyűjteménykezelés (collection management) azon tevékenységek összessége, melyek révén a könyvtár gyarapítja, karbantartja és szolgáltatja az általa birtokolt, előfizetett vagy saját erőből létrehozott nyomtatott és elektronikus dokumentumok gyűjteményét. Egy szakkönyvtár állományában ezek a dokumentumok négy fő funkcionális kategória egyikeként jelennek meg: 1) oktatást támogató kézikönyvek és tankönyvek, 2) kutatási eredmények közzétételét szolgáló tudományos publikációk, 3) kutatómunkát támogató elsődleges források, 4) ismeretterjesztést és kutatómunkát egyaránt támogató adatok.⁷ E tipizálás a könyvtárban található forrásokat felhasználásuk módja szerint csoportosítja, amely talán az egyetlen időállónak tűnő szempont a szakkönyvtári állomány rendszerezésére, tekintve, hogy adott szakkönyvtár célközönségének összetétele lényegében változatlan marad. Ezzel a szakkönyvtár gyűjteménykezeléséhez kapcsolódó állandó elemek sora véget is ért, minden más tényező bizonytalan.

Jelentős változást hozott a könyvtárak életében a számukra biztosított anyagi források csökkenése a tudományos folyóiratok árának drasztikus emelkedése mellett.⁸ E tendencia sajnálatos eredménye, hogy a szakkönyvtárak könyvállományuk gyarapításának rovására, és sokszor

erőn felül tartották és tartják fenn előfizetésüket a szakfolyóiratokra. Ez az intézményi politika mindaddig indokoltnak tűnt, amíg nem léteztek alternatívák a szakperiodikák előfizetésére. A nyílt tudomány térnyerésével az egyre elfogadottabb Open Access (nyílt hozzáférésű) publikálási gyakorlat nyomán azonban lehetővé válik a folyóirat-előfizetések rendszerének újragondolása. Ez nem pusztán azt jelenti, hogy a könyvtáraknak törekedniük kell a szabad hozzáférésű tudományos publikációk gyűjtésére és archiválására, hanem azt is, hogy különféle intézményi partnerkapcsolatokon keresztül maguk is részesévé válnak a szabadon elérhető tudományos művek előállításának és közzétételének. Az egyetemi könyvtárak esetében kézenfekvő az egyetemi kiadókkal, illetve az egyetemen kutató szerzőkkel való együttműködés oly módon, hogy a kutatók és kiadók által előállított tartalmat integrálják, és megalkotják az annak közzétételéhez szükséges infrastruktúrát⁹. Ez az infrastruktúra többek között jelentheti egy *nyílt archívum* létrehozását nyílt forráskódú, önálló archiválásra alkalmas szoftver (self-archiving software) alkalmazásával. Ennek támogatására szolgál az Open Archive Initiative szabvány, amely lehetővé teszi, hogy a különböző tudományos publikáció-archívumok megosszák egymással a metadataikat¹⁰. A „házilag” archivált tudományos publikációk közzététele jellemzően könyvtári feladat lehetne, ám körültekintést igényel. Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy az ily módon kereshetővé vált tartalom nem lektorált (peer-reviewed), illetve egy efféle adatbázis soha nem lehet teljes, hiszen a kutatók csak egy bizonyos köre hajlandó a „szabályos” publikálás előtt megosztani munkáját másokkal.¹¹ A nyilvánvaló hátrányok ellenére a könyvtárnak hosszú távon mindenképp az ilyen jellegű tudományos kollaboráció élére kell állnia, hiszen a könyvtáraknak, egyetemeknek és kutatóintézeteknek közös érdeke, hogy a tudományos szakirodalom egy helyen, egységes formátumban váljon elérhetővé a szakemberek és végső soron a közvélemény számára is. Nem mellesleg az Open Access publikálás támogatásával a

könyvtárak több anyagi forrást szabadíthatnak fel monográfiák, kézikönyvek és tanulmánykötetek vásárlására, amire égető szükség volna, tekintettel arra, hogy ezek nyílt hozzáférésű változatai csak igen szűk körben érhetők el, ugyanakkor tipikusan olyan dokumentumtípusokról van szó, amelyeket nem szeretnek a kutatók elektronikus eszközökön olvasni. Szintén a nyílt hozzáférést segíti elő a szerzői jog által nem védett, ritka dokumentumok digitalizálása, hiszen így olyanokhoz is eljuthatnak egyes gyűjtemények, akiknek azelőtt helyben olvasásra esélyük sem volt. A digitalizálás azonban a jogvédett dokumentumok esetében is számos előnnyel jár. Az állományvédelem, a hosszú távú megőrzés, a kereshetőség vagy az akadálymentesség csupán néhány ezek közül. Nem véletlen, hogy hazánkban és külföldön egyaránt óriási összegeket fordítanak kulturális örökségünk digitalizálására. Nem csak azért érdemes elektronikus formátumba konvertálni a könyvtári állományt, mert ezzel megóvhatjuk a nyomtatott verziót, vagy mert olvashatóvá tehetjük gyűjteményünket például látássérültek számára, melyek nem elhanyagolható tényezők. A digitalizálás egyik legnagyobb érdeme az, hogy böngészhetővé, vagyis megismerhetővé teszi a könyvtár gyűjteményeit, így növelve annak kihasználtságát. *Shiyali Ramamrita Ranganathan* könyvtártudományra vonatkoztatott, szállóigévé vált öt törvénye bár 1931-ben született, mégis olyan érzésünk támad, mintha a digitalizált könyvtárakról szólna.¹² A digitális kort megelőzően ezek a törvények a gyakorlatban gyakran nem teljesültek, hiszen hiányoztak azok a hatékony eszközök, amelyekkel megfelelő alapossággal kutathattunk a könyvtári állományban. Sőt, még az elektronikus könyvtári katalógus sem tette lehetővé, hogy „minden olvasó megtalálja a maga könyvét”. A digitális könyvtár ellenben egészen új dimenziókat nyitott az olvasó számára a könyvtárban fellelhető tudás feltérképezésére azáltal, hogy a dokumentumok egész tartalma, kiszabadulva eredeti hordozójának börtönéből a maga teljességében kereshetővé vált. A kulcsszó azonban hangsúlyozottan a *kereshetőség*. Egy-

előre elhamarkodott lenne kijelentenünk, hogy az olvasók elmélyült olvasásra fogják használni a könyvtár elektronikus könyveit. A mai olvasói gyakorlat alapján arra következtethetünk, hogy a digitális könyvtár még jó ideig könyvtári „előkutatásra” szolgál majd a felhasználók számára, amely alapján kiválaszthatják a komolyabban feldolgozandó nyomtatott forrásokat.

A digitalizálás célja ugyanakkor nem merül ki a digitalizáló könyvtár állományának népszerűsítésében. A tudomány globálissá válása és az országhatárokon átnyúló kutatás általánossá válása hosszú távon megköveteli a különböző nemzeti digitális könyvtárak integrálását és világadatbázissá szervezését, legalábbis ami a szerzői jog által nem védett dokumentumokat illeti. Kérdéses persze, hogy mi lesz a sorsa a jogvédett irodalomnak egy olyan korban, amikor a jogalkotó visszamenőlegesen is képes kiterjeszteni a szerzői jogi védelmet az egyszer már felszabadult művekre, bizonytalan jövőt ígérve ezzel a szabad hozzáférésnek.¹³ A szerzői jogi szabályozás ésszerűtlen szigorúsága ellenére a könyvtárnak elemi érdeke, hogy minden eszközzel támogassa a tudáshoz való szabad és egyenlő hozzáférést, már csak azért is, mert a tudományos kiadók túlhatalma veszélyezteti a könyvtárak állományának hosszú távú megőrzését. Az elmúlt években a könyvtáraknak már hozzá kellett szokniuk, hogy előfizetett elektronikus adatbázisaik tartalma soha nem lesz saját tulajdonuk, az csak addig elérhető, amíg tart az előfizetés.¹⁴ A kereskedelmi forgalomban kapható elektronikus könyvek és az azok olvasására kifejlesztett e-könyvolvasók térhódításával azonban várható, hogy az eddig „csak” a szakfolyóiratoknál alkalmazott gyakorlat kiterjed majd az elektronikus könyvekre is.¹⁵ E fejlemények fényében egyelőre csak reménykedhetünk, hogy a szabad hozzáférés hívei előbb-utóbb felülke-rekednek a jelenlegi szerzői jogi szabályozás célszerűtlenségén.¹⁶

A gyűjteménykezelés egy másik aspektusa az egységes kereső- és adminisztrációs felület kérdése.¹⁷ Sok szakkönyvtár küzd állományának felszabdaltságával, melyet az egyes

különgyűjtemények egyedi feldolgozási gyakorlata és saját építésű szakirodalmi adatbázisaik szakterminológiája szerint változó tárgyszó-rendszere okoz. További probléma, hogy a szakkönyvtárak jelentős hányada többféle folyóirat-adatbázisra is előfizet, melyek keresőfelületei és keresőmotorjai szintén jócskán eltérnek egymástól, nem is szólva az idegen nyelvű keresés nehézségeiről. Ezek az adatbázistól függő különbségek persze érthetőek és sok esetben indokoltak is, hiszen a szakirodalmi gyűjteménykezelés részletesebb és pontosabb tárgyszókészlet használatát igényli, mint az általános dokumentum-feldolgozás. Mégis, ez a nagyfokú változatosság gyakorlatilag lehetetlenné teszi az egyes katalógusok és adatbázisok közötti átjárhatóságot, ezáltal pedig a több adatbázisban történő egyidejű keresést, szembe megy tehát a felhasználók keresésre vonatkozó elemi igényeivel. Az egységesség megteremtése ezért nagyon időszerű feladat, amelynek megoldására már eddig is számos nemzetközi együttműködésre épülő projekt indult¹⁸. Ahhoz azonban, hogy ezek rendeltetésszerűen és hatékonyan üzemelhesse-
nek, elengedhetetlen a nemzeti szinten működő könyvtárak saját katalógusainak belső rendbe-tétele, majd az összes intézményi katalógus ösz-szehangolása, egységesítése. Elvben ez utóbbi célt szolgálják hazánkban az olyan adatbázisok, mint a MOKKA (Magyar Országos Közös Kata-lógus) vagy a MATARKA (Magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa), ám a felhasználó szemszögéből csak újabb keresési módszertant igénylő keresőfelületek bevezetéséről van szó, melyekkel szemben az intézményi adatbázisok használata még mindig kifizetődőbbnek tűnik, hiszen azokat kényszerűségből legalább már sikerült megszokni, ha megszeretni nem is. Abban az esetben pedig, ha az egyesített keresőfelületek nem váltják ki az intézményi keresőket, hanem pusztán velük *párhuzamosan* léteznek, akkor nem érik el céljukat, nem tudják az integrált keresés élményét nyújtani. A teljességhez persze hozzátartozik, hogy a könyvtárak tárgyszó- és metaadat-készítési rendszerei igen nehezen összeegyeztethetők,

így közös adatbázisba is nehezen szervezhe-tők. Az egységesség megteremtése érdekében tehát a könyvtáraknak együtt kell működniük országos szinten, és meg kell állapodniuk egy – lehetőleg már létező – dokumentum-feldol-gozási (metaadat) világszabvány¹⁹ közös alkal-mazásáról, sőt akár a feldolgozáshoz szükséges számítástechnikai infrastruktúra megosztásáról. Mint már említettem, a szabványosság hiánya nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az online tá-rolt tudás igen jelentős része rejtve marad vagy legjobb esetben is nehezen felkutathatóvá válik a felhasználó számára. Márpedig a könyvtár alapvető érdeke, hogy ez a helyzet megválto-zék, hiszen ezzel nemcsak az információkhoz való jobb hozzáférés, hanem a könyvtár állomá-nyának nagyobb kihasználtsága is biztosítható. Az egységesítés ugyanakkor takarékossgát is jelent, hiszen csökkenti az adatduplikálást és a sokféle adatbázis üzemeltetésével járó többlet-munkát.

A digitális kor műfaji gazdagságához éppúgy alkalmazkodnia kell a könyvtáraknak, mint az új technológiák megjelenéséhez. Tudomásul kell vennünk, hogy a tudomány kanonikus jellegének háttérbe szorulásával és az ismeretterjesztés új informális csatornáinak kifejlődésével szüksé-gessé vált, hogy a könyvtár olyan dokumentum-típusokat is felvegyen gyűjtőkörébe, amelyek a hagyományos anyagoknál strukturálatlanabbak és ellenőrizetlenebb körülmények között jönnek létre. Ebbe a körbe tartozik például a nyomtatott vagy elektronikus szürke irodalom, amelyet ko-rábban ideiglenessége, kidolgozatlansága miatt a könyvtár a megállapodott tudás közvetítőjeként nem gyűjtött szisztematikusan. Az Open Access terjedésével és a felgyorsult információáramlás következményeként azonban sokkal nehezeb-bé vált az ismeretek minőségi kodifikációja.²⁰ Ma már elfogadott, sőt az információhoz való demokratikus hozzáférés jegyében egyenesen elvárt, hogy a könyvtár a spontán módon közzé-tett és lektorálatlan tartalmakat is gyűjtse vagy maga is létrehozzon ilyeneket. Kiváló lehetősé-g erre többek közt, ha honlapján felületet ad kutatók, hallgatók, oktatók és önmaga számára

tudományos blog írására, vagy tematikus fórumokat hoz létre saját szakmai specializációjának megfelelően, illetve ha adatbázist épít a könyvtár által megválasztott referenzs kérdésekből.²¹ Ismét hangsúlyoznunk kell: mindez nem egyszerűen arról szól, hogy haladunk a korral, és a korábbinál vonzóbb intézménnyé varázsoljuk a könyvtárat. Az informális tudás és tudományos kommunikáció egy helyen történő összegyűjtése és közzététele erősíti a tudományos kutatást és alkotótevékenységet azáltal, hogy elősegítve együttműködésüket új életet lehelt a kreatív közösségekbe.

A folyamatosan változó technikai-technológiai környezet és az ennek nyomán kialakuló szinte követhetetlen információs gazdagság komoly próbatétel elé állította a könyvtárak gyűjteménykezelési gyakorlatát. Szemben a nyomtatott világ homogenitásával a digitális kor formátum- és eszközpluralizmusa többé nem teszi lehetővé, hogy a tartalmat és hordozóját egységként kezeljük. A könyvtár feladata e helyett, hogy alkalmazkodva az információtechnológia dinamizmusához és helyesen gazdálkodva a rendelkezésére álló erőforrásokkal az általa közvetíteni kívánt tartalmat megtanulja mindig olyan eszközzel és formátumban eljuttatni célközönségéhez, amely annak igényeit a leghatékonyabban kielégíti. Ez elsősorban akkor sikerülhet, ha állományának minél nagyobb részét digitalizálva segíti a könyvtárban található források mind mélyebb megismerését, ha az Open Access támogatásával a tudományos eredmények és az informális tudás szélesebb körét teszi hozzáférhetővé olvasói számára, illetve együttműködve más könyvtárakkal lépéseket tesz a könyvtári adatbázisok egységesítése és átjárhatósága érdekében nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt.

1.1.2 Eszközök az online információ rendszerezésére

Az internetes keresőmotorok, jelesen a Google csaknem egyeduralmuként válása az elsődleges

keresésben jelentősen hozzájárult az olvasók számának megfogyatkozásához és a könyvtárak identitásválságának kialakulásához. Miután a világhálón szabadon áramló információ tömegének elérése egy kattintással lehetővé vált, sokan azonnal temetni kezdték a könyvtárakat, különösen azok tájékoztató szolgálatát.²² Sokáig valóban úgy látszott, a Google keresőjének látványos fejlődése, gyorsasága és kényelme „mindent visz”, és a könyvtárak sem tudnak érdemben többet nyújtani a közepes minőségű internetes találati halmazoknál.

Mára kiderült, ez nem egészen így van. Egyik oldalról az igényesebb internethasználók egyre nagyobb része ébred rá, hogy a webes források sem nem eléggé átláthatók, sem nem képesek a találatokat kiszámítható módon megjeleníteni. Az interneten talált információ emellett riasztóan instabil a folyamatosan változó tartalomnak köszönhetően.²³ Másik oldalról a könyvtárak sem annyira nélkülözhetők a kutatási folyamatban, mint azt sokan gondolták korábban. Az előző pontban én is vázoltam jó néhány olyan gyakorlati lehetőséget, amelyekkel élve a könyvtárak versenyképes alternatívát mutathatnak a Google-szintű, alacsony színvonalú kutatással szemben. Az internetes keresés azonban hibáival együtt részévé vált az életünknek, így el kell fogadnunk, hogy olvasóink sem lesznek hajlandók lemondani róla. Ésszerűnek tűnik tehát, hogy úgy kezeljük az internetes keresést, mint a szakkönyvtári kutatás érdemi kiegészítőjét²⁴, amely nagyban hozzájárulhat a színvonalas tudományos munka sikeréhez, ha a) megtanítjuk olvasóinknak helyes használatát, b) megpróbáljuk az ott fellelhető alaktalan információhalmazt céljainknak megfelelően strukturálni.

Dolgozatom első részében* már szó volt az információs írástudás jelentőségéről a digitális korban. Röviden az új típusú írástudásokról is említést tettem, amelyek központi elemeként a *kritikai gondolkodást* emeltem ki. A kritikai gondolkodás ebben a kontextusban jellemzően olyan képesség, amelyet magára hagyva, önálló mun-

* Ld. Könyvtári Figyelő, 2012. 1. sz. 17–29. p.

kavégzás által az internethasználó nem képes elsajátítani, azt csak közösségben és információs szakemberek bevonásával fejlesztheti profesz-szionális szintre. Ezen a területen a szülők és az oktatási szakemberek (hacsak nem könyvtárosok vagy informatikusok is) kevésbé játszhatnak szerepet, hiszen bár sokan közülük nagyon is magas szinten rendelkeznek a kritikai gondolkodás képességével, azt jó eséllyel a nyomtatott, formális és kanonikus világban sajátították el, ezért kritikai „vészjelző rendszerük” más ingerek láttán kapcsol be, mint az internet informális közegében felnőtt gyermekeiknek, tanítványaiknak. Az idősebb korosztály tagjainak sokszor nehezebb esik elfogadni, hogy a netgeneráció²⁵ (vö. digitális bennszülöttek) közvetlenebb, szabadabb szellemű és szabadabb szájú²⁶, mint felmenői, és hogy az internet közegére is egyre inkább ez jellemző. Az 50-es, 60-as évek szülöttei következőképp azt is ritkán látják be, hogy ez az új, keresetlen stílus nem feltétlenül jelenti az abban megnyilvánuló tartalom kártékonyágát vagy megbízhatatlanságát, pontosabban a stílus vagy külalak nem tényező többé a hitelesség megítélésakor. Egyszerűen megváltoztak az információ és a tudás megnyilvánulási formái: ma már egészen más kritériumok alapján kell eldöntenünk, mi számít hiteles és használható információnak, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Eleinknek valójában jóval könnyebb volt az élete ilyen szempontból, mint nekünk. A megbízható és hasznos információnak – kissé leegyszerűsítve – egyetlen feltételnek kellett megfelelnie: nyomtatásban kellett megjelennie. Mivel a könyvkiadás sok időt, pénzt és energiát emésztett fel, nem jelenhetett meg minden nyomtatásban, még akkor sem, amikor a 20. században gombamód elszaporodtak a könyvkiadók szerte a világban. A könyvkiadásnak meg kellett térülnie, ehhez pedig érdemleges tartalommal kellett előállni. Ez a kijelentés ma már egyáltalán nem állja meg a helyét. A digitális korban az információ közzététele és megismerése gyakorlatilag költségmentes, aminek súlyos következményei vannak mind a rendelkezésre álló ismeretek mennyiségére, mind minőségére nézve. Miután pedig a

mennyiség felmérhetetlen, a minőségnek pedig nincsenek többé olyan külsődleges jelei, mint borító, papír vagy tipográfia, a megbízható információ felkutatásában és rendszerezésében hagyományosan járatos könyvtárosok ismét egy új „digitális kori” szereppel gazdagodhatnak azáltal, hogy a webes rengetegben való eligazodás segítőivé válnak.

A netgeneráció tagjai – bár a technológiai írástudás esetükben gyakran veleszületett képesség – stabil vonatkoztatási pontok hiányában felsőoktatási tanulmányaik kezdetén mégis nehezen képesek megítélni webes kereséseik minőségét.²⁷ Eközben a tájékoztató könyvtárosok technológiai értelemben nyilvánvalóan felkészültebbek, mint a digitális bennszülöttek, ugyanakkor mivel napi kapcsolatban állnak a világhálón elérhető, hiteles tudományos forrásokkal, azok értelmezése és használata többnyire nem okoz gondot számukra. A könyvtár és egyik jól meghatározható célcsoportjának információs írástudása tehát kiegészíti egymást²⁸, amit remekül ki lehetne használni a könyvtárosi gyakorlatban. Hiszem, hogy az információs írástudás tanításának és tanulásának ugyanúgy kétirányúvá kell válnia, mint minden könyvtár által közvetített tudásnak. A kritikai gondolkodás és az internetről származó tudás kontextuális elhelyezésének képességét elsőként a könyvtárasképzésben tanuló hallgatóknak kell elsajátítaniuk²⁹ gyakorló tájékoztató könyvtárosok segítségével, hogy aztán ezekkel az ismeretekkel felvértezve ők továbbadhassák információs írástudásukat jövőbeli munkahelyük célközönségének csoportos vagy akár egyéni, testreszabott foglalkozások keretében. Az igényekre szabott egyéni vagy igen kics csoportos könyvtári oktatótevékenység az információs írástudás tanításában elengedhetetlen, hiszen az olvasók korosztálytól (digitális bennszülött vagy bevándorló), státuszától (oktató vagy hallgató) és gyakorlottságtól függően különböző szinteken lehetnek. A kics csoportos és egyéni oktatás a képességek kölcsönös megosztását is megkönnyíti, vagyis lehetővé teszi, hogy a könyvtáros éppúgy tanuljon az olvasótól, ahogy az olvasó tanul tőle.³⁰ Mindez azonban csak egy feszélyezetlen,

informális környezetben képzelhető el, ahol a könyvtáros inkább koordináló, mintsem irányító szerepet játszik.

Az interaktivitás az interneten hozzáférhető ismeretek rendszerezésének folyamatában is kiemelkedő jelentőséggel bír. Egy ennyire gyorsan távoluló és változó univerzumban muszáj a könyvtárnak is lehetőséget biztosítania saját elektronikus forrásai felhasználók által történő dinamikus kezelésére, tartalmi bővítésére. Ez az elképzelés első pillantásra talán ijesztőnek tűnhet, és ha nincs mögötte kellő tapasztalat vagy munkaerő-kapacitás, könnyen kaotikus helyzethez vezethet. Minél nagyobb beleszólást adunk ugyanis a felhasználónak online jelenlétünk formálására, nekünk is annál nagyobb erőket kell mozgósítanunk e folyamatok mederben tartására. Ahogy mondani szokás, a demokrácia nem a legtakarékosabb módja a kormányzásnak. Ha azonban megértjük, hogy a könyvtár a naponta változó információs környezetben többé már nem képes megjósolni, hogy az adott pillanat múltával mire fog vágyni olvasója, azt is megértjük, hogy a proaktivitást is új alapokra kell helyeznünk. Az elmúlt évek félelmetes sebességű információtechnológiai fejlődését figyelembe véve az egyetlen stabilnak látszó tendencia, hogy a fogyasztó egyre inkább képes és szándékozik is érvényt szerezni az általa használt termékhez kapcsolódó igényeinek.³¹ Nincs hát választásunk, nyitnunk kell a közösségi tudásszervezés felé. Hogy ezt mi módon tesszük, függ az adott könyvtár profiljától, stratégiai céljaitól és főleg az e célra felszabadítható anyagi és humán erőforrásaitól. Lehetőség mindenesetre több is akad az olvasók bevonására a könyvtár online jelenlétének fejlesztése érdekében.

A Web 2.0 térnyerésével mind szélesebb körben alkalmazzák az online tagging (címkézés) információrendszerezésre szolgáló módszerét. A „tag” egy adott elektronikus objektum tartalmát leíró metaadat, amely azonosíthatóvá teszi az internet információhordozó elemeit a webes keresés vagy böngészés során. Internetes tárgyszónak is nevezhetnénk akár ezeket a címkéket, amelyek elsősorban abban különböznek a ha-

gyományos tárgyszó-rendszerektől, hogy nem hierarchikusan kapcsolódnak egymáshoz, és szabadon bővíthetők az internetes közösség által. A közösségi információmegosztó oldalakon (pl. YouTube, Del.icio.us, Flickr) szabad tageket használnak a felhasználók, szakmai blogokban azonban nem ritka a kötött szókincs alapján történő címkézés. A könyvtárak online jelenlétének erősödésével és a mind kiterjedtebb digitalizálási tevékenységgel egyre nő a könyvtári elektronikus források köre, melynek rendszerezésére igen hasznosnak bizonyulhat a tagging eszköze, még akkor is, ha netán kötött szókincsen alapul, hiszen így az olvasók saját használói és szakmai igényeiknek megfelelően tehetik strukturáltabbá és kereshetőbbé a feldolgozott tartalmakat, érdemi támpontokat adva ezzel a keresőmotorok indexelő rendszerének és a tágabb felhasználói közösségnek a legrelevánsabb források felkutatására. A tagging a böngészést is segítheti, ha a használt címkékből ún. tagfelhőt készítünk, amely az egyes kulcsszavak előfordulási gyakorisága alapján vizualizálja a felhasználói tárgyszavazási preferenciákat. Az online tagging és a tagfelhő a közösségi oldalak, különösen a blogok, a linkgyűjtő- és megosztó oldalak alapvető funkcionalitásával vált az utóbbi években, a szakkönyvtárak kutatást és tudományos együttműködést támogató közegében azonban új értelmet nyerhet, hiszen nemcsak a források közötti navigációt könnyíti meg, hanem kiaknázzhatóbbá is teszi a könyvtárban elérhető tudást a sikeres keresések másokkal való megoszthatósága révén, így járulva hozzá, hogy minden könyv „megtalálja a maga olvasóját”.

Az Open Access adta lehetőségek kihasználásával a szakkönyvtár az információk aggregátor szerepét is felvállalhatja, ahogy arról már esett szó az önálló archiválás előnyeit és hátrányait taglaló részben. A könyvtárak általában, a szakkönyvtárak azonban különösen sokat nyerhetnek, ha különböző webes forrásokból származó tartalmakat gyűjtenek (aggregálnak) saját portáljukon³², hiszen ezzel akár teljes egészében kiválthatják a Google-szintű kereséseket.³³ A tudományos publikációk különböző OA (Open

Archive) szabvány szerint épített adatbázisainak „aratása” mellett a könyvtár az élethosszig tartó tanulás jegyében egybegyűjtheti a gyűjtőkörébe tartozó tudományterületekhez kapcsolódó Open Learning tananyagokat is³⁴, ösztönözve ezzel a felhasználók önképzését és a globális tudásmegosztást. A transzdiszciplinaritás és a tudományos kollaboráció térhódításával ugyanakkor a szakdolgozatok, disszertációk és az egyes felsőoktatási intézményekben vagy kutatóintézetekben végzett kutatások is relevánsak lehetnek a szakkönyvtárak számára, így bizonyos esetekben érdemes a más intézményben zajló tudományos munka digitális vagy digitalizált eredményeinek aggregálását is felvenni a hatékony, együttműködésre alapuló tudásmegosztás eszközei közé. A háttér mindehhez adott, hiszen az egyetemi könyvtárak jelentős része például már rendelkezik szakdolgozat- és disszertáció-adatbázissal, melyek tartalma gyakran digitális formában teljes szöveggel is hozzáférhető (pl. a Budapesti Műszaki Egyetem disszertációs adatbázisa). Az információ-aggregáláshoz képest egyszerűbb eljárás, ám hasonlóan az internetes források strukturálásának célját szolgálja a könyvtár által megbízhatónak és jól használhatónak ítélt külső weboldalak linkjeinek összegyűjtése és tematikus rendezése a könyvtári honlapon. Ezt az eszközt már ma is széles körben alkalmazzák a könyvtárak. Ennek interaktív, közösségi alapú változataival ugyanakkor csak ritkán találkozunk könyvtári weboldalakon. A könyvtárak intézményként való csatlakozása az olyan internetes tartalommegosztó (social bookmarking) oldalakra, mint a Del.icio.us, a Digg vagy a StumbleUpon azonban csak az egyik megoldás az általunk szakmai szempontból hasznosnak és hitelesnek tartott tartalmak népszerűsítésére, ráadásul valószínűleg nem is a legkifizetődőbb. Ezeket az oldalakat a felhasználók ritkán böngészik tanulmányi vagy kutatási céllal, azok inkább az interneten való általános „szörfölést” könnyítik meg, és nem melleleg a webes mémek, kulturális divatok gyakorta megalapozatlan terjedését segítik elő. Ezek a linkgyűjtő oldalak ugyanis a források népszerűségének

alapján rangsorolják az internetes tartalmakat, ez pedig kifejezetten hátráltatja a többnyire csak az emberek egy szűk köre számára érdekes, elmélyült tudományos információhoz való hozzáférést. Miközben tehát lehetőséget kell biztosítanunk a könyvtárhasználók számára, hogy a könyvtári tartalmakat e csatornákon keresztül is megoszthassák egymással, létrehozhatjuk akár saját szakmai Diggünket, StumbleUponunkat is, amelyben a szakemberek és kutatók meghatározott tematikával, a szakmai közösség (nem a könyvtár) által ellenőrzött módon adhatják hozzá a linkadatbázishoz az általuk ajánlott tudományos tartalmakat, amelyeket aztán szintén népszerűség alapján rangsorolhatnak.

Nagy körültekintést igényel, ugyanakkor rendkívül jól egyesíti a könyvtárhasználók szétaprózódott tudását a felhasználói tartalomfeltöltés lehetővé tétele. Az ún. kommentelés, vagyis vélemények hozzáfűzése különböző webes tartalmakhoz jól ismert jelenség az online környezetben – olyannyira, hogy az elmúlt években a felhasználók elemi igényévé vált a véleménynyilvánítás lehetősége. Ezt az igényt a könyvtáraknak is képesnek kell lenniük kielégíteni, természetesen megfelelő moderálás mellett. A kommentelés ugyanakkor a valós idejű kommunikációt és nem a hosszú távú megőrzést szolgálja. E tevékenység jellegzetesen aktuális kérések, kívánságok és állásfoglalások közlésére terjed ki, amelyek a kommunikációs folyamat során fokozatosan felülíródnak. A kommentelés így kevésbé alkalmas maradandó tudás közvetítésére és a vonatkozó tartalommal való tartós összekapcsolására. Ezen a problémán segít, ha lehetővé tesszük a felhasználók számára saját tartalom – tematikus bibliográfia, Open Access folyóiratcikk, szakdolgozat, adatok – feltöltését bármely könyvtári rendszeren keresztül elérhető elektronikus dokumentumhoz. Könyvnyebben nyomon követhető és moderálható, a kutatói közösség által ugyanakkor szintén kiválóan hasznosítható, ha az adott tartalomhoz kapcsolódó linkek vagy enciklopédikus tudás (wikipedia-szócikk, forrásmegjelöléssel ellátott idézet, definíció) beszúrását tesszük lehetővé a

könyvtárhasználók számára. Valójában a dokumentumfeltöltés és a hivatkozások csatolásának lehetősége együtt valóban hatékony kutatási segédeszköz, ám nyilvánvaló, hogy előbbi kordában tartása igen komoly erőfeszítéseket igényel a könyvtár dolgozói részéről, ezért nem könnyen megvalósítható.

A saját és könyvtáron kívüli online információk rendszerbe foglalását szolgáló, itt bemutatott ötletre jellemző, hogy azok csakis ellenőrzött környezetben és szakmailag igen felkészült könyvtárosok bevonásával működhetnek optimálisan. A szakkönyvtár számára létkérdés az általa szolgáltatott tudás minőségének megőrzése³⁵, ami a minden kontroll nélkül terjedő internetes tudás világában komoly versenyelőnyként szolgálhat számára. Így tehát a fentebb említett eszközök bevezetése kizárólag abban az esetben tanácsos, ha a könyvtár képes azok karbantartására megfelelő számú informatikailag képzett és a szakkönyvtár gyűjtőkörének megfelelő tudományterületeken járatos szakembert biztosítani. A legtöbb könyvtár azonban hazánkban és külföldön egyaránt csapdahelyzettel kell, hogy szembenézzen e téren. A könyvtár olvasói egyre nagyobb arányban elpártolnak a könyvtáraktól, mivel bár elismerik, hogy azok releváns és hiteles információkkal rendelkeznek, de nem teszi lehetővé az interaktív, kollaboratív kutatást és a tudásmegosztást. Ez utóbbi támogatásához azonban olyan mennyiségű és minőségű anyagi és humán erőforrás szükségeltetik, ami egyre kevésbé fog a könyvtárak rendelkezésére állni. Ha pedig takarékoskodva az erőforrásokkal, felügyelet nélkül nyitják meg a könyvtár elektronikus infrastruktúráját a közösségi eszközök használata előtt, akkor a hiteltelenné válás esélyével kell számolniuk, még inkább elveszítve ezáltal olvasói bázisukat.

E helyzetből az egyetlen kiút, ha a könyvtárak nagyobb energiákat fordítanak az egymással való együttműködésre, illetve egymás infrastrukturális és szellemi kapacitásainak megosztására, egyesítésére. Egyre inkább úgy kell tekintenünk az egyes szakkönyvtárakra, mint *egyetlen nagy tudásközpont specializált nyilvánaira*,

amelyek azonos elvek szerint, azonos módszerek alkalmazásával, sőt a munkaerő intézményközi (bár virtuális) átcsoportosításával válnak képesé az erőforrások gazdaságos és fenntartható felhasználására.

1.2. A könyvtárosok új készségei, lehetséges szerepei

A digitális kor ismeretszerzési gyakorlatának átalakulása és az ehhez való szükségszerű szakmai alkalmazkodás egy sor olyan új készséget és tudást feltételez a könyvtárosok részéről, amelyeket azelőtt más hivatások képviselőinek sajátjaként definiáltunk. Ennek oka részint az, hogy más tudományterületekhez hasonlóan a könyvtártudomány is egyre inkább magán viseli a transzdiszciplinaritás jegyeit, részint pedig, hogy az információtechnológiai fejlődés és az internethasználat természetessé válása a könyvtárak több hagyományos szerepét idejétműlttá tette, arra kényszerítve őket, hogy más szakmák szerep- és készségkészletéből merítve definiálják újra önmagukat.

Miközben a könyvtár legalapvetőbb, tudásközvetítő szerepe változatlan maradt, e szerepet nem lehet többé passzív módon betölteni. Amíg a tudás a könyvtáron kívül semmilyen más módon nem volt elérhető, a könyvtárosoknak sem volt más feladata, mint kezelni és bővíteni a könyv- és folyóiratállományt, és megvárni, amíg az olvasó rászorul annak használatára. Az információtechnológiai forradalmat követően azonban az információ felkutatására a mindennapossá vált világháló annyira egyszerű, gyors és kényelmes alternatívát jelentett a könyvtárakban végzett kutatás korlátozottságához és bonyolultságához képest, hogy a könyvtárak egy csapásra elveszítették egyeduralmukat az ismeretközvetítés terén. Ettől a ponttól kezdve nem az számított, mennyire teljes és minőségi a gyűjtemény, hanem hogy mennyire vonzó szolgáltatásokat tud kínálni a könyvtár az olvasók számára. Mihelyst pedig rákényszerült arra, hogy saját belső világa és fizikai állománya helyett a felhasználóra helyezze a hangsúlyt, a

könyvtár is az információszolgáltatási verseny szereplője lett, amelyben a túlélés és a kiemelkedés egyetlen esélye, ha együtt változunk célközönségünk igényeivel.

A felhasználó-központú gondolkodás ugyanakkor a könyvtáros tudatos háttérbe vonulását és az átadó-befogadó szereposztás megfordulását vagy megszűnését is jelenti. Az új típusú ismeretszerzési folyamatban az olvasó gyakorlatilag teljes önállóságot élvez, a könyvtáros feladata pedig egyre inkább a kutatást támogató eszközöknek a kifejlesztésére és üzemeltetésére irányul.³⁶ A könyvtáros fokozódó észrevétlensége tehát sokkal inkább hasonlítható egy rendező tevékenységéhez, mint egy díszlet állandóságához. Ahogyan a rendező interpretálja és újraépíti a kezébe adott színművet, úgy alkot a könyvtáros is a létező, ám önmagában használhatatlan, kaotikus és alaktalan tudástömegből mások által értelmezhető és használható struktúrát. Amikor a rendező kiválósága mellett a színészei is tehetségesek, az előadás bizonyára felejthetetlen élményt nyújt, hasonlóképp, ha a könyvtár használói rendelkeznek kellő információs írástudással a könyvtárban elérhető kutatástámogató lehetőségek használatához, ami színvonalas és elismert tudományos munkához vezet.

A digitális kor az informális tudás felértékelődését hozta magával, melynek következtében eltűntek a hiteles és hasznos információk felismeréséhez használt eddig biztosnak tűnő fogódzók, ami nemcsak a netgeneráció számára jelent problémát, hanem a könyvtárosok is küzdenek vele. Az információs írástudás rész képességeinek elsajátítása ezért életbevágó számukra annak érdekében, hogy „rendezőként” az olvasói igényeknek megfelelően újrastrukturálják az információs univerzumot. E rész képességek magukban foglalják az információ megtalálásához szükséges eszközök ismeretét, a megtalált információ értelmezésének, kritikai értékelésének, kontextusba helyezésének és az ily módon megszerzett tudás közvetítésének képességét. Az információs írástudást azonban, mint korábban láttuk, nem egyszerűen alkalmazni, hanem közvetett vagy közvetlen módon oktatni is

tudni kell. A pedagógiai készségek, legfőképp az empátia, a türelem, kommunikációs és motivációs készség következtésképp egyre nagyobb jelentőséget kap a könyvtáros szakmában. Ezzel egyidejűleg a könyvtárosoknak késznek kell lenniük a kölcsönös tanítási-tanulási környezetben való részvételre, mások tudásának aktív befogadására.

A nyitottság, ezen keresztül pedig az adaptációs készség valószínűleg az a minőség, amely a legnélkülözhetetlenebb a folyton változó technológiai környezetben való tartós túléléshez. Ez nyilvánvalóan nem csak a könyvtáros szakmára érvényes megállapítás, mégis ki kell emelnünk, mivel a könyvtárak információtechnológiai kiszolgáltatottsága (hasonlóan minden más információszolgáltatóhoz) sok más szakterülettel összehasonlítva jóval magasabb alkalmazkodási képességet igényel ahhoz, hogy egyáltalán működőképes maradjon. Az adaptációs készség felértékelődésével egyívású tendencia a tárgyi tudás jelentőségének csökkenése. A mai könyvtári közegben nem annyira konkrét könyvtárszakmai ismeretekkel, hanem az összefüggések látásának, a trendek és igények idejekorán történő felismerésének képességével kell rendelkez-nünk. A könyvtárban alkalmazott módszertani és technológiai eszközök túl gyorsan változnak ahhoz, hogy lehetőség vagy szükség lenne azok teljes körű, professzionális ismeretére. E helyett inkább azt kell látnunk, hogy milyen társadalmi-pszichológiai és filozófiai irányba tart a világ, és ez hogyan fogja befolyásolni a tudás- és ismeretszerzés gyakorlatát a jövőben. Az ennek megítéléséhez szükséges távlatos, azaz stratégiai gondolkodás az új könyvtáros (és hangsúlyozottan nem csak a könyvtárvezető) egyik alapvető képessége, amely lehetővé teszi, hogy egy lépéssel a felhasználó előtt járva proaktív módon elégítse ki annak igényeit. A stratégiai gondolkodáshoz hozzátartozik ugyanakkor az is, hogy mielőtt jelentősebb összegeket és energiát fektetünk egy új eszköz vagy alkalmazás meghonosításába, megpróbáljuk megjósolni, mi az, ami nemcsak egy múló technológiai hype,³⁷ hanem tartós tendencia, amely szervesen beépült a

felhasználók információkezelési szokásaiba is. A fenntarthatóság eszméjéből következik, hogy a hasznosság, a takarékoság és az ergonómia szempontjait maximálisan figyelembe vesszük könyvtári fejlesztéseink során.

Az új típusú könyvtáros életében egyértelműen központi szerepet játszik az információtechnológia. Kétségtelen tény, hogy erős számítógépfelhasználói ismeretek nélkül gyakorlatilag lehetetlen boldogulni a digitális kor könyvtári közegében.³⁸ Sokak vélekedésével szemben azonban nem gondolom, hogy a könyvtárosnak szükségszerűen informatikussá kell válnia ahhoz, hogy képes legyen innovatív ötletekkel előállni a könyvtár elektronikus adatbázisai, szolgáltatásai hatékonyságának, felhasználó-központúságának fokozására. Ezen a téren az alapos felhasználói szintű tudás mellett elegendő a kreativitás, illetve a technikai vívmányok iránti fogékonyság és tisztelet. Megfordítva viszont nagyon is megállja a helyét az állítás: egy könyvtárban dolgozó informatikusnak mélyrehatóan ismernie kell a könyvtár működési kultúráját, hagyományait, célközönségét és küldetését annak érdekében, hogy képes legyen együttműködni könyvtáros kollégáival a könyvtár technológiai fejlesztésében és felhasználói igényekre szabásában.

Végül, a pszicho-szociális és technikai készségeken túllépve, nem mehetünk el szó nélkül az idegennyelv-tudás³⁹ és a szerzői jogi környezet ismeretének szükségessége mellett. A világhálón található tudás jelentős része idegen, leginkább angol nyelven íródott, ezért az ott olvasható, számunkra vagy a könyvtárhasználók számára nélkülözhetetlen információk felkutatása és rendszerbe szervezése nem lehetséges aktívan alkalmazható nyelvismeret hiányában. A szerzői jogi szabályozás jelentősége a könyvtárak kontextusában nem szorul magyarázatra, két olyan új feladat látszik azonban körvonalazódni ezzel kapcsolatban, amelyet a könyvtáraknak érdemes felkarolniuk. Az egyik a nyílt hozzáférés, valamint a szerzői jog reformját szorgalmazó szakmai és lobbis csoportok elvi vagy tevőleges támogatása a tudás szabad és egyenlő terjesztése nevében, a másik pedig a hatályos szabályozás-

sal kapcsolatos szempontok és a nyílt hozzáférést lehetővé tevő alternatívák kommunikálása a könyvtárhasználók felé. E tevékenységek célja kettős, hiszen miközben felhívják a figyelmet a túlságosan korlátozó szerzői jogi szabályozás újragondolásának szükségességére, hozzájárulnak ahhoz, hogy a felhasználók, tisztába kerülve a jogi környezettel, jobban tiszteletben tartsák az alkotók jogait.

A digitális kor szakkönyvtárosának ki kell lépnie a tudás őrzőjének passzivitásából, és közelebb kerülve saját célközönségéhez magáévá kell tennie az ösztönző-támogató ismeretszerzési koordinátor aktív szerepét. Ehhez elsősorban meg kell értenie a tanulás, kutatás és kreativitás pszichológiáját, ezen keresztül pedig a felhasználókat, akiket szolgál.⁴⁰ Az új könyvtáros szelleme adaptív és nyitott a technológiai újdonságokra, mely képességét a társadalmi fejlődés irányainak feltárása és felhasználók jövőbeli elvárásainak proaktív kielégítése érdekében aknázza ki. Az interneten fellelhető információtömeg feltárására, rendszerezésére és hasznosítására kreatív javaslatokat fogalmaz meg, hiszen nyelvtudása és információs írástudása segítségével képes eligazodni az információk rengetegében, stratégiai gondolkodása révén pedig képes ráérezni a felhasználók maradandó ismeretszerzési igényeire. A jövő szakkönyvtárosának munkája talán kevésbé lesz látványos, mint mai társáé, ám e munka képernyőn megjelenő eredménye jelentősen hozzájárulhat egy olyan kutatói közösség létrejöttéhez, amely számára már a könyvtár és nem a Google lesz a kutatás elsőleges terepe.

1.3. A könyvtár mint tudományos közösségi tér

E dolgozat jelentős hányadát a virtuális könyvtári jelenlét tárgyalásának szenteltem abból az egyszerű okból, hogy vizsgálatom tárgya a digitális kor információszerzési gyakorlatának bemutatása volt, márpedig a könyvtár épp az információtechnológiai forradalom nyomán alakul át fizikai térben értelmezett tudásraktárból

online tudásközponttá. Nem lenne azonban teljes a kép, ha nem tennék egy-két megjegyzést a könyvtár mint hely témájában is tekintettel arra, hogy a nyomtatott állomány zsugorodása és az egyre fokozódó informatikai eszközigény mellett aligha maradhat a könyvtár ugyanaz a statikus, maradandóságot sugárzó tér és némaságba burkolózó kutatási környezet, mint amilyennek ma látjuk.

A könyvtárostársadalom kénytelen tudomásul venni, hogy a könyvtárba személyesen ellátogatók száma évről-évre csökken. A jelen dolgozatban vázolt bizonyos kutatást támogató könyvtártechnológiai eszközök bevezetése is e tendencia gyorsulásának irányába hatna, sőt az értékes szakirodalmi adatbázisok távelérésének lehetősége már ma erősíteni látszik ezt a folyamatot. A drasztikus olvasólétszám-csökkenés ellen sokak szerint a legjobb védekezés, ha internet-kávézóhoz hasonlatos térré transzformáljuk a könyvtár olvasótermeit, ahol lehet beszélgetni, enni-inni, kapcsolatokat építeni, nem utolsósorban pedig internetezni.⁴¹ Mindez azon a téves feltételezésen alapul, hogy a felhasználók azért pártolnak el a könyvtártól, mert az egy unalmas, szürke hely, ahol ráadásul csendben kell lenni. Ez a feltételezés azonban nem vagy csak részben állja meg a helyét. Ahogy arra már korábban is utaltam, az elpártolás legfőbb oka, hogy a források, amiket az olvasók a könyvtárban találnak, egyszerűen nem versenyképesek az internetes forrásokkal, mivel nehezen kereshetők és rugalmatlanul kezelhetők. Ezt a problémát pedig nemcsak nem oldja meg a könyvtár kávézóvá alakítása, hanem így még az a néhány kutató is háttal fordít a könyvtárnak, aki legalább a csend és nyugalom miatt szeretett oda járni. A könyvtárnak, *Andrew Dillon* szavaival, nem a statisztikáit kell javítania, hanem olyan térré kell válnia, amely nemcsak infrastruktúrájával, hanem megjelenésével is azt hangsúlyozza, hogy „*az egy információ keresésére, közzétételére, megosztására, osztályozására és bányászatára*” szolgáló hely.⁴²

A könyvtár helyére zajos kávézót képzelőknek azonban egy valamiben mégiscsak igazat kell

adnunk, nevezetesen, hogy a könyvtárnak valóban közösségi térré kell válnia, ám teljesen más értelemben. A tudományos együttműködés és a közösségi munka eredményezte szinergiák jelentőségének felismerésével párhuzamosan az önálló tanulás és kutatás fokozatosan háttérbe szorult, és bár eltűnni soha nem fog az ismeretszerzés eme formája, számítani lehet arra, hogy ha a könyvtárak fizikai tereiket nem alakítják át a közösségi ismeretszerzés kívánalmainak megfelelően, akkor végleg elveszíthetik olvasóikat. Ez pedig nem megengedhető, hiszen egyre inkább a könyvtár, illetőleg a szakkönyvtár lesz az egyetlen olyan fizikai tér, amely lehetővé teszi a különböző tudományterületek képviselőinek személyes találkozását és a transzdiszciplináris eszmecserét, hozzájárulva ezzel a tudományterületek közötti határok lebontásához.⁴³ Így válik a térből tudományos inspiráló erő, amely a könyvtári közösség számára olyan előnyt jelent, amit a virtuális kapcsolatok önmagukban nem képesek nyújtani.

Másrészről a könyvtár mint tér az elmélkedés oázisát jelenti az olvasók számára, ahol a hely szeleme, a tudás és mindebben osztozó társai által körülvéve teljes egészében a tudománynak szentelhetik magukat. Ennek fényében nem véletlen, hogy felmérések szerint az egyetemi hallgatók még mindig a hagyományos olvasótermet tartják a kedvenc helyiségüknek a könyvtárban.⁴⁴

Egyértelműnek tűnik tehát, hogy a könyvtárnak mint fizikai térnek egyrészt képesnek kell lennie arra, hogy biztosítsa a kutatást segítő legmodernebb technológiát és az ehhez kapcsolódó mobil infrastruktúrát (Wi-Fi), másrészt pedig a térbeosztást alkalmassá kell tennie mind a csoportos kutatás és projektmunka végzésére, mind az önálló, elmélyült tanulásra. Ehhez szükséges, hogy a rendelkezésre álló egyetlen, osztatlan térből rugalmasan leválasztható kisebb helyiségek legyenek kialakíthatók, amelyek mérete és elrendezése igény szerint módosítható. A közös kutatómunkát támogató térkezelésre való átállás hangszigetelő technológia alkalmazását is elengedhetlenné teszi, hiszen mind a csoportos, mind az egyedi tanulást akadályozza az auditív interferencia.

A könyvtári épületnek az oda betérők sokféle igényét egyszerre kell tudnia kielégíteni, ami komoly fejtörést okozhat a tervezőknek, mivel ezek az igények olykor ellentmondanak egymásnak. A könyvtárlátogatók egyre inkább tudományos közösségi térként tekintenek a könyvtárra, ahol kutatási elményeiket megoszthatják egymással, és építhetik szakmai kapcsolataikat. Épp ugyanennyire vágnak arra, hogy a könyvtár lehetőséget biztosítson az elmélyült elmélkedésre és az individuális tanulásra. *A mai könyvtárhasználó elvárása, hogy rendelkezésére álljon egy hely, ahol szükség szerint kikapcsolódhat, fogyaszt-hat, szabadon beszélgethet társaival, ugyanakkor a rekreációs tevékenységek sem idegenek többé a könyvtári környezettől.* A könyvtár feladata, hogy erre is kialakítson egy teret az épületben, ám hangsúlyozottan az ismeretszerzési és kutatótevékenységre szánt termektől elszeparált módon. Fontos éssben tartanunk, hogy a tanulási és kutatási környezet bár egyre több informális jellemvonást visel magán, elsődlegesen azt a célt szolgálja, hogy támogassa a kreatív tudományos munkát. Ehhez pedig nyugodt, motiváló légkört kell teremtenünk, ahol minél kevesebb a figyelemelterelő tényező.

2. Konklúzió

Évszázadokon át azért épültek könyvtárak, hogy terjesszék és az utókor számára megőrizzék az emberiség egyetemes tudását, kulturális értékeit. Ennek megfelelően hagyományosan úgy tekintünk a könyvtárra, mint a stabilitás és maradandóság megtestesítőjére, amelynek legfőbb feladata, hogy gyűjtse és archiválja az ismereteket. Mintegy harminc évvel ezelőtt azonban olyan gyökeres változások kezdődtek a könyvtárak életében, amelyek arra kényszerítettek bennünket, hogy teljes egészében újraértelmezzük a könyvtári munkát és szerepeket. E folyamat talán leglátványosabb következménye lett, hogy a könyvtár a maradandóság szimbólumából az egyik legdinamikusabban változó információs környezetté fejlődött.

A könyvtárak gépesítésének hajnalán a könyvtárosok csak annyit érzékeltek ebből az átalakulásból, hogy jelentősen gyorsabb, tisztább és hatékonyabb lett a könyvtári feldolgozás, ezáltal az olvasó számára is eredményesebben kiaknázhatóvá vált a könyvtári állomány. A gépesítési folyamat azonban döntő fordulatot vett, amikor a kilencvenes évek derekától kezdve az internet szédítő sebességgel – néhány év alatt – meghódította a világot. Attól a pillanattól, hogy a világháló, így az egy kattintással elérhető tudás az emberek mindennapi életének része és alapvető szükséglete lett, a könyvtárak hagyományos szerepe, sőt létjogosultsága is folyamatosan megkérdőjeleződik. Egyrészt érthető, hogy sokan úgy élték meg e helyzetet, hogy az internet által a könyvtár egy olyan konkurenciát kapott, aminek tartalmi gazdagságával, gyorsaságával, egyszerűségével és kényelmével lehetetlen versenyre kelni. Másrésztől viszont az egész felvetés egy óriási félreértésen alapul, az internet ugyanis nem versenytárs, pláne nem ellenség, hanem nélkülözhetetlen *eszköz* arra, hogy a könyvtár misszióját, a minőségi tudás szabad és egyenlő terjesztését és az alkotó tevékenység előmozdítását minden korábbinál hatékonyabban teljesítse.

Tény, hogy e küldetéshez a hagyományos módokon már nem maradhatunk hűek, és ma már nem elég az ismeretek teljességre törekvő gyarapítása és az olvasók rendelkezésére bocsátása. Ehelyett a könyvtártudomány harmadik törvényének⁴⁵ analógiájára ma elsősorban azt kell megértenünk, hogy minden könyvtárnak meg kell találnia olvasóját. Miután az olvasó számára többé nem kényszer vagy szükségszerűség a könyvtárlátogatás, a könyvtárosnak meg kell tudni győznie őt, hogy továbbra is érdemes könyvtárba járnia, mert ott olyan módszertani vagy tudástöbblethez jut, amit az internet nem képes nyújtani. A fentiekben kísérletet tettem annak bizonyítására, hogy az internet önmagában, a maga rendezetlenségével, ellenőrizetlenségével és átláthatatlanságával valóban nem képes olyan minőségi és hatékony kutatási élményt nyújtani, mint a könyvtár, amelynek küldetésé-

ből eredő célja, hogy strukturálja, rangsorolja és a felhasználó számára kiaknázhatóvá tegye a világhálón elérhető információtömeget.

A 21. század könyvtárának azonban nem csupán az információtechnológiai fejlődést kell a maga javára fordítania ahhoz, hogy képes legyen megtartani olvasóit és teljesíteni stratégiai céljait. Nem elhanyagolható feladata az is, hogy teret biztosítson a korszellemből fakadó társadalmi és tudományos igények, illetőleg gondolati irányzatok kibontakozásának. A könyvtár ugyanis nem egyszerűen a minél magasabb színvonalú ismeretszerzést és intellektuális alkotóerőt, hanem azon keresztül közvetve a társadalom jobbítását is szolgálja. A könyvtár tudományos ismeretterjesztő munkája a nyomtatott világ biztos ismeretelméleti kapaszkodóinak elvesztése után különösen felértékelődik. Jelen dolgozatban amellet is érvelni próbáltam, hogy az ezzel járó felelősséggel a könyvtárosoknak élniük kell; nemcsak azért, hogy hosszú távon relevánsak maradjanak az információszolgáltatás területén, hanem mert a fenntarthatóság és a demokrácia értékrendjének közvetítésével hozzájárulhatnak egy kritikus, felkészült és igényes tudósgeneráció felneveléséhez.

A legfontosabb üzenet, amit e lapokon közvetíteni kívántam, mégis az, hogy a könyvtár küldetstudatának megőrzése, a felhasználó-központú szemlélet, valamint a kor szellemiségének átvétele és kommunikálása mind *együtt szükséges* ahhoz, hogy a könyvtárak a digitális kor nyerteseivé váljanak. Erre elvben minden esélyük megvan, hiszen birtokolják az ismeretekhez való hozzáférés tárgyi, infrastrukturális eszközeit, és rendelkeznek az azok megszerzésére irányuló módszertani tudással. A modern könyvtárban találkozunk maga a tudás és elérésének ígérete, ám hogy az ígéret teljesítetik-e, az egyértelműen a könyvtároson és az ő hozzáállásán múlik. Az anyagi és emberi erőforráshiány ugyan hátráltathatja a tökéletes kutatás és ismeretszerzés könyvtári megvalósulását, szakmai nyitottsággal, felkészültséggel, empátiával és hivatástudattal azonban az akadályok ellenére is van remény, hogy a könyvtár megőrizze vezető szerepét az információszolgáltatásban.

Jegyzetek

1. Horava, 144. p.
2. Az itt leírtak természetesen, nem csupán a papírra írt szövegekre vonatkoztathatók, hanem minden más „megfogható” anyagra felvitt információra is. Mivel azonban a könyvtár általunk ismert funkcióját a papíralapú könyvek, különösen pedig a könyvnyomtatás elterjedésével nyerte el, itt csak a papírformátumú dokumentumokat említem.
3. Kerekes, 46. p.
4. Law, J., 6. p.
5. Law, J., 5. p.
6. Tóth, 2. p.
7. Hazen, 117–118. p.
8. Lewis, 1–2. p.
9. Lewis, 3. p.
10. Vályi in: Bence et al., 108. p.
11. Vályi in: Bence et al., 109. p.
12. Cloonan-Dove in: Kresh, 374. p.: 1) A könyv használatra való; 2) Minden olvasónak meg kell találnia a könyvét; 3) Minden könyvnek meg kell találnia az olvasóját; 4) Ne raboljuk az olvasó idejét; 5) A könyvtár növekvő szervezet.
13. Lessig, 113–115. p.
14. Drótos, 1. p.
15. Kerekes, 107. p.
16. Hogy milyen túlkorlátozásra adhat alkalmat a szerzői jogi védelem túlfeszítése, jól illusztrálja Lawrence Lessig: Szabad Kultúra c. könyvében Arisztotelész Politikájának e-könyv változat kapcsán említett példája. Az elektronikus olvasóeszköz tájékoztatója szerint ez a könyv nem másolható, nem nyomtatható, de még hangosan sem hallgatható meg. Lessig, 129–130. p.
17. Law, J., 3. p.
18. Id. WorldCat (www.worldcat.org), illetve Europeana (<http://europeana.eu/portal>), amelyek az előbbi esetében a világ, utóbbi esetében Európa könyvtárainak, múzeumainak állományát aggregálják. Egységes felületen kínál metakeresési lehetőséget előfizetési adatbázisok feltárására az Ex-Libris csoport MetaLib nevű terméke.
19. MARC, Open Archive, Dublin Core, XML, stb.
20. Hazen, 120. p.

21. Pradt Lougee in: Kresh, 93. p.
22. A referenzs szolgáltatás jövőjéről bővebben ld. [Lipow in: Kresh, p. 38]
23. Hazen, 119. p.
24. Drake, 19. p.
25. N.B. Az angol nyelvű szakirodalomban gyakran hivatkoznak „the Millennials” megnevezéssel erre a korosztályra, mert a 90-es évek végén, 2000 környékén születtek.
26. Abram-Luther in: Kresh, 82. p.
27. Kones in: Kresh, 85. p.
28. Leu et. al., 1597 p.
29. Dillon, 4. p.
30. Leu et. al., 1599. p.
31. Tapscott-Williams, 158. p.
32. Law, D., 65. p.
33. Hangsúlyozandó, hogy ez nem minden esetben kívánatos, sőt általában nem is lehetséges, csak nagyon specifikus, jól körülhatárolható tartalmak keresésekor. A szakkönyvtári keresés azonban jellemzően ilyen, ezért itt érdemes megfontolni a Google-keresés kiváltását más eszközökkel.
34. Kiváló tanulási lehetőséget biztosítanak szinte minden diszciplína területén a MIT (Massachusetts Institute of Technology) első és másod diplomás ingyenes távoktatási kurzusai: <http://ocw.mit.edu>. A honlap szöveges és videoanyagokat egyaránt tartalmaz.
35. Horava, 145. p.
36. Dillon, 2. p.
37. Horava, 150. p.
38. Parry, 2. p.
39. Parry, 2. p.
40. Dillon, 6. p.
41. Dillon, 2. p.
42. Dillon, 2. p.
43. Freeman in: Kresh, 372. p.
44. Freeman in: Kresh, 372. p.
45. „Every book, its reader.” – Minden könyvnek meg kell találnia olvasóját (Ranganathan törvényei ld. 25. p.)

Bibliográfia

- Bence György et al. *A folyóiratok kutúrája az elektronikus kor szemszögéből. The Culture of Periodicals from the Perspective of the Electronic Age.* Budapest, L'Harmattan, 2007. 171 p.
- DILLON, Andrew: *Accelerating Learning & Discovery: Refining the Role of Academic Librarians.* In: No Brief Candle: Reconceiving Research Libraries for the 21st Century. Washington, DC, Council on Library and Information Resources, 2008. 7 p.
- DRAKE, Miriam A.: *Academic Library Challenges.* = Searcher, 2010. 9. 16–24. p.
- DRÓTOS László: Két kultúra? A © és a (cc) In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2006. 4. sz. 1. p.
- HAZEN, Dan: *Rethinking Research Library Collections. A Policy Framework for Straitened Times, and Beyond.* = Library Resources & Technical Services, 2010. 2. 117–120. p.
- HORAVA, Tony: *Challenges and Possibilities for Collection Management in a Digital Age.* = Library Resources & Technical Services, 2010. 3. 145, 150. p.
- KEREKES Pál: E-book kalauz. Az elektronikus könyv enciklopédiája. Budapest, Kossuth, 2011. 46., 107. p.
- Kresh, Diane (ed.). *The Whole Digital Library Handbook.* Chicago, American Library Association, 2007. 416 p.
- LAW, Derek: *Academic Digital Libraries of the Future: An Environment Scan.* = New Review of Academic Librarianship, 2009/15. 5–6., 65. p.
- LAW, John: *Academic Libraries and the Struggle to Remain Relevant: Why Research is Conducted Elsewhere.* = Sydney Online, 2009. 31. p.
- LESSIG, Lawrence: *Szabad kultúra. A kreativitás természete és jövője.* Budapest, Kiskapu, 2005. XXXII, 313 p.
- LEU, Donald J. et al.: *Toward a theory of new literacies emerging from the Internet and other information and communication technologies.* In: Theoretical Models and Processes of Reading. Eds. Robert B. Ruddel, Norman J. Unrau. 5th ed. Newark, International Reading Association, 2004. XXIV, 1728 p.
- LEWIS, David W.: *Library Budgets, Open Access and the Future of Scholarly Communication.* 2007. 4. p. (<https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/1167/DLewis%20Open%20Access%20%26%20Scholarly%20Communication.pdf?sequence=5>) 1–2. p. 3. p.

PARRY, Julie. *Librarians Do Fly: Strategies for Staying Aloft*. In: Library Management, 2008. 1–2. 41–50. p.

SCHROEDER, Ralph. *e-Research Infrastructures and Open Science: Towards a New System of Knowledge Production*. = Prometheus, 2007. 1. 2. p.

TAPSCOTT, Don – WILLIAMS, Anthony D. *Wikinómia: hogyan változtat meg mindent a tömeges együttműködés*. Budapest,

HVG, 2007. 158. p.

TÓTH Máté: A könyvtáros szakma szerepváltása a digitális korban – Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügybe. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2004. 1. sz. 2. p.

VINCENT-LANCRIN, Stéphan: *What is Changing in Academic Research? Trends and Prospects*. In: Higher Education to 2030. Volume 2: Globalization. OECD, 2009. 356 p.

Szabad hozzáférésűvé kell tenni a tudományos folyóiratokat

Szabad hozzáférésűvé kell tenni a tudományos folyóiratokat, ez az egyhangú döntés született a Science Europe brüsszeli közgyűlésén – tájékoztatta Pálincás József az MTI-t.

„A Science Europe jelentős szerepet tölt be az európai kutatási-fejlesztési tervek kialakításában, az európai kutatások koordinálásában, hiszen az uniós tagországok kutatásokat végző és kutatásokat finanszírozó nem kormányzati szervezeteit egyesíti. Ötvenegy tagja között olyan rangos szervezetek találhatók, mint a németországi Max Planck Társaság és a Helmholtz Társaság, a Francia Országos Kutatási Tanács (CNRS) vagy a brit Research Council. Magyarországot az OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok) és a Magyar Tudományos Akadémia képviseli” – ismertette az MTA elnöke, aki egyben a Science Europe igazgatótanácsának a tagja.

Pálincás József kitért arra, hogy a tudományos folyóiratok előfizetési díja jelentősen megnőtt, ami ma gondot okoz minden kutatást végző szervezetnek, még a nagyoknak is.

„Ezt a problémát kíséreljük meg olyan módon megoldani, hogy szabad hozzáférésűvé tennék a tudományos folyóiratokat. Finanszírozásukat pedig oly módon oldanánk meg, hogy a cikkek publikálásáért megjelenési díjat fizetnének az intézmények, kutatók, vagy az olyan finanszírozó szervezetek, mint az OTKA. Szabad hozzáférésű lenne például mindenki számára a *Nature*. Igaz, ennek az lenne az ára, hogy a *Nature*-ben való publikálásért fizetni kellene, viszont a könyvtáraknak ezek után nem kellene megvenni a folyóiratot. Az előfizetési díj megszűnik, és átalakul publikációs díjjá” – magyarázta Pálincás József.

Hozzátette, hogy világtendenciáról van szó. A konferencián elhangzott, hogy a Harvard Egyetem is néhány folyóirat lemondására kényszerült, mert oly magasra nőttek az előfizetési költségek. Az amerikai Nemzeti Tudományos Alap (National Science Foundation) pedig a szabad hozzáférés témájában összehívta az ötven ország tudományos szervezeteit egyesítő Global Research Council konferenciáját.

„A tudomány képviselőinek elege van abból, hogy miközben ők szerzik meg a kutatások végzéséhez szükséges támogatásokat, ők állítják elő a tudományos eredményeket, ők bírálják a folyóiratokban megjelenő cikkeket, horribilis összegeket fizetnek azért, hogy az általuk létrehozott eredményekről olvashassanak. Ez egy alapvető átalakulás, amely Magyarország számára is nagyon fontos, hogy a tudományos közlés költségei csökkenjenek, ne pedig növekedjenek” – fogalmazott Pálincás József.

Ismertetése szerint a közgyűlés döntött arról is, hogy létrehoz hat tudományos bizottságot (mérnöki tudományokban, a fizika, kémia és a matematika tudományában, orvostudományok, élettudományok, társadalomtudományok és a bölcsészettudományok) terén.

„Jó esélyünk van arra, hogy több magyar kutató is bekerüljön ezekbe a bizottságokba, amelyek jelentős mértékben alakítják majd az Európai Kutatási Térséget. A közgyűlésen döntés született arról is, hogy a Science Europe állást foglal a Horizont 2020 programmal kapcsolatban, amely az Európai Unióban 2014-ben induló tudományos, fejlesztési és innovációs programja. A Science Europe által tömörített szervezetek meghatározó szerepet játszanak az európai kutatásokban. A Horizont 2020 megvalósíthatósága nagymértékben függ attól, hogy a legjelentősebb európai kutatási szervezetek támogatásukról biztosítják a programot” – összegezte Pálincás József.

<http://www.nyest.hu/hirek/ingyenesse-kell-tenni-a-folyoiratokat>

(Katalist, 2012. 05. 26. Búki Balázs tájékoztatása)

A hírre reagálva Bánhegyi Zsolt (MTAK), Koltay Tibor (SZIE ÁBK) és mások is kifejtették véleményüket a Kataliston. Emlékeztettek arra, hogy a tudományos közélet régóta ismeri a nyílt hozzáférés (Open Access) fogalmát. Koltay Tibor megosztotta a Katalist olvasóival azt a linket, ahol a hallgatóival gyűjtik a könyvtári szaksajtóban megjelent, a nyílt hozzáféréssel foglalkozó cikket, referátumot, hírt, melynek elérhetősége:

<http://www.abk.szie.hu/?q=node/228>

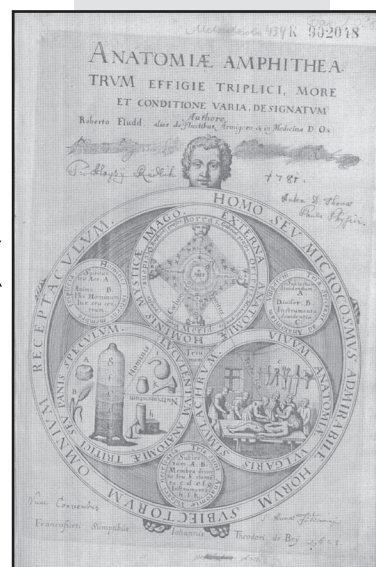
(A szerk.)

Múltunkból

A budapesti Egyetemi Könyvtár két törzsgyűjteménye – XVI–XVII. századi nem hungaricum nyomtatványok

KNAPP Éva

Bevezető

A történeti Magyarország egyik legrégebben alapított (1561), 450 éve jogfolytonos kora-új-kori könyvtára az ELTE Egyetemi Könyvtár.¹ Gyűjteménye – különösen a régi könyvek nemzetközileg elfogadott korszakhatáráig, 1800-ig megjelent állománya – dokumentálja a Kárpát-medence művelődéstörténetét, s a kulturális emlékezet megtestesítőjeként szerepet játszik a magyar társadalom mindenkori történetiségének tudatosításában. Az Egyetemi Könyvtár fenntartó jogelődök között kiemelkedő szerepe

volt a jezsuita rendnek. Az Osztrák–Magyar Jezsuita Provincia keretében tevékeny rendtagok közül számosan megfordultak és rövidebb-hosszabb ideig éltek Nagyszombatban (1561–1567, 1615–1773), Turóc-Znióvárán (1586–1598), valamint Vágsellyén (1598–1605). Ők nem csupán használták a könyvtárat, hanem több mint kétszáz éven át, a könyvtár Mária Terézia-féle államosításáig formálták arculatát.

A nagyszombati egyetem alapítása (1635) előtti időben a könyvtári állomány – a folyamatos jezsuita használat mellett – mindenekelőtt a középszintű oktatást szolgálta mind Nagyszombatban, mind Znióvárán és Vágsellyén. Az egye-

tem megalapítását követően a tervszerűen bővített könyvanyag jelentős mértékben megalapozta és segítette az egyetem oktató tevékenységét. A Jézustársaság feloszlata (1773) után az államosított könyvtár továbbra is hatékonyan biztosította a felsőoktatás minőségének emelését, és sokirányú tevékenységével hosszú időre az ország első tudományos szakkönyvtárává vált. Az 1779-ben megjelent *Instituta Bibliothecae Regiae Universitatis Budensis* című szervezeti szabályzat kimondta, hogy a könyvtár az egyetemi igények kiszolgálása mellett országos nyilvános és közhasználatú tudományos gyűjtemény, melynek egyik legfőbb feladata az érdeklődők kiszolgálása. Jelenleg egyaránt végez közkönyvtári, tudományos és egyetemi könyvtári feladatokat.

A nyomtatványállomány kisebb gyűjteményekbe rendezése 1876 után, a jelenlegi épületbe költözést követően kezdődött el. Elsőként az ősnymtatványok váltak külön kezelt gyűjteménnyé, majd az 1711 előtt megjelent hungarica-nyomtatványok. Hosszabb szünet után a XX. század közepétől ezt követte először vetustissima, majd antiqua/antikva néven a XVI. századi nyomtatványok elkülönített elhelyezése.

A könyvtárban őrzött kéziratok és nyomtatványok világszerte ismertek, az állományt neves kutatók használták és használják. Míg a Kézirat-tár állománya több mint százötven éve közismert európai tudományos forrásbázis, a XVI–XVIII. századi nem hungaricum nyomtatványok, melyek között nincs magyar nyelvű, Magyarországon vagy magyar szerzőtől kiadott mű, kevésbé ismertek. A becslések szerint közel százezres állomány a könyvtár muzeális gyűjteményének tekintélyes része, melynek nagyobbik felét a Jézustársaság Mária Teréziától elrendelt felosztása (1773) előtt a jezsuiták szerezték be vagy kapták meg a renden belül megszervezett kiadvány-forgalom keretében. A nyomtatványanyag forrásértékének közismertté tétele érdekében az elmúlt években új célrendszer fogalmazódott meg: a Kárpát-medence párja nélkülien gazdag, az egyetemi oktatással párhuzamosan, több mint négy évszázada jelentős részben tudatosan bő-

vített 1800 előtti nyomtatvány-állományának századonként önálló külön-gyűjteményekbe rendezése és példa értékű elektronikus feldolgozása. A koncepció megvalósításához szükségessé vált a korábbi nyomtatvány-raktározási rendszer teljes átalakítása, a nyomtatványok folyamatos, tervszerű tisztítása és restaurálása. A több mint tíz éves munka eredményeként megvalósult a XVI. századi, úgynevezett Antiqua/Antikva állomány és a XVII. századi, úgynevezett Barokk gyűjtemény új raktározása és teljes, elektronikus formában megjelenített, jelentős mértékben a könyvtár falain belül kidolgozott, ma már országosan használt MOKKA-R szabvány segítségével történt feldolgozása. A továbbiakban e két gyűjtemény bemutatására teszünk kísérletet.

XVI. századi (Antikva) állomány

A gyűjteményhez jelenleg 7481 kötetben (Ant. 1–7481) 10 330 önálló mű tartozik. A két számadat közötti eltérés jelzi, hogy több, önálló nyomtatványként megjelent művet egykori tulajdonosai nem külön-külön költettek be, hanem sajátos, általában tematikus megfontolásokat követve rendeztek egy kötetbe. Az antikva állomány részben a nagyszombati, a turóci és a vágsellyei jezsuita könyvanyag XVI. században megjelent nyomtatványaiból, részben a jezsuita rend 1773-as feloszlata után és a II. József-kori szerzetesrendi abolíció során az államosított jezsuita egyetem könyvtárába ténylegesen beszállított művekből, részben 1950 után az Országos Könyvtári Központ raktáraiból igényelt kötetekből, részben pedig országon belüli egyenértékű cserék (Országos Széchényi Könyvtár, Sárospatak, stb.) és vásárlás során beszerezett könyvekből áll. A tár könyv-, könyvtár- és művelődéstörténeti értéke felbecsülhetetlen, ugyanakkor tudományos kihasználása éppen csak elkezdődött. A XVI. századi állományhoz és az Ősnymtatvány Tárhoz egyaránt tartozik a könyvtár – jelenlegi tudásunk szerint – legrégebben, 1586–1589 között beszerezett és máig megőrzött kötete.² A Turóc-Znióvárálján már használt két tagú kolligátum mindkét kötete a jezsuita okta-

tásban a XVI. századi kezdetek óta Európa-szer-
te használt Marcus Tullius Cicero *Epistolae ad
familiares*; az első kolligátum-tagot Párizsban
(1557, apud Audoëneum Parvum), a másodikat
Velencében (1487, A. de Paltaszichis) nyom-
tatták.

Bár az európai könyvnyomtatás XV. századi
találmány, technikai kiteljesedése már a XVI.
század történetéhez tartozik. A XVI. századi
nyomtatványok köztudottan eltérnek az ősnym-
tatványoktól, mivel készítőik lemondtak a kéz-
íratos könyv utánzásáról. Fizikai kivitelezésük
közelít a mai könyvhöz: van címlapjuk, lapszá-
mozásuk, s Aldus Manutius filológus, velencei
nyomdász létrehozta a nyolcadrét méretű, köny-
nyen hordozható, jól olvasható (ő használta elő-
ször a humanista kézírást utánzó kurzív betűt), a
korábbi időszak könyveihez képest olcsóbb (1/3-
dal), nagyobb példányszámban megjelentetni
érdemes könyvet. A felsorolt formai változások
mellett a könyvek tartalma is jelentősen külön-
bözik az ősnymtatványokétól. Az antikva tár-
állományösszetétele határozottan tükrözi egy-
részt a XVI. századi könyvkultúra sajátosságait,
másrészt a jezsuita oktatási rendszer, ezen belül
elsősorban az egyetem fakultásainak történetét
és a mindenkori oktatás igényeit. Főbb tematikai
megoszlását, mely jelentős mértékben nem kü-
lönbözik más hasonló, egykorú könyvtárakétól
– sajátos szempontokat is érvényesítve – először
Bene Sándorné tekintette át 2003-ban megjelent
tanulmányában.³ Az állomány arculatát megha-
tározó legjelentősebb nyomtatványcsoportok a
következők.

1. Bibliakiadások, kommentárokkal bővített Bibliák, hittudomány

A Biblia „történetének” egyik legjelentősebb
évszázada a XVI. század.⁴ Egyrészt Gutenberg
„találmánya”, a könyvnyomtatás elterjedése,
másrészt a humanista szövegkritika, valamint
a reformáció tanai révén általánossá váló anya-
nyelvű bibliafordítások igénye bibliakiadások
sorozatát indította el. A teológiai érdeklődés
mellett általánossá váló szélesebb társadalmi

igények kielégítésére készült kiadásokból a
legjelentősebbek kivétel nélkül megtalálhatók
a könyvtárban. Nevezetes a ferences szerzetes
Nicolaus de Lyra (c.1270–c.1349) kommentár-
jaival ellátott Vulgata-kiadás, mely mintegy a
reformáció filológiai „előkészítése”-nek szá-
mított,⁵ mivel Nicolaus de Lyra kommentárjait
és szövegkorrekcióját Martin Luther is haszno-
sította (*Sexta pars Biblie cum glosa ordinaria
et expositione Lyre [...]*, Basel, 1502. J. de
Amerbach).

Az önálló kiadványként megjelentetett biblia-
kommentárok közül érdemes megemlíteni Avila
püspökének, Alonso Tostadónak (c. 1400–1455)
terjedelmes kommentár-sorozatát is, mellyel a
Biblia teljes szövegét kísérte. A Teremtés köny-
véhez írt magyarázatok olvashatók az 1507-ben
megjelent kötetben (*Opera preclarissima Beati
Alphonsi Thostati [...]* (*Postilla super Genesin*),
Venetiis, 1507. G. de Gregoriis).

Az állományhoz tartozik a XVI. századi nyom-
datörténet egyik kimagasló teljesítményének szá-
mító nyolckötetes, négy nyelvű (héber, latin, gör-
ög és káld), úgynevezett Plantin-Biblia. Kiadási
munkái öt évig tartottak (1568–1573). II. Fülöp
spanyol uralkodó is támogatta a vállalkozást, és
kifizette a 24 000 forintos, egykorúan elképzel-
hetetlenül magasnak számító nyomdaköltséget.
Mindezek ellenére nyolc éven át a tiltott köny-
vek listáján szerepelt, a spanyol inkvizíció nem
engedte forgalomba hozni. Sajtó alá rendezője a
spanyol orientalista és exegeta, Benedictus Arias
Montanus (Benito Arias Montano, 1526–1598)
volt, aki a filológiai szöveggondozáson kívül be-
leszólhatott a kötetek tipográfiai elrendezésébe
is (*Biblia Sacra Hebraice, Chaldaice, Graece
et Latine [...]* Benedictus Arias Montanus [...]
*a se cum Complutensi et correctissimis aliis
exemplaribus collatos, recensuit et probavit.*
Antwerpen, 1568–1573. Ch. Plantin).

A nemzeti nyelvű nem hungaricum Bibliák kö-
zül különlegesen jelentős a Martin Luther fordí-
tása előtt megjelent német nyelvű kiadás (*Bibel
Teütsch. Mit Figuren die Historien bedeutent.*
Ander Teil. Augsburg, 1518. Silvanus Otmar, in
Verlegung und Kosten des Johann Rynnman) és

a Luther által németre fordított szöveggel megjelent kiadás (*Biblia, das ist Die gantze Heilige Schrift*. Deutsch, auffß new zugericht D. Mart. Luth., Wittenberg, 1546. Hans Lufft).

A jelentős számú teológiai tárgyú és a hittudomány által ihletett nyomtatványok sorából egy Szent Ágoston beszédeit tartalmazó kötetet (*Sermones*. Hagenau, 1521. H. Gran), valamint Bernardinus de Bustis 1502-ben Strassburgban megjelent *Marialéja* kiadásának egyik példányát választottam. Az utóbbit a XVI. század elején egyetemi tanulmányait végezve Krakóban vásárolta meg Budai Kakas János (1483–1513 után) pécsi kanonok, a bolognai egyetem tanára. Később, a XVII. századtól a kötetet a sopronbátfalvi pálos szerzetesek használták.

II. Egyháztörténet, egyházi és világi jogtudomány, zsinati akták

A XVI. századi állomány jelentős része a mai kutatók számára egyház-, rend- és jogtörténeti forrás. Így például Adamus Bremensis (?–1081?, 1085?), német teológus, történetíró és földrajztudós, aki részt vett a vikingek keresztény hitre térítésében, elkészítette *Historia ecclesiastica* című munkáját (Lugduni, 1595. Ex Officina Plantiniana). A művet 1072–1076 között írta, közismert egyezményes címe a Hamburgi egyháztörténet.

Jelentős számú kötet képviseli a rendtörténeti irodalmat. Ízelítőként a több szerző műveit tartalmazó, hat kötetes, jezsuitákról szóló *Doctrinae Jesuitarum [...]* (Rupellae, 1580. Th. Regius) című nyomtatványra utalok. Mindenekelőtt az egyháztörténészek érdeklődésére számíthatnak – többek között – a különféle szerzetesrendek szabályzatai. Kiemelem a karthauzi rend egyik XI. századi priorja, Guigo de Castro (1083?–1137) által összeállított, 1510-ben Baselen megjelent statutumokat (*Statuta Ordinis Cartusiensis*, Basilee, 1510. J. Amorbach), melyből összesen öt példányt őriz a gyűjtemény. Az első példányt Magyarországon a lehnici kamalduli remeték használták, akik 1720-ban tulajdonosi bejegyzésükkel látták el a kötetet.

A gyakori használat nyomairól tanúskodó kötetet vörös és zöld színű kézzel festett iniciálék díszítik.

Az egyházi és a világi jogtudományt képviselő művek közül nem egyet több kiadásban, kommentárokkal és indexekkel ellátva őriz a könyvtár. Teljes gyűjtemények, részkiadások, önálló jogi kommentárok egyaránt megtalálhatók közöttük. Bemutatásra az itáliai jogtudós, Portius Azo (1150–1230) *Summa juris*-át ([Lyon], 1533. Ex typis J. Wyt) és a Gratianus (1080–1150), itáliai teológus és kánonjogász által összeszerkesztett *Decretum*-ot – ami a *Corpus iuris canonici* első része lett (pars 1, Decretum Gratiani) – választottam (Venetiis, 1506. Torti).

III. Reformáció, nem keresztény vallások

A jezsuita rend tagjai Krisztus katonáiként szálltak szembe a reformáció tanaival és a nem keresztény vallásokkal. Jóllehet tiltott könyvként (*Index librorum prohibitorum*) kezelték az e tematikába tartozó műveket, azok mégsem hiányoztak jelentősebb könyvtáraikból. Különösen gazdag az Egyetemi Könyvtárban a XVI. századi reformációs és ellenreformációs irodalom, melynek gyűjtésével és szigorú előírásokat betartó tanulmányozásával a jezsuiták egyrészt biztosították naprakész tudásukat, másrészt műveikben szembeszálltak azok állításaival. A reformáció meghatározó személyiségeinek (Martin Luther, Johann Bugenhagen, Jakob Andreae, Jean Calvin, Johannes Eck, etc.) alapvető munkái szinte kivétel nélkül megtalálhatók a gyűjteményben. Leggazdagabb a lutheri reformáció irodalmával kapcsolatos nyomtatványanyag. A nem keresztény vallások alapvető irataiból, áhitati műveiből több latin nyelven is megjelent a XVI. században. Ezek illusztrálására egy Haggadát (*Haggādāh – Ritus et celebratio Phase Iudeorum [...]*, Thomas Murner ex hebreo in latinum traducta eloquium. [Frankfurt/Main, 1512. Beatus Murner]) és egy agyonhasznált Koránt (*Machumetis Saracenorum principis [...]* vitae ac doctrina, ipseque Alcoran. Basel, 1543. J. Oporinus) említék meg.

IV. A humanizmus irodalmi teljesítménye

A humanizmus irodalmi teljesítménye szorosan kapcsolódott a műveket nyomtatásban megjelentető, filológusi elhivatottsággal dolgozó tudós nyomdászokhoz. Az antikvitás görög-római szerzőinek műveit humanista szövegkritikusok kommentálták, s az igényes kötetek jelentős részét részben tankönyvként, részben kiegészítő irodalomként a XVIII. század végéig használták a jezsuita oktatási rendszerben is. A fennmaradt nyomtatványok jelentős része folyamatos jezsuita használatról tanúskodik. Quintus Horatius Flaccus *Poemata* (Venetiis, 1509. Aldus Romanus) című kötetét Velencében az idősebb Aldo Manuzio jelentette meg. A már a XVI. században magyar használatban lévő kötet (Kállay Gergely, 1565) a jezsuita védnökségű szepesváraljai Szűz Mária kongregáció könyvtárához tartozott. Publius Ovidius Naso *Metamorphoses*ének egyik, Csulai Móré Fülöp (c.1470–1526) pécsi püspöknek ajánlott, fametszetekkel díszített kiadása (*Metamorphosis cum luculentissimis Raphaelis Regii enarrationibus [...]*, Venetiis, 1513. J. Thacuinus de Tridino) az 1639-ben meghalt Kecskés János pozsonyi kanonok könyvtárából ugyanebben az évben átkerült a pozsonyi jezsuiták könyvgyűjteményébe. A kötetek sora szinte tetszés szerint tovább bővíthető Homérosz, Euripidész, Arisztophanész, Terentius, Plinius, Apuleius és mások műveivel.

Az antikvitás szerzői mellett szinte minden jelentős humanista tudós műve bekerült az állományba. Ezek közül mindössze egyre hívom fel a figyelmet, Lorenzo Valla (1407–1457) *Elegantiae de lingua Latina* című munkájára (Venetiis, 1505. Ch. de Pensis), melyet reneszánsz elemekkel díszített, a XVI. század első harmadában készült német gótikus kötésben őriz a könyvtár.

V. A természettudományos érdeklődés „kezdetei” nyomtatásban

A mai értelemben vett természettudományok történetének „alapvetését” jelentő nyomtatványok között számos XVI. században megjelent geográfiai, matematikai, asztronómiai és asztrológiai munkát őriz a gyűjtemény.⁶ A híres matematikus, csillagász és asztrológus, Johannes Regiomontanus Georg von Peurbach tanítványaként, mestere halála után folytatta és befejezte Ptolemaios *Almagest* című munkájának latin nyelvre fordítását. Élete és munkássága több ponton magyar vonatkozású. A pozsonyi egyetemen oktatott, és évtizedekkel Kopernikusz előtt tanított a Föld mozgásáról. 1468-tól Mátyás király udvarában élt. 1469-ben Esztergomban fejezte be a számos Regiomontanus-nyomtatvány közül bemutatásra kiválasztott *Tabulae directionum profectionumque in nativitatibus multum utiles* című mű kéziratát. Ismeretes, hogy egy kéziratos másolatot Mátyás királynak ajándékozott, aki 800 arannyal és egy köntössel jutalmazta meg. A mű az európai asztrológia kézikönyvének számított mintegy kétszáz éven át. Az orvostudományi, gyógyszerészeti kiadványok közül egy Theophrastus Paracelsus (1493–1542) összes munkáját tartalmazó baseli nyomtatványra (*Opera*, Basel, 1575. P. Pern) hívom fel a figyelmet. Az antitrinitárius teológiai nézetei miatt a *Christianismi restitutio* című főműve nyomtatott példányaival együtt máglyára küldött Szervét Mihály (Michael Servetus, Villanueva de Sijena, Miguel Serveto, álnévén Michel de Villeneuve, 1511–1553.) egyik orvosi munkáját is őrizi a könyvtár (*Syruporum universa ratio [...]* Paris, 1537. S. Colines).

Az egykorúan kedvelt, úgynevezett „misztikus” tudományok gyakorlói közül John Dee (1527–1608) alkímista és matematikus *Monas hieroglyphica* (Frankfurt/M., 1591. J. Wechel et P. Fischer) című munkáját (1. kiadása megjelent: Antwerpen, 1564.) választottam ki – magyar vonatkozása miatt. A művet Dee 1563-ban Pozsonyban fejezte be, amikor részt vett Habsburg Miksa (I. Miksa magyar király, német-római csá-

szárként II. Miksa) magyar királlyá koronázásán (1563. szeptember 8). A Miksa királynak ajánlott mű címlapjára a fametszetes dísz köré nyomtat-ták talányos, misztifikáló és egyben kihívó mon-dását: „Qui non intelligit aut taceat aut discat” (Aki nem érti, vagy hallgasson, vagy tanuljon). A címben szereplő „monas” egy sajátos ezoterikus szimbólum, amelyről az egész mű szól.

VI. A könyvtár ősállományának XVI. században megjelent művei

Különleges értéket jelent a XVI. századi állo-mányban minden olyan nyomtatvány, melynek tulajdonosi bejegyzése egykori magyarországi birtoklást bizonyít. Ide tartozik mindenekelőtt a könyvtár úgynevezett ősállománya (bibliotheca antiquissima/antikvissima), a bizonyíthatóan már 1635 előtt a könyvtárban őrzött kötetek, melyek elkülönítését és nyomtatott katalógusát *Dümmerth Dezső* nyomán *Farkas Gábor* ren-dezte kötetbe.⁷ A bibliotheca antiquissima gyűj-teményben összesen kilencvenegy 1600 előtt beszerzett kötet található, melyből nyolcvan-kilencet a XVI. században nyomtattak ki. Ez a publikált ősállomány kétszáznegyvennyolc köte-tének közel 36%-a. Az 1635-ig beszerzett teljes ősállományból természetesen ennél több, össze-sen százhetvenhét kötet (71%) jelent meg a XVI. században. Példaként Caius Plinius Secundus *Historiae mundi libri XXXVII* (Basiliae, 1549.) című művét választottam ki, melynek címlapján a négy tulajdonosi bejegyzésből három XVI. századi: két bejegyzés szerint először a turóci jezsuita rezidenciában, majd a vágsellyei kol-légium könyvtárában őrizték. A kötetet tehát 1586–1589 között szerezték be a jezsuiták, s a mai napig, mintegy 425 éve a jogutód Egyetemi Könyvtár őrzi.

VII. Művelődéstörténeti érdeklő-désre számot tartó tulajdonosok és használók

A nevezetes tulajdonosi bejegyzéseket őrző XVI. századi nyomtatványok között előkelő

hely illet meg egy, a Nádasdy-család könyvtá-rából származó Bibliát (*Biblia Sacra*, Lugduni, 1558. J. Tornaesius). A kötetet Nádasdy Ta-más nádor (c.1498–1562) fia, Nádasdy Ferenc (1555–1604) kapta minden valószínűség szerint ajándékba 1560-ban, egy ugyanebben az évben meghalt wittenbergi magyar peregrinus diáktól, Csirke Györgytől. Csirke („Georgius Albany a Chyrkei”) közvetlen kapcsolatban állt Philipp Melanchtonnal és baráti körével, ezt bizonyítják a könyv előzéklapjain olvasható bejegyzések. Az 1560-as dátumot viselő héber, latin és görög nyelvű versrészletek és velős mondások witten-bergi teológusok keze nyomát őrzik, így Philipp Melanchtonét (1497–1560), Georg Maiorét (Meier, 1502–1574), Paul Eberét (1511–1569) és Heinrich Moellerét (1530–1589). A vallását többször megváltoztatott (izraelitának szüle-tett, majd volt katolikus, lutheránus és kálvi-nista) Immanuel Tremellius (1510–1580) veje, Franciscus Junius (1542–1602) közreműködé-sével héberből latin nyelvre fordította az Ószö-vetséget. Az öt részből álló két kötetes kiadás (*Testamenti Veteris Biblia sacra*. Frankfurt/M., 1576–1579. A. Wechel) Egyetemi Könyvtárban őrzött példánya a Thurzó család Bibliája volt. Mindkét kötet címlapján Thurzó György nádor (1567–1616) saját kezű tulajdonosi bejegyzése olvasható, amit kiegészítenek az első kötet elején és végén az üres lapokra írt XVI–XVII. századi családi bejegyzések. A Tremellius-féle Ószövet-séget 1739-ben jegyezték be a kőszegi jezsuita könyvtár katalógusába, ahonnan az Egyetemi Könyvtárba került. A pergamenkötés fedelére nyomott címeres supralibros körirata bizonyít-ja, hogy Istvánffy Miklós (†1615) könyvei közé tartozott az 1526-ban Rómában kinyomtatott görög nyelvű, az ortodox egyház liturgiáit tar-talmazó kis méretű kötet (*Ai theiai letourgeiai* [...]. Róma, 1526. D. Ducas Cretensis). Autográf tulajdonosi bejegyzés tanúsítja, hogy a nagyszombati születésű tudós orvos és huma-nista filológus, Zsámboky János (1531–1584) könyvtárához tartozott az ugyancsak orvos (és filozófus) neoplatonista Marcus Antoni-us Zimara, *Theoremata* [...] (Venetia, 1553.

J. Gryphius) című, eredeti pergamenkötésben megőrzött könyve. Ismeretes, hogy Zsámboky könyvtárát Bécsben az osztrák nemzeti könyvtár őrzi, kivéve a fenti kötetet, mely szerepel a Zsámboky-könyvtár Velencében őrzött 1587-es katalógusában is. A mű másik tulajdonosi bejegyzése a jezsuita kezelésű bécsi érseki könyvtaré, ami valószínűsíti, hogy a kötet rendi közvetítéssel került az Egyetemi Könyvtár állományába.

Barokk (XVII. századi) állomány

Míg a XVI. századi nyomtatványok jelentős része a reformáció különféle áramlatait szolgálva készült, a könyvnek ezt a használati lehetőségét a század utolsó harmadától jelentős mértékben átvette a Tridentinum szellemiségéből kibontakozó katolikus megújulás (ellenreformáció), s a XVII. századi könyvtermelés egyik meghatározó tényezője lett. Az előző század késő-góti-kus, reneszánsz könyvstílusának elemei néhány évtizedig még tovább éltek a barokk könyvízlés időszakában is. A harmincéves háború és más európai viszályok ellenére a XVII. században az előző évszázadhoz képest többszöröződött az előállított könyvek száma. Ezek az általános tendenciák hatást gyakoroltak a könyvtár XVII. századi, hungaricum nyomtatványokat nem tartalmazó állományára. Ehhez az úgynevezett Barokk állományhoz jelenleg 11 091 kötetben 15 020 önálló nyomdatermék tartozik. Az önállóan megjelent nyomtatványok kolligálási gyakorlata e tárban több mint ezerrel (1080) több művet érint, mint az antikva állományban. Az állomány történeti szerveződésének főbb rétegei a jezsuita könyvbeszerzések, a XVIII. század végi abolíciós könyvanyag és XX. század második fele, a feloszlott szerzetesrendi és egyházi könyvanyagból (KEO) történt állománybővülés.

A XVII. századi jezsuita könyvbeszerzések az egyetem megalapítását (1635) követően mindenekelőtt az egyetemi oktatást segítették. A könyvtárnak jelentős szerepet szántak az okta-

tásban, még az 1690-ben készült, kézzel kitöltött katalógus díszes címlapján is kronosztichonban hangsúlyozták, hogy a könyvtárban őrzött könyvek és a katalógus a magyarországi tanulóifjúság szellemi előrehaladását kívánja szolgálni.⁸ Az egyetem két elsőként létrejött kara a teológiai és bölcsészettudományi volt. A nyomtatványok között – ennek megfelelően – mennyiségben előkelő helyet foglalnak el a bibliai tudományokat képviselő könyvek, a hitvédelem, a teológia és a skolasztikus irodalom, valamint a prédikációs, a filozófiai és a történettudományi művek. Az állomány egy másik jelentős része a latin nyelvű aszketikus irodalom, melyet mennyiségben követ az egykorúan „humanistá”-nak nevezett könyvállomány. Utóbbi az antikvitás és a humanizmus szerzői írói teljesítményének új és átdolgozott kiadásaiából áll, melyeket elsősorban tankönyvként használtak. Az 1667-ben létrehozott jogtudományi kart kiszolgáló könyvanyag (kánonjog és az egyéb jogi munkák) aránya eltörpül a vallástudományokkal kapcsolatba hozható állományrészek mellett. A mai értelemben vett alkalmazott és természettudományokhoz tartozó könyvek (orvosi, matematikai, csillagászati stb.) száma elenyészőnek tekinthető. A Barokk állományrész tematikus áttekintésével a feldolgozás korábbi, kezdeti szakaszában nem foglalkoztak, néhány jelentősebb vagy érdekesebb példányra történt csak figyelemfelhívás.⁹

I. Jesuitica

A XVII. században a legjelentősebb európai jezsuita nyomdák termékei – a korabeli közlekedési és szállítási viszonyok ismeretében – szinte a megjelenésüket követően azonnal eljutottak Magyarországra is. Jelentős részük tankönyvként vagy jezsuita tanárok és hitszónokok napi olvasmányaként szolgált. A rendi „reprezentációs” kiadványok, így elsősorban a rend történetére, missziós tevékenységére, a jezsuita szentekre és a kivételes rendi eseményekre vonatkozó nyomtatványok közel a teljesség igényével megtalálhatók a gyűjteményben. A rendalapítás századik évfordulójára Antwerpen-

ben több nyelven, reprezentatív külsővel jelent meg az *Imago primi saeculi* [...] (Antverpiae, 1640. Plantin) című kiadvány, mely a Provincia Flandro-Belgica kollektív alkotásaként került ki a prés alól. A mű példányaait a rendben belül szétküldték, egy példányt Nagyszombatban is katalogizáltak.

Többfunkciós rendtörténeti, hagiográfiai és reprezentációs kiadványok a jezsuita szentek életrajzai. A rendalapító Loyolai Ignác nagyszámú, gyakran metszetsorozatokkal díszített életrajzai közül két, kiemelkedő jelentőségű kiadványt emelek ki. Pedro de Ribadeneyra (1527–1611) *Vita B. Ignatii Societatis Jesu fundatoris* [...] (Augustae Vindelicorum, 1616. Ch. Mangius) című munkáját és egy emblemátikus életrajzot Carlo Boviótól (*Ignatius insignium* [...], Romae, 1655). Utóbbi műben a szokásos életjeleneteket emblémákkal helyettesítették, kivéve a díszcímlapot, melyen narratív elemeket idézve Szent Ignác felajánlja kardját Szűz Máriának. (A lap bal alsó sarkában embléma, mottója „aut consumit aut consummat” – vagy megsemmisít, vagy tökéletesít – kihagyásos idézet Seneca, *Epistulae morales ad Lucilium*ából, Lib. 3. ep. XXIV).

A jelentős jezsuita szerzők közé tartoznak a rend kivételes tehetségű előjárói, akiknek művei a legkülönbézetesebb kiadásokban találhatók meg. Közülük a legfontosabbak Loyolai Szent Ignác művei, melyek a XXI. század elején is időtálló alkotások. A számos *Exercitia spiritualia*-kiadásból egy prágai, emblemátikus rézmetszettel illusztrált kiadásra (*Exercitia spiritualia*. Praegae, 1674. Typ. Univ. Carolo-Ferdinandaeae) és egy francia nyelvű kiadásra (A. Anvers, 1673. Chez M. Cnobbaert) utalok. Pedro de Ribadeneyra – többek között – megírta a rend második generálisának, Jacobus Layneznek (Laines 1512–1565) az életrajzát is (*Vita P. Jacobi Laynis secundi Societatis generalis* [...], Coloniae, 1604. Birckmann). A kiadás példányai közül hármat őriztek Nagyszombatban, egyik a könyvtár 1635 előtti, úgynevezett ősszállományához tartozott.

A jezsuita rendtagok kivételes képzettségét, műveltségét és írói alkotótevékenységét bizonyítja,

hogy Pedro de Ribadeneyra már 1608-ban önálló munkát állított össze a legkiválóbb jezsuita írókról (*Illustrium scriptorum religionis Societatis Jesu catalogus*. Antverpiae, 1608. Plantin). Több jezsuita szerző, így Louis Richeome (1544–1625) francia humanista foglalkozott saját kora eretnek tanaival, elsősorban a hugenotta nézetekkel, azok cáfolatára törekedve. Művei közül 1618-ban Nagyszombatban katalogizálták a hugenotta tanokat elítélő *Idololatria hugenotica* című munkáját (*Idololatria hugenotica* [...] primum Gall. edita, nunc [...] Marcellino Bompar [...] latinitate donata et edita, Moguntiae, 1613. P. Henningus). 1612-ben Nagyszombatban látták el tulajdonosi bejegyzéssel Juan Maldonado jezsuita teológus (1534–1583) négy öszövetési próféta könyveihez készített kommentár kötetét, melyet korábban, megjelenése évében Erdélyben használtak a jezsuiták (*Commentarii in Prophetas IIII. Ieremiam, Baruch, Ezechielem et Danielelem* [...], Moguntiae, 1611. J. Kinckes). A kötethez tartozik a szerző Kálvin tanai ellen készített értekezése.

II. Az antikvitás neves szerzőinek művei

Az antikvitás és a humanizmus neves szerzői teljesítményének új és átdolgozott kiadásait, egy-egy szerző életmű-, szemelvényes- vagy egyes műveit tartalmazó állományrészben szinte első helyen állnak a jelentős részben iskolai tankönyvekként is használt Cicero-kiadások. Kiemelésre egy 1642-ben nyomtatott *Epistolae ad familiares* kiadást (*M. Tullii Ciceronis Epistolarum ad familiares libri XVI. Ad optimis editiones collati* [...], Lugd. Batavorum, 1642. Elzevir), és egy *Opera omnia* kiadást választottam ki (*Marci Tullii Ciceronis Operum pars undecima*. Lugd. Bat., 1692. P. Vander Aa). Utóbbi díszcímlapján elképzelt ókori környezetben Cicert látjuk könyvtekercsek között. Az ábrázolás sajátossága, hogy a rézmetsző lényegében egy XVII. századi könyvtárbelsővet vetített vissza az antikvitásba, könyvek helyett tekercseket megjelenítve. Publius Cornelius Tacitus ugyan nem

volt szűkebb értelemben vett tananyag, művei mégis jelentős számban, különböző kiadásokban találhatók meg a XVII. századi állományban. Összes művei Justus Lipsius (1547–1606), Beatus Rhenanus (c. 1485–1547) és Fulvio Orsini (1529–1600) által sajtó alá rendezett és kommentárokkal ellátott, 1672-es amszterdami kiadásának díszcímlapja (*C. Cornelii Taciti opera [...]*, Amstelodami, 1672. D. Elsevir) bizonyítja egyrészt Tacitus XVII. századi tudományos helyét, másrészt Daniel Elzevir nyomdászai igényességét és teljesítményét. Ismeretes, hogy az Elzevir nyomdászcsalád harmadik generációjából Daniel Elzevir Amszterdamba költözött és 1658-ban először könyvkereskedést nyitott, majd nyomdát rendezett be; kiadványai némelyikének színvonala – mint a bemutatott Tacitus kiadása – eléri a korábbi híres leydeni Elzevir-nyomtatványokét.

A Caius Suetonius Tranquillus (*C. Suetonius Tranquillus, Ex recensione Joannis Georgii Graevii cum ejusdem animadversionibus [...]*, Ed. 2. Hagae-Comitis [=The Hague] – Trajecti ad Rhenum [Utrecht], 1691. J. a Velsen – R. a Zyll, A. Schouten) történeti főművét, a tizenkét császár életrajzát (*De vita XII Caesaribus*) kommentárokkal megjelentető Johann Georg Graevius- (1632–1703) féle kiadásban tizenkét ókori császárportré és Suetonius elképzelt alakja teszi vonzóbbá és érdekessé a kiadványt. „Trahitur dulcedine Cantus” mottóval (magával ragadta az ének édessége / megragadta énekének édessége, ismert latin mondás) és a címlap előtti rézmetszetes Vergilius portréval hozták forgalomba a Publius Vergilius Maro összes művét tartalmazó, a jezsuita Charles de La Rue (1643–1725) jegyzeteivel és interpretációjával megjelent (*Opera, interpretatione et notis illustravit Carolus Ruæus S.J.* ed. 2. Amstelodami, 1689. D. Roger) kiadást.

Az antik irodalom legkülönbözőbb kiadásainak további bemutatása helyett áttérek a látványos, magas színvonalon előállított, kézzel színezett geográfiai művek bemutatására.

III. Térképek, geográfia, városképek, útleírás

II. Fülöp királyi térképésze, a neves XVI. századi antwerpeni geográfus, Abraham Ortelius (1527–1598) *Theatrum orbis terrarum*ának XVII. századi kiadásai (utolsó, 31. kiadása Vencelében jelent meg 1697-ben) helyett az ugyancsak Gerardus Mercator hagyományát folytató németalföldi Blaeu-család térképeiből válogatott lapokkal szeretném reprezentálni a XVII. századi állomány gazdag földrajzi gyűjteményét. A Blaeu-család Amszterdamban 1634–1662 között adta ki *Atlas novus* címen hat kötetes térképgyűjteményét. Guilielmus Blaeu halála után fia, Johannes Blaeu (1596–1673) ugyanezt a sorozatot többször bővítve ismét kiadta, majd *Atlas major* címen tizenegy kötetből álló újabb sorozatot készített. Utóbbi első kiadása 1662-ben jelent meg. A tizenegy kötetes kiadvány második kiadásának néhány lapja magyar vonatkozású, így például Magyarország térképe Nádasdy Ferencnek, Illyria térképe pedig Zrínyi Péternek szóló dedikációval jelent meg. A térképsorozatból több különféle kiadást is őriz a könyvtár. Egy 1648-ban megjelent negyedik kötetben színezett Stonehenge ábrázolás látható, melyen megfigyelhetők a ma már elpusztult részletek is (Willem Jansz Blaeu: *Thetorum orbis terrarum, sive Atlas novus*, pars 4. Amsterdam, 1648. J. Blaeu). Az *Atlas novus* 1649-ben megjelent első kötetének színezett, arannyal gazdagon díszített díszcímlapján 1700-ból származó nagyszombati tulajdonosi bejegyzés található. A térkép-kiadvány tartalmához illően a címet a földrészek megszemélyesített ábrázolása és különféle jelenetek, így oktatási jelenet veszi körül (Willem Jansz Blaeu: *Thetorum orbis terrarum, sive Atlas novus*, pars 1. Amsterdam, 1649. J. Blaeu).

A XVII. században – többek között – egzotikumnak számított Kína és Japán. A területek elzártsága sokakat ösztönzött a missziós küldetésű jezsuita rendből, hogy e távoli tájakról és kultúrákról sajátos kiadványokat készítsen. Közülük Athanasius Kircher (1602–1680) és ta-

nítványa, Martino Martini (1614–1661) egy-egy munkájára hívom fel a figyelmet. Kircher *China monumentis [...] spectaculis [...] illustrata* című, 1667-ben Amszterdamban (J. Jansson – E. Weyerstraet) megjelent műve térképeket, valamint régészeti, művészeti és vallástörténeti érdeklődésre egyaránt számot tartó, metszetekkel illusztrált leírásokat tartalmaz. A távol-keleti missziós utakról Rómába hazatért rendtársak feljegyzéseiből dolgozó Kirchert minden érdekelte, a hétköznapi életvitelt, szokásokat, öltözetet éppúgy megörökítette, mint az egzotikus növényeket és állatokat. Kircher tanítványa, Martini az Osztrák-Magyar jezsuita rendtartomány tagja volt, hosszú időt töltött kínai misszióban. Nevéhez kötődik a legrészletesebb XVII. századi Kína-leírás elkészítése, melyhez tizenhét térkép tartozik. Ezek a lapokon az egyes tartományok (15 térkép), Kína egésze, valamint Japán és a Koreai félsziget látható. Az Egyetemi Könyvtár a Bécsben 1653-ban megjelent első kiadásból ugyan nem őriz példányt, őriz viszont a Nádasdy Ferenc könyvtárából származó szépen színezett amszterdami, 1655 körül megjelent kiadást (*Novus Atlas Sinensis*. [Amsterdam], (1655?. J. Blaeu).

Nem csak a távoli földrészek jelentettek egzotikus úti célt a XVII. században. A holland orvos és filológus, Jacobus Tollius Magyarországot is különleges, vonzó területnek tartotta, hiszen utazásairól készített hat leveléből kettő Magyarországgal foglalkozik (*Epistolae itinerariae* [...]. Amstelodami, 1700. Typ. F. Halmae). Ezt az Egyetemi Könyvtár számára külön értékessé teszi, hogy egykor Kaprinai István (1714–1785) vásárolta meg saját használatára, majd az ő könyvtárából került a gyűjteménybe.

IV. Alkalmazott tudományok, asztrológia, asztrológia, meteorológia

A XVI. századi felfokozott természettudományos érdeklődés a XVII. században töretlenül folytatódott. Ezt bizonyítja többek között például Georgius Agricola (1494–1555) több száz fametszettel kísért fő műve, az első ki-

adásban 1556-ban megjelent *De re metallica libri XII* (Basel, 1621. Typis chalcographicis Ludovici Regis) XVII. századi kiadása is. A Kopernikusz szellemében dolgozó dán Tycho Brahe (1546–1601) a II. Frigyes dán király által 1575-ben neki ajándékozott Ven (Hven) szigeti obszervatóriumában (Uraniborg) végzett megfigyeléseit részben ő, részben halála után Johannes Kepler dolgozta fel (*Astronomiae instauratae progymnasmata* [...]. Francofurti, 1610. G. Tampachius). Ismeretes, hogy Brahe egy másodpercnyi pontossággal kiszámította a csillagászati év hosszúságát. Világképe, átmenet a geocentrikus és a heliocentrikus között. Halála után a munkáját folytató Kepler lett Rudolf császár udvari csillagásza, akinek a három bolygómozgással foglalkozó törvénye kiindulási pontot jelentett Newton gravitációs elméletéhez. Az *Astronomia nova* [...] (Pragae, 1609.) című munkájának egy példánya gyorsan, még az egyetem megalapítása előtt eljutott a nagyszombati jezsuitákhoz. Kepler tanára, Michael Mästlin (1550–1631) művei sem hiányoztak Nagyszombatból pl. *Epitome astronomiae* [...] című munkája (Tübingen, 1610 Ph. Gruppenbach). Több korábbi tulajdonos után 1681-ben jegyezték be címlapjára a nagyszombati tulajdonosi bejegyzést a „Pro Mathesi”, oktatásra utaló megjegyzéssel.

Galileo Galilei nevezetes *Dialogus de systemate mundi* (*Systema cosmicum* [...] in quo Quatuor dialogis [...] Ptolemaico et Copernicano [...] differitur. Ex Italica lingua Latine conversum. Strassburg, 1635. Elzevir) című művét latin nyelvű kiadásban őrizi a gyűjtemény. E művéért – s benne Simplicius maliciózus kijelentéseiért – az inkvizíció perbe fogta és tanai visszavonására kényszerítette (1633).

Nem maradhat ki az áttekintésből Giovanni Battista Riccioli (1598–1671) *Almagestum novum* [...] -a sem (Bologna, 1651. haered. Victori Benatii). Riccioli Galilei kortársa volt, jezsuita szerzetes és csillagász. Ő mérte meg először a szabadon eső tárgyak gyorsulását. E fő műve első kiadás, egykor jelentős gyakorlati kézikönyv, mellyel Ptolemaiosz *Almagest* című enciklopédiáját kívánta megújítani.

A különleges tudóscsoport, az úgynevezett „misztikus” tudományok kiemelkedő alakjának, Robert Fluddnak (1574–1673) művére hívom fel a figyelmet. A több műből egybe kötött kolligátum első tagja az angol orvos és okkult filozófus, a rózsakeresztes Fludd *Philosophia sacra et vere Christiana seu Meteorologia cosmica* című munkája (Francofurti, 1626. in officina Bryana), melyben különféle természeti megfigyelésekről és sajátos magyarázatokról lehet olvasni. Mindez alapul szolgált Johann Keplerrel folytatott vitájához. Az okfejtések Fluddnál éppúgy különösök és nehezen érthetőek, mint a kötet negyedik kolligált nyomtatványa, Joachim Frizius – *Summum Bonum* [...] (Hn., 1629.) című művében. A rózsakeresztes szimbolika ismeretében megszerkesztett címlap közvetíti azt a mindenkor érvényes gondolatot, hogy a tudásnak bár ugyanaz a forrása (= rózsa), abból igazság éppúgy származhat, mint gonoszság. Egyes források szerint Joachim Frizius valójában Fludd írói álneve volt, aki ily módon próbálta megvédeni magát veszélyes tartalmú írásának következményeitől.

VII. Művelődéstörténeti érdeklődésre számot tartó tulajdonosok és használók

A nevezetes könyvtulajdonosok gyűjteményeiből származó XVI–XVII. századi nyomtatványok elevenné, kézzel foghatóvá teszik a magyar történelmet és a magyar vagy Magyarországon tevékeny tudósok emlékezetét. A jezsuita rend magyarországi letelepítésében döntő szerepet játszó Oláh Miklós (1493–1568) könyvtárából éppúgy őriz kötetet a gyűjtemény, mint Forgách Ferenc (1564–1615) nyitrai püspök könyvei közül.

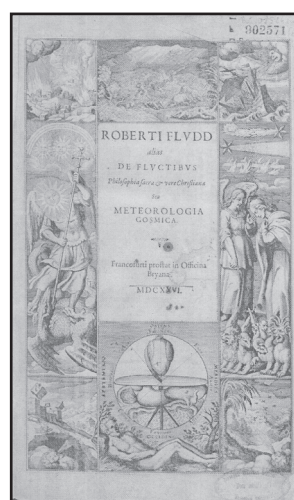
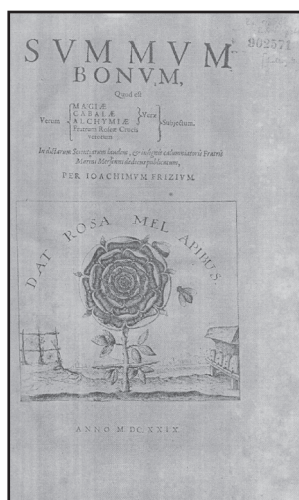
Johann Heinrich Alsted (1558–1638) Herbornból Gyulafehérvárra magával vitt könyvtárából egy 1627-ből származó autográf tulajdonosi bejegyzést tartalmazó kötetet 1953-tól őriz a XVII. századi gyűjtemény. A pergamenbe kötött mű a már bemutatott angol orvos és misztikus tudós, Robert Fludd egyik nevezetes, orvostörténeti vo-

natkozású munkája (*Anathomiae amphitheatrum* [...]. Frankfurt/M, 1623. J. Th. Bry). A rézmet-szetes anatómia tankönyv bizonyítja – többek között –, hogy Alsted könyvtára végakarata ellenére nem semmisült meg.¹⁰ Egy másik nevezetes kötet, John Bale (1495–1563), angol katolikus lelkész és drámaíró *Acta Romanorum Pontificum* [...] (Basiliae, 1558 J. Oporinus) című művének az a példánya, melynek címlapjára egyik egykori tulajdonosa, Otrokocsi Főris Ferenc (1648–1718) jegyezte be a nevét. Otrokocsi talányos és ellentmondásos alakja az irodalom- és egyháztörténetnek. Hitéért gályarabságot szenvedett, 1676-ban kiváltották, majd a kassai jezsuiták egyike, Pethő István az egykori kassai kálvinista prédikátor katolikus hitre térítette. Az 1694-ben meggyőződésből katolizáló Otrokocsi menedéke lett Nagyszombat; az esztergomi érseki főszékesegyházi káptalani levéltár archivariusa lett, és tevékenyen részt vett az érseki könyvgyűjtemény katalógizálásában is. Eközben jogi professzorként oktatott a jezsuita egyetemen. Magánkönyvtára egyik kötete az említett kiadvány, melyet valószínűleg sokat forgatott a nagyszombati jezsuita tudományos műhely egyháztörténészeként.¹¹

A budapesti Egyetemi Könyvtár XVI–XVII. századi nem hungaricum nyomtatványokat elektronikus formában is feltáró két törzsgyűjteménye a továbbiakban jó elérhetőséget kínál – többek között – az egyházi könyvtárak történeti állományának folyamatos rekonstruálására. A feldolgozottságnak ez a foka tette például lehetővé, hogy 2012 tavaszán elkülöníthetővé váltak Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának 1782-ben az Egyetemi Könyvtárba szállított kötetei. A szenzációs könyv- és könyvtártörténeti eredmény szakmai bemutatása 2012. május 3-án volt (ld. videotorium.hu). A kiemelkedő jelentőségű Pázmány-könyvtár sorsára teljes mértékben fény derült: a részben Pozsonyban maradt kötetek mellett az univerzális tudós könyvtár másik része az Egyetemi Könyvtárban található, s csupán harmadrésze szóródott szét.

Jegyzetek

1. DÜMMERTH Dezső: A budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményének keletkezése (1561–1635). = Magyar Könyvszemle, 79. évf. 1963. 43–58. p.; Tóth András – Vétesy Miklós: A budapesti Egyetemi könyvtár története (1561–1944). Bp. Egyetemi Könyvtár, 1982; Farkas Gábor Farkas: Az Egyetemi Könyvtár a jezsuita rend kezelésében (1561–1773). In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László, Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 7–32. p.; Bibor Máté János: A királyi Tudományegyetem könyvtára a felvilágosult abszolutizmus és a reformkor időszakában (1773–1843) In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László, Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 33–56. p.
2. Lehetséges, hogy a két tagból álló kolligátum kötet már a könyvtár legkorábbi, első nagyszombati korszakában (1561–1567) is az állomány része volt. Vö. Farkas Gábor Farkas: A nagyszombati Egyetemi Könyvtár az alapításkor, 1635. Szeged, Scriptum Rt., 2001. 3–5. p.
3. BENE Sándorné: A budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima-gyűjteménye közléről. In: Fata libelli. A nyolcvan éves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai. Szerk. P. Vásárhelyi Judit. Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 2003. 141–149. p.; Bene Sándorné: A Budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima-gyűjteménye – a feldogozó munka tükrében = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 11. évf. 2003. 15–27. p.; Bene Sándorné: A budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima gyűjteménye, http://www.konyvtar.elte.hu/kincseink/regi_nyomt/tanulmanyok 2011-12-18; vö. még Farkas Gábor Farkas, Az Egyetemi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára. In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 217–247. p.
4. 2008-ban a 'Biblia évében' az Egyetemi Könyvtár kamara kiállítás keretében mutatta be az állományában őrzött nevezetes kézirat és nyomtatott Bibliákból válogatott összeállítást. Boross Klára: Bibliák az Egyetemi Könyvtárban. Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtárban 2008. június 24–augusztus 22. Katalógus. Bp. Egyetemi Könyvtár, 2008.
5. A közismert szólás szerint „Si Lyra non lirasset, Lutherus non saltasset” (Ha Lyra nem zengett volna, Luther nem táncolt volna).
6. Vö. KNAPP Éva: A csillagok törvényei – The laws of the stars. Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtár XVI. századi csillagászati nyomtatványaiból – 16th century Astronomical Prints at the ELTE University Library. Bp. Egyetemi Könyvtár, 2009. / Kiállítások az ELTE Egyetemi Könyvtárban, 5./
7. FARKAS, i. m. (2. jegyzet).
8. „CeDat CataLogI IstIVs InstaVratIo / aD Vberlores. / eX Librls hVJVs CoLLegII tImaVlensIs / soCletatIs JesV, / In JVventVte VngarIae progressVs.” Catalogus Novus Librorum, Collegii Timaviensis Societatis Jesu. Conscriptus Anno Domini M DC XC. Kézirat, Budapesti Egyetemi Könyvtár, J 2.
9. FARKAS Gábor Farkas: Az Egyetemi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára. In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 217–247. p.
10. Vö. KNAPP Éva: Johann Heinrich Alsted könyvtárának egy kötete a budapesti Egyetemi Könyvtárban. = Magyar Könyvszemle, 121. évf. 2005. 56–64. p.
11. Vö. KNAPP Éva: Ismeretlen források Otrókcsi Foris Ferenc katolizálásának kérdéséhez. = Magyar Könyvszemle, 122. évf. 2006. 201–217. p.

Megkésett felívelés

A cári Oroszország közkönyvtárügye és olvasáskultúrája (1830-1916)

SONNEVEND Péter

„... minél tovább vagyok Jasznaóban, annál jobban fáj az engem ért sérelem, és annál elviselhetlenebbé válik egész elrontott életem. [...] Július 6-án csengőszóval, fegyveres csendőrökkel három trojka robogott a jasznaói ház elé. [...] az egész kiszállásnak, véleményünk szerint, nem volt más célja, mint megsérteni bennünket, és megmutatni, hogy az erőszak és az igazságtalanság Damoklész-kardja mindig a fejünk felett függ. [...] Sokszor elismételtem magamban, milyen óriási szerencse, hogy nem voltam itthon. Ha itt lettem volna, valószínűleg már a bíróság előtt állnék – gyilkosként.”

(Lev Tolsztoj levele, 1862.)

„Mi a politikai és erkölcsi megaláztatás súlya alatt nőttünk fel. [...] Meghajlottunk és meghódoltunk.”

(Vaszilij Kljucsevszkij naplója, 1868.)

„A sajtó szabadságát sohasem kérvényekkel és rimázkodással érték el, hanem magukhoz ragadták.”

(Vlagyimir Sztasov levele Lev Tolsztozhhoz, 1895. január)

„A világháború halálosan veszélyes Oroszország és Németország számára.”

(Pjotr Durnovo: Memorandum II. Miklós cárhoz¹)

Társadalom, oktatás, könyvkiadás, cenzúra

Bevezetés*

Az orosz államiság történetében a IX. század óta felívelés és pusztulás, megszállás és saját önkényuralom – meg külső gyarmatosítás – drámaian

* A szövegben előforduló orosz neveket, intézményeket, címeket Gyurgyák János: Szerzők és szerkesztők kézikönyve (Bp., Osiris, 2005. 373. p.) alapján, a bibliográfiai hivatkozásokat a könyvtári átírási szabvány szerint adtuk meg. (A szerk.)

váltogatta egymást. A XVIII–XIX. században a Romanov-dinasztiának sikerült az országot az európai nagyhatalmak sorába emelnie, miközben az egyre terjeszkedő birodalom nem egyszer szembesült történelmi lemaradásával. Néhány jelentős uralkodó, *Nagy Péter* (1696–1725, 1721-ben imperátori, császári címet vett fel), *II. (Nagy) Katalin* (1762–1796), *I. Sándor* (1801–1825) és unokája, *II. Sándor* (1855–1881) kemény kézzel, igazi egyed- vagy önkényuralkodóként reformok sorát vezette be a lemaradás csökkentésére, de az uralkodók többsége inkább konzerválni igyekezett mindent, ezzel is tovább növelve a hátrányt. Témánk mozaikszerű kibontása rávilágíthat a cári orosz közpolitika „eurázsiai” jellegére, annak legutolsó időszakában is, amikor jó szándékú szakpolitikai (sajtó-, könyvkiadásbeli, könyvtárügyi) kezdeményezések a mindent uraló „nagypolitika” erővonalába ütköztek, s végül halasztást vagy vereséget szenvedtek.

Akar(hatot)t a cári rendszer olyan demokratikus intézményrendszert, amely mindenki számára osztatlanul kínálja a szellemi gyarapodást és a polgári tudatot erősítő kulturális tőkét? Eljuthatott ebbe az intézménybe, a könyvtárba, a minőségi olvasnivaló, ha a „legfelső államérdekeket” védelmező cenzúra bizalmatlansága ezt bármikor megakadályozhatta? Ilyen és hasonló kérdések juthatnak az olvasó eszébe, miközben e vázlatos bemutatással ismerkedik, várva, hogy az orosz szakma törekvései célt érnek.

A kor jellemzése

Az Orosz Birodalom Napóleon legyőzése után látszólag fénykorát élte. A katonai sikerek (az orosz hadsereg kétszer Párizsig jutott el) és a szellemi fellendülés (*Puskin* életműve csak egy jel) ráébredhették az európai elitet is, hogy az „orosz medve” még sokra lesz képes. „*Véres*” *I. Miklós*² azonban leszámolt a decemberi lázadókkaival, a dekabristákkal, és valami olyat próbált tartósítani a XIX. században, ami *Rettegett Iván* (1547–1584) és Nagy Péter uralkodásának keverékét idézte. A cár konzervál(hat) vagy

reformál(hat), mindenki más csak e döntések gondolkodás (és főleg kételyek) nélküli végrehajtására hivatottak. Önkényuralom (egyeduralkodás), pravoszláv hit és népiség: e hármasság ideológiájában a birodalom tagja csak alattvaló lehetett.

A krími háborús vereséggel (1853–1856) kezdetét vette az utolsó hatvan év baljós sorozata:

- a fő célt, Konstantinápoly „felszabadítását” és a Boszporusz birtokba vételét tekintve sikertelen balkáni háború (1877–1878),
- a csúfos kudarccal és a hadiflotta pusztulásával végződő japán háború (1904–1905), majd ezt követően az önkényuralmi rendszert meghátrálásra kényszerítő első orosz forradalom (1905–1907),
- végül a cári rendszer totális összeomlásához, az idejét múlt reakcióból a másik véglet, a szélsőbal utópista-bolsevista totalitárius diktatúrájához vezető első világháború (1914–1917).

A XIX. századi orosz valóság talán más jövőt is hozhatott volna, de csak folyamatosan jobb államvezetés és kevesebb militarista kalandorság esetén.³ A reformer *II. Sándor* számos konzervatív liberális változtatással (jobbágyfelszabadítás, közigazgatási reform keretében a *zemsztvo* intézményének létrehozása, hadügyi reform az általános hadkötelezettség bevezetésével, oktatási reform stb.) korszerűsíteni igyekezett a harminc év alatt megcsontosodott miklósi rendszert. Meggyilkolását követően éles fordulatot vettek utódai, az utolsó két cár a fejlődés megállítására és visszafordítására.

A népesség egy évszázad alatt csaknem négyszeresére nőtt, meghaladva 1913-ban a 170 milliót.⁴ A fejlettebb országok közül a növekedési ütem csak az Egyesült Államokban volt magasabb – ott a folyamatos, erőteljes bevándorlásnak is köszönhetően –, viszont a népesség döntő része még falun élt, a mezőgazdaságban dolgozott, miközben átlagban egy parasztgazdaságra nem jutott egy ló sem. Az ipar, a vasútépítés – főként az állami megrendeléseknek köszönhetően – óriási tempóban fejlődött (utóbbi hossza kerekítve

1854-ben 1 ezer km, 1874-ben 18 ezer km, 1894-ben 35 ezer km, 1913-ben 70 ezer km), de a fejlett országok mögötti lemaradás egy főre számítva alig csökkent. A népesség elenyésző töredéke dolgozott az iparban és a kereskedelemben.⁵ A vidék irányításában meghatározó szerep jutott a mintegy kilencven kormányzóság vezetésének. (A korszak vége felé a kormányzóságok 0,3–3 millió lakosú, nagy kiterjedésű országrészek.)

Oktatás, írás-olvasás

Az elemi iskola Oroszországban is hagyományosan az egyház tennivalóihoz tartozott, ám az ortodox egyház inkább tekintette feladatának a vallás, az egyházi hittételek elsajátítását, mint a korszerűbb ismeretek terjedését is elősegítő írás-olvasást. Más megközelítésben: inkább nevelést, mint oktatást végeztek. Az iskoláztatás csak a huszadik század elején vált kötelezővé, ám még 1913-ban is az iskolaköteles gyerekeknek csupán 44%-a járt iskolába. A századfordulón az analfabéták aránya csaknem négyötöd volt.⁶ Ezen belül a regionális arányok drámai eltéréseket mutattak: a baltikumi 80% feletti írás-olvasás a közép-ázsiai régióban 1–2%-ra olvadt. Az orosz nemzetiségűek csak valamivel voltak jobb helyzetben az országos átlagnál (30%). 1914-ben a nagy ország 124 ezer iskolájában csaknem 10 millió gyerek, ugyanekkor a gimnáziumokban csupán 127 ezer diák tanult. Utóbbiak több mint fele nemesi családból, kevesebb mintegy harmada városi polgárcsaládból jött, míg a parasztságot csupán 6% képviselte, a fennmaradó egy tized pedig papi és egyéb családból származott.⁷ A felsőoktatás hallgatóinak száma a századfordulón 15 ezer (valamivel több, mint a korabeli, 20 milliós Magyarországé).

Könyvkiadás, sajtó, honoráriumok és cenzúra

A könyvkiadás orosz földön hosszú ideig szinte kizárólag egyházi célokat szolgált, részben ezért is a választék minimális maradt eleinte, hogy azután a XVIII. század végétől – a szekularizá-

ció és a felvilágosodás óvatos térhódítása közepette – mind nagyobb teljesítményt mutasson fel. (Kerekítve: a XVI. században összesen százféle kiadvány, a XVII. században ezer, a XVIII. században 12 ezer, míg a XIX. században már 250 ezer féle kiadvány jelent meg.)

A fejlődés a XIX. század második felében vett egyre nagyobb lendületet. 1856–1861 között, tehát hat év alatt összesen közel 11 ezer kiadvány – könyv, broszúra, folyóirat, napilap – látott napvilágot, majd 1877-ben csaknem 5,5 ezer, 1892-ben 9,6 ezer (ebből 7,2 ezer, 75% az orosznyelvű). 1894-ben már 10,6 ezer, 1912-ben pedig 34,6 ezer, így Németország mögött ekkor már második helyet foglalva el a világ országai között. A XX. század első évtizedében a nyomdák száma megközelítette a 2800-at.

A korábbi korszak kiemelkedő kiadója volt *A. F. Szmirdin* (1795–1857), aki 1831 decemberében a fővárosi, szentpétervári híres Nyevszkij sugárúton nyitotta meg elegáns könyvesboltját (egyben „klubot” és könyvtárt) közéleti eseményként, az írók és cenzoraik jelenlétében. A kapitalista korszak nagy kiadói közé tartozik *M. O. Wolf* (1825–1883), *A. Sz. Szuvorin* (1834–1912), utóbbi a nagy sikerű *Nyiva* magazin kiadója (1890 után már 170 ezres heti példányszámmal), a német származású *A. F. Marx* (1838–1904), továbbá *F. F. Pavlenkov* (1839–1900) – akinek a hagyatékából népkönyvtárak sokaságát alapították, amint erre még kitérünk –, végül *I. Sz. Sztinyin* (1851–1934), az ő *Russzkoje Szlovo* című napilapja a háborús években először ért el Oroszországban 1 milliós példányszámot.⁸ Az 1913-ban kiadott könyvek és broszúrák összesített példányszáma 100 millió volt; az egy lakosra valamivel több mint fél példány azt jelzi, hogy a könyvek olvasóközönsége még mindig szűk. (Talán a lakosság 10%-a lehetett könyv-olvasó.)

Az írói tevékenység Nagy Péter idején szekularizálódott: tudós szerzetesek helyett „hivatalnokok” kezdték írni a könyveket. Nagy Katalin korában, a XVIII. század utolsó harmadában a szerzők kétharmada nemes ember, tehát aki birtoka vagy állása jövedelméből élt.⁹ A XIX.

század második felére jelentősen változott a kép, dominánssá a polgári származású (orosz szóval *raznocsinyec*) értelmiségi szerző vált, aki egyre inkább erre a szerzői jövedelmére volt utalva. Az 1850-es évek végétől fokozatosan emelkedtek a honoráriumok; egy folyóiratban lehozott prózai mű esetén egy nyomtatott ív 1859-ben 50, 1871-ben 60–75, 1897-ben már akár 100 rubel honoráriumot biztosított. A kilencvenes évekig azok a szerzők élhettek relatív anyagi biztonságban, akik egyben szerkesztőként is tevékenykedtek: a szatirikus *Szaltikov-Scsedrin* vagy a publicista *N. Mihajlovskij* éves bevétele elérte a 10 ezer rubelt, viszont a „csak” szerzői munkájából élő *Turgenyevé* csupán 4, *Csehové* (már a kilencvenes években) 3,5–4 ezer volt. A kevésbé neveseknek meg kellett elégedniük évi 1500–2000 rubeles bevétellel (egy falusi tanító éves jövedelme 6–700 volt). A kilencvenes évek átlagos ívenkénti 100 rubele 1900 utánra 150–200 rubelre nőtt, ami mögött a példányszámok – főként a napi- és az illusztrált képeslapoké – erős emelkedése figyelhető meg.

A tömeges olvasóközönség megteremtéséhez a „népi” műfajok (kalendáriumok, illusztrált kisterjedelmű filléres kiadványok stb., orosz kifejezéssel *ljubocsnyie* izdanyija, korabeli hazai megnevezéssel: népiratok) térhódítása is hozzájárult. Ezek összesített példányszáma 1910 körül elérte a 10 milliós nagyságrendet (sikeres kalendáriumok akár félmilliós példányszámot is elértek), átlagáruk pedig pár kopek volt, szemben a könyvek néhány rubeles árával.¹⁰ A kettő közti szakadék (minőség kontra ár) áthidalására német mintára a XX. század elejétől számos olcsó könyvsorozat látott napvilágot. A százoldalas, kis formátumú zsebkönyvekért általában csak 10 kopeket kértek (Szuvorin Olcsó könyvtára, V. M. Aptyik Egyetemes könyvtára stb.). Ezek vagy ismeretterjesztő témákat dolgoztak fel (pl. az orosz irodalom kistükre), vagy klaszszikus és igényes kortárs szépirodalmat kínáltak. Aptyik Egyetemes könyvtára (Univerzalnaja bibliotyeka) *Ibsen* darabjaival indult, majd a sorozat adott *Goethét*, *Puskint*, *Jack Londont*, *Maupassant-t*, *Thomas Mann*t. Az 1906-ban

indított sorozat sikerére jellemző, hogy 1912-ben már 12 nyomda ontotta az olvasók által várt újabb köteteket, a vállalkozás pedig részvénytársasággá alakult át, a kapitalizmus minden szabályát követve.¹¹

A cenzúra feladatköre 1838-ban átkerült a művelődési minisztériumtól (Minyiszersztvo narodnogo proszvescsenyija) a belügyhöz. Évtizedekig csak „ideiglenes” szabályok körvonalazták a cenzorok tevékenységét.¹² A belügyben kiadói főigazgatóságot (Glavnoje upravlenyje po gyelem pecsati) hoztak létre, s ezen belül működött a cenzori hivatal vezetése igazgatóságként. A főigazgatóság hivatalos kormányzati napilapként jelentette meg a *Pravityelsztvennij Vesztnyiket* (1869–1917), valamint a falusi népnek szánt *Szelszkij Vesztnyiket*.¹³ A XIX. század utolsó harmadában a cenzúra bel- és külföldi részre tagolódott. Előbbi a belföldi kiadványokat, valamint a nyomdákat, a könyvkereskedéseket és a közönségnek szánt (nyilvános, közművelődési, nép-) könyvtárakat ellenőrizte, utóbbi pedig a kiadványok importjához adott – vagy nem adott – ki engedélyt. Előzetes cenzúra esetén a cenzornak három hónapja volt, ezután változtatásokat javasolt, s ha ezeket a szerző és kiadó átvezette, aláírta a nyomtatható kéziratot, és viselte az esetleges következmények felelősségét. Amely kiadványok esetében nem írtak elő előzetes cenzúrát (azt csak 1905-ben szüntették meg), ott a cenzor az újságokat a nyomtatás befejezésekor, a folyóiratokat és könyveket pedig a terjesztés kezdete előtt 2–3 nappal kapta meg engedélyezés végett. Természetesen ez a rendszer erősítette az öncenzúrát, hisz komoly anyagi érdek fűződött ahhoz, hogy a kinyomtatott mű ne vesszen kárba. Az orosz birodalomban 1860-ban 85, 1914-ben már 141 cenzor működött, közülük legtöbben a két fővárosban, minthogy a kiadványok jelentős hányada ott látott napvilágot. 1914-ben az országban megjelenő közel három-ezer időszak kiadvány egyharmada koncentráldott a két fővárosra, vagyis Szentpétervárra (622) és Moszkvára (323). A napisajtó a cári rendszer utolsó fél évszázadában rohamos fejlődést élt át: 1860-ban 7, 1870-ben 38, 1880-

ban 53, 1891-ben 70, 1990-ben 125, 1913-ban 856 cím jelent meg. Sikertörténet az illusztrált hetilapoké: a hetvenes években még csak 100 ezer előfizetőt vonzottak, a századfordulóra ez a szám már félmillióra emelkedett (és nyilván egy példányt jó páran elolvastak vagy legalább átlapoztak).

A könyvek és a brosúrák terén pontos számokat közöl a Kiadói Főigazgatóság korábbi beszámolója (adatait lásd a 13. jegyzetben). 1882 és 1891 között a cenzúrázott kiadványok száma kerekítve 5200-ról 8500-ra nőtt, ívterjedelemben 42 ezerről (átlag 8 ív) 58 ezerre (közel 7 ív), az összes példány pedig 15 millióról (az átlag közel három ezer) 22 millióra (2,6 ezer) emelkedett. Az orosz statisztika nem választotta szét a kisterjedelmű brosúrákat és a ténylegesen könyvnek minősülő (50 oldalt elérő) kiadványokat: így összefoglalóan az állapítható meg, hogy az átlagos terjedelem és átlagos példányszám – a választék számottevő bővülése mellett – egyaránt szerény mértékben csökkent. *P. N. Miljukov* könyvének adatai szerint a cári Oroszország könyvkiadása 1912-ben jutott el a csúcshoz: ekkor 34,6 ezer kiadvány összesen 133,5 millió példányban látott napvilágot (ez átlag négyezer példány). Ezt követően a számok fokozatosan csökkentek: 1916-ban már csak 18 200 kiadvány jelent meg 109 millió példányban.¹⁴

Ha egy olyan kisebb városban jelentettek meg időszaki kiadványt, ahol nem működött kinevezett cenzor, akkor a kiadványt a kormányzósági apparátus hivatalnokai bírálták el.¹⁵ A cenzorok gyakorta igen leterheltek voltak; a kazanyi cenzornak például a kilencvenes években évente ezer (!) könyvet (1892-ben 1192-öt) kellett átvizsgálnia és minősíteni.

Új média

A mozgókép iránt már feltalálása után orosz földön is rögtön óriási érdeklődés nyilvánult meg, s már 1896-tól megjelentek az első vetítő gépek a nagyvárosokban. 1914-ben 1500 mozi működött, ezek összesen 106 millió (!) nézőt vonzottak. A könnyű befogadást kínáló új média

másfél évtized alatt tömeges fogyasztóra talált a jószerével még szinte írástudatlan közegben, létrehozva az első nagy vetélytársat az olvasás számára.

Könyvtárügy, közkönyvtárak

Kezdetek: a nyilvános könyvtárak megjelenése

A nyilvános könyvtár típusa – néhány fontos korábbi alapítást (Tudományos Akadémia Könyvtára Szentpéterváron stb.) leszámítva – Nagy Katalin idején jelent meg Oroszországban, nyilván nem függetlenül az európai, közelebbről a német ajkú világban észlelt tendenciáktól. (Mint sok-sok cári feleség, Katalin is német hercegkisasszonynak született.) Mária Terézia és II. József 1774-ben jelölt ki minden örökös tartományban egy-egy nyilvános könyvtárat. (Erre válaszul – minthogy Magyarország nem tartozott ezek közé – hozta létre *Klimo György* pécsi püspök nevezetes *bibliotheca publicáját*.¹⁶)

A novgorodi kormányzó konkrét javaslatot tett le az uralkodónő asztalára, megjelölve a minden kormányzóságban létrehozandó nyilvános könyvtár felállításához szükséges támogatás összegét is. Katalin ezt támogatta, így az első ilyen intézmények megteremtése a helyi szándékok függvénye lett (Tula 1778, Irkutszk 1782, Kaluga 1793 stb.). Több eredményt ígértek a már I. Sándor reformer évtizedében (1804) kibocsátott rendeletek: az új egyetemi működési szabályzatok, a könyvkiadók alapításának és a külföldi könyvek behozatalának a megkönnyítése. Érdekes pillanat, amikor 1803-ban Új-Arhangelszkben – az akkor még Oroszországhoz tartozó Alaszkában – hoztak létre magánkezdemenyezésből nyilvános könyvtárat.

Természetesen a kor mindvégig legfontosabb nyilvános könyvtára a szentpétervári Császári Nyilvános Könyvtár (*Imperatorszkaja publicsnaja biblioteka*) volt, amelynek impozáns épülete 1814-ben készült el. Ez a későbbi közneven a „Publicska”: a szovjet időkben Szaltikov-

Scsedrin, mai nevén Orosz Nemzeti Könyvtár (*Roszsijszkaja nacionalnaja bibliotjeka*), mely 1810-től kapott két sor kötelespéldányt minden oroszországi nyomtatványból. Alapítása (1795) Nagy Katalin nevéhez és a lengyel arisztokrata Załuski-fivérek (mindketten püspökök) Európa szerte nevezetes 200 000 kötetes, 1747 óta nyilvános varsói könyvtárának (*Bibliotheca Zalusciana*) a megszerzéséhez és Lengyelország felosztásához kötődik. (Magyarán hadizsákmányként szállították Varsóból Szentpétervárra.) A „Publicska” a cárra személye körüli miniszter irányítása alatt állt, egyébként a cári család használatára külön udvari könyvtárat tartottak fenn. A XIX. század második feléhez számos fontos országos könyvtár létrejött (történettudományi, pedagógiai stb.). Oroszországban is sok kereskedelmi (előfizetési, tagdíjat kívánó) kölcsönkönyvtár működött. Fontosak voltak továbbá az egyetemek (Kazany 1804 – itt volt könyvtárigazgató 1825–1837 között, majd rektor a nagy matematikus, *Lobacsevszkij*; Moszkva 1813 – a tűzvész után újjáépítve; Szentpétervár 1823, Kijev 1834, Műszaki Egyetem 1842), továbbá a gimnáziumok és a hadsereg (valamint a hadiflotta) vezetésének a könyvtárai is. A későbbiekben az értelmiség tudományos könyvellátását segítették a kormányzósági székhelyeken létrejött levéltári tudományos bizottságok könyvtárai is.¹⁷ A legfontosabb teológiai könyvtár a troice-szergijevi (zagorszki) kolostorban működő Moszkvai Teológiai Akadémia könyvtára volt, amely fokozatosan számos ősi kolostori könyvtár kincseit is átvette. (A könyvtárat 1919-ben az új hatalom a Rumjancev Múzeumhoz, illetve új nevén a Lenin Könyvtárhoz csatolta, majd a harmincas évek közepén a közel fél millió kötetet Moszkvába szállították.) Az első átfogó könyvtárfejlesztési tervet *N. Sz. Mordvinov* (1754–1845), a kor egyik legműveltebb orosz közéleti alakja¹⁸ 1810-ben tette le I. Sándor asztalára, városi nyilvános könyvtárak létrehozását javasolva. Mint annyi más, ez is a fiók mélyére került. Mordvinov kormányzóként 1830-ban a belügyminiszterhez folyamodott analóg javaslattal: 5–6 év alatt köz-

ponti kormányzati pénzből létesítsenek mind az 50 kormányzóságban nyilvános könyvtárat (*publicsnaja bibliotjeka*), valamint támogassák a könyvkiadás és -kereskedés meghonosítását. Mordvinov törekvéseiben hasonlítható fiatalabb kortársához, a szintén anglomán Széchenyi Istvánhoz. A javaslat szinte szó szerint visszaköszön a belügyminisztériumi körlevélben, amely 1830. július 5-én lett szétküldve az összes kormányzóságba: ám a Mordvinov javasolta kormányzati szerepvállalás ezzel be is fejeződött, mert a körlevél a helyi kormányzót és a nemesi vezetőket kérte fel a gondolat anyagi és erkölcsi támogatására.

A következő másfél évtizedben összesen 27 kormányzósági (és ezen felül tucatnyi megyei) könyvtárat létesítettek, s ezekben összesen 77 ezer kötet könyv kapott helyet (átlag közel 3 ezer kötet, miközben a szélső értékek: 1100 és 11 ezer). Az eredeti tervvel ellentétben fizetett könyvtárost csak kevés helyen alkalmaztak, hogy az önkéntes felajánlásokat inkább könyvek és időszaki kiadványok vásárlására fordítsák. Egy 1840-es elemzés az akkor működő 26 könyvtár 66 ezer kötetének tartalmi összetételéről tájékoztat (kerekített számok): szépirodalom és irodalomtörténet – 35%, időszaki kiadványok – 24%, történelmi, földrajzi művek és útleírások – 20%, orvosi, műszaki, mezőgazdasági és természettudományi könyvek – 12%, vallás, illetve jogtudomány – 3–3%, filozófia – 2%. Az olvasók a kölcsönzésért fizettek, ezt többnyire csak a birtokos vagy hivatali nemesek, katonatisztek, esetleg kereskedők és lelkészek vállalhatták. A helybeni használat viszont ingyenes volt, egyes helyeken még a katalógust is használhatták az érdeklődők. Az egy könyvtárban évente megforduló olvasók száma elég szerény volt: leggyakrabban pár tucatról tanúskodnak a számok. Az éves látogatói szám néhány kiemelt könyvtárban érte el a 2–3 ezret (Odessza 3 ezer, Tambov 2 ezer, e körben már a kispolgárság képviselői is megjelentek). A negyvenes években érték el néhány könyvtárban az évi 2–3 ezer kölcsönzés szerény nagyságrendjét. A 48-as európai forradalmak ellenhatásaként a hatalom szigorította e

könyvtárak cenzori és rendőri felügyeletét (sok meg is szűnt), s a helyzet csak I. Miklós halála után kezdett javulni. Összefoglalva mégis megállapítható, hogy a közösségi (nem magán) „könyvtár” fogalma ezekben az évtizedekben reális jelenséggé vált, jóllehet még inkább csak a szűkebb társadalmi-szellemi elit körében.

A zemsztvo és a helyi közkönyvtárak születésének előzményei

Már I. Sándor reformkorszakának bizalmasa, *M. M. Szperanszkij* készített olyan tervezetet, amely az orosz birodalom államszervezetét némileg demokratikusabbá tette volna (városi és kormányzósági önkormányzati testületek, végül országos parlament). Csak évtizedekkel később kezdtek hozzá az átalakításokhoz, így az 1864-es közigazgatási reformtörvény lehetővé tette a – korlátozott jog- és hatáskörű – falusi-városi és járási, majd később a kormányzósági hivatalok és testületek (zemsztvo és дума) felállítását. A kormányzósági dumába a helyi és járási zemsztvók választottak képviselőket. Természetesen a vagyoni előny dominált: az első években a helyi zemsztvókban a nemesek aránya 42%, míg a kormányzósági szinten már 74% volt. Ezzel szemben a parasztok aránya a két szinten: 10,5, illetve 4%. Az országos parlament, a Дума viszont csak az első forradalom idején, 1906-ban születhetett meg, Szperanszkij után csaknem száz évvel. Minthogy a zemsztvo érdemi politikai szerepet nem kapott (hatásköre: utak, egészségügy stb.), előtérbe került működésükben a közoktatás és az iskolán kívüli népművelés, az elemi szintű írás-olvasás elterjesztése.

Az 1860-as évekig az ortodox egyház lelkesei szerveztek elemi iskolákat vagy legalább vasárnapi iskolát, most a zemsztvo képében komoly vetélytársuk jelent meg. A zemsztvók 1875-ig 10 ezer iskolát nyitottak, ezekben (többnyire) 150–300 kötetes könyvtár is helyet kapott. Felettük pedig, támogatást nyújtandó, több országos művelődéspártoló társaság (Pétervári Pedagógiai Társaság, egy másik a Mordvinovék Szabad Közgazdasági Társasága

– Volnoje ekonomiceszkoje obszcsesztvo – keretében 1861-től működő alfabetizációs bizottság, Komitet gramotnosztyi) jött létre. 1880-ban egy szakértő kiszámolta, hogy a teljes országos lefedéshez nem néhány tízezer, hanem több százezer iskolára lenne szükség.

A helyi oktatáspolitikai természetes következményeként a zemsztvók az általános műveltség megszerzéséhez és fejlesztéséhez szükséges olvasáskultúrával is foglalkozni kezdtek. Az 1865-ben megjelent sajtótörvény a belügyminisztérium (illetve a kormányzó) engedélyéhez kötötte új könyvtárak létrehozását (tipikus „húzd meg, ereszd meg”, adok, fékezek szituáció). Az 1884-es cenzúra-szabályzat mellékletében helyet kapott a nyilvános könyvtárak „ideiglenes” szabályzata (Pravila o publicnih bibliotekah). Ez a szabályzat az első orosz forradalom éveit leszámítva egészen 1917-ig érvényben maradt, melynek értelmében a belügyminisztérium felhatalmazást kapott olyan jegyzékek kibocsátására, amelyek kötelezően megszabták, milyen kiadvány kerülhet a népkönyvtárakba.

Eleinte a zemsztvók csupán helyi olvasókört szervezhettek (1872), majd a kormányzat 1876-tól engedélyezte a kormányzósági székhelyeken is. A kötelező országos jegyzékek a könyvkiadás-könyvkereskedelem szintjén már cenzúrázott, tehát engedélyezett választéknak csupán 3–4%-át tartalmazták, a könyvtárak csak e szűkített választékból meríthettek. Kihagyták az olyan nagy kortárs-írókat is, mint *Csehov*, *Dosztojevszkij*, *Korolenko*, *Leszkov*, *Nyekraszov*, *Szaltikov-Scsedrin*, tehát a könyvtárak és olvasókörok az állami ideológia eszközeivé degradálódtak a kormánypolitika kezében.

Az orosz közkönyvtárak első negyedszázada (1880–1905)

1883-ban országos tanítói konferenciát szerveztek a zemsztvók, ahol kimondták, „a népiskolák csak akkor fognak jól szervezeten és szilárdan működni, ha mindenütt népkönyvtárakra támaszkodhatnak”, és „az iskolai könyvtár köteles az olvasói ízlést nevelni és bővíteni”.¹⁹ A fent em-

lített 1884-es „ideiglenes” szabályzat alapján a belügyminiszter többször adott ki további korlátozásokat életbe léptető körleveleket (a tanuló ifjúság nem látogathat térítéses könyvtárakat, az iskolai könyvtárak állományában sem lehet olyan kiadvány, amely a közművelődési és népkönyvtárak tiltó listáin szerepel stb.). 1892-ben a belügyminisztérium az időszaki kiadványokra is korlátozó jegyzéket bocsátott ki.

A kormányzati pénzügyi támogatás – amely hiányzott a zemsztvók által létesített népkönyvtárak esetében – inkább egyházi fenntartású iskolai és népkönyvtárak létesítését erőltette, ismét a nagyobb megbízhatóság jegyében. Az egyház-községi iskolai könyvtárak korábbi 12 ezres száma a kilencvenes évek elejére így módon elérte a 27 ezres nagyságrendet, vagyis szerencsésebb körzetekben eljutott fokozatosan a falu népéhez. Már csak azért is, mert ebben az időszakban a zemsztvók és más civil szervezetek közösségi célú könyvtárai még inkább városi intézményként ismertek: a nyolcvanas évek közepén az európai Oroszországban számuk mindössze 421, a mai ukrán és fehérorosz területek könyvtáraival együtt sem érte el az ötszázat. Ezen belül a főbb típusok:

- a kereskedelmi kölcsönkönyvtárak és olvasókabinetek (biblioteka dlja cstenyija); ezekben a kölcsönzés csak viszonylag magas térítés mellett volt igénybe vehető,
- a különböző szakmák, értelmiségi csoportok (orvosok, jogászok) társaságainak vagy klubjainak könyvtárai,
- a magas beiratkozási díjat, kölcsönzés esetén ezen felül bizonyos térítést megkívánó, de elvben mindenki számára hozzáférhető városi közművelődési könyvtárak (ezeket nevezték obszsesztvennaja bibliotekanak),
- s végül a legifjabb típus, a kölcsönzést is ingyenesen nyújtó népkönyvtárak (narodnaja biblioteka).

A közművelődési könyvtárak közül egyesek már figyelemreméltó szintet értek el, a jobbakkal akár 30–80 ezres állományukkal több ezer beiratkozott olvasót, több tízezer látogatót vonzottak

(1892-ben Odessza: 70 ezres állomány, 4500 olvasó, 47 ezer látogató, Harkov: 30 ezres állomány, kétezer olvasó, 25 ezer látogató stb.).

A zemsztvók által létrehozott ingyenes népkönyvtárak és olvasótermek száma a kilencvenes évek elején háromezerre tehető. Döntő többségük iskolákhoz kapcsolódott, s tipikusan heti egy-két alkalommal lehetett kölcsönzésért felkeresni. Állományuk általában ezer körüli, a nagyobbaké másfél ezer kötet, használatuk ennek megfelelően igény szerény. Néhány városi népkönyvtár számít kivételnek: az első harkovi népkönyvtárnak 3,5 ezer beiratkozott olvasója egy év alatt 29 ezer látogatást tett és 41 ezer kötetet kölcsönzött, az odesszai népkönyvtár hasonló adatai: 7,5 ezer olvasó, 67 ezer látogató, 88 ezer kölcsönzés. Ezek fölé emelkedett az 1885-ben alapított moszkvai, Turgenyev író nevét viselő könyvtár (Biblioteka-csitalnja im. I. Sz. Turgenyeva, mely ma újra e néven működik), mely évi 80 ezer látogatást és 100 ezer kölcsönzést regisztrált.

A Szabad Közgazdasági Társaság 1894–1895-ben elemzést készítettett különböző kormányzóságok öt megyéjének adataiból az ottani iskolai és népkönyvtárakban kölcsönzött csaknem 370 ezer mű tartalmi összetételéről. Az eredmények szerint a szépirodalom 47%-kal részesedett, ezt követte a vallási és erkölcsnemesítő tematika 31%-kal, a történelemre 15, az összes természettudományi és a mezőgazdasági irodalomra 7% érdeklődés jutott.

Az orosz közkönyvtárak rövid fénykora (1905–1916)

Az első orosz forradalom nyomására a kormányzat engedményekre kényszerült szinte minden téren. Nem volt kivétel a cenzúra sem, ami közvetlenül érintette a könyvtárak működési feltételeit. Már 1904 végén, 1905 elején több kormányzóságból kérelemmel fordulnak a központhoz az 1890-es cenzúra-szabályok enyhítése végett. 1905 nyarán az Orosz Bibliológiai Társaság feljegyzésben összegezte a könyvtárak változtatási igényeit, s ezt az iratot küldték szét – támogatást várva – a kormányzósági zemsztvókhoz.²⁰

Eredményt akkor értek el, mikor az általános sztrájk közeledtével a kormányzat meghátrált, s 1905. december 2-án eltörölte az 1890-es cenzurális korlátozásokat. Ezt megelőzte az 1905. október 17-i cári manifesztum, amely a politikai és szabadságjogok részleges érvényesülésének nyitott utat. A következő könnyítés 1906 februárjára datálódik, amikor az iskolákban működő népkönyvtárak számára oly terhes kötelező (az 1884-es és a későbbi) jegyzékeket is annulálták, így végre szabadabban gyarapíthattak olyan könyveket, amelyek iránt tényleges igény mutatkozott. (S nem utolsósorban kaphatók is voltak a korábbi kötelező jegyzékek számos tételével ellentétben.) A forradalmi apállyal a kormányzat és a kormányzók új erőre kaptak korábbi egyeduralkodó törekvéseik érvényesítéséhez. (Például bekérték az olvasói nyilvántartásokat annak vizsgálata céljából, hogy megbízható-e az olvasó-alattvalók olvasmányaik tükrében.)

A birodalom egyik legműveltebbnek számító kormányzóságában, a harkoviban a teljes népességből a helyi zemsztvók által fenntartott könyvtárakat 1908-ban a lakosság 2,9, öt évvel később 3,55%-a használta. (Az arány a kevésbé tehető és főleg kevésbé igénykő kormányzóságokban ennek csupán tizede lehetett.)

A birodalom egészét tekintve a zemsztvókhoz kötődő köz- vagy népkönyvtárak száma 1912-ben 19 ezerre, 1916-ra már 24 ezerre növekedett. Mintegy négyötödük változatlanul a helyi elemi iskolához kapcsolódott, s kínálatuk meglehetősen szegényes volt (átlag 300 kötet). A moszkvai kormányzóság főbb adatai: 634 könyvtár, ezen belül 534 egyben gyermekkönyvtár (nyilván iskolában működtek), 6 térítéses könyvtár, 18 gyári, 28 az antialkoholista szervezet keretében. (Összesen 29 könyvtárban volt olvasóterem.)

A kereskedelmi célzatú (többnyire könyvesboltokhoz kapcsolódó, tehát városokban működő) könyvtárak száma kétezerre tehető az első világháború idején (ebből 59 Moszkvában, 45 Szentpéterváron).

Számos kormányzóságban alapos statisztikai jelentéseket bocsátottak ki a könyvtárak helyzetéről, helyi tanfolyamokat szerveztek a könyvtárosok képzésére. A zemsztvók az 1917. februári polgári forradalom után a következő évre igen jelentős pénzügyi eszközöket terveztek a könyvtárak, a lassan már formálódó járási-megyei könyvtárhálózatok (letéti rendszer stb.) fejlesztésére, azonban ezt az önkormányzati rendszert az októberi hatalomátvétel után a bolsevikok egy tollvonással felszámolták.

A Szent Szinódus, a legfelső egyházügyi hatóság mellett működő oktatási tanács gondoskodott arról, hogy 1909 és 1914 között az egyházi iskolai és népkönyvtárakba összesen 15,5 millió tankönyv és más, nem tananyagnak minősülő olvasmány jusson. Jelentősége az olvasáskultúra terjedése szempontjából felbecsülhetetlen, ám hosszabb távon bumeráng-effektussal fenyegetett. Az egyházi iskolai vagy közkönyvtárak száma a csúcson, 1916-ban már meghaladta a 33 ezret.

Összességében 1914-ben az Orosz Birodalom területén 76 ezer könyvtár működött, ezek állománya elérte a 46 millió kötetet (átlag 600 kötet). A 76 ezernek csaknem négyötöde iskolai könyvtár. (E halmaz összegzett állományáról nem találtunk adatot.)

Regionális történetek a vidéki könyvkultúráról, közkönyvtárakról

Egy olyan hatalmas területű és népességű birodalomban, ahol a két főváros alapvetően különbözött (170 millióból különben is 3 millió lakost jelentett, mindössze 2%-ot) a végül mintegy 90 kormányzóságra tagolódó, s igen gyakran tényleg Isten háta mögötti (ritkán lakott, úttalan stb.) vidéktől, érdemes felvillantani pár képet a vidéki közkönyvtárak megszületéséről és kezdeti eredményeiről.*

* E sorok szerzője még száz évvel később is azt tapasztalta, hogy a fővárost elhagyva, tehát Moszkvától csupán 30–50 kilométerre, valami egész más világ kezdődik, a „földrajzi” út egyben „időutazásnak” is beillt. Egy orosz a fővárostól 150–200 kilométerre még „Moszkva-környékről” beszél, s tegyük ezt át hazai viszonylatra: Debrecen, Szeged vagy Pécs mint Budapest „környéke”? Ott a távolság úgy 800–1000 kilométernél kezdődik, s lehet ennek többszörösét is átélni.

Szibéria a XIX. században épp csak elindult a modernizáció útján; sokak számára még mindig a száműzetés és kényszermunka fogalmát idézte fel. A reformok évtizedében a meginduló vasútépítkezések új lehetőségeket és igényeket ébresztettek, de ez inkább csak a 80-as évekre vált valósággá: addig a könyvek is ló vontatta eszközökön (postakocsi stb.) érték el a távoli városokat (Tyumeny, Irkutszk), gyakran 20–25 nap alatt, de ez a közlekedésre alkalmatlanabb évszakban akár 1–4 hónapig is eltartott. Szemfüles kereskedők a hatvanas évek derekától már tartottak vegyesboltjukban néhány könyvet is.²¹ Kifejezetten csak könyvvel foglalkozó boltok a nyolcvanas évektől jelentek meg szibériai városokban (1885: Krasznajarszk, 1886: Tobolszk), a kilencvenes évektől pedig már nagykereskedői lerakatok, raktárak is szerveződtek (főként a népies kiadványok köréből). Ennek ellenére igen ritka tünemény a családi könyvanyag. Egy hivatalos felmérés a századfordulón egy járás 1262 házából 378-ban talált könyvet (összesen csupán 1441 példányt, tehát még négy könyv sem jutott egy könyvet birtokló családra).

Az *Észak-Kaukázus* Puskin és Lermontov óta kissé ismerős lehet számunkra is. A sztavropoli kormányzóság – innen származott Gorbacsov – névadó székhelye a XIX. század közepén 14 ezer lakost számlált, amikor 1852-ben megnyitották az első fizetős nyilvános könyvtárat.²² A könyvtárat egy hivatali épületben rendezték be, s megnyitáskor közel 500 vásárolt és 65 ajándékozott kötetet számlált (fővárosi könyvkereskedőtől vártak még 240 kötetet). A szabályzat szerint egy állami alkalmazott évi jövedelmének 1%-át, míg egy magánszemély 7 ezüst rubelt volt köteles áldozni a szolgáltatásért. Közel 30 évig működött így a könyvtár, mígnem 1880-ban városi fenntartásba került, és gyarapítása közpénzből folytatódott. (A városi дума 700, a statisztikai hivatal 200 stb. rubelt adott e célra.) Századvégi adatok szerint leginkább szépirodalmat vettek ki az olvasók (közel 8 ezer kötet), ezt követték az időszaki kiadványok (5500), de igényeltek gyermekirodalmat is (1100). A gyűjtemény elég jó választékot kínált a XIX. század neves orosz

és nyugat-európai íróinak műveiből. Már a 80-as évek elejétől közel 50 folyóiratot és újságot járattak. Az olvasók negyedét a diákok tették ki, mögöttük magasabb arányban voltak jelen a hivatalnokok (23), pedagógusok (17), katonák (14), illetve a kereskedők és orvosok (5–5%). A század legvégén szinte gomba módra nyitottak meg számos további könyvtárat az érdeklődő közönségnek, most már nemcsak a székhelyen, hanem kisebb településeken is, sőt faluhelyen is megjelentek a könyvtárak (1897-ben 11, a következő két évben pedig 5 és 13 kis (ujezd) népkönyvtár megnyitására került sor).

A szaratovi kormányzóság egyik megyéjének (ujezd) székhelye volt a Volga partján *Caricin*, a későbbi hatalmas iparváros Sztálingrád, mai nevén Volgográd. A városi közművelődési könyvtár 1896-ban létesült a helyi tűzoltóság épületében.²³ Berendezését segítette nagylelkű mecénásként egy helyi kereskedő, *V. Lapsin*. Az olvasók havi 15 kopejkát (tehát éves szinten kb. 2 rubelt) fizettek, ha kölcsönözni kívántak. A gyűjtemény 1917-ben elérte a 9 ezres határt. 1900-ban a járási zemszvo kidolgozta a falusi népkönyvtárak telepítésének tervét. Anyagi háttérként kínálkozott a nagylelkű kiadó, *F. Pavlenkov* hagyatékából igényelhető támogatás. (Az első évben ez könyvtáranként 100–100 rubel volt; ez a „startfinanszírozás” 3 évig tartott, majd ezt követően évi 25–25 rubelt lehetett igényelni.) 1912-re a megyében ilyen módon 38 ingyenes népkönyvtárat sikerült telepíteni; döntő többségük a helyi iskolában kapott helyet.

A birodalom észak-nyugati táján, a mai Karéliában terült el a XIX. század végén az *olonyeci kormányzóság*, ahol a falusi könyvtárak létrehozása a kilencvenes években kezdődött.²⁴ Komolyabb eredményt azonban csak 1908-tól ért el a szervezés – főként pénz hiányában –, mikor már a kormányzósági дума és a megyei zemszvtvók is napirendre tűzték a kérdést. A tervezés folyamán úgy számoltak, hogy egy-egy könyvtár ellátási körzete 9–15 verszta (egy verszta kb. 1,1 km) távolságra terjedjen ki. Igyekeztek minden ismeretágot átfogó gyűjteményeket telepíteni („gimnázium könyvek által” volt a jelszó), s egy-egy

könyvtár mérete elérte a kétezer kötetet, s egy könyvtárra – 1914 elején már 62 működött – átlag 255 olvasó jutott. E komolyabb – úgymond, területi – hatókörű könyvtárakat egészítették ki a minden elemi iskolában meglévő iskolai népkönyvtárak (átlag 400 cím) és az egyházi iskolák még szerényebb (átlag 240 kötetes) állományai. A legalsó szint a „táska-könyvtárnak” becézett megoldás volt, amikor 5–6 kötetet forgattak a nagyon ritkán lakott területeken az iskolák volt tanulóinak körében olvasói kedvüket fenntartandó. A könyvtárak használatáról sokféle adat maradt fenn, talán a legérdekesebb az, hogy ahol olvasóterem is működött, a látogatók közel negyede nem helyi, hanem 5–15 kilométerre élő lakos volt. Feltűnő viszont, hogy egy jól dokumentált megyei könyvtár adatai szerint olvasóik közt egyetlen 40 év feletti sem volt. A kölcsönzött anyagnak mindenütt legalább fele szépirodalom, s 10–12%-ot ért el a történelem, földrajz (útleírás), természetrajz. Az eredmények annak is tulajdoníthatók, hogy a falusi könyvtár vezetője tipikusan a tanító volt, aki egyrészt ismert mindenkit, másrészt évi fizetés-kiegészítést is kapott plusz munkájáért (1913-ban 360 rubelt), vagyis eredményesen ösztönözték jó munkára. A mai *Komi Köztársaság* – nyelvrokonaink vidéke – a cári birodalom európai részének északeleti sarkában terül el; akkoriban a vologdai és arhangelszki kormányzóság három megyéjét alkotta a maga 170 ezer lakosával, közülük 96% paraszti sorban élt mindössze 16%-os írástudással. Halászat, vadászat, fakitermelés, prémfeldolgozás volt a leggyakoribb foglalkozás. Népkönyvtár alapításának szándéka a nyolcvanas években merült fel, de a realizálásra csak 1894–95-ben került sor.²⁵ Ebben nagy szerepe volt a fővárosi írás-olvasást támogató bizottságnak (Petyerburgszkij komityet gramotnosztyi), amely szakmai oldalról segített a helyi zemsztvóknak a könyvtáralapítás terén. Az Uszty-Sziszoli megyei zemsztvo könyvtáraként 150 rubel támogatást szavazott meg, így 1897-ben három, majd a következő évben még négy népkönyvtár jöhetett létre. A vologdai kormányzóságban működő Segítség (*Pomocs*)

társaság – száműzöttek helyi szervezete – is segítette e munkát, egyebek mellett szerény (tízoldalas) segédletet készítettek 1903-ban „ingyenes népkönyvtárak felállítása és működtetése” tárgyában. 1901-ben jelent még Szentpéterváron a néhai F. F. Pavlenkov kiadó örökségét felhasználó alapítvány jegyzéke ingyenes népkönyvtárak támogatására, nyolc témában, melyek közül a leggazdagabb a szépirodalmi volt a maga 128 címével (Puskin, Lermontov, Gogol 10–14 kötetes kiadásai egy-egy címnek számítottak). A történelmi rész 60 címet kínált, köztük Kljucsevszkij orosz történelmi szintézisét. A vallási-hitbuzgalmi tematika (34 cím) jeles szentek élete mellett az orosz egyház múltjában kiemelkedő szerephez jutott kolostorok (a kijevi Lavra, az általunk a szovjet időkben zagorszkinak ismert, voltaképp Troice-Szergijevi Lavra) illusztrált bemutatását is nyújtotta. 1902-ben a vologdai kormányzóság már 257 kis népkönyvtárat működtetett. A pavlenkovi lehetőségből azonban csak szerény mértékben meríthettek, mert a kötelezőnek szánt minisztériumi gyarapítási (magyarán: tiltó) jegyzékek igen megnehezítették az érdemi gyűjteményépítést, illetve ezek miatt gyakran kerültek a könyvtárakba senkit nem érdeklő kiadványok. A jarenszki megye területén csak 1908-ban került sor népkönyvtárak megnyitására. A 39 könyvtár összegzett állománya 4100 kötet volt (egyre mintegy 100 kötet jutott). A zemsztvók viszonylagos szegénysége is akadályozta a fejlődést, ezért az 1911-es könyvtári konferencián a terület képviselője azt javasolta, hogy az ingyenes népkönyvtárak költségeinek felét az állam vállalja magára. Erre nem került sor, viszont a háború kezdete tovább rontotta az esélyeket; itt a könyvtári munkát is végző tanító csak évi 12 rubel pótlékot kapott.

1914 nyarán a háború hatására a cár a főváros német nevét (Sankt-Peterburg) oroszosította *Petrográdra*. Itt még arról a szándékról számolunk be, hogy 1914–1915-ben egységes városi rendszer tervezetét dolgozták ki.²⁶ Az 1911-es könyvtári kongresszus állásfoglalása nyomán a városi és területi zemsztvók hatáskörébe tartozó könyvtárak egységes fejlesztése is napirendre

került; megvalósítása három kormányzóságban sikerült (Jaroszlav, Perm, Olonec), a nagyvárosokban, így Szentpétervárt is csak a tervezetig jutottak el, pedig a kongresszus ajánlásai nevesítették a két fővárost. Az 1911-es országos szakmai kongresszust még ugyanebben az évben követte a zemsztvo-intézmények országos népművelési kongresszusa, ahol szintén megfogalmazták a kormányzósági és megyei könyvtári hálózatok létrehozásának fontosságát. (A hálózatok hármass lényege: a központi könyvtár a hálózat csúcshintézménye, ennek feladata a többiek egységes fejlesztése, végül speciális gyermekkönyvtárak kialakítása minél több helyen kívánatos.) Petrográdban hozzáláttak a munkának, számos elképzelés és tervezet született (az utolsó 1915 szeptemberében), ám a háborús viszonyok, majd az 1917. februári forradalom elsodorta ezeket. Mégis tanulságos felidézni a szándékokat. A szentpétervári tervezet egyértelműen csak a zemsztvók által fenntartott közkönyvtárakra tért ki, tehát nem foglalkozott más közhasznú (térítési stb.) könyvtárakkal. A vezetés szándéka eredetileg az volt, hogy a császári „Publicska” megnyitásának 100-ik évfordulójára, tehát 1914-re sikerüljön megvalósítani a célkitűzéseket. Ennek jegyében a zemsztvo közgyűlésén 1914 januárjában a közoktatási bizottság vezetője azt javasolta, hogy mindenekelőtt hozzanak létre központi könyvtárat, mert leginkább az hiányzik a modern hálózathoz. Ám a következő ülésen már – jócskán bővítve a témát – az egész iskolán kívüli népművelés tervezésének szándéka fogalmazódott meg. Nyáron mégis úgy döntöttek, az egyik piactéren álló kereskedelmi épület legyen a leendő központi könyvtár bázisa, s áldozzanak ezer rubelt a leendő állomány megvásárlására. Decemberben javaslat érkezett, vegye meg a város 25 ezer rubelért egy 1830 óta gyarapodó (térítés mellett használható) könyvtár állományát. A sok tervezet ellenére – vagy épp ezért – a központi könyvtár kérdésében igazi megoldás nem született. A kerületi szintű hálózatszervezés ennél sikeresebbnek bizonyult. Tizenkét kerületből tízben működött városi fenntartású népkönyvtár, ezekből szerveződtek a kerületi ellátás

egységei. Minthogy 1913-ban a könyvtárlátogatók (helyben olvasók) háromnegyede kiskorú, magyarul gyermek volt, mindenki különösen fontosnak tartotta a speciális gyermekkönyvtár létrehozását. Az egyes könyvtárak állománya és látogatottsága igen eltérő nagyságrendet képviselt: előbbi vonatkozásban minimum 740, maximum 16 ezer, míg utóbbinál az évi 4 és 27 ezer volt a két szélső érték. A főváros lakossága ekkor 1,6 millió, az írni-olvasni tudók száma 920 ezer (ennek 60%-a férfi), ezért úgy számoltak, hogy egy kerületi könyvtárra – az olvasni tudók 33%-át feltételezve lehetséges könyvtárhasználóként – legkevesebb 23 ezer ember jut. A városi összesített állomány 119 ezer kötet lévén, egy kerületre mintegy 6700 kötet juthat (ha ebből egy kisebb hányad a gyermekkönyvtárba kerül, akkor marad 6 ezer kötet, amit célszerű 9 ezerre felvinni). Részletesen kidolgozták a leendő központi könyvtár működésének részleteit is (pl. szerveződjön általános, tájékoztató-bibliográfiai, fölőspéldány-, pedagógiai osztály, hírlap- és folyóíratár stb.). Ekkor úgy gondolták, hogy jól működő kerületi hálózat birtokában a központnak nem kell kölcsönzési funkciót ellátnia. Ez tipikus német minta volt: a központi könyvtár egyfajta tudományos Stadtbibliothek (lásd például a Wiener Stadtbibliothekot), mely önálló tudományos könyvtár, ráadásul nem kapcsolódik a közkönyvtári hálózathoz.

Olvasók és olvasmányaik

A népies kiadványok (népiratok) közönsége

Az illusztrált népies vagy ponyvakiadványok (szentek élete, lovagkori történetek, kalandregények, mesék stb.) a 60-as évektől érték el a falusi olvasókat. 1860-ban *A Köz Hasznára* (Obszsesztvennaja polza) névvel egyesületet hoztak létre, amely a következő években nagy számban adott ki olcsó, ám hasznosnak ítélt ismereteket tartalmazó, könnyen érthető stílusban íródott könyvecskéket. Az első három évben

mintegy 80 kiadvány jelent meg közel 200 ezer példányban.²⁷ A „művek” többnyire korábbi, magas színvonalú sikeres könyvek egyszerűsített változatát jelentették; ezt a kissé „lebutító” műveletet egyes „irodalmárok” végezték. A kiadók meg nem egyszer a paraszti rétegekből kiemelkedett vállalkozók voltak (maga Szityin is), akik jól értették, mi fog fogyni a megcélzott olvasói körben. Első kiadás szinte bármiből születhetett, aztán a sikeresek lettek sokszor újra és újra kiadva, ahogy a készlet fogyatkozott. Egyes népies kiadványok a városi szegénységnek szóltak, a fő piac mégis a falu népe volt. Három módon jutott el hozzájuk a termés. Elsőnek a vásárokat kell emlegetni („ponyva”), hisz a nép ott remélte, hogy szükségleteit jutányosan ki tudja elégíteni egy idő után már olvasnivaló terén is. Híres vásárokon akár több tízezer példány is gazdára talált.²⁸ A második csatornát a több tízezer ügynök alkotta, akik időről-időre „megszálltak” egy-egy falut. A harmadik út a városban munkát vállaló családtag volt, aki ritka hazamenetelekor igyekezett ilyen ajándékot is magával vinni. A népies kiadványok űrt töltöttek be olcsóságuknak köszönhetően, ugyanis e kispénzü réteg nem vállalhatta volna a hagyományos könyv vásárlását annak drágasága miatt. Nehéz országos összegző adatokat megadni, az azonban igazolható, hogy a 90-es évek közepére a példányszám birodalmi szinten elérte a 10–15 milliót. Olvasóik számát pedig a kutatók 5–7 millióra becsülik. A Moszkvai Írás-olvasást Támogató Bizottság adatai szerint tematikailag a kiadványok három csoportra tagolhatók: vallási-hitbuzgalmi művek (a választék bő harmada), szépirodalom (több mint fele) és végül egyéb (daloskönyvek, álmefejtések, levélminták stb.). Az 5–7 millióra becsült olvasóközönség természetesen már valamennyi iskolát végzett, s elindult a hagyományos, évezredes szóbeli falusi kultúrából való kiemelkedés útján.

A napilapok olvasói

Számos érdekességet ígér a népszerű fővárosi napilapok közönségének vizsgálata.²⁹ A

Birzsevie Vedomosztyi (Tőzsdei Hírek, 1880–1917) eleinte igen borsos áron kínálták a „tehetős rétegeknek”, ahogy írták. Alig volt 5–600 előfizetőjük a 12, majd 16 rubeles évi előfizetési ár miatt, majd sikerült kormánykapcsolatok révén olcsó változat kibocsátására is engedélyt kapniuk: ez már csak 4 rubelbe került, és példányszáma eljutott a 15 ezres nagyságrendig. E valamelyest liberális szemléletű lappal ellentétben a *Grazsdanyin* (Polgártárs, 1882–1914) ultra-konzervatív nézeteket képviselt és terjesztett. A liberálisok szidták, a lap mégis megélt kormányzati támogatásának, valamint egyházi és nemesi körökből kikerülő előfizetőinek köszönhetően. A lap mellékletet is kínált, továbbá falusi néptanítók igen kedvezményesen fizethettek elő, de példányszáma így sem haladta meg a 4–6 ezres szintet. A *Novoje Vremja* (Új Idő, 1868–1917) volt talán a legjobban szerkesztett lap, amely 16 rubeles előfizetési ára dacára több tízezer előfizetőt, és számonként 15 ezer utcai vásárlót vonzott. Olvasói köztisztviselők, nemesek, szabad értelmiségiek, kereskedők és más kispolgárok voltak, mindazok, akik értékelték a lap hazafias szemléletét. A kiadó 1882-től már reggeli és esti kiadást is utcára dobott (utóbbi főként a más városból való előfizetőknek szólt).

Tömeges olvasóközönség: a krimi

1870 körül – lényegében a műfaj megszületésével egy időben – az orosz kiadók piacra dobták a népszerű nyugat-európai szerzők műveinek fordításait.³⁰ 1868–1874 között tucatnyi ilyen mű látott napvilágot. A francia *Emil Gaboriau* (1832–1873) – a műfaj egyik atyja – egyik könyve ráadásul azonnal három kiadónál jelent meg párhuzamosan. A krimi ugyanakkor csak kiegészítette az eddig is viruló kalandregények palettáját. A hetvenes években rögtön megszületik a hazai, orosz szerzőjű krimi is. A bűnügyi tematika az 1866-os bírósági reform után általános érdeklődésre tarthatott számot: az újságok megteltek a bűnügyi riportokkal. Az irodalmi kritika viszont „övn alulinak” tekintette a műfajt (Dosztojevszkij is megkapta a magáét a Bűn

és bűnhődésért 1866-os megjelenésekor). A krimik fokozatosan „megszállták” a napilapokat, illetve számos újság kedveskedett olvasóinak azzal, hogy mellékletében krimit ígért. Ekkoriban a szépirodalmi művek átlagos példányszáma ritkán lépte túl a 2–3 ezres határt, egy sikeres illusztrált magazin viszont elérhette akár a 120 ezres példányt is (pl. a *Rodina*, Haza), s akkor a melléklet is ugyanezt a példánycsúcsot kapta. N. A. *Rubakin* adatai szerint a 90-es években a fent említett Gaboriau könyvei a népkönyvtárakban bestsellernek számítottak. Érdemes megemlíteni, hogy az európai bűnügyi regény középpontjában a rablás, a vagyonszerzés állt, míg orosz ikertestvérének inkább a szerelmi indulat adott kedvelt témát. A későbbiekben Gaboriau és társai olvasót „váltottak”: inkább a társadalom alsó rétegei (pl. a matrózok), valamint a diákság kedvelte és fogyasztotta. Az új krimi, Sherlock Holmes (Sir Arthur Conan Doyle) és társai képében a XX. század legelején ért el az orosz olvasóhoz. Viszont 1904-ben az ügyes Szityin már életmű-kiadást adott egyik illusztrált lapjához ingyenes mellékletként. Egyfajta csúcspont volt az 1908. év, amikor 624 krimi látott napvilágot, összesen 10 millió példányban. A kritikusok már komolyan féltették az orosz társadalmat, hogy a valódi irodalom kipusztul majd ebben a krimiáradatban. Egyes gimnáziumokban végzett korabeli felmérések szerint a diákok 80%-a kedvelte a műfajt. (Kijevben Holmes és Pinkerton baráti társaság is működött.)

Nőolvasók

A XIX. század hozta meg a lehetőséget a nők továbbtanulására, ez pedig maga után vonta (könyvtári) olvasóként való feltűnésüket. Első helyen érdemes említeni a főváros nyilvános tudományos könyvtárát, a Publicskát, ahol az első női olvasók már 1817-ben megjelentek, majd az ötvenes években napi több tucat látogatta a könyvtárát, hogy a század végén a látogatók egy hatodát képviseljék. A Publicska volt különben az egész évszázadban a legnagyobb gyűjtemény (1913: 2,44 millió kötet) és a legforgalmasabb

orosz könyvtár (1906 és 1910 között évi 133 ezer olvasó, ennek fele tanuló). Az első női felsőfokú tanintézmény (Felsőfokú női tanfolyamok, Viszsie zsenszkie kurszi) kitűnő könyvtárral várta az érdeklődőt. 1891-ben N. A. *Rubakin* azt állapította meg Odessza közkönyvtárai vonatkozásában, hogy az ingyenes könyvtár több női, mint férfi olvasót vonz, miközben becslése szerint országosan a könyvtáraknak biztos három-négyszer annyi férfi, mint női olvasója van.³¹ 1900 és 1916 között már több könyvtártípusban igyekeztek kielégíteni a növekvő számú női olvasó igényeit.

A zemsztvók népkönyvtáraiban a nők (lányok) aránya szintén ritkán érte el az egynegyedes arányt. Négy, női társasághoz (egyesülethez) kötődő könyvtár működött, voltak jótékonykodó szervezetek, ahol olvasnivalót is kínáltak, több tanintézet könyvtára (leánygimnázium stb.), s végül a csúcson a Publicska olvasóközönségén belül a századfordulón már egyharmados arányt ért el a nők. A növekvő lehetőségek és érdeklődés – és a közelgő korszakváltás – fontos tünete az is, hogy az első oroszországi könyvtárosképző tanfolyamokon 1913-ban a 357 résztvevőből 256 nő volt.

Zsidó művelődés és olvasás

A lassan polgárosuló birodalom sajátos olvasói rétegét képezték a zsidók, akik körében az írás- és olvasástudás hagyományosan sokkal elterjedtebb volt. A reformer II. Sándor cár idején jöttek létre az első szekularizált iskolák.³² Az első jiddis nyelvű regény 1861-ben, az első jiddis nyelvű lap 1862-ben látott napvilágot. Számunkra a századforduló körül tevékeny *Sólem Aléhem* (1859–1916) művei (Tóbiás, a tejesember, 1894. stb.) jelentik a jiddis irodalom csúcspontját.

A cár meggyilkolását rettenetes, felülről szervezett pogromok követték (1881–1883), miközben III. Sándor 1882-ben korlátozó intézkedéseket hozott a zsidók letelepedéséről, a közép- és felsőoktatásban pedig numerus clausust vezettek be. Ezekben az években alakulnak az első – kereskedelmi célzatú – szekularizált könyvanyagot

kínáló könyvtárak (egyházi-vallási műveket korábban is lehetett kérni a helyi vallási közösség gyűjteményéből). A legjelentősebb ilyen könyvtárak a zsidóság akkori egyik legfontosabb városában, Vilnában (Vilnius, Wilno) jöttek létre, ahol közel 64 ezer zsidó élt, több könyvesbolt szinte egyidejű kezdeményezésére. (Közel egy évszázados szünet után tavaly nyílt újra zsidó könyvtár Vilniusban.) Általában letétet – fél vagy egy rubelt – kértek a kölcsönzéskor, illetve maga a kölcsönzés pár kopekbe került egy hétre kötetenként. Tekintve, hogy a zsidóság döntő többsége nagy szegénységben élt, ez nem mindenki számára volt vállalható. Később egyes zsidó értelmiségiek olyan „köröket” (kruzsok) hoztak létre, ahol könyvet is lehetett kölcsönözni (például Odesszában). Szociáldemokrata kört szerveztek például Vilniusban, itt már értelmiségiek és munkások is találkozhattak. Szintén e városban született meg az első önsegélyező szervezet, amely egyebek mellett a könyvolvasást is támogatta. A kilencvenes években a jiddis irodalom egyre népszerűbb lett, s ez egyben azt a folyamatot is gyorsította, amelynek során a zsidó népesség fokozatosan egyre jobban elfordult az orosz nyelvtől. A Bund, az orosz- és lengyelországi zsidó általános munkásszövetség létrejötte tovább erősítette a kulturális öntevékenységet, és mind több illegális könyvtár alakult (például Grodno városában). A XX. század elején egy felmérés, amelyet a zsidók közti kulturális munkát támogató szervezet végzett, azt mutatta ki, hogy a zsidó közösségek 1904-ben 105 közkönyvtárral rendelkeztek. (Ezek száma a tízes évekre elérte a 300-at.) A zsidó olvasók mind gyakrabban keresték fel az orosz közkönyvtárakat is, sőt, egyes városokban ők alkották ezek meghatározó olvasóközönségét: a minszki kormányzóság Bobrujszk városában a lakosság egyötöde volt zsidó, míg a városi könyvtár olvasói közt arányuk meghaladta a négyötödöt.

A zsidó elit körében is nagy tekintélynek örvendett a könyv és olvasás: a szentpétervári báró *David Ginzburg* a világ egyik leggazdagabb magángyűjteményét hozta létre középkori arab kéziratokkal és egyéb különleges kincsekkel. A

pazar gyűjtemény és különleges könyvtári interieur vonzotta a tudós könyvbúvárokat. A tragikus sorsú költő, *Oszip Mandelstam* (1891–1938) szívesen emlékezett autodidakta nagykereskedő apja valamelyest hasonló könyvtárára, amelyet finom por és szivarfüst lengett be.

1905 előtt az orosz közkönyvtárak nem tartottak jiddis nyelvű könyveket, csak az 1905. december 2-i és 1906. február 28-i rendeletek nyomán nyílt rá lehetőség. A zsidó művelődést támogató egyesület, az OPE (Obscsesztvo dlja raszprosztranyenija proszvescsenyija mezdsu evrejami v Rosszii) égisze alatt ezután könyvtári bizottságot szerveztek a zsidó könyvtárügy létrehozása végett. *Abram Kirzsnic* (1888–1938) kézikönyvet írt az OPE által létrehozandó könyvtárak munkájának támogatására – ő maga a bobrujszki könyvtárat vezette –, illetve az OPE lapjában (*Vesztnyik OPE*) rendszeresen beszámolt az eredményekről és további tennivalókról. Az OPE 1912–1914 eleje közt 28 új könyvtár létrejöttét támogatta, ezekkel együtt 1914 tavaszán összesen 58 könyvtár tartozott hálózatukhoz. (Odessza vagy Vilna OPE könyvtárában akár ezer olvasót is regisztráltak.) Általánosítva megállapítható, hogy míg az orosz lakosság körében ritkán érték el vagy haladták meg a közkönyvtárakban a lakossághoz mért 3%-os olvasói arányt, ez az OPE könyvtárhálózatában akár 10%-os szintet is felmutatott. (Ha a helyi írni-olvasni tudókhoz viszonyítunk, akkor az olvasói arány 20–25%-os is lehet.) Életkori szempontból e körben is a fiatalok érdeklődése dominált, többnyire az olvasóknak legalább a fele 20 év alatti fiatal vagy gyermek. Az oroszországi átlagnál lényegesebb magasabb szintet mutat a női olvasók aránya, általában 40% körül mozgott. Említésre érdemes, hogy az OPE könyvtáraiban több nyelven is gyűjtöttek állományt, így nem meglepő, hogy olvasóik között akár 10–15%-ot is elérhetett az orosz, lengyel vagy litván ajkú olvasók aránya. *Arnold Zweig* (1887–1968), aki az I. világháborúban a keleti frontról is tudósított, majd többször járt azt követően is Litvániában, azt írja, hogy a kelet-európai zsidók számára a könyv mindent jelent, mindenek fölött való érték.

A könyvtárosok szakmai önszerveződése: képzés, egyesületek, szakfolyóirat, kongresszus

Képzés

Az orosz könyvtárosképzés kezdete az 1907-es év (a Moszkvai Régészeti Intézet keretében), majd 1912-ben tartottak a szentpétervári pedagógiai főiskolán könyvtártudományi kurzust. 1916-ban a Moszkvai Egyetem hirdetett meg hasonló tárgyat. Az 1911-ben tartott I. orosz könyvtári kongresszuson tárgyalták a képzés terén követendő politikát, és ki is dolgozták egy tanfolyam tervét az egyetemi és tudományos könyvtárakban dolgozók szakmai képzésére. Az 1913-ban a Moszkvai Sanyavszkij Népi Egyetemen (Narodnij universzityet A. L. Sanyavszkogo, mely magánpénzből működő intézmény volt) meghirdetett és a szakmai körökben ekkor már jól ismert *L. B. Havkina* által szervezett három hetes tanfolyamra főként népkönyvtárak és nyilvános könyvtárak munkatársai jelentkeztek. E vállalkozás szponzora *N. A. Sahov* volt. A továbbiakban a helyi zemsztvók is szerveztek tanfolyamokat.

Könyvtárosok egyesülete

Az orosz könyvtárosok szakmai szervezete több lépcsőben jött létre.³³ Előbb az orosz pedagógiai társaság egyik szekciójaként működtek, majd 1903-ban sikerült szentpétervári székhellyel megteremtteni az *Orosz Bibliológiai Társaság* (Russzkoje bibliologicseszkoje obszsesztvo, RBO) könyvtáros szekciójaként (43 tag, főként tudományos könyvtárakból). Végül 1908-ban önálló egyesületként a *Könyvtártudományi Társaságot* (Obszsesztvo bibliotyekovedenyija, OB) alapították meg ugyanott *P. M. Bogdanov* elnökletével. Az RBO (1899–1931) a széles értelemben vett könyvkultúra képviselőit tömörítette, például sikraszálltak a kurrens könyvbibliográfia megteremtéséért, de a képzés erősítése végett kezdeményezték szaktanszékek felállítá-

sát is a vezető egyetemeken.

Az OB-t 1908. március 18-án jegyezték be, április 4-én megtartotta első ülését, s az év végére 49 tagot számlált. 1915-ös adatok szerint már 240 tagja volt, köztük legtöbben a tudományos könyvtárak köréből (89 fő), de több tucat tag képviselte a közművelődési és népkönyvtárakat is (54 fő). Kétévente választottak irányító testületet (elnök, helyettes, titkár és 2–3 tag). A társaság az első két évben a megerősödés szakaszát élte, valószínűleg 1910 és 1913 között élte virágkorát, majd a világháború észrevehetően megnehezítette a munkát, különösen országos szinten.

A Társaság adta ki a *Könyvtáros* (Bibliotyekar) című folyóiratot, és szervezte meg az 1911-es könyvtári kongresszust 350 résztvevővel. A társaság éves beszámolóí megjelentek a szaklap hasábjain (1911–1915 között). Az OB megteremtői érzékelték a hazai kaotikus viszonyokat, ugyanakkor érzékelték az európai és amerikai egyesületek működésének előnyeit.

Elsősorban moszkvai és vidéki könyvtárosok kezdeményezésére jött létre 1916-ban a moszkvai egyetem égisze alatt az *Orosz Könyvtári Társaság* (Russzkoje bibliotyecsnaje obszsesztvo, RBTO), melynek vezetői közt olyan neves szakemberek kaptak helyet, mint *L. B. Havkina* (elnök 1916–1921 között). Az RBTO kiemelten foglalkozott a vidéki könyvtárügy helyzetével és fejlesztésének főbb kérdéseivel, de előadások hangzottak el külföldi szakmai fejleményekről is. Az 1917. februári forradalom győzelme után az OB-vel karöltve javaslatokat dolgoztak ki a könyvtárügy demokratizálása érdekében. (1921-ben megszűnt, minthogy a bolsevik könyvtárpolitikát irányító művelődési főhatóság – a *Lunacsarszkij* vezette művelődésügyi főhatóság, közelebről *N. Krupszkaja* – részéről nem kapott támogatást.) Az országos és helyi könyvtáros egyesületek száma a világháború idején elérte a huszonnégyet.

Szaklap

A *Bibliotyekar* (1910–1915) negyedéves szakfolyóiratként jelent meg, szerkesztője *P. M.*

Bogdanov (1871–1919) lett, aki a Szabad Közgazdasági Társaság közel 200 ezres gyűjteményének könyvtárosaként tevékenykedett 1895–1910 között, s aki szerkesztői munkája mellett több könyvtárügyi szervezet vezetőségében is szerepet vállalt. Egyébként már 1909-ben átfogó szemlét írt az év orosz könyvtártudományi publikációból. A lap a rendszerváltozások idején más és más címen jelent meg. A szovjet időkben előbb *Krasznij bibliotekar* (1923–1941), majd a háború után *Bibliotekar*, s ma is létezik *Biblioteka*, azaz Könyvtár címen. 2010-ben emlékeztek meg 100 évvel korábbi indulásáról. Tartalma kezdetben: eredeti és fordított cikkek, továbbá szép számban könyvismertetések.³⁴ Fontosabb könyvtárakban számos külföldi, főként német, francia és angol szakfolyóiratot járattak. Bogdanov munkatársai is elsősorban neves szentpétervári könyvtárosok voltak. A lapra 1914-ben (a világháború előtti utolsó évre) összesen hatszáz előfizetés érkezett, ebből 223 népkönyvtár, 109 tudományos és szakkönyvtár, továbbá 149 egyéni előfizető (könyvtáros, bibliográfus, bibliofil). Szerkesztőségi beköszöntője abban látta az új orgánus feladatát, hogy az atomizáltan működő könyvtárak és könyvtárosok kicserélhessék tapasztalataikat, s ezzel hozzájárulhassanak az „orosz könyvtárügy tökéletesítéséhez”. A lapot mind a tudományos, mind pedig a más nyilvános, illetve népkönyvtárak munkatársainak szánták. A lap szerkezete rögtön kialakult: először érdemi problémafelvető írásokat közöltek, ezt a tanácsadó és krónikarovat követte, majd beszámoltak az új könyvtári szakirodalomról. E szűkebben vett könyvtári részt a legújabb tudományos szakirodalom ismertetései követték, hogy a könyvtárosok értesüljenek az érdemi újdonságokról. Az első szám a Könyvtártudományi Társaság által készített, és a közművelődési és népkönyvtárakat megcélzó kérdőíves felmérés eredményeinek ismertetését is tartalmazta (a cikk mellékletében az eredeti kérdőívet is közölték, amelyre összesen 439 könyvtártól érkezett válasz a kiküldött három-ezer kérdőívből). A felmérés lehangoló adaléka, hogy egy év alatt a válaszoló könyvtárak ne-

gyede egyetlen új könyvvvel sem gyarapodott, továbbá több mint háromnegyedük – saját megítélésük szerint – könyvtári célra alkalmatlan helyen és körülmények között kénytelen működni. A következő számokban a harkovi egyetemi könyvtár igazgatója számolt be az egyetemi és más tudományos könyvtárak nem sokkal jobb helyzetéről. A következő években tárgyalták a könyvtárosképzés és a népkönyvtárak aktuális kérdéseit. Utóbbi témában a szerző a fő gondot az általános oroszországi tudatlanságban és érdektelenségben látja, ami ellen a könyvtárosoknak az eddigieknél nagyobb kezdeményezőkésséggel szükséges fellépniük. A könyvtárosok éljenek benn a helyi közéletben, keressenek és szerezzenek minél több szövetségest. 1912-ben összehasonlító elemzés vizsgálta a könyvtárak működését szabályozó 1906-os és 1912-es kormányzati intézkedéseket; a cikk arra a következtetésre jutott, hogy az új rendelet legfőbb célja az olvasók távoltartása a „veszélyes” olvasnivalóktól, s ennek érdekében mindent elkövet a meglévő népkönyvtárak működésének nehezítésére, illetve újak megnyitásának megakadályozására. A lap rendszeresen foglalkozott könyvtártechnológiai kérdésekkel (szerzeményezés, a katalógusok rendszere, könyvtárstatisztika stb.). Behatóan foglalkoztak az 1911 júliusának első hetében megrendezendő I. Oroszországi Könyvtári Kongresszus előkészítésével, majd az 1911. 3. számban a rendezvény főbb dokumentumait és értékelését publikálták, gazdag sajtószemle (az orosz újságok beszámolója a kongresszusról) kíséretében. A nemzetközi beszámolók közt helyet kapott például a brüsszeli 1910-es könyvtáros és levéltáros konferencia munkájának ismertetése. A mai értékelő megállapíthatja, hogy a lap szerkesztői egységes orosz könyvtárügyben gondolkodtak, s igyekeztek az orosz szakmát a nemzetközi trendekkel és eredményekkel is megismertetni. Megjegyzendő, hogy korábban is jelentek meg olyan időszak kiadványok, amelyek a könyvtári tematikát is vállalták, mint például a *Bibliograf* című folyóirat (megjelent 1884 és 1914 között).

Konferencia

Az országos könyvtáros kongresszus – bár a BO alapszabálya tartalmazott passzust a regionális szakmai konferenciák rendezéséről – tulajdonképpen egy kis közkönyvtár képviselője által egy népszerű szentpétervári lapban közölt cikk (Russzkije Vedomosztyi, 1910. február 10.) hatására szerveződött meg. Két – tudományos, illetve népkönyvtári – szekcióban dolgozott. Fő témái az orosz könyvtárügy helyzete, az egyes könyvtártípusok gyakorlati működésének és fejlesztésének problémái, a gyarapítás kérdései, a tizedes osztályozás bevezetése, a könyvtárhasználat szabályozása, személyzet és szakképzés, könyvtáráépületek és berendezésük, állománygyarapítási és más kooperatív együttműködés (központi katalógusok stb.), a bibliográfia szerepe a könyvtári tevékenységben a következők voltak. A kongresszus nagy figyelmet keltett, több országos napilap vezércikkben emelte ki a könyvtárak szerepét. A konzervatív lapok (a *Novoje Vremja* stb.) inkább kritizálták, mondván, túlzottan előtérbe állítja a kongresszus a könyvtárak témáját (?), pedig a könyvtárak csak erős demokratikus kormányzatnak köszönhetően működhetnek valóban hatékonyan és eredményesen. (Mások egyenesen a forradalmi tanok terjedésének eszközét vizionálták, ha a könyvtárak a fenntartó hozzájárulása nélkül bármit kínálhatnak olvasóiknak.)

Szakirodalom

1904-ben látott napvilágot L. B. Havkina, az első hazai szerző átfogó könyvtárszervezési kézikönyve (*Bibliotyecki: ih organizacija i tyehnyika*. St. Petersburg: Izd. Szuvorina), amely iránt olyan érdeklődés nyilvánult meg, hogy 1911-ben újabb kiadásra került sor (ez már 440 oldal terjedelmet ért el). Jelzi a fokozódó szakmai figyelmet, hogy 1910 és 1917 között negyven könyvtári témájú könyv látott napvilágot. Ezt megelőzően 1895-ben jelent meg oroszul *Arnim Graesel* sok más európai nyelvre is lefordított könyve (*Grundzüge der Bibliothekslehre*.

1890.), Graesel 1902-ben átdolgozott kézikönyve (*Handbuch der Bibliothekslehre*) viszont tömörítve épült be egy 1911-es orosz kiadványba (*Rukovodstvo po bibliotyečnoj tyehnyike, osnovü praktyicseskogo bibliotyekovedenyija*. 164 oldal), amelybe az orosz átdolgozó szintén tömörítve belegyúrta a bécsi *Eduard Reyer* egyik könyvét is (*Handbuch des Volksbildungswesens*). A kötet utolsó harminc oldala praktikus „sorvezetőként” a minisztérium által a közoktatási intézmények tanulói könyvtárai számára engedélyezett könyvek és a számukra előfizethető időszak kiadványok címeit is lehozta.³⁵ Megemlíjtük még, hogy Szinnyeinkhez hasonló biobibliográfiai vállalkozások (Magyar írók élete és munkái, 14 kötet, 1891–1914) orosz talajon is születtek, így *Dmitrij Dmitrijevics Jazikov* műve (*Obzor sziszni i trudov ruszszkih piszatyelaj i piszatyelnyic*) 1885 és 1916 között 13 kötetben.

Néhány arcél: a könyvkiadó, a tudós és a könyvtári vezető

F. F. Pavlenkov (1839–1900) könyvkiadó, könyvtári mecénás, akit az orosz Carnegie-nek nevezhetünk.³⁶ Tüzérnek tanult, ám néhány évi szolgálat után nyugdíjaztatta magát. 1865-ben Szentpéterváron könyvesboltot nyitott, majd könyvkiadásba fogott. 1868-ban egy temetésen mondott beszédéért letartóztatták. Kilenc évig tartó száműzetése alatt illusztrált abécés-könyvet állított össze az írni vágyók segítésére; a könyv összesen 22 kiadást ért meg. 1880-ban újra elítélték, és Nyugat-Szibériába száműzték. 1881-ben szabadult, és ekkor elindította egyik legsikeresebb sorozatát, melynek illusztrált kötetekben nevezetes emberek életrajzát (Zsizny zamecsatyelnyih ljugyej) közölte. Összesen 200 kötet látott napvilágot, a sorozat pedig máig él, és érdeklődést kelt. Közhasznú ismereteket kínáló sorozata hasonlóan széles körben fogyott. Utolsó vállalkozása egy olcsó egy kötetes általános lexikon. Pavlenkov összesen 750 könyvet adott ki (egyebek mellett *Belinszkij* és *Herzen* műveit is), a példányszám pedig elérte a 3,5 mil-

liót. Végredeleiben olyan alapítvány létrehozását kezdeményezte, amely 800 ezer rubelből 2000 népkönyvtár állományának fejlesztését szolgálta. A folyamat 1900-ban kezdődött, s csúcspontján, 1903–1907 között évente átlag 300 könyvtárat támogattak, később ezek száma csökkent. A könyvtárak többnyire a helyi általános iskolában lettek kialakítva, felelősük pedig a tanító volt, s minden esetben tekintélyes embereket tömörítő felügyelő bizottság támogatta működésüket. Kiadója egészen 1917-ig működött. Hozzá hasonló mecénás volt még a nyomdász és kiadó *P. I. Makusin*, aki 1901-ben egyesületet szervezett a népkönyvtárak létrehozásának támogatására (1902–1919 között összesen hat-százat szerveztek).

N. A. Rubakin (1862–1946) könyvtártudós, az olvasápszichológia világszerte ismert alakja. Már édesanyja jelentős könyvtárat működtetett Szentpéterváron. Több mint ötven éven át a könyves és könyvtári szakma nemzetközileg elismert képviselője. 20 ezer emberrel levelezett hosszú élete során, több száz könyve, illetve folyóiratban megjelent írása ismert. Több fontos könyve – egy orosz könyvtártörténeti írása is – máig csak kéziratban olvasható. Különösen sokat foglalkozott a könyvtárosok képzésével. 80 ezer kötetes könyvtárát, melyet 1907-ben kezdődő genfi emigrációja alatt gyűjtött, ma az Orosz Állami Könyvtárban őrzik. Jelentős írását – az orosz és nyugat-európai könyvtárügy helyzetéről – felolvasták az 1911-es országos kongresszuson. Lenin támogatója és egyben vitapartnere is volt. Fontos cikksorozata három részben jelent meg az Orosz Gondolat (Russzkaja miszl) című folyóirat 1903–1904. évi köteteiben *Könyváradat* (Knyizsnij potok) címmel, 67 oldalon.³⁷ Rubakin írásai 1889 és 1907 között – ekkor kényszerült emigrálni Svájcba – az orosz könyvkultúra csúcsteljesítményei közé tartoznak. Rubakin fő kérdései minden írásában ezek: milyen az orosz könyvkiadás színvonala és választéka, hogyan alakul a befogadói közeg, vagyis az olvasóközönség (ennek nagyságrendje, társadalmi összetétele az idők folyamán), milyen olvasói ízlés mérhető, illetve milyen akadályok

hátráltatják az előrelépést. Szakértői tudással és publicisztikus elszántsággal íródtak művei. A *Könyváradat* című írás egyik kiemelkedő pozitívuma az oroszországi könyvstatisztikák elemzése. Egyik észrevétele, hogy a kilencvenes évek második felében a nagy ipari városokban új olvasóréteg jelent meg (gyári munkások, parasztok), s ez a társadalomtörténeti tény fontos szerepet játszhat még a történelemben. 15 év alatt az orosz nyelvű kiadványok száma kiemelkedő mértékben, háromszorosra nőtt. Rubakin behatóan elemzi ennek összes megnyilvánulását (választék, második és újabb kiadások aránya, összes példány, tartalmi-tematikai összetétel, kiadvány-tipológia, az olvasói igények változása). Fontos tünet, hogy a vizsgált időszak kezdetén az átlagos példányszám 3,5 ezer, s ez fokozatosan 6 ezerre nőtt. Foglalkozik azzal is, hogy a hivatalok folyamatos nyomást gyakorolnak negatív és pozitív irányban is, még hozzá a kiadásra és terjesztésre egyaránt. Az írás folytatásának tekinthető az 1909-es újabb, ismét a könyvkiadást vizsgáló tanulmánya, mely a *Könyves ár és apály* (Knyizsnij priliv i knyizsnij otliv) címet kapta. Rubakinnak a könyvtártudományt gazdagító írásai, A könyvtárak feladatai (1907.), A könyvek kiválasztásának elmélete (1911.) stb. külön elemzést érdemelnének. (Angolul válogatás jelent meg műveiből a szakma klasszikusait ismertető sorozatban.) A húszas és harmincas években is támogatta Genfből a szovjet könyvtárügyet, viszonzásul egyre ridegebb bánásmódot tapasztalt.

L. B. Havkina, egyes források szerint *Hafkina-Hamburger* (1871–1949) az egyik legjelentősebb orosz, majd szovjet közkönyvtáros a XX. század első felében.³⁸ Már 1890-ben könyvtári pályára lépett szülővárosában (itt másfél évtizeden keresztül dolgozott, hazájában elsőként zenei részleget szervezett), és élete végéig aktív maradt. Egyetemi diplomáját Berlinben szerezte (1898–1901). 1904-ben kezdeményezte a könyvtárosképzés megteremtését, ugyanebben az évben látott napvilágot modern kézikönyve (ld. fent). Összesen 250 publikáció fűződik nevéhez (többnyelvű szakszótár stb.). Nyugati

mintára elindította a központosított állománygyarapítást és a könyvtári technika egységesítését. Európa és a világ több tucatnyi országában, Japántól Kanadáig tanulmányozta a friss eredményeket. Volt továbbképzésen az amerikai Albanyben (New York állam) 1914-ben; 1926-ban még egyszer járt az Egyesült Államokban, akkor az amerikai könyvtáros egyesület, az ALA tagjául választotta. Terjedelmes értékelést írt az új New York Public Libraryről 1913-ban egy oktatási folyóiratba (Vesztnyik Voszpitanyija): ez az írása önállóan is megjelent (1914, 1920). Többször írt az amerikai Library Journalba orosz könyvtári témákról (Library courses in Moscow, 1913., Library activities in Russia, 1924. stb.). Szorgalmazta hazájában a Cutter-számok bevezetését, és ki is dolgozta a megfelelő táblázatokat. Járt Lipcsében, többször találkozott *Walter Hofmann*-nal is. 1920–1928 között igazgatta a Lenin nevét felvevő központi könyvtár Könyvtártudományi Intézetét (Insztityut bibliotyekovedenyija), ahol folytatta a könyvtárosok képzését és továbbképzését. 1928-ban képviselte országát az IFLA első világkonferenciáján Rómában. Erre az alkalomra összeállította, és megjelentette tizenegy ország könyvtári kézikönyveinek bibliográfiáját. A harmincas évek elejétől „megtűrt személy” lett, lakóhelyét sem hagyhatta el. Élete végén újra bekapcsolódhatott a szakképzésbe, és halála évében elnyerte a pedagógiai tudományok doktora címet.

Összegzés

Az orosz könyvtártörténet-írás hihetetlen aktív, és az utolsó negyedszázadban már saját – és nem az „ideológiai szolgálólány” – hangján szólhat a múltról. Várjuk a szintézis megszületését, de addig is a mozaiktechnika adhat ízelítőt belőle. A XIX. század utolsó harmada II. Sándor reformévtizede után az orosz könyvtárügy komoly fellendülését indította el. Egyebek mellett megszületett az új, a korábbiaknál demokratikusabb közkönyvtár típusa. Akinek akár közelítő fogalma is van arról, milyen volt az *ezüstkör* az

orosz kultúrában és művészetekben az előző századfordulón (gondoljunk olyan alkotókra, mint Csehov, Gorkij, Blok, Szkrjabin, Rahmanyinov vagy az orosz színházművészetre és balettire) – *aranykornak* a puskitit tartják Oroszországban –, az el tudja hinni, hogy a kultúra többi közvetítő ága (könyvkiadás, sajtó, múzeumok stb.) ilyen virágzást élhetett át. A könyvtárügy mérlege e tekintetben felemás: a masszív társadalmi hierarchia csúcsán a központi kormány inkább lassította és fékezte, semmint támogatta a liberális szemléletű közkönyvtár térhódítását. A háború előtti utolsó évtized mégis olyan ígéretet hozott magában, amely egy-két további évtized alatt valóban magas színvonalat érhetett volna el. Az olvasás terjedése, a társadalmi mobilitás vágya, a szórakozás igénye egyfelől, a helyi önkormányzatok, a sok civil kezdeményezés, a mecénások közreműködése, s nem utolsósorban a könyvtáros szakma önszervezése másfelől mind hozzájárult ehhez az ígérethez. A háború lefékezte ezt a fejlődést, majd a bolsevik forradalom derékba törte. Ami a cári rendszer számára veszélyesen liberális volt, ekkortól már burzsoá csökevénynek minősült; de ez már egy másik történet, ahogy hajdanvolt a regények epilógusában írták, s ez is még megírásra vár.

Jegyzetek

1. L. N. Tosztoj levele Alekszandra Andrejevna Tolsztajához (ő nevelte a korán árvaságra jutott Levet és testvéreit), JasznaJa Poljana, 1862. augusztus 7. In: Lev Tolsztoj Művei. 10. k. Levelek, naplók 1847–1910. Bp.: Magyar Helikon, 1967. 108–113. p. A kétnapos csendőri-rendőri házkutatás során – miközben szemérmetlenül ellátást is kiköveteltek – felforgatták Tolsztoj személyes iratait, olvasták naplóját, bizalmas leveleit, a helyi iskolába általa segítségül hívott diákokat le tartóztatták és megmotozták. Az író ezután tiltakozó levelet intézett II. Sándor cárhoz 1862. augusztus 22-én (ld. ugyanott 113–114. p.). – V. Kljucsevszkij (1841–1911) a XIX. század második felének legjelentősebb orosz történétírója. Forrás: M. Heller: Orosz történelem. I. Az orosz birodalom története. Ford. Páll Erna. Bp.: Osiris, 2003. 560. p. – V. Sztaszov (1824–1906) művészettörténész, a szentpétervári Császári Nyilvános Könyvtár vezető munkatársa és mb. vezetője majd

- 60 éven át. Levelében azt indokolta barátjának, miért nem hajlandó a cenzúra-enyhítésért folyamodó kérvényt aláírni. Az idézetet forrása: C. I. Grin: *Publičnaâ biblioteka v period pervoj ruszkoj revolucii*. In: *Trudy Gosudarsvennoj publičnoj biblioteki* im. M. E. Saltykova-Ščedrina. (a továbbiakban: GPB) Tom 3. (6). 172. p. – P. N. Durnovo (1845–1915, 1905–1906-ban belügyminiszter, majd az államtanács tagja) memorandumja II. Miklós cárhoz: M. Heller i.m. 698. p. – Ezekre a felvetésekre a cár általában egykedvűen válaszolt: „*Minden Isten kezében van.*” (Uo.)
2. Az orosz köznyelv több cárt külön „eposzi” jelzővel tüntet ki: IV. Iván a Rettegett, I. Péter a Nagy (Velikij), míg II. Miklós a „Krovávuj Nyikoláska” (kb. Véres Miki) ragadványnevet kapta. (Lev Tolsztoj „Botos Miklóst” is emleget; lásd ilyen című írását. In: *Művei*, 9. k. 347. stb.). II. Sándor a „Megszabadító” minősítést nyerte el a jobbágyfelszabadítás elismeréseként; halálát terrorista merénylet okozta.
 3. MacKenzie, D. – Curran, M. W.: *A history of Russia and the Soviet Union*. 3rd ed. Balmont (Ca.): Wadsworth, 1987. – XXXII, 912 p.; *The Cambridge history of Russia*. Vol. II. *Imperial Russia 1689–1917*. Ed. by D. Lieven. New York; Oxford: OUP, 2006. 765 p.; Pipes, R.: *Az orosz forradalom története*. Bp.: Európa, 1997. (Az I. rész: A régi rendszer agóniája. 13–142. p.); Font Márta – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula: *Oroszország története*. Bp.: ELTE Ruszisztikai Tanszék, 2001. 690 p. – Heller, M.; Nyekrics, A.: *Orosz történelem*. Ford. Balogh Magdolna, Páll Erna, Kiss Ilona. I-II. Bp.: Osiris, 2003. 746, 677 p.; Bebesi György: *A roskatag kolosszus bukása: Oroszország története a 19. században, 1801–1914*. Pécs: PTE, 2011. 100 p. – Sok adalékot kínál a www.rusempire.ru orosz nyelvű weboldal (fontos dokumentumok másolata, statisztikai adatok stb.). – Korabeli beszámoló olvasható a *Budapesti Szemle* 1862-es évfolyamában (Reviczky Széver: *Oroszország belviszonyai*. = 14. k. 420–436. p.), egyébként ez a párizsi *Revue des deux Monde* írását tömörítette. Itt olvasható egy érdekes adalék: miután II. Sándor leszállította a kirívóan magas útleveléllétet, melyet tovább tetézett a hivatalnokoknak „járó” kenőpénz, egy év alatt közel fél millió orosz váltotta ki külföldre szóló útlevelét.
 4. A Révai Nagy Lexikon 1916-ban megjelent 14. kötete 174 millió népességet említ, ebből 141 millió lakott az ország európai térségében, további 10 millió Szibériában, 12,5 millió Közép-Ázsiában és 11 millió a Kaszpi-tenger térségében (nyilván a kaukázusi népeket is ide számítva). Az európai Oroszország lakói közül városban élt 16,2 millió (11,5%). Nemzetiség szerint közel 70% a keleti szláv népekhez (orosz, ukrán, fehérorosz) tartozott, utána legnagyobb arányt a lengyelek (6%), illetve a zsidók (4%) képviselték. – Az 1897-es első országos népszámlálás adatai szerint (Finnország nélkül) a lakosság 126 millió. A két főváros lakossága együtt 3 millió, egyenként pedig a világ 7–8. legnépesebb városai. In: *Obščij svod po Imperii rezul'tatov razrabotki dannyh Pervoj vseobščej perepisi naseleniâ* [...]. Pod. red. N. A. Troickogo. St-Peterburg, 1905. 3–5. p.
 5. A társadalmi struktúra (%): 1,4 arisztokrata, főtiszt, kormánytisztviselő, 3,5 felső középosztály (kereskedők, diplomás szakemberek), 12 kispolgárság, beosztott hivatalnok, 80 parasztság (kétharmaduk szegényparaszt vagy zsellér), 3 ipari munkásság. Az összes mezőgazdasági földterületből 40% állami birtok, a parasztközösségeké (mir) 34%, egyházaké és városoké 2%, magántulajdonban 24%. Ez utóbbiból nemeseké 80%, kereskedőké 13%, parasztoké 5,5%, végül tehát közvetlenül a parasztgazdálkodók kezében az összes terület 1%-a volt.
 6. Az 1897-es népszámlálás adatai szerint az írástudás országosan 21%-os (férfiak körében 29, nőknél 13%). A balti népeknél és a finneknél az írástudók aránya 80–90% körüli volt, az oroszok valamivel jobbaknak mutatkoztak az országos átlagnál (30% körül), sereghajtónak a közép-ázsiai népek bizonyultak (1–2%). 1910 után az írástudók aránya már lényegesen jobb volt, csaknem 40%. A katonaság újoncainak 1860-ban csupán tizede, 1913-ban már kétharmada tudott írni. 1897-ben felsőfokú végzettséggel rendelkezett 1%. Az amerikai J. Brooks tanulmánya (*Gramotnost' i pečat' v Rossii, 1861–1928*. In: *Čtenie v dorevolucionnoj Rossii*. 1992. 82–99. p.) szerint az olvasási képesség szintjét alapvetően meghatározta, hogy 1911-ben a 7–14 éves elemi iskolás gyerekeknek csupán negyede járt harmadik osztályba, s nyolcada negyedik osztályba. Közel kétharmad csupán egy évet járt iskolába, s ez talán mindössze arra volt elég, hogy nevét le tudja írni (így a katonaságnál már akár „írástudó” minősítést érdemelt ki). – Szabó Miklós: *Az orosz nevelés története. (988–1917)*. 428 p. <http://mek.niif.hu/03600/03657/03657.pdf> (2012. márc. 4.)
 7. Milúkov, P. N.: *Očerki po istorii ruszkoj kul'tury v 3-h tomah*. Tom 2. Čast' 2. Vera, tvorčestvo, obrazovanie. Moskva: Izd. Progress - Kul'tura, 1994. – 491 p. (adatok: 319–320.) – Korabeli forrás szerint a művelődési minisztérium az állami költségvetésből 1877–1881 között csökkenő mértékben részesült: 1877-ben az összes 585 millió rubelből 15,7, míg 1881-ben az összes 732-ből 17,4 millió jutott rá (kb. 2,7–2,3%). Közel ekkora összegből gazdálkodtak a börtönök és kényszermunka-táborok stb. (Gefängnis- und Arrestantenwesen) vagy a cári udvartartás. Ld. *Allgemeine Reichsbudget der Einnahmen und Ausgaben für das Jahr 1890*. = *Russische Revue*. Vierteljahrsschrift für die Kunde Russlands. XXX. B. 1. H. 1890. 72. S. – A Pallas Nagylexikon XIII. kötetében

- (1890) olvasható részletes Oroszország-cikk (506–540. p.) szerint az 1895-ös állami költségvetési kiadás 1214 millió rubel, ennek főbb tételei (millió rubel): államadóság törlesztése 221 (18,4% !), hadügy 271, közlekedés 153, pénzügy 144, rendkívüli kiadások (a transz-szibériai vasút építése stb.) 94 millió. A művelődésügy itt is 24 millióval csaknem a sor végén kullog (2%).
8. Rubakin, N. A. adatai szerint az első orosz forradalom végre szabad sajtót élvező éveiben (1905–1907) 10–11 ezer könyv és brosúra látott napvilágot összesen akár 400–450 millió (!) példányban. Rubakint idézi Kozlov, S. V.: Čitatel'skij spros i osobennosti ego udovletvoreniâ v Sibiri v 1904–1907 gg. In: Knižnoe delo v Rossii v XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 12. Sankt-Peterburg, Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka (továbbiakban: RNB), 2004. 186–196. s. (konkrét számok a 190. p.) – Számos értékes adat olvasható E. Dinerštejn írásában (Kommerciâ narodnogo čtenia. = Otečestvennye zapiski, 2005. n. 4.) – Valamelyest eltérő adatok tanulmányozhatók egy új, sokszerzős szintézisben (Kniga v Rossii 1881–1895. Pog. red. I. I. Frolovoj. Sankt-Peterburg: RNB, 1997. 430 p.). 1881 és 1895 között a kiadványok száma eszerint így növekedett (kerekített számok): 1881 – 6500, 1884 – 7650, 1887 – 8850, 1890 – 10 000, 1895 – 13 250. Ebből a két főváros részesedése végig elérte a 60%-os szintet.
 9. A. I. Rejtblat: Literaturnyj gonorar v Rossii XIX – XX v. (K postanovke voprosa). In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 3. Leningrad: GPB, 1983. 127–143. p.
 10. Gorškov, Ű. A.: K voprosu o monopolizacii knižnogo dela Rossii (Postanovka voprosa). In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 4. Leningrad: GPB, 1989. 6–21. p. A kormányzat is jelentetett meg „népies” műfajú kiadványokat az 1870-es évektől. Vö.: Kel'ner, V. E.: Pravitel'svennye izdaniâ dlâ naroda i ih čitatel' v gody vtoroj revoliucionnoj situacii. In: Čtenie v dorevoliucionnoj Rossii. Sbornik načnyh trudov. Moskva: Gosudarstvennaâ biblioteka SSSR im. V. I. Lenina (továbbiakban: GBL), 1992. 66–81. p. A népies kiadványokról és egyszerű olvasóikról kitűnő monográfia olvasható J. Brookstól (When Russia learned to read: Literacy and popular literature, 1861–1917. Princeton, 1985.), további adatok A. I. Rejtblat tanulmányában, Čitatel' lûbocnoj knigi. In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Vyp. 5. Leningrad: GPB, 1990. 125–137. p. Ezek falusi terjesztésével (nem ritkán kisebb divatárúk kíséretében) tízezrek foglalkoztak. A népies és vallási nyomtatványok az országos összes példány felét is elérték szerinte a századforduló éveiben.
 11. Űniverg, L. I.: Knigoizdatel'skaâ deâtel'nost' V. M. Aptika. (Iz istorii voznikoveniâ knižnyh serij v russkoj izdatel'skoj praktike). In: Knižnoe delo i bibliografiâ v Rossii vtoroj poloviny XIX – načale XX vv. Sbornik naučnyh trudov. Leningrad: GPB, 1980. 103–124. p.
 12. Patrusevskaâ, N. G.: Istoriâ cenzurnyh učrezenij v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 10. Sankt-Peterburg: RNB, 2000. 7–48. p.
 13. Organizaciâ nadzora za knižnym delom Rossijskoj Imperii v „Otčete Glavnogo Upravleniâ po delam pečati za 1882–1891 gg.” Publikaciâ N. G. Patruševskoj. In: Kniga. Issledovaniâ i materialy. Sbornik (továbbiakban: Kniga) 88/I. Moskva: Nauka, 2008. 168 p. A két kormánylapot az 1905-ös forradalom hatására átalakították, majd P. Sztolipin kormányfő új kormánylapot alapított Rossiâ címmel, ez 1905–1914 között jelent meg. A lapról lásd még Lihomanov, A. V.: Gazeta „Rossiâ” v 1905–1906 gg. Istoriâ voznikoveniâ stolypinskogo oficioza. In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Vyp. 5. Leningrad: GPB, 1990. 46–55. p. E lap fő feladatai közé tartozott a kormánnyal szembeálló pártok (kadetok stb.) lapjaival folytatott polémia. A lapot tudatosan alacsonyabb áron kínálták, mint konkurenseit (ehhez az anyagi fedezetet a kormány biztosította): pl. a konzervatív-liberális kadet párt Rec' című lapjának évi előfizetése 10 rubelbe, míg a Rossiâé csupán 4 rubelbe került (pedig utóbbi még több mellékletet is kínált olvasóinak). – Az orosz cenzúra működését követhették Európában is, minthogy a Börsenblatt für den deutschen Buchhandel 1896. augusztusi-szeptemberi számai folyamán listákat közölt az Orosz Birodalomban betiltott német nyelvű könyvekről (híradás: Centralblatt für Bibliothekswesen 1896. 13. Jg. 583. p.).
 14. Milûkov, P. N. i.m. (7. jegyzet), 362. p. A kiadványok (a választék) tartalmi összetételére vonatkozó adatok Miljûkov könyvének 444. oldalán találhatók: a kilencvenes évek első felében e szerint a vallási művek aránya 13, műszaki, mezőgazdasági, matematikai könyvek 17, társadalomtudomány és szépirodalom 15–15, tankönyv 10% stb.
 15. Ez nem lehetett kellemesebb, gondoljunk Sztaltikov-Scsedrin satirikus író bon mot-jára, aki szerint az új kormányzó elfogalván hivatalát „bezáratta a gimnáziumot, és felszámolta a tudományt”.
 16. Kókay György: A magyarországi könyvtárak és a művelődés a 18. század második felében. = Magyar Könyvszemle, 1999. 3. 304–313. p. Az orosz fejlődés felvázolásánál főként a friss orosz könyvtárügyi lexikonból (Bibliotečnaâ

- enciklopediâ. Glav. red. U. A. Grihanov. Moskva: Paskov dom, 2007. 1300 p.) és K. I. Abramov könyveiből – Gorodskie publičnye biblioteki Rossii: istoriâ stanovleniâ (1830 - načalo 1860-h gg.). Moskva: Rossijskaâ gosudarsvennââ biblioteka (továbbiakban: RGB), Izd Paškov dom, 2001. 128 p. (Otecestvennââ istoriâ bibliotečnogo dela); Uő.: Istoriâ bibliotečnogo dela v SSSR. Izd. 3. pererab., dopoln. Moskva: Kniga, 1980. 352 p. – meríthettem. Abramov (1920–2001) sok évtizedes gazdag publikációs tevékenysége során vezető orosz-szovjet könyvtártörténészként mindig igyekezett tényekre épülő fejlődésrajzot nyújtani, igaz, ez a szovjet viszonyok közt csak jelentős ideológiai kompromisszumokkal sikerülhetett neki. Az orosz könyvtártörténet-írás különleges nehézségeit érdekes módon ecseteli egy szentpétervári tudós írása: B. V. Volodin: History of librarianship, library history, or information history: a view from Russia. = Library Quarterly, vol. 70. (2000.) no. 4. 446–467. p. A „Publicska” korabeli jelentőségét kiválóan érzékelteti az a terjedelmes szöveggyűjtemény, amelyet újabban a könyvtárral kapcsolatos hivatalos dokumentumokból és az akkori sajtó (1795–1917) beszámolóiból, értékeléseiből állítottak össze (Grin, C. I.–Tref’ák, A. M.: Publičnaâ biblioteka glazami sovremennikov (1795–1917). Hrestomatiâ. Sankt-Peterburg: RNB, 1998. 694 p.). Az orosz közélet, irodalom és művészet egész keresztmetszete megjelenik e különleges kötet oldalain: a nálunk inkább meseíróként ismert I. Krilovnak (1769–1844, évtizedekig könyvtáros) a megnyitásra (1814) írott filozofikus versétől I. Babelnek (1894–1941) 1916-os, a könyvmolyok ironikus jellemzését kínáló beszámolójáig.
17. L. Karmanovskaâ, L.: „Pri škole nadležit byt’ biblioteke dovol’noj...” = Sovetskaâ bibliografiâ, 1991. 4. 88–98. p. A „Publicska” igazgatóiról friss kötet gazdag anyaggal: Istoriâ biblioteki v biografiâh ee direktorov. 1795-1985. Naučnyj red. G. V. Miheeva. Sankt-Peterburg: RNB, 2006. 504 p. – Lobacsevszkijről és könyvtáráról lásd Parmonova, N. B.: N. I. Lobačevskij i Biblioteka Kazanskogo universiteta. In: Kniga i biblioteki Rossii v XIV – pervoj polovine XIX b. Sbornik naučnyh trudov. Leningrad: Biblioteka AN SSSR, 1982. 114–128. p. Az 1833-ban 13 ezer címet számláló gyűjtemény legerősebb tematikája az orvostudomány (közel 3900 cím).
 18. Mordvinovot, több társához hasonlóan még Katalin cárnő küldte tanulmányok folytatása végett Angliába (1774–1776). Ettől fogva Mordvinov egy életre angománá vált, és Adam Smith gondolatainak hívéül szegődött. Megalapította a Szabad Közgazdasági Társaságot (Vol’noe Ekonomičeskoe Obščestvo), elnöke is volt 1823 és 1840 közt; ennek szentpétervári könyvtára az egész század folyamán az egyik legfontosabb orosz nyilvános könyvtárként működött (a 90-es években a fiatal Lenin is használta). Mordvinov a birodalom elmaradottságát a mezőgazdaság „egyeduralmának” tulajdonítva sikra szállt az iparosítás érdekében. Mordvinovról részletesen szól egy friss angol nyelvű tanulmány, Susan J. Smith-Peter: Provincial public libraries and the law in Nicolas I’s Russia. = Library History, vol. 21. 2005. July, 103–119. p. Az írás behatóan tárgyalja a vlagyimiri kormányzóság vezetőinek ténykedését a helyi nyilvános könyvtár létrehozása érdekében, majd az ide száműzött nyugatos A. Herzen kritikus véleményét az ilyen típusú könyvtárakról. Herzen már a parasztság könyvtári ellátásának megoldását sürgette, egyébként maga is felszólalt a vjatkai nyilvános könyvtár megnyitásakor 1837 decemberében. – Az új kormányzósági könyvtárakról számos érdekes adat K. I. Abramov posthumus írásában (Čitateli publičnyh bibliotek v Rossii v pervoj polovine XIX veka. = Bibliotekovedenie, 2001. 2. 60–68. s.). Több könyvtár igen magas díjat szedett a kölcsönzésért (30–40 rubel/év), ami magában is szűrte és redukálta a könyvtárhasználók körét. Alig pár könyvtárban haladta meg a beiratkozott olvasók száma a százas határt (az évi látogatóké pedig a 3–400-at). Az éves kölcsönzés általában a negyvenes évek végére érte el a 2–3 ezres nagyságrendet.
 19. Pawlowa, Helena A.: Schulbibliotheken in Rußland. = Schulbibliothek aktuell, 1996. 4. 404–408. – A moszkvai, Turgenev nevét viselő könyvtárról lásd Korobkina, T. E.: Turgenevke 125 let – čto dal’she? = Bibliotekovedenie, 2010. 4. H. 7–13. p. – Az 1894–95-ös felmérésről lásd Matveev, M. U.: Deätel’nost’ zemskih narodnyh bibliotek. = Bibliotekovedenie, 1997. 2. 76–83. p. (A konkrét számok a 81. oldalon.)
 20. A. A. Gromova: Pravovoe položenie narodnyh bibliotek v Rossii i ego izmenenie v 1905–1907 gg. In: Trudy Leningradskogo gosudarstvennogo bibliotečnogo instituta im. N. K. Krupskoj. T. 1. Leningrad: 1958. 23–38. p. További adalékokhoz ld. Books in Russia and the Soviet Union: past and present. Ed. by Miranda B. Remnek. Wiesbaden: Harrassowitz, 1991. témánkat érintő fejezetét (Libraries in pre-revolutionary Russia), 95–116. p.
 21. Volkova, V. N.: Knižnaâ trgovlâ v Sibiri vo vtoroj polovine XIX b. In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 9. Sankt-Peterburg: RNB, 1998. 131–144. p. – Zverev, V. A.–Zvereva, K. E.: Rasprostranennost’ pečatnyh izdanij v seleniâh Sibiri poreformennogo perioda (1861–1904 gg.) In: Knižnoe delo v Sibiri (konec XVIII – načalo XX v.) Novosibirsk: AN SSSR, Sibirskoe otdelenie, Gosudarsvennââ publičnaâ naučno-tehničeskââ biblioteka, 1991. 118–137. p.
 22. Borovcova, A. E.: Iz istorii bibliotečnogo dela na Severnom Kavkaze (po materialam Stavropol’skoj gubernii vtoroj poloviny XIX v.) = Bibliotekovedenie, 2009. 3. 95–100. p.

23. Zotkina, V. U.: Bibliotečnoe delo Carycinskogo uезда (k 110-letiu Volgogradskoj oblastnoj nauchnoj biblioteki im. M. Gor'kogo). = Bibliotekovedenie, 2010. 6. 95–98. p.
24. Ilúha, O. P.: Biblioteki i narodnoe obrazovanie v karel'skoj derevne (konec XIX – načalo XX vv.). = Bibliotekovedenie, 2009. 1. 102–106. p.
25. Rosevskaâ, L. P.: Narodnye biblioteki v Komi krae v načale XX veka. In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 4. Leningrad: GPB, 1989. 133–140. p.
26. Novikov, V. H.: Proekt obrazovaniâ edinoj gorodskoj bibliotечноj seti v dorevolucionnom Petrograde. = Bibliotekovedenie, 2009. 6. 96–102. s. A közkönyvtári fejlődés adatai: 1888-ban 2 könyvtár (állomány 7 ezer, összes olvasó 7700, összes kölcsönzött kötet 77 ezer), 1902-ben: 11 könyvtár – 48 ezres állomány – 26 ezer olvasó – 258 ezer kölcsönzés, 1912-ben: 16 könyvtár – 119 ezer állomány – 50 ezer olvasó – 560 ezer kölcsönzés. Ld. Gromova, A. A.: Sostoânie seti massovyh bibliotek Peterburga-Petrograda nakanune Oktabr'skoj revolúcii. (Kratkij istoričeskij obzor.) In: Trudy Leningradskogo bibliotečnogo instituta im N. K. Krupskoj. T. 3. Leningrad, 1958. 181–205. p. (194. p.)
27. Blúm, A. V.–Kel'ner, V. E.–Patruševa, H. G.: Izdanie „knig dlâ naroda“. In: Kniga v Rossii 1861–1881. Pod. red. I. I. Frolovoj. Moskva : Kniga, 1991. 7–27. p.; A. I. Rejtlat: Čitatel' lûbocnoj knigi. In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 5. Leningrad : GPB, 1990. 125–137. p.
28. Gorškov, U. A.: Torgovlâ narodnymi izdaniâmi i koncentraciâ torgovogo kapitala v lûbocnom knižnom dele poreformennoj Rossii (1860–1870-e gg.) In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX vv. Sbornik naučnyh trudov. Leningrad: GPB, 1983. 107–124. p. - A nyizsnij-novgorodi vásárra 1854-ben érkezett 112 ezer példányból 73 ezer elkelt. Az ügynökök működéséről: a nagyobb „vállalkozók” ikonokból évi 3 ezer, könyvekből illetve felragasztható illusztrációkból akár 300–300 rubel bevételt is elérhettek (a közepesen sikereseknél ennek harmada, míg a kicsik és kezdők jó esetben egy huszada jutott).
29. Sonina, E. S.: Čitatel'skaâ auditoriâ peterburgskih universzal'nyh gazet konca XIX veka. In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 10. Sankt-Peterburg: RNB, 2000. 165–178. p.
30. Rejtlat, A. I.: Detektivnaâ literatura i russkij čitatel' (vtoraâ polovina XIX – načalo XX vv.). In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 7. Sankt-Peterburg: RNB, 1994. 126–140. p.
31. Sokol'skaâ, L. V.: K voprosu ob istorii obsluzivaniâ ženščin v obščestvennyh bibliotekah Rossii. In: Biblioteka v kontekste istorii. Materialy 8-j meždunarodnoj nauchnoj konferencii, Moskva, 5–6 oktabrâ 2009 g. Sost. M. A. Dvorkina. Moskva: Paškov dom, 2009. 212–221. p. – A szentpétervári Publicska adatainak forrása: Efimova, N. A.: Čitateli Publičnoj biblioteki v Peterburge i organizaciâ ih obsluivaniâ v 1814–1917 gg. In: Trudy GPB, t. VI (9), Leningrad, 1958. 190 p. (főleg a 156–157. p.)
32. Shavit, D.: The emergence of Jewish public libraries in tsarist Russia. = The Journal of Library History, vol. 20. 1985. no. 3. 239–252. p. – Veidlinger, J.: Jewish public culture in the late Russian Empire. Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press, 2009. - 382 p. (Különösen két fejezet: 2. Libraries: from the study hall to the public library, 24–66. p. és 3. Reading: from sacred duty to leisure time. 67–113. p.) – Sok résztanulmány V. E. Kel'ner gyűjteményes kötetében (Očerki po istorii russko-evrejskogo knižnogo dela vo vtoroj polovine XIX – načale XX v. Sankt-Peterburg: RNB, 2003. 240 p.). – A zsidó fiúk vallási nevelésük részeként 4-től 13 éves korig jártak a hitközség elemi iskolájába, és természetesen a családok rendelkeztek könyvekkel.
33. Abramov, K. I.: Istoriâ bibliotečnogo dela v SSSR. Izd. 3., pererab, dopoln. Moskva: Kniga, 1980. 104–105. s.; Leich, H. M.: The Society for Librarianship and Russian Librarianship in the early twentieth century. = Journal of Library History, vol. 22. 1987. no. 1. 42–57. p. (kitűnő korabeli hivatkozásokkal, idézetekkel).
34. Vaneev, A. N.: Žurnalu „Biblioteka” 100 let. = Biblioteka, 2010. 1. 26–27. s. – A 600 előfizető nem volt elég a költségek fedezésére, így a BO-nak folyamatosan gondot okozott a deficit eltüntetése. A lap első számáról részletes információt közölt a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* (28. Jg. 1911. 135. p.) A Zentralblatt 1913-ban az OB éves beszámolójára hivatkozva 1911-re 536 előfizetőt említ, míg 1910-ben ez a szám csupán 335 volt (30. Jg. 1913. 1. H. 40–41. p.). Ugyanitt a társaság taglétszáma 1912 nyarán 218, ebből 144 szentpétervári (70%). M. Remnek tanulmánykötetében szereplő adat szerint 1897-ben 934 könyvtári alkalmazott működött (i.m. 112. p.), s ha feltételezzük, hogy számuk 1910 körül már meghaladta a kettőezret, akkor a tagsági arány 10% körül mozgott. Érdekességként említjük, hogy az amerikai egyesület (ALA) 1904-ben, közel harmincéves fennállás után 1400 tagot számlált. Ezzel kapcsolatban az ALA titkári beszámolója megállapítja, hogy adataik szerint az Egyesült Államokban 12 ezer könyvtáros működik, tehát ALA-tag 11% (Library Journal, 1904. 194. p.). – A BO kongresszusáról röviden hírt adott Library Journal 1911. júliusi száma is (387. p.). A BO kongresszusa kezdeményezte könyvtártudományi tanszék létrehozását a

két főváros egyetemén, ám erre a hatóság nem volt kapható (rövid hír a Zentralblatt für Bibliothekswesen 1909. 322. oldalán).

35. Vaneev, A. N.: Razvitie bibliotekovedčeskoj mysli v Rossii v načale XX veka. Sankt-Peterburg: RNB. 1999.
36. Bibliotecnaâ enciklopediâ (Id. 16. jegyzet), 777–778.; U. Gorbunov: „Tropinka” v selo: istoriâ Pavlenkovskih bibliotek. = Biblioteka, 1998. 1.
37. Grin, C. I.: Stat’â N. A. Rubakina „Knižnij potok” i ee značenie dlâ izučeniâ istorii knigi v Rossii. In: Knižnoe delo v Rossii vo vtoroj polovine XIX – načale XX veka. Sbornik naučnyh trudov. Vyp. 6. Sankt-Peterburg: RNB, 1992. 7–19. s. Az elemzett írás nem került bele a két kötetes életmű-váloga-

tásba (Rubakin, N.-A.: Izbrannoe. Moskva: Kniga, 1975. 2 t.). Rubakin művei angolul: N. A. Rubakin and bibliopsychology. Ed. by S. Simsova. Transl. by M. McKee, G. Peacock. London: Bingley, 1968. 176 p. (World classics of librarianship)

38. Grigor’ev, U. V.: L. B. Havkina (1871–1949). M. 1973. – Amerikai kapcsolatairól ottani szerző tollából: E. Kasinec: Lûbov’ Borisovna Havkina (Amerikanskije bibliotečnye idei v Rossii i razvitie sovetskogo bibliotekovedeniâ). In: Kniga, Sb. 72. Moskva: Terra, 1996. 198–207.; S. Solomova: L. B. Havkina i Har’kovskaâ Obščestvennaâ Biblioteka. In: Kniga, Sb. 51. 1985. 156–158. p.

Az EISZ program új információs oldala

Az MTA Könyvtára a héten megindította saját EISZ (Elektronikus Információ Szolgáltatás) információs blogját, melyen az EISZ programmal kapcsolatos legfrissebb hírek, információk olvasható. A blogon hirdetik meg az EISZ programban előfizetett adatbázisok leírásait, kiadóit, elérhetőségeit is.

További információ: <http://eisz.mtak.hu>

(Forrás: Katalist, Hírlevél, 2012. 05. 10.)

1845 és 1900 közötti kisnyomtatványok

Az OSZK Plakát- és Kisnyomtatvány Tárában újabb anyagrész vált teljes egészében kutathatóvá.

A Tárban található 1845 és 1900 közötti kisnyomtatványokat teljes egészében feldolgozták és elérhetővé tették az online katalógusban. Ez kb. 18 500 tételt jelent, amiből kb. 1500 tétel az 1848–49-es forradalom és szabadságharc dokumentuma.

(Forrás: OSZK lista, 2012. 03. 02. Kopcsay Ágnes híre alapján)

Az efemer kiadványok gyűjtésének nemzetközi gyakorlatáról és annak tanulságairól

DANCS Szabolcs

Bevezetés

Nehezen vitatható, hogy a könyvtárakban folyó gyűjteményszervezés is egyike azoknak a területeknek, amelyeken a költségkímélő megoldások keresésének megvan a maga létjogosultsága. Talán nem túlzás úgy fogalmazni: kétszer megfontolandó, hogy mire és miként fordítjuk energiáinkat, még ha olyan, a magyar kultúra fennmaradása szempontjából jelentősnek ítélt feladatokról is van szó, mint a hungaricumoknak az utókor számára történő megőrzése, hosszú távú archiválása.

Sherri Berger a megőrzés változó etikájáról szóló tanulmányában¹ a következőképpen fogalmaz (kiemelések tőlem, D. Sz.): „A megőrzés etikáját bonyolultabbá teszi, ha két alapigazságot

veszünk tekintetbe: az információs alkotások mindig az értékcsökkenés irányába mozognak, a folyamat a használattal gyorsul; nincs elegendő forrás – vagy tárolóhely – a legteljesebb mértékű megőrzéshez. Ezekből az alapigazságokból következik, hogy *a megőrzés etikája lényegében a válogatási folyamathoz kapcsolódik*. Szigorúbb értelemben véve a megőrzéshez történő válogatás azt jelenti, hogy meghatározzák, mely forrásokat éri meg hosszú távon őrizni. [...] *A korlátozott források és az anyagok növekvő mennyisége (entropy) kikényszeríti, hogy értékítélet alapján végezzünk etikai válogatást és hozzunk a megőrzésre vonatkozó döntéseket.*”

Az efemer kiadványok gyűjtése tehát morális kérdés is egyben. Szempontjaink újragondolásához kézenfekvő kiindulási alap a nemzetközi gyakorlat szemrevételezése.

Az angolszász gyakorlat

Library of Congress (USA)

A Kongresszusi Könyvtár (LC) efemer kiadványnak tekinti a *kereskedelmi forgalomba nem kerülő*, „nemkönyv” jellegű kiadványokat², így például a röpiratokat (pamfleteket), számológé-
dülákat, röplapokat, egy lapos nyomtatványokat (aprónyomtatványokat), hírleveleket, plakátokat stb.

A könyvtár hangsúlyozottan *szelektíven gyűjti* ezt a dokumentumtípust, valamint igyekszik más gyűjteményekkel együttműködni a gyűjtésében.

Az efemer kiadványok gyarapítása során érvényesített alapelvek:

- 1) a gyűjtésnek célirányosan az egyes földrajzi területeken, közigazgatási egységekben végbemenő politikai, társadalmi változásokat, jellemző ideológiai irányzatokat stb. tükröző, dokumentáló kiadványokra szükséges koncentrálnia;
- 2) a gyűjtésnek a dokumentumok szigorú rangsorolásán kell alapulnia: kizárólag olyan kiadványokat kell gyűjteni, amelyek magas prioritásúnak tekinthetők a könyvtár olvasóinak, a Kongresszusnak, a szövetségi kormányoknak és a kutatóknak a szemszögéből; a gyors gazdasági, társadalmi változások által érintett földrajzi területek tekinthetők magas prioritásúknak, ezek is a külpolitika, hadászat, gazdasági politika tekintetében.
- 3) az egyes földrajzi területekre koncentráló gyűjtést addig kell folytatni, amíg az a kritikus érdeklődés tárgya, ezért az efemer kiadványok gyűjtésének projektszerűnek kell lennie;
- 4) az efemer gyűjteményeknek a könyvtár már létező gyűjteményeihez kell illeszkednie, azokat kell erősíteni, kiegészíteni; ha az egy bizonyos földrajzi területre vonatkozó efemer kiadványok gyűjtése előre láthatóan

nem ölel majd át hosszabb időszakot, érdemes együttműködést kezdeményezni más, az adott kiadványok gyűjtésére szakosodott intézménnyel;

- 5) a gyűjtésnek a reprezentatív mintavétel elvén kell működnie, szigorú szelekció megvalósításával, a támogatással megvalósuló projektek esetében is.

British Library

A Brit Nemzeti Könyvtár (BL) gyakorlatáról a Könyvtártudományi Szakkönyvtár segítségével kaphattam képet*. Ez alapján a következők mondhatók el a brit nemzeti könyvtárban folytatott gyakorlatról.

A BL kötelespéldány-előírásai között találjuk a következő kitételt:

„A kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettség vonatkozik minden könyvre, röpiratra, időszaki kiadványra, egylevelés nyomtatványra, kottára, térképre, tervrajzra, grafikonra vagy táblázatra és minden egyéb hasonló kiadványra. A kiadókknak ugyanakkor a következő kategóriájú kiadványokat csak a *British Library* külön írásos kérésére szükséges beszolgáltatniuk: *belső jelentések, vizsgaanyagok, helyi menetrendek, határidőnaplók, fali-és asztali naptárak, poszterek.*”³

A tájékoztatásból kiderül, hogy aprónyomtatványokat jellemzően nem gyarapítanak módszeresen, aktív jelleggel: egyfelől a pénzügyi keretek szűkössége miatt, másfelől a rendszeres ingyenes beszerzési források hiányából fakadóan. Hasonlóképpen hiány regisztrálható a feldolgozáshoz szükséges ráfordítások terén: nincs rendelkezésre álló kellő személyzet, sem elég idő. Vannak azonban a könyvtárnak erősségei a korábbi nagyobb adományokból eredően, és jelentős, különösen értékesnek ítélt gyűjteményeket továbbra is elfogadnak vagy vásárolnak. Ezeknek a feldolgozásához, illetve magához a beszerzéshez pályázati pénzek elnyerésével

* Hegyközi Ilona tájékoztatott a BL egyik munkatársával folytatott informális levélváltásáról.

próbálnak plusz forrásokat szerezni. A dolog ad hoc jellegéből adódik, *hogy a gyűjtőkori szabályzatok nem térnek ki konkrétan az efemer kiadványok gyűjtésére*, ez a kiadványtípus inkább az egyes gyűjteményleírásokban nyer említést. A BL most kidolgozás alatt álló Tartalomstratégiája („Content Strategy”) szintén tárgyköri alapokra helyezi a gyűjtési politikát, *az efemer kiadványok tehát továbbra sem fognak önálló kategóriát képviselni*.

Németország

A németországi gyakorlatra a Német Nemzeti Könyvtár gyűjtőkori szabályzatának⁴ kisnyomtatványokra vonatkozó fejezete (2.1.1.8) alapján következtethetünk.*

Az anyag áttanulmányozásának egyik tanulsága, *hogy az efemer kiadványok gyűjtése során érvényesítendő elvek nem ragadhatók meg néhány egyszerű szabály rögzítésével*. A német kollégák a kiadványtípus sokszínűségét szem előtt tartva „a világ komplexitásával való szembenézést” választották, vagyis néhány tartalmi vagy formai szelekciót előíró alapelv kőbe vésése helyett egyenkénti útmutatással szolgálnak a különböző típusok gyűjtésére vonatkozólag.

Egyes, az apró- és kisnyomtatványok gyűjtőkori meghatározásakor esetlegesen hasznosítható szempontot azonban kihámozhatunk a hosszas felsorolás áttanulmányozása során a gyűjtendő és nem gyűjtendő dokumentumok körére:

Nem gyűjtendő

- ⊗ a kereskedelmi célú, reklámjellegű dokumentumok,
- ⊗ az alkalmi jellegű, nem vagy kevés szöveges tartalommal bíró dokumentumok,
- ⊗ a kis terjedelmű kiadványok (ez oldalszám-ban meghatározandó),
- ⊗ a nem országos jellegű dokumentumok (pl. helyi telefonkönyvek),

- ⊗ a jogi személyek által vagy megbízásából kiadott kiadványok,
- ⊗ a belső terjesztésű (vállalati) sokszorosított anyagok.

Gyűjtendő

- ⊗ a sorozati jelleggel bíró kiadványok a terjedelmi szempont figyelembe vételével („éves periodika esetén a kiadványnak 96 oldalnál nagyobb terjedelműnek kell lennie, az ennél gyakrabban megjelenő periodikánál 24 oldal feletti terjedelem a követelmény”),
- ⊗ a gyűjteményes jellegű kiadványok,
- ⊗ a hosszabb időtartamot átfogó kiadványok (pl. éves koncertprogram).

Franciaország

Sébastien Lemerle, a Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) illetékes munkatársa véleménye szerint az efemer kiadványok gyűjtése a BnF-ben inkább a kötelespéldány-rendelet által rájuk rótt, kényszerűen teljesítendő kötelességgént fogható fel, mint egy szabadon hozott döntés következményeként.⁵ E kiadványtípus archiválható, de egyedi feldolgozására nem kerül sor. Az efemer gyűjtemény a más szóval kisnyomtatványoknak („publications mineures”) ítélt kiadványokat öleli fel (a „mineure” szó nem fizikai értelemben jelent kicsit, inkább a tartalmában „kisebb jelentőségű”, „másodlagos” stb. értelemben használatos). Ez a fogalom lefed tehát minden olyan kiadványt, amely nem könyv vagy folyóirat. Lemerle a dokumentumtípus meghatározását illetően az UNESCO kiadványstatisztikára vonatkozó ajánlására⁶ hivatkozik (1.1./b), melynek értelmében efemer jellegű kiadványoknak („publications considérées comme ayant un caractère éphémère”) tekintendők a következők:

- ⊗ menetrendek, árjegyzékek, telefonkönyvek stb.,

* A dokumentumot László Katalin fordította: eredménye egy 14 oldalas dokumentum, amely tételesen felsorolja, mely dokumentumtípusok gyűjtendő, melyek nem.

- ☉ színházak, kiállítások, vásárok stb. programjai/műsorfüzetei,
- ☉ szervezeti szabályzatok, szervezetek költségvetési mérlegei, vállalati irányelvek, hírlevelek stb.,
- ☉ naptárak stb.

Az ajánlás e dokumentumokat a statisztikaszolgáltatás vonatkozásában kivételekként határozza meg.

A BnF efemer gyűjteménye passzív módon épül, ugyanakkor mindent befogad. *A kritériumok, amelyek alapján egy kiadványt kisnyomtatványnak vagy efemernek ítélünk, folyamatosan változnak, mivel e két fogalom nem annyira egy dokumentumtípust, hanem inkább egy kezelési módot takar, végső soron pedig a dokumentum jelentőségéről való döntéshozatalt.*

A BnF felfogásában a kisnyomtatványok, illetve efemer jellegű kiadványok két fogalom szerint ragadhatóak meg: az egyikre jellemző a *gyors elévülés* (ide tartoznak a naptárak, horoszkópok, ünnepi rendezvények programjai, valamint – a forrás által problematikusként jelzett – rendelési katalógusok, szervezeti beszámolók, vizsga évkönyvek); a másikkra az ún. „*kevés szerzői tartalom*” (publication à faible contenu d’auteur), melyen belül kilenc kategóriát különböztethetünk meg (az ide tartozó kiadványok nem képezik a nemzeti bibliográfia részét):

1. reklám jellegű dokumentumok, kereskedelmi katalógusok, (áruházi, gyári stb.) prospektusok,
2. ipari, pénzügyi, kereskedelmi társaságok, szervezet által kiadott szabályzatok, előírások, pénzügyi kimutatások, belső szabályzatok, hivatali ügyiratok, működési beszámolók, hírlevelek stb.,
3. szervezetek, helyi idegenforgalmi irodák, utazási irodák sportklubok stb. által kiadott brosrák, leporellók, programfüzetek,
4. szigorú értelemben vett efemer kiadványok, úm. termékkatalógusok, kiállítási katalógusok, programfüzetek, almanachok,
5. műszaki dokumentumok, felhasználói kézi-

könyvek, szoftverhasználati útmutatók,

6. naptárak, munka- és gyűjtőfüzetek,
7. oktatási dokumentumok, úm. vizsga évkönyvek, sokszorosított anyagok,
8. propagandairatok, röpiratok, plakátok, amelyek nem annyira kötelezpéldányként érkeznek, hanem inkább a kollégák gyűjtik be, vagy ajándékként kapja a könyvtár,
9. magánjellegű dokumentumok, értesítők, üdvözlőkártyák, szórólapok, amelyeket ajándékként kap a könyvtár, vagy külön kéri a beszolgáltatásukat az előállítótól.

Ez a Sébastien Lemerle-től származó felsorolás összhangban van a BnF gyűjtőkori szabályzatában megfogalmazottakkal.⁷ Említést érdemel ugyanakkor, hogy utóbbi dokumentumnak a 4. kategóriához kapcsolódó sorában azt olvashatjuk: „documents éphémères, à la limite des périodiques (catalogues officiels, programmes, listes d’exposants de salons, foires, expositions universelles, calendriers, almanachs, horaires, annuaires...)”, azaz a periodika-jellegű kiadványok is beleértődnek ebbe a meghatározásba.

A BnF egy másik munkatársa, *Nicolas Petit* vélekedése szerint *az efemer kiadványok könyvtárba kerülésükkel, archiválásukkal elvesztik efemer voltukat.* Az ilyen gyűjtemények legitimitásáról az idő dönt.⁸

Svédország

A Svéd Királyi Könyvtár (Kungliga biblioteket) efemer kiadványok részlegének munkatársánál, *Maja Markhouss*nál e-mailben érdeklődtem az ottani gyakorlat iránt. Válaszlevelében mindekelőtt felhívta a figyelmet az efemer kiadványok definíciójának és általában a különböző kiadványtípusokat, gyűjteményrészeket egymástól elválasztó határvonalak meghúzásának problematikus voltára.

Jóllehet a svéd kötelezpéldány-törvény értelmében a nyomdák kötelesek minden nyomtatott

termékből egy példányt beszolgáltatni, a könyvtári szabályozás csupán a 16 oldalnál nagyobb terjedelmű monográfiák egyedi feldolgozását írja elő. Vállalatok, szervezetek, hatóságok stb. belső terjesztésű kiadványai nem kerülnek katalogizálásra abban az esetben sem, ha terjedelmük meghaladja a 16 oldalt. Egy kereskedelmi katalógus vagy használati utasítás akkor is efemer kiadványnak tekintendő, és így nem kerül egyedi feldolgozásra, ha 100 oldalnál nagyobb a terjedelme.

Az efemer kiadványokat tehát elsősorban csoportosan dolgozzák fel, ugyanakkor előfordul, hogy egy brosúra olyan fontos tartalommal bír, hogy egyedi feldolgozásra érdemesnek ítélik.

Ami a vonatkozó fogalomhasználatot illeti, az utóbbi időkben svédül a „mindennapi használatra szánt nyomtatványok” jelentéssel bíró „vardagstryck” kifejezést használják, amelyet angolra „ephemera”-ként fordítanak. Korábban „nyilvántartásba nem vett (nem katalogizált) nyomtatványokról”, még korábban „kisnyomtatványokról” beszéltek.

Tanulságok, kérdések, javaslatok

Jóllehet a nemzetközi gyakorlatból egyértelműen egyfelé mutató irányelveket nem olvashatunk ki, akadnak a külföldi példák között olyanok, amelyek megfontolásra érdemesek.

A gyűjtendő efemer kiadványok körének a szűkítése

Láthatjuk például, hogy jellemzően szűkebb a gyűjtendő apró- és kisnyomtatványok köre: nemigen gyűjtenek például alkalmi kiadványokat, árucímkét, levelezőlapot, meghívót, műsorfüzetet, naptárat stb. Összeállításom elején már utaltam arra, hogy az efemer kiadványok (nemzeti) könyvtári gyűjtése morális kérdés is egyben. Végig kell gondolnunk, milyen *valóban* adekvát választ tudunk adni az adófizetőkben jogosan felmerülő kérdésre, hogy mit és miért gyűjtünk, dolgozunk fel és archiválunk.

Az a gyakorta hangoztatott érvelés, amely a „Ki tudja, száz év múlva mire lesz szükség?” kérdés megválaszolhatatlanságán alapul, messze nem állja meg a helyét. Hogy tovább menjek: nem tükrözi a közszolgálatot végzőtől elvárható felelősségérzetet, hiszen nyitva hagyja a kérdést: 1) mik a korlátai a gyűjtésnek? – ezzel az erővel nagyjából bármit gyűjthetünk, ami a kezünk ügyébe kerül, mindezt a jövő nemzedékeinek homályos érdekeire hivatkozva; 2) mi a lehetséges összetársadalmi haszna, hozadéka a gyűjtésnek a befektetett energiához (voltage az adóforintokhoz) mérten? Például, ha valaki száz év múlva ír egy nem jelentős hatású szakdolgozatot vagy doktori disszertációt az ingyenes reklámújságok 21. századi történetéről, mennyiben lesz ennek a feltehetően áttételes gazdasági megtérülés tekintetében is elenyésző haszonnal bíró műnek az értéke egyensúlyban a gyűjtés, tárolás, feldolgozás száz esztendő alatt felhalmozódott költségeivel? Mekkora a realitása az ésszerű megtérülésnek? És mennyire indokolható adófizetői szemszögből ennek a rendszernek a fenntartása?

Közüteményi dolgozóként nem háríthatjuk el magunktól az értékelő válogatás felelősségét, bármily vonzó, kényelmes pozíciót is kínál a jövő felhasználói érdekére való hivatkozás. A száz esztendő múlva élők igényeinek, szükségleteinek feltérképezhetetlenségéből nem következik, hogy a múlt és jelen tapasztalatai alapján nem bocsátkozhatunk a munkánk ésszerű megítélését lehetővé tevő feltételezésekbe a jövőre vonatkozóan, és végezhetünk ez alapján értékelvű szelekciót.

A leírtak – érzésem szerint – fokozottan érvényesek az efemer jellegű kiadványok dömpingszerű előállításának korában, amikor a jövő kutatói jó eséllyel bizakodhatnak a széles körben és nagy mennyiségben terjesztett, jórészt digitálisan születő dokumentumok személyi vagy vállalati archiválás révén történő fennmaradásában. Tegyük mindehhez hozzá, hogy az egyes aktuálisan gyűjtött, de a feldolgozás és tárolás tekintetében is problematikus kiadványtípusok (reklámújsá-

gok, árucímkék) iránt megmutatkozó jelenlegi marginális érdeklődés sem lehet hivatkozási alap, ha a jövő kutatóinak igényeiről szeretnénk képet alkotni, hiszen ez esetekben leginkább a kínálat által meghatározott keresletről van szó, vagyis az adott kutatói érdeklődés nem mutatkozna, ha nem állna rendelkezésre a figyelmet valamiképp magára terelő gyűjtemény. Az efemer kiadványokat érintő – ugyancsak ritka – hatósági megkeresések célpontjai pedig a nemzeti könyvtár helyett lehetnének az előállítók vagy azok a közgyűjtemények, amelyek gyűjtőkörébe ezek a kiadványok jobban illeszkednek (ld. 5.4).

Az „efemer kiadvány” terminus bevezetése

Érdemes volna továbbá elgondolkodnunk azon, hogy a némileg félrevezető kis- és aprónyomtatvány fogalom páros/körülírás helyett a – véleményem szerint – jóval kifejezőbb, a nemzetközi gyakorlatban is elfogadott és használt⁹ „efemer kiadvány” terminust használjuk.¹⁰ Nem újszerűtől kezdemenyezésről van itt szó: a magyar könyvtári szakzsargonhoz ma is hozzátartozik ez a terminus¹¹, egyesekben mégis ellenérzést kelt etimológiája miatt. Az „efemer” szó sokat hangoztatott „gyorsan elévülő” jelentése azonban nem a kiadványok értékére, hanem tartalmuk aktualitására utal. Senki nem vonja kétségbe, hogy egy efemer kiadvány adott esetben fontos forrásértékkel bír. Ez sem indokolja ugyanakkor a dokumentumtípus teljes körű, kritikátlan gyűjtését és megőrzését.

Az UNESCO ajánlás kiindulási pontként való elfogadása

Az efemer kiadványok meghatározása körülményes, és a legegyszerűbb (egyben legkönnyolultabb) módon egy sok elemű glosszárium felépítésével lehetséges. Egy elméleti alapokon nyugvó gyűjtőköri szabályzatban tehát érde-

mes az UNESCO 1985-ös, kiadványstatisztikák összeállítására vonatkozó ajánlásában megfogalmazottakra építenünk, amelynek részletes kibontása lehet akár egy tipológiai tezaurusz, amely rendelkezik az egyes dokumentumtípusok gyűjteményi kezeléséről.

Gyűjtőköri kooperáció kezdeményezése

Kiemelt tanulság a gyűjtőköri kooperáció jelenléte a nemzetközi gyakorlatban. *Érdemes lenne körüljárni, hogy egyes kiadványtípusok nem illeszkednek-e inkább más közgyűjtemények, esetleg múzeumok tematikus vagy helytörténeti jellegű gyűjteményeibe, nem mutatkozik-e nagyobb érdeklődés irányunkba olyan területen, ahol a tágabb kontextusban való értelmezhetőséget lehetővé tevő, kutatható állomány áll rendelkezésre.* Példa lehetne az olyan típusú dokumentumoknak, mint amilyen például az árucímke, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeummal együttműködésben történő gyarapítása, illetve a múzeum gyűjtőkörébe utalása.

Tematikus megközelítés

Elgondolkodtató a tematikus megközelítés gyűjtőköri elvvé emelése. A nemzeti könyvtár esetében ez példának okáért jelenthetné azt, hogy kiemelten gyűjti az 1848–49-es és az 1956-os forradalom- és szabadságharc, az első világháború, az 1989–90-es magyarországi rendszerváltás, illetve általában a választások anyagait. *A tematikai szűkítésen alapuló állománygyarapítás egy kevésbé ambiciózus, ugyanakkor a teljesíthetőség tekintetében – is – kecsegtetőbb vállalkozás volna.*

Zárszó

Jelen cikk megírásával egyfelől az egyes külföldi gyakorlatok ismertetése volt a célom, másfelől egyfajta vitairat publikálása, hogy a könyvtári nyilvánosság elé bocsássam az efemer kiadványok gyűjtésének jelenlegi hazai gyakorlatá-

val kapcsolatban felmerülő gondolataimat, ha úgy tetszik kételyeimet, valamint, hogy egyfajta segédanyaggal szolgáljak e gyakorlat újragondolásához.

Irodalom

1. BERGER, Sherri: A megőrzés változó etikája: a gyakorlat és a felelősség újrafogalmazása a 21. században. = Könyvtári Figyelő, 56. évf., 2010. 2. sz., 289–294. p. The evolving ethics of preservation: redefining practices and responsibilities in the 21st century. The Serials Librarian, 57. vol. 2009. 1–2. no. 57–68. p. (Ref.: Viszocsekné Péteri Éva) – <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/a-megorzes-valtozo-etikaja-a-gyakorlat-es-a-felelosseg-ujrafogalmazasa-a-21-szazadban/>
2. A Kongresszusi Könyvtár efemer kiadványok gyűjtésére vonatkozó gyűjteményszervezési politikájának ismertetése a következő forráson alapul: Library of Congress Collections Policy Statements – www.loc.gov/acq/devpol/ephemera.pdf
3. Legal deposit in the British Library – <http://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/legaldep/index.html#deposit>
4. Sammelrichtlinien, Deutsche Nationalbibliothek (Leipzig, Frankfurt am Main, Berlin). 2009 – <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:101-2009033003>
5. Éphémères et curiosités : un patrimoine de circonstances, actes du colloque (p. 97–98.) – http://www.arald.org/ressources/pdf/divers/Actes_colloque_MPE_2004.pdf
6. Recommandation révisée concernant la normalisation internationale des statistiques relatives à la production et à la distribution de livres, de journaux et de périodiques – http://portal.unesco.org/fr/ev.php-URL_ID=13146&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
7. Charte documentaire des acquisitions de la Bibliothèque nationale de France (p. 51.) – www.bnf.fr/documents/charte_doc_acquisitions.pdf
8. Éphémères et curiosités : un patrimoine de circonstances, actes du colloque (p. 115.) – http://www.arald.org/ressources/pdf/divers/Actes_colloque_MPE_2004.pdf
9. Egy példa az IFLA nemzeti bibliográfiai nyilvántartásának űrlapja, amelynek egyik sora: „Exclusions policies applied, e.g. grey literature, computer games, ephemera etc.” – http://www.ifla.org/files/bibliography/template_national_bibliographies_0.doc
10. Megtartva természetesen az „aprónyomtatvány” kifejezést az „egyleveles nyomdai termék” értelmében.
11. Csak egy példa a „Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek bibliográfiája” online adatbázisnak a Könyvtári Intézet honlapján található leírásából (kiemelés tőlem): „Nem tartoznak a bibliográfia gyűjtőkörébe az alap- és középfokú tankönyvek, a felsőoktatási jegyzetek, a különlenyomatok (kivéve, ha sorozat keretében jelentek meg), a gyártmányismertetők és -katalógusok, a szabványok (kivéve, ha gyűjteményként jelentek meg), a szabadalmi dokumentumok, a propaganda és *efemer kiadványok*.” – <http://ki.oszk.hu/content/magyar-nemzeti-bibliogr-fia-k-nyvek-bibliogr-fi-ja>

Az EBSCOhost szolgáltatás finanszírozási szerkezetének változása

Az EBSCOhost adatbáziscsomag 2012 első félévétől az EISZ program részévé válik.

A program részeként az EBSCOhost szolgáltatás finanszírozási konstrukciója megváltozik: megszűnik az ingyenes elérhetősége.

A szolgáltatás további igénybevételéhez önrész befizetése szükséges. Ennek mértéke az igénylők számára a teljes előfizetési díj 20%-a, de intézményenként legalább 50 000 forint.

További információ az MTA Könyvtára EISZ – Elektronikus Információs Szolgáltatás információs blogjában olvasható: <http://eisz.mtak.hu>

(Forrás: <http://ki.oszk.hu> Hangodi Ágnes híre 2012. 05. 10.)

A német könyvtári hálózatok jövője

Kritikai észrevételek a Tudományos Tanács és a Német Kutatási Társaság ajánlásairól

WIESENMÜLLER, Heidrun

WIESENMÜLLER, Heidrun: Die Zukunft der Bibliotheksverbünde. Ein kritischer Blick auf die Empfehlungen des Wissenschaftsrates und der Deutschen Forschungsgemeinschaft (BuB, Forum Bibliothek und Information, 2011. 11–12. 790–796. p.) írását Murányi Lajos tömörítette

A német tartományi kultuszminiszterek állandó konferenciája (KMK) 2006 végén bízta meg a Tudományos Tanácsot (TT), hogy értékelje a német könyvtárhálózatokat. 2009 közepén kezdődött el a munka, és *Ajánlások a könyvtári hálózatok rendszerének jövőjéhez* címmel 2011. január 28-án tették közzé jelentésüket (<http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/10463-11.pdf>). Nemcsak külön-külön, hanem országos rendszerként is vizsgálták a regionális hálózatokat a nyolcvankét oldalas dokumentumban. Közben a Német Kutatási Társaság (DFG) Tudományos Könyvtárak és Információs Rendszerek Bizottsága is foglalkozott

a témával, és a könyvtárhálózatok továbbfejlesztéséről készített állásfoglalását 2011. február 2-án publikálta (http://www.dfg.de/download/pdf/foerderung/programme/lis/positionspapier_bibliotheksverbuende.pdf). A két dolgozat csak árnyalatokban különbözik egymástól, alaptónusuk megegyezik. Végül a két testület rövid közös nyilatkozatot is közreadott *A könyvtári hálózatoknak mint az országos információs infrastruktúra részeinek jövője* címmel: véleményük igencsak kritikus (<http://www.wissenschaftsrat.de/download/archiv/1003-11.pdf>).

A könyvtári hálózatok jelenlegi struktúráiban „súlyos gyengeségek mutatkoznak, főleg ami a teljesítményképes információs infrastruktúra számára nyújtott innovatív szolgáltatások fejlesztését és kínálatát illeti” – olvasható a TT és a DFG közös nyilatkozatában. „Ezért szükséges a hálózati rendszereket stratégiaileg újjáalakítani és újra rendezni, mégpedig belátható időn belül.” (1. p.) Elsősorban a „hálózati központok szolgáltatásainak átfedéseit” bírálják (TT 31. p.). Ez „országos szempontból nézve [...] felesleges szolgáltatás”, míg „másutt ugyanekkor ellátási és szolgáltatási hiányok tapasztalhatók” (DFG 3. p.).

Általános szakértők helyett specialisták kellenek

Ennek megfelelően a központi ajánlás az, hogy a hálózatokat regionálisból funkcionális struktúrájúvá kell alakítani: „A hálózatok rendszerében a jövőben egy elsődlegesen funkcionális és kötelezően koordinált munkamegosztást kellene kialakítani. A szolgáltatásokat a hálózaton átnyúlóan [...] centralizálva kell biztosítani, és ha szakjellegű, regionális üzemmel kell társítani.” (Közös nyilatkozat 2. p.) Kézenfekvő és ésszerű az a gondolat, hogy a jövőben már nem kell a hálózatoknak „mindennel” foglalkozniuk, hanem e helyett bizonyos szakterületre szakosodniuk, és fejlesztéseiket a többiek rendelkezésére bocsátaniuk.

Persze az elképzelés nem új. Egyrészt már ma is sokrétű a munkamegosztás a hálózatok között – ami a fenti dokumentumokból nem derül ki egyértelműen. Egyes hálózatok országos szolgáltatást is nyújtanak, így a *Gemeinsamer Bibliotheksverbund* (GBV) – Göttingen központtal – szolgáltatja az országos licenceket, a *Bibliotheksservice-Zentrum*, Baden-Württembergben (BSZ) a német internet-könyvtárat, a *Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen* (hbw) a német könyvtári statisztikát és könyvtár-indexet (BIX),

míg a *Hessisches BibliotheksInformationssystem* (HeBIS) a központi statisztikai szervert üzemelteti, és így tovább. A hálózati rendszerek munkaközössége (*AG Verbund*) is kidolgozott egy osztott felelősségű kooperációs eljárást például az elektronikuskönyv-gyűjtemények számára. Másrészt mindegyik hálózat más és más súlyponti kérdéssel foglalkozik, melyeket a meghatározott kompetencia-területeken dolgoztak ki. Egy jelentősebb funkcionális felosztás előfeltétele mindenekelőtt az eredmények könnyebb utóhasznosítása lenne a hálózati határokon túlmenően. Ennek érdekében a műszaki környezetnek kell megváltoznia. Nagyon szerencsétlen helyzet, hogy kétféle szoftvert használnak Németországban, amely „PICA- és ALEPH-világra” osztja a hálózatokat (és amiről nem esik szó a fenti dokumentumokban). A két termék teljesen más filozófiája nemcsak az együttműködést nehezíti: az országos programoknál kétféle megoldás szükséges, egy a PICA-t és egy az ALEPH-et használók számára.

Egységesítésre van szükség!

„A meglévő, monolitikus könyvtári információs rendszereket moduláris szolgáltatás-központú architektúrákkal kell felváltani” követelést viszont támogatni kell – persze ez ne a hálózati központokat érintse, hanem a könyvtári rendszerek előállításait, akiknek eddig „nem sok hasznát láttuk” (DFG 6. p.). Az Ex Libris és az OCLC által meghirdetett ALEPH és PICA utódrendszerekre tekintettel a hálózatoknak ki kellene használniuk a befolyásukat, hogy lehetőleg nagyon nyílt és moduláris architektúra szülessen.

A dokumentumokban homály fedi egyébként azt a tényt, hogy a hálózati központok több helyütt régóta már nyílt interfészeket és nyílt forráskódú termékeket használnak – az OPUS szoftvert például az intézményi repozitóriumokban –, sőt a BSZ 2009 óta nyílt forráskódú helyi rendszert (Koha) kínál, mely teljesen hálózati alapú, szabványos interfészen alapuló alkalmazásként tökéletesen megfelel mind a TT, mind a DFG elvá-

rásainak. Ahogy a dokumentumok más pontjain is azon csodálkozik az ember, milyen szelektív a szakértők gondolkodásmódja: a kétségtelenül meglévő hiányosságok nagyobb hangsúlyt kapnak, mint az elért eredmények.

Másik megállapításuk a szervezéssel kapcsolatos. A koordinációhoz egy új „stratégiai és irányító testületet” (Közös nyilatkozat 2. p.) kell létrehozni, mivel az AG Verbund intézményi „megvalósítási képesség” hiányában „alkalmatlannak” bizonyult arra, „hogy hatékonyan végezze a szükséges tervezési és koordinációs feladatokat” (TT 41. p.). Ezt a kijelentést Ulrich Hohoff, az augsburgi egyetemi könyvtár vezetője joggal nevezte „tényszerű félrevezetésnek”, mivel egyrészt a testületnek nem az volt a feladata, „hogy bármire is kötelezze a hálózatokat”, másrészt az AG Verbund eddig számottevő sikereket ért el az együttműködésben és a szabványosításban.

Léptékváltás az adatcserében

Itt nemcsak olyan nagy projekteket kell megemlíteni, mint a MARC 21-re való átállás vagy az egységesített besorolási adatok közös adatbázisa (GND), mely iránymutató és a szemantikus webre irányul. A hálózatok közötti adatcserében az utóbbi években léptékváltás is zajlott. 2002-ben e cikk írója még azt panaszolta, hogy a Kongresszusi Könyvtár egyik címfelvételét „a német címléírási szabvány (RAK) szerint nemcsak még egyszer átírják, hanem négyszer, ötször, hatszor is – minden hálózatban újra meg újra.” A 2005-ben javasolt és 2007-ben indult „kooperatív újrakatalogizálás” program azóta már gondoskodik róla, hogy egy-egy dokumentumot lehetőség szerint csak egyszer írjanak le.

Ehhez jönnek még a leírt tételek későbbi bővítései (például a tartalomjegyzék beiktatása), melyeket automatikusan eljutnak a többi hálózathoz is. A rendszer biztosan nem tökéletes még, és a tárgyi feltárási adatok cseréjén is javítani kell. Nehezen értelmezhető azonban az a kijelentés,

hogy „a konkrét adatcsere során [...] komoly problémák” lennének, s hogy „a rendszeres együttműködésnek [...] csak a kezdetei láthatók” (DFG 7. p.).

Nem nélkülözi viszont az igazságot a szakértői kritika, amely a szabványok „alkalmazásának / megoldásainak régióként eltérő sokféleségét” illeti (DFG 10. p.). Itt is látható azonban a fejlődési trend, mivel a munkacsoport (AG Verbund) közben számos fontos területen megállapodásokat kötött. A még meglévő különbségek további kiegyenlítése várható az új szabványra (*Resource Description and Access, RDA*) való áttéréstől. Ezzel összefüggésben közös alkalmazási szabályokat kell kidolgozni a német nyelvterület számára.

Regionális szervezetekre már nincs szükség?

A meglévő regionális tagoltságot a szakértők már nem tekintik létjogosultnak: a behálózott világban „a digitális információszolgáltatásoknak az előállításuk és használatuk helyéhez való kötése már feleslegessé vált” (TT 31. p.). A hálózatok kívánatos átalakításának „egyetlen megmaradt akadály” abban rejlik, hogy a tudomány és a kultúra továbbra is a szövetségi állam illetőségébe tartozik (TT 31.). Valamint: középtávon „felmerül az a kérdés, vajon a hálózatok regionális szerveződésének van-e értelme” (TT 41. p.).

Ezt az értékelést nem lehet maradéktalanul elfogadni – és nem csak azért, mert ezt az alkotmány egyik alaptétele bánná. Ha ugyanis a föderalizmus teljes mértékben „érvényre jutna”, akkor a mostani hat helyett tizenhat hálózatnak kellene lennie. A tagolás valójában a könyvtárközi kölcsönzés régióit követi; később összevonások történtek, majd lezajlott az új tartományok integrációja. Ennek eredményeként a GBV most nem kevesebb, mint hét tartományt szolgál ki, az SWB pedig hármat. A Bibliotheksverbund Bayern (BVB) és a

Kooperative Bibliotheksverbund Berlin-Brandenburg (KOBV) közötti stratégiai szövetség révén további tartományi „trió” jött létre, mely közös hálózati adatbankot működtet.

A hbz ugyan „csak” Észak-Rajna–Vesztfáliát és Rajna-vidék–Pfalzot fedi le, de a tagkönyvtárak száma miatt ugyancsak jelentős hálózat. Csak a viszonylag kis HeBIS „lóg ki a sorból”. A tartományok tehát már most ésszerű méretű egységeket hoztak létre – szó sincs föderális „elaprózottságról”! Ennek ellenére a TT azt ajánlja, hogy „csökkenteni kell a hálózatok számát” (TT 39. p.).

Nem kellenek „hálózati monstrok”

A szolgáltatások esetében valóban lényeges, hol van a szolgáltató székhelye. Már most folyton sérül a regionális elv: például a BVB vagy a KOBV is ellát illetékességi területén kívül bizonyos szolgáltató, támogató és szoftverrel összefüggő feladatokat. Oktatás vagy továbbképzés esetén más a helyzet: ezeket a szolgáltató közelében érdemes tartani. Ezen kívül az egyes tagkönyvtárak véleménye annál kevesebbet nyom a latban, minél nagyobb a hálózat: ez is a hálózati monstrok elleni érv.

Ezen túl a szakértők egyszerűsített képet rajzolnak fel, amikor a hálózatokat központjaikra redukálják, és a könyvtárakat csak a szolgáltatások igénybe vevőinek tekintik. Azonban a nagyobb könyvtárak aktívan bekapcsolódnak a munkába: dolgoznak a szakterületi munkacsoportokban, bizonyos hálózati feladatokat is elvállalnak, vagy a központtal közösen, esetleg más könyvtárakkal együtt projektekben vesznek részt – csupa olyan dologban tehát, ahol előnyös a térbeli közelség.

Végül a „regionális célcsoport” fogalom sem évelt el, hiszen egy-egy tartomány könyvtárai a tartományok kulturális önállósága alapján egyenlő keretfeltételeket élveznek. A regionális alapelv teljes megszüntetése ezért a szerző véleménye szerint nem lenne logikus, de a hálózatok szerkezetében végzett apróbb változtatásoknak volna értelme.

Alapvető, kiegészítő és jövőbeli szolgáltatások

Részletesen foglalkoznak a szakértők azokkal a szolgáltatásokkal, amelyeket a hálózati központok kínálnak, illetve amelyeket a „*változó információs környezetben*” kínálniuk kellene (TT 7. p.). A DFG szakértői két változást emelnek ki: egyrészt az „*internetes információkeresés rendkívül könnyű lett, és el is terjedt*”, másrészt nőtt a jelentősége „*az elektronikus kiadói kínálatok közvetlen elérésének*” (DFG 7. p.). A TT alapvető újításokat lát a tudományos publikálásban, a virtuális oktatási és kutatási környezetben és abban, ahogy az internetet használják – többek között a Web 2.0 és a szemantikus web révén (TT 9–11. p.).

A könyvtáraknak – így hangzik az egyik alapvető – „*portáljaikat a keresőgépek funkcionálisaihoz kell igazítaniuk, ugyanakkor azonban világossá kell tenniük, hogy miben áll a tudományosan megalapozott és professzionális tartalmi feltárás előnye az egyszerű webes kereséssel szemben*” (TT 11. p.). Az is helyes, hogy a saját katalogizálási adatokon túl egyre inkább más forrásokból származó metaadatokat is figyelembe kell venni. A könyvtár legyen a jövőben szolgáltató, mely „*a különböző forrásokból származó információkat rendezi, értékeli, adott esetben licenceli és hozzáférhetővé teszi*” (TT 11. p.).

A szerző nézete szerint „rendezésen” intelligens „metaadatkezelést” is értenünk kellene. A hálózati központoknak erre olyan munkaeszközöket kellene kifejleszteniük, melyek a különböző forrásból származó metaadatok teljességét és hitelességét vizsgálnák, automatikusan kiegészítéseket, javításokat és összekapcsolásokat végeznének. A megkívánt fejlesztések természetesen régóta folynak: több könyvtárban keresőgépes technológián alapuló katalógusokat vezettek be. Többnyire nemcsak katalógusadatokat, hanem más forrásokat is (például felsőoktatási publikációs szerverek vagy elektronikus folyóiratok cikkadatbázisainak a metaadatait) feltöltenek és indexelnek, ami jelentősen megnöveli a keresési teret.

Túl messzire megy a Tudományos Tanács azzal a kijelentéssel, mely szerint „*a jövő feladata nem maga a feltárás, hanem a katalógusadatok gyűjtése és összefésülése*” lesz (TT a 32. oldalról). Nem veszi figyelembe, milyen óriási a különbség az információs piacon a professzionális könyvtári katalogizálás és a többi „szereplő” feltáró tevékenysége között. Ezért az előbbi a jövőben is nélkülözhetetlen marad.

Virtuális kutatási környezet

Konkrét régiókon átívelő jövőbeli szolgáltatásokon (TT 12. p.) értik olyan „*könyvtáros kereső-portálok támogatását, melyek lehetővé teszik az osztott információs forrásokban való átfogó keresést*”, továbbá olyan „*szolgáltatásokat, melyek támogatják a szemantikus és a közösségi webes alkalmazások használatát*”, amelyekre vitathatatlanul szükség van. Szóba kerül a virtuális kutatási környezet és a kutatási adatok nagy mennyisége – mindkét téma régóta érdekli a könyvtárosokat. A tudományos publikálás kérdéskörében többek között olyan megoldások is szóba kerülnek, melyekre a hálózati központok már erősen elkötelezték magukat: ilyen például „*a digitalizálás és a hosszú távú archiválás terén végzett szolgáltatások*” vagy a „*repozitóriumok támogatása*”.

A jelenlegi helyzet rögzítése során a TT a hálózati központok „*alapszolgáltatásait*” és „*kiegészítő szolgáltatásait*” különbözteti meg. Az alapszolgáltatásokhoz (TT 15. p.) tartozik a központi katalógus, átvett és egységesített adatok biztosítása, a könyvtárközi kölcsönzés, az online keresőportál, a helyi rendszerek tárolása és az OCLC nemzetközi katalógusában, a WorldCatben szereplő katalógus adatok kínálata. (Utóbbit inkább a kiegészítő szolgáltatások közé soroltuk volna, mert kiegészítő keresési lehetőséget kínál.)

„Futottak még...”

Hiányolja az ember a szabványok továbbfejlesztésében, a képzésekben és a továbbképzésekben való részvételt is a dokumentumokban. Ezek csak a „*futottak még*” címszó alatt bukkannak fel (TT 19. p.). Legfontosabb kiegészítő szolgáltatásként (TT 18. p.) a katalógus-bővítést, a nyílt hozzáférésű kiadványok szolgáltatását, a digitalizálást, a digitális kiadványok tárolását és a hosszú távú archiválást, valamint a link-feloldást (link-resolving) említik. A konzorciumi keretben történő gyarapítás csak mellékesen kerül szóba (TT 17. p.), pedig nagyon fontos szolgáltatás az is.

Nagyon kritikusan nyilatkoznak a szakértők a hálózatok innovációs képességéről. A központok ugyan kiveszik a részüket „*a fejlesztésnek és az új szolgáltatások kínálatának egy részéből*” (TT 30. p.), és „*próbálnak helyenként új kihívásoknak megfelelni*”, mégis ez „*részben kevés*” és „*koordinálatlan*” (TT 35. p.). Az innovációs impulzusok nem a hálózati központból, hanem sokkal inkább egy-egy könyvtárból jönnek; akiknek az ötleteit helyben amúgy is „*gyakran tartózkodással fogadják*” (DFG 7. p.), az új elképzelések megvalósítását is „*sok esetben a testületek akadályozzák*” (TT 36. p.).

A hálózati központok lennének az „*innováció fékei*”? Aki rendszeresen figyeli a hálózati központok tevékenységét, ezzel az értékeléssel gondjai vannak: a korlátozott források fényében nagyon figyelemreméltó, amit az elmúlt években létrehozta. Az az elképzelés is furcsa, hogy egy hálózat innovációs ereje kizárólag a központban manifesztálódhat. Nem az a természetes, hogy a tagkönyvtárak is – jól teljesítő információtechnológiai részlegeikkel – részt akarnak venni ebben? A szakértőkkel annyiban lehet egyetérteni, hogy jobb egyeztetéssel és munkamegosztással, esetleg szervezésbeli módosításokkal még többet el lehetne érni.

A hálózati adatbázisok jövője

A szakértők szerint a hálózati központok „*a rutinfeladatokat illetően megbízható szolgáltatók*”, és úgy vélik, a hálózatokban a meglévő struktúrák „*sikeresen koncentrálnak a mindennapos ügymenetre*” (DFG 7. p.), de lebecsülik azt, ahogy a német hálózatok fő feladatukat nemzetközi összehasonlításban is kiválóan megoldják. Főleg az nem volt világos a szakértők előtt, milyen hatékonyan és testre szabottan áramlanak az adatok a központ és a helyi könyvtárak között: Németországban olyan színvonalú teljesítményt értek el, amilyenről másutt csak álmodnak.

Ez egyrészt a hálózati katalógusoknak az amerikaiakétól alapvetően eltérő architektúrája, másrészt a haladó adat-modell miatt van így; ez rendkívül hatékony eljárást biztosít az osztott adatállományok állandó frissítésére. Ha például rekordot módosítanak valamelyik német hálózat adatbázisában – bővítik vagy javítják –, ez rögtön minden tagkönyvtárban látható, ahol az adott mű megvan.

A „kooperatív újrakatalogizálás” bevezetése óta a többi hálózat is profitál ebből. (Az Egyesült Államokban nem ez a helyzet. Ha a mester-rekordot módosítják, ez nem fut végig automatikusan a helyi rendszerekig.) Németországban hasonló a helyzet az egységesített besorolási adatokkal is: ha változtatásra van szükség, csak egyetlen helyen kell módosítani az országban. Automatizált eljárások gondoskodnak arról, hogy a legelső címfelvétel hamarosan a tagkönyvtárakban is megjelenjen. (Az Egyesült Államokban viszont az egyes könyvtáraknak kell gondoskodniuk az egységesített adatelemek frissítéséről. Ehhez általában külső szolgáltatókat vesznek igénybe, akik időszakonként – például évente – a könyvtár valamennyi katalógustételét az országos adatbázissal összehasonlítják, és a változásokat átvezetik. Az eljárás bonyolultabb és költségesebb, a kapott minőség rosszabb: a helyi adatállományok sohasem naprakészek, az egyes könyvtárakban szükségszerűen más és más állapotban vannak.)

A minősegbiztosítás

Lehet, hogy a német hálózatok kiváló teljesítményüket olyan adatbázis-rendszerekkel érik el, melyek az „*internet-alapú szolgáltatásokkal szemben elavultak, és nincsenek integrálva a nyílt webbe*” (TT 32. p.). Alapjában véve más-képp szervezett rendszerek jelenleg nem állnak rendelkezésre, ezután kell majd ezeket kifejleszteni. Mindenesetre a kívánt „*alapvető műszaki megújulás a hálózatok rendszerében*” (TT 32. p.) nem mehet a minőség rovására: gondoskodni kell arról, hogy a jelenlegi színvonalat – mely konzisztens és aktuális adatokat szolgáltat a könyvtárak számára – továbbra is biztosítsák.

Konkrétan azt javasolják a szakértők, hogy az eddig önálló hálózati katalógusokat és szolgáltatásokat vonják össze: „*az eddigi regionális katalógusok és szolgáltatások országos és nemzetközi szintű integrálásával el kell kerülni [...] a redundanciát*” (Közös nyilatkozat 2. p.). A cél azonban érdekes módon nem az, hogy országos katalógust hozzanak létre átfogó közös katalógus formájában, ugyanis más országok tapasztalatai megmutatták, hogy „*egyetlen országos közös katalógus a maga konvencionális formájában*” nem „*szükséges*” és nem is „*kivihető*” (TT 37-től, valamint 52. p.). Ehelyett a TT két technikai megoldásra gondol: a német adatoknak a WorldCatbe való integrálására vagy egy újfajta katalógusra, „*a nyílt webbe integrált Linked Open Data formájában*” (TT 40. p.).

A DFG is kifejezetten a WorldCatet nevezi meg opcióként, és azt hangsúlyozza, hogy az összefűsölést „*a lehető leggyorsabban, lehetőleg a nemzeti szabványok és adatformátumok mellőzésével*” kell végrehajtani (DFG 9. p.). Ez valójában nem továbblépés, hanem visszalépés lenne: óriási információvesztéssel járna a meglévő adatokban, főleg a strukturált rekordokban (például a többkötetes művek esetében) és az egységesített besorolási adatok összekapcsolásában. Nemcsak a GND-n végzett több éves munka veszne kárba, valószínűleg le kellene mondani a német egységesített besorolási adatokról, és a teljes értékű német nyelvű tárgyi feltárás sem volna lehetséges.

A meglevő, a tagkönyvtárak ellátását szolgáló és remekül működő mechanizmusokat egyszerűen „ki kellene dobni”, és több mint kétséges, hogy ezek hasonló minőségben újra létrehozhatók. (Az biztos, hogy ez nem lenne gazdaságos.)

Nagy változások előtt

Emellett az ember egyetlen előállítótól függene, aki még a Linked Open Data területén inkább féknek, mint ösztönzőnek számít. A WorldCat sem volna megfelelő minőségű, sem jövőképes a monolitikus szerkezet miatt. Stratégiai okokból sem lenne célszerű egy amerikai adatbázis mellett dönteni, hiszen az RDA bevezetése alatt jelentős változások várhatók – talán a MARC 21-et is egy korszerűbb adatformátum fogja felváltani.

Az az elképzelés viszont, hogy a tételek leírását úgyszólván közvetlenül a szemantikus webben végezzék és ott is tárolják, valóban vonzó és jövőbe mutató – bár az odavezető út még hosszú lesz. Mindenesetre a német hálózati központoknak, akiknek egy része már úttörőmunkát végzett a Linked Open Datával, komolyan kell foglalkozniuk ezzel a gondolattal. Egy ilyen teljesen újszerű rendszer kifejlesztése azonban aligha képzelhető el többlettámogatások nélkül. Itt lehetne hatékony az a szakértők által javasolt új támogatási program, amellyel a „szükséges innovációs folyamatok [...] elindíthatók” lennének (Közös nyilatkozat 2.).

Egy ilyen technikai platform megvalósításáig a hálózati központok jelenlegi formájukban nem kerülhetők meg. A kívánt jobb minőségű használói keresést (TT 32. p.) így is biztosítani lehet, mégpedig egy keresőgépes technológián alapuló *discovery* szoftverrel. Az adatok alapjául a hálózati adatbázisokból épülő közös index szolgálhatna. Ez válthatná fel az eddigi bevált munkaeszközt, a meta-keresés alapelvén nyugvó Karlsruhei Virtuális Katalógust (KVK).

Egy hasonló projekt már előkészítés alatt áll: az AG Verbund 2010 végén munkacsoportot hozott létre, és a hálózatok egy részében már folynak az

előmunkálatok. Ezt az új keresőeszközt folyamatosan további meta-adatokkal (például nyílt hozzáférésű publikációk, elektronikus folyóiratok) egészíthetnék ki, és így lépésről lépésre haladva egy központi, tartalmát tekintve átfogó könyvtáros keresőgép jönne létre. Ez nemcsak jelentős javulást jelentene a felhasználók számára, hanem rendkívüli mértékben megkönnyítené a könyvtárosok munkáját is; manapság több könyvtárban is párhuzamosan, komoly munkaráfordítással készülnek bővített keresési terek.

Tartományokon átívelő finanszírozás

A szakértők akarata szerint a hálózati központoknál a jövőben semmi sem lesz „ingyenes”. Valamennyi szolgáltatás úgymond árcédulát kapna, hogy a költségek átláthatóak legyenek. A tagkönyvtárak már nem kötődnének a „központjukhoz”, hanem különböző szolgáltatók kínálatából választhatnának. Bizonyos alapfeladatokat finanszíroznának a tartományok könyvtáraik számára, de az azon felüli szolgáltatásokat „a jövőben tartományokon átívelően finanszíroznák és biztosítanák” (TT 42. p.).

A hálózati központoknak ezért forrásaik egy részét „a jövőben rugalmasan és piaci körülmények között kell felhasználniuk, és az ország egész területén kellene biztosítaniuk” (DFG 10. p.). Ehhez a „csökkenteni kellene a belső hálózati testületektől való függést”, de a „felhasználók tanácsának” mindenképpen beleszólást kell engedniük bizonyos mértékig a könyvtáraknak (TT 42. p.). Több pénz nem lesz, ez látható az elinduláshoz készített DFG támogatási programból. Mindenesetre „meg kell őrizni [...] a tartományi információs szolgáltatások pénzügyi kereteit, és az eddigi szabályozás szerinti emeléseket végre kell hajtani” (Közös nyilatkozat 2. p.).

Új, innovatív szolgáltatások finanszírozását remélik a szakértők az átcsoportosítástól: a „regionális átfedésekről” való lemondás révén – az elképzelés szerint – jelentős pénzeszközök szabadulnának fel, de a feltételezett megtakarítást sem konkrétan, sem megközelítőleg nem em-

lítik. A tartományok ebből a pénzből finanszíroznák ezen kívül a DFG támogatási programját (TT 43. p.). A tervezett új „*stratégiai és irányító testület*” számára egy bizonyos összeg is szükséges lenne, mely jelentős hatáskört kapna „*a rendszerrel kapcsolatos lépések végrehajtására*” (Közös nyilatkozat 2. p.).

Elképzelhető, hogy a szabványosítási bizottság is bekapcsolódna ebbe. Önkéntelenül is az 1999-ben feloszlott Német Könyvtári Intézet (DBI) jut az eszünkbe. Fő feladatai – többek között a koordináció, szabványosítás és korszerűsítés – kifejezetten predesztináltak volna az ilyen feladatra. Ismét bebizonyosodott, milyen rövidlátó volt az akkori döntés.

Összegzés

A fentiek alapján azonban kétségesnek látszik, hogy a szinergia-hatások az átstrukturálás során olyan jelentősek lennének, ahogy a szakértők

remélik. A bemutatott elemzések és megoldási javaslatok némelyike is megkérdőjelezhető. A szakértői jelentéseket ezért nem egy folyamat végpontjának, hanem egy lefolytatandó vita kiindulópontjának kell tekinteni. Ennek a kezdeményezése a Tudományos Tanács és a DFG nagy érdeme. Tudós munkacsoportjaik olyan tudománypolitikai, üzemgazdasági és erősen szövetségi nézőpontból indultak ki, ami tőlünk, könyvtárosoktól néha idegen és nem is mindig megnyugtató, de a vita szempontjából nagyon inspiráló.

A dokumentumok alaphangjával (több egyeztetés és jobb együttműködés révén nagyobb hatékonyságot) minden esetben egyet lehet érteni. A megvalósítás részleteihez még intenzív gondolkodás és megbeszélések kellenek. A résztvevők egyetértése esetén a TT ajánlásai jobb szolgáltatásokat eredményezhetnek a tudományos felhasználók számára. A cél: a rendezett kooperáció hatékony rendszere és munkamegosztás a hálózati munkában.

A hat hálózat működési területe

Forrás: <http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Bibliotheksverbunde.phg&filetimestamp=20120502071902>

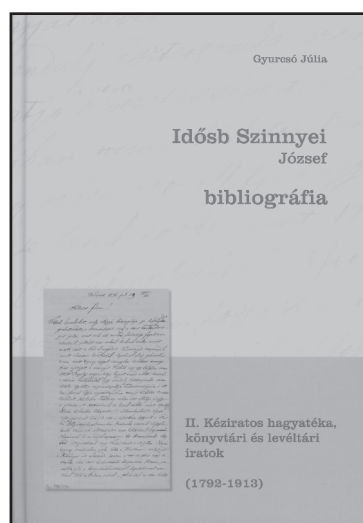
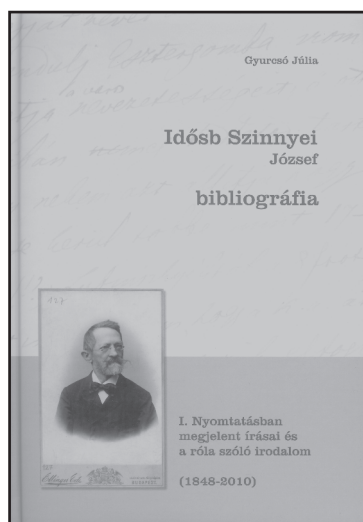

Szinnyei univerzuma

A 19. század utolsó évtizedeiben Magyarországon a szellemi és gazdasági életben korábban nem tapasztalt fellendülés következett be. A kiegyezést követően a közérdeklődés nemzeti múltunk jobb megismerése felé fordult, s ezt az igényt szellemi értékeink számbavétele is igyekezett kielégíteni. Ezt a törekvést támogatta még a kor meghatározó filozófiai irányzata, a pozitívizmus is, mely a tudományok területén széles körű anyaggyűjtést és tényfeltáró összegző munkáknak az elkészítését szorgalmazta.

Nem véletlen tehát, hogy ezekben az évtizedekben a hazai tudományok, különösképpen a historiográfiai stúdiumok terén számos alapvető, kiemelkedő alkotás született. Így többek között ekkor készült a Szilágyi Sándor szerkesztette tízkötetes *A magyar nemzet története* című alapvetés, a Magyar Történelmi Társulat 1895-ben indította útjára a harminchárom kötetet megért *Magyar történelmi életrajzok* című sorozatát, s a millennium évében jelent meg a befejezetlenül maradt *Magyarország vármegyéi és városai* című sorozat első kötete.

Hasonlóan kiemelkedő jelentőségű forrásfeltárások és feldolgozások születtek az irodalomtörténet, a néprajz és a nyelvtudomány területén is. Példaként említhetők meg többek között az ekkor indult a *Régi magyar költők tára* című ma is élő sorozat, erre a korszakra esik népköltészeti emlékeink szélesebb körű gyűjtése és közreadása, és ezekben az évtizedekben készültek első korszerű tudományos igényű szótáraink, mint a Czuczor – Fogarasi-féle *Magyar nyelv szótára*, a Szarvas – Simonyi szerkesztette *Magyar nyelvtörténeti szótár* és az ifj. Szinnyei József munkája, a *Magyar tájszótár*.

Idősb Szinnyei József bibliográfia / Gyurcsó Júlia ; [közread. az] Eötvös Loránd Tudományegyetem. – Bp.: ELTE, 2011. – 2 db ; 24 cm + CD
ISBN 978-963-284-203-5

Nem véletlen tehát, hogy ezekben az évtizedekben a magyar könyvészet terén is kiemelkedő, ma is nélkülözhetetlen munkák születtek. Ebben az időszakban alkotott a magyar bibliográfia történetének három kiválósága, a „nagy triász”, *Petrik Géza*, *Szabó Károly* és *Szinnyei József*. Közülük is talán *id. Szinnyei József* volt az, aki a legsokoldalúbb és leggazdagabb könyvészeti munkásságot hagyott hátra.

Szinnyei József életével és tevékenységével már korábban is többen foglalkoztak, e témában számos tanulmány, dolgozat, összeállítás készült. Ezek az értekezések azonban a Szinnyei-oeuvre-nak jobbára csupán egy szűkebb szeletét vizsgálták, így például *Gazda István* elsősorban Szinnyei művelődéstörténeti, sajtótörténeti tevékenységét kutatta,¹ míg *Kocsy Anikó* főleg a „Hírlapkönyvtár” létrejöttének körülményeit elemezte.²

Szinnyei József életművének átfogó, teljes megismeréséhez viszont nélkülözhetetlen műveinek, tanulmányainak, cikkeinek, továbbá az általa készített bibliográfiáknak a teljes feltárása. Erre a hatalmas feladatra vállalkozott *Gyurcsó Júlia*, aki a teljesség igényével készített bibliográfiájában nem csupán regisztrálta Szinnyei valamennyi fellelhető írásművét, hanem érdemben ismerteti azok tartalmát is.

Gyurcsó Júlia több mint tíz esztendő fordított a bibliográfia munkálataira, mely három szakaszban készült el. Az első változat 2002-ben főiskolai záródolgozat céljából íródott, majd pedig 2004-ben egyetemi szakdolgozatban tárta fel – immáron a teljesség igényével – Szinnyei nyomtatásban megjelent alkotásait, valamint a róla megjelent irodalmat. Ez alkotja a most megjelent bibliográfia első kötetét, míg a második részben került közlésre Szinnyei kéziratos hagyatéka, könyvtári és levéltári iratainak pontos jegyzéke, melyek aztán forrásul szolgáltak Gyurcsó Juliának az *id. Szinnyei József* életútját és szakmai pályaképét bemutató PhD dolgozatához.

A bibliográfia *első kötetét* részletes Szinnyei életrajz vezeti be, mely az eddig ismert biográfiákhoz képest, a szerző levéltári kutatásainak köszönhetően, számos új adattal egészült ki. Maga a bibliográfia törzsrésze szerkezetileg két részre tagozódik: elsőként 240 bibliográfiai tételben tematikus elrendezésben találhatók Szinnyei önállóan és folyóiratokban, napilapokban közzétett publikációi; elől szerepelnek a könyvészeti munkák, ezt követik a módszertani témájú dolgozatok, végül a történeti jellegű, valamint egyéb, az előző kategóriákba nem illeszkedő közlemények. A kötet második része a Szinnyei Józsefről megjelent írások bibliográfiai adatait sorolja fel keletkezési éveik időrendjében.

Valamennyi regisztrált dokumentum leírása autopszia alapján készült, melyet az egyes alkotások tartalmáról írt részletes annotáció, referátum követ. A bibliográfiai tételek után az egyes köz-

lemények tartalmát kifejező, s a tárgymutatóban is szereplő legfontosabb kulcsszavakat találjuk. Közli még a szerző a leírt mű pontos lelőhelyét, többedik kiadás esetén az eredeti dokumentum megjelenési adatait is.

A bibliográfia használatát nagyban segítik a mutatók. A név- és tárgymutató mellett háromféle címmutatót találunk: külön-külön az önállóan megjelent művek, majd a feldolgozott folyóiratok, hírlapok, s végül az egyes tanulmányok, cikkek címeiről. Az eligazodást segíti még egy évmutató, valamint kronológiai összeállítás, mely utóbbi Szinnyei életének és tevékenységének gyors áttekintésére ad lehetőséget.

A bibliográfia *második kötete* idősb Szinnyei József kéziratban fennmaradt dokumentumait veszi számba. Bevezetőként Gyurcsó Júliának a naplójegyzetek és levelezések alapján készült és kellően dokumentált tanulmányát olvashatjuk, melynek révén betekintést kaphatunk Szinnyei magánéletébe.

A kéziratos Szinnyei-hagyaték döntő hányadát az MTA Könyvtár kéziratára őrzi. Itt található hatvannégy kötetes naplója, valamint levelezésének jelentős része. Szinnyei naplóját 1848. október 16-ától 1913. augusztus 2-ig szinte napi rendszerességgel írta, így ez hiteles kor- és helytörténeti forrás, de megismerhetjük belőle családjával és gyermekeivel való kapcsolatát is. A naplókat és a Szinnyei által írt, illetve a hozzá intézett leveleket a bibliográfia teljességgel regisztrálta, de tartalmi feltárásukra itt nem került sor.

Viszonylag szerényebb mennyiségben őríz Szinnyei-dokumentumokat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Az itt található hagyaték elsősorban a Hírlapkönyvtárra vonatkozó kérelmekből, valamint a *Magyar írók élete és munkái* című biobibliográfiához beküldött életrajzokból áll.³

Számbavette még a bibliográfia az ELTE Egyetemi Levéltárában fellelhető, elsősorban az egyetem vezetésével folytatott 185 tételből álló iratokat, valamint a Magyar Országos Le-

véltárban megőrzött, Szinnyei névváltoztatási kérvényeit.

Idősb Szinnyei József harminckilenc éves koráig a mai Szlovákia területén élt és dolgozott. A munka zárófejezete a Révkomáromi Járás Levéltárában és a Nyitraivánkai Megyei Levéltárban tárolt források jegyzékét közli.

A kötetet a Szinnyei-levelezéshez készített névmutató zárja.

A bibliográfia tételeinek tartalmi feltárását nyújtó, a szakszerű ismertetésekkel, annotációkkal ellátott összeállítás mintegy életrajzi kalauz, guide segíti a kutatókat a hatalmas Szinnyei-irodalomban való eligazodásban. A munka kivitelezése is mintaszerű, precíz. Gondos a szöveg szerkesztése: a tipográfiai megoldások, kiemelések is segítik a kötet használóinak tájékozódását. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem kiadásában és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával megjelent kiadvány kiállításában, küllemében is méltó a gazdag értékes tartalmú műhöz. (A bibliográfia felhasználását a kötetekhez mellékelte CD is segíti.)

Gyurcsó Júlia e kiváló bibliográfiájának köszönhetően szembesülhetünk igazán azzal a hatalmas életművel, amelyet id. Szinnyei József hagyott ránk.

Szabó Sándor

Jegyzetek

1. Id. Szinnyei József emlékezete: művelődéstörténeti és saját történeti írásai / összeáll., a Szinnyei-bibliográfiát kész. Gazda István ; [a bev. tanulmányt írta Kozocsa Sándor]. - Piliscsaba : Mati, 2002. - 323 p.
2. Kocsy Anikó: Id. Szinnyei József „Hírlapkönyvtára”. In: Gyűjtők és gyűjtemények: a Nemzeti Könyvtár gyűjteményes kincsei és történetük. Szerk. Boka László, Ferenczyne Wendelin Lidia. Bp. : Kossuth, 2009. 104-115. p.
3. A tizennégy kötetes munka 1891 és 1914 között jelent meg.

Az olvasás ösztantárgyi feladat
/ szerk. Nagy Attila, Imre Angéla,
Köntös Nelli. – Szombathely,
Savaria University Press, 2011.
291 p.
ISBN 978-963-9882-84-3

„Minden az olvasással kezdődik”

Egy konferencia előadásainak olvasása közben

Legere necese est! – íme az ókori mondás modern, mai parafrázisa –, olvasni szükséges, olvasni kell! Még hozzá jól olvasni, megérteni a szöveget, meglátni benne a lényegét, kritikusan elemezni, s mindezek után szövegeket alkotni. Olvasás – szövegértés – kritikus gondolkodás – szövegalkotás. A boldogulás, érvényesülés, versenyképesség – és tegyük hozzá, a belső építkezés sine qua non feltétele.

„Megfelelő írásbeli és szóbeli kifejezőkészség nélkül, a szövegértési, szövegalkotási és a kritikus gondolkodási műveletek képessége hiányában csak elégtelenül teljesítő munkaerőmasszát és politikailag sodródó tömeget alkothatnak az egyéni etikájukat elvesztő vagy azok hiányában felnövekvő emberek arctalan generációi.” – írja Gordon Győri János a Zárszóban.

Mindezek ellenére szomorú tapasztalat, hogy a fiatalok szövegértésével nagy (egyre nagyobb?) bajok vannak. Felmérésekből, tanárok, sőt egyetemi professzorok panaszaiból tudjuk, hogy sok tanulónak, hallgatónak (horribile dictu bölcsészhallgatónak) milyen nehézséget okoz a szövegek megértése.

Egy kis kitérő

A nemolvasó embert nemcsak mint zoon politikont fenyegeti veszély, hanem mint természeti, biológiai lényt is. Erről értelemszerűen a konferencián nem volt szó, de talán nem árt, ha az agykutatásnak ezzel a felismerésével is alátámasztjuk az olvasás fontosságát. Embervoltunk hordozójának, a homloklebenynek a sejtjei, akárcsak az agy többi sejtje, 40 éves korunk körül kezdenek elhalni. A nemolvasó embernek, annak, aki az iskolát elhagyva nem néz többet betűre, az előhomloklebenynek nevezett részében, az olvasott szöveg értelmezőjében, a sejtek soradásának, pusztulásának semmi sem vet gátat, s az ilyen ember túl korán elindul a demencia útján, annak minden, a társadalomra nézve is káros,

következményével. Az olvasó ember állandóan dolgoztatja ezeket a sejteket, nem hagyja őket megöregedni. Az olvasás olyan az agynak, mint az izmoknak a testgyakorlás.

Minden az olvasással kezdődik

Minden az olvasással kezdődik, mert aki nem tud jól olvasni, akinek nehézséget okoz az olvasás, nem is olvas vagy ha rákényszerül, hogy olvasson, csak csetlik-botlik a betűk, írásjelek között, rosszul, nehezen érti meg az olvasott szöveget.

De ki tanítsa meg, és hogyan az emberfiát olvasni? Erre a kérdésre keresték – adták meg a választ a szombathelyi konferencia résztvevői: az olvasás össztantárgyi feladat. Sőt, össztársadalmi feladat (Gordon Győri János).

A HUNRA két évtizedes küzdelmeinek dicsőséges fegyverténye volt a szombathelyi konferencia: a fáradságot, anyagi áldozatot is vállaló résztvevők nagy száma bizonyította, nem volt hiábavaló Nagy Attiláék igyekezete. A *Magyar Olvasástársaság alapító elnöke*, doyenje, nyugállományú (nyug = nyugalom?) pihenni nem akaró, nem tudó táborszernagya az előadásokat, beküldött dolgozatokat tartalmazó vonzó külsejű, tipográfiai hibátlan kötet *szerkesztője a Bevezetésében* ismerteti a konferencia célját, a konferenciával kapcsolatban feleleveníti a Társaság történetének jelentős eseményeit, s végigvezet az úton, amely az ötlettől a megvalósításig, a konferencia megnyitásáig tartott.

Mit tanulhattak a résztvevők, s mit tanulhatunk mi olvasók a dolgozatokból? Előre bocsátom, hogy a néven nevezett írások nem hordoznak értékítéletet, csupán azt jelentik, hogy ezek az írások keltették fel – nagyon szubjektív – érdeklődésemet.

Alapvetés

Az *Alapvetésnek* szánt, s ezt a címet viselő első nagy tömbben, az Egyesült Államokból érkezett vendégek, illetve az elküldött dolgozatok szerzői – valamennyien a kérdés nagy tekintélyű szakértői – azt mutatták be, hogyan folyik

a tengeren túl a tantárgyközi olvasás tanítása. Számomra különösen érdekes volt *Nancy K. Votteler*, *Jane H. Claes* és *Oporné Fodor Mária* előadása (a tárgyi tudás, a szövegértés és a szó-kincs kapcsolatáról, a tanárok, könyvtárosok és könyvtárostanárok együttműködéséről, illetve a tantestület szerepéről az olvasásfejlesztésben). Az amerikai kollégák dolgozatai alkalmat adtak/adnak a hallgatónak/olvasónak, hogy összehasonlítsa saját tapasztalatait, elképzeléseit (vágyait? reményeit?) a tengerentúli valósággal. Ahogy Nagy Attila a Bevezetésben írja: „Az USA egyik legnagyobb pedagógusképző egyetemének oktatóitól származó, tankönyvi tömörségű, példaszerűen rövid dolgozatok sora bizonyára növeli annak esélyét, hogy gyűjteményes kötetünk oktatási segédletté válhasson ilyen jellegű intézményeink egy részében.” Kíváncsi vagyok, minél nagyobb részében.

Nem tanulás nélkül való alapvetés, méghozzá igen alapos alapvetés *Ostorics László* elemzése a PISA 2009 magyar eredményeiről. A táblázatokkal, ábrákkal gazdagon illusztrált beszámoló többek között olyan kérdésre is ad választ, milyen hatással vannak különböző határtényezők a szövegértésre. Nagyon érdekes.

Tantárgyak

A második tömb (*Tantárgyak*) a „hogyan” kérdésre ad választ. A matematikatanár a logikus gondolkodásban és szabatos fogalmazásban látja a matematikaoktatás hozzájárulását az olvasásfejlesztéshez (*Kálmán Attila*), a biológiatanár a szakszövegek olvastatásában és értelmezésében (*Baranyai József*, *Tóth Szilvia*), a kémia tanár egy óratervezet bemutatásával illusztrálja a szövegértés fejlesztését (*Arányiné Haman Ágnes*), a többtantárgyi – matematika, történelem, természetismeret – választ is kapunk a kérdésre, és megismerkedünk egy valós természetismeret óra menetével (*Békei Gabriella*). Tankönyvelemzéssel is találkozunk, a nyolcadikos biológia, földrajz és nyelv tan tankönyvek és munkafüzetek elemzésével (*Éhmann Gáborné Havas Mária*). A második tömb dolgozataiból két következtetést vonhatunk le: az „össztantárgyi feladatnak”

minden szaktárgyban eleget lehet tenni, a tárgy specifikumának megfelelő módszerekkel, eljárásokkal, és a szókincs gyarapítása nélkül nincs szövegértés-fejlesztés. A szókincs gyarapításának fontosságáról egyébként több előadásban is szó esik.

Mese, olvasás, irodalom

A harmadik tömb (*Mese, olvasás, irodalom*) előadásaiból két tény válik nyilvánvalóvá. Az egyik, hogy az olvasásra nevelésnek, olvasásfejlesztésnek már otthon, az iskoláskor előtt meg kell kezdődnie. Erről beszélt *Czomba Magdolna* (*A mese és a gyermek*) és *Sz. Tóth Gyula* nagyon hangulatos, kedves, közvetlen hangú előadásában (*Így „írvasunk” mi, avagy az olvasás kezdeti nehézségei és örömei*). A család, a családi környezet roppant fontosságát egy amerikai vizsgálat eredményeivel illusztrálja a Zárszóban *Gordon Győri János*. A másik tény, hogy az olvasás, szövegértés fejlesztése ossztantárgyi feladat, de az alapokat anyanyelvi és irodalomórákon kell lerakni. Négy előadás szerzője mutatott be módszereket a szövegértés fejlesztésére ezeken az órákon. Elszomorító képet tár elénk *Fűzfa Balázs* az irodalomoktatás nyugodtan mondhatjuk tragikus helyzetéről a címében már sokat mondó előadásában: *Irodalomta(la)nítás, de meddig?*

Új források, eszközök

A negyedik tömb (*Új források, eszközök*) és urambocsá! szinte azt írtam az egész könyv legfontosabb írásai közé sorolom a *Fehér Péter–Hornyák Judit* szerzőpáros *Könyv, blog, wikipédia; mit olvas az online generáció?* és *Fenyő D. György* *Hogyan olvasnak a fiatalok?* című dolgozatát. Meggyőződése, ugyanis, hogy addig nem lehet igazán hatékony az olvasásoktatás és fejlesztés, ameddig nem ismerjük a gyerekek, fiatalok médiahasználati szokásait és azokat a „kísértéseket”, amelyeknek ki vannak téve. Csak az ellenfelet ismerve tudjuk sikeresen felvenni a harcot – vagy tudjuk szövetségesünké tenni. A könyvtár par excellence a szövegértő olva-

sásra nevelés, az olvasásfejlesztés helyszíne, „csatateret”. Erről szól az ötödik tömb (*Könyvtárak*) hét előadása. Különösen *Járinka Magdolna* – *Máté Lászlóné* szerzőpáros előadása keltette fel a figyelmemet (*Két könyvtár, két könyvtáros, tíz év: középiskolai és közművelődési könyvtár együttműködési tapasztalatai*). Úgy gondolom ugyanis, hogy az együttműködésnek sok közvetlen haszna mellett van egy – ugyan nem biztos, de valószínű – haszna. Azok a diákok, akik megismerték a városi, megyei könyvtárat, s a közös foglalkozások folytán otthonosan mozognak a szabadpolcok között, használni tudják a könyvtár információs eszközeit, „megéreztek a könyvszagot”, az iskola elhagyása után is olvasók maradnak.

Végezetül

S végül a *Zárszó*, *Gordon Győri János* horizonttágító írása, talán úgy is mondhatnánk az olvasástanítás-, fejlesztés kérdéskörének kvintesszenciája. A diagnózis: a Magyar Olvasástársaság büszkeségre okot adó két évtizedes munkája, az elkeseredésre okot adó helyzet, hogy „gyerekeink olvasási és szövegértési technikája alatta marad a szükségesnek, és ma már gyakran a felsőoktatásban vagy éppen a tanárképzésben résztvevőknek is elemi szintű nehézségeik vannak ezen a téren” és „másfél-két évtized alatt semmit, valóban semmit nem veszített annak jelentősége, hogy azt hangsúlyozzuk: az olvasás ossztantárgyi, nem pedig csak magyartanári feladat.” A diagnózis után a szerző számba veszi az olvasástanításban, fejlesztésben felelősséget hordozó szereplők, szülők, tanárok, iskola, tankönyvkiadók, tanulók, oktatáspolitikai, oktatásszervezés – feladatait. Két „szereplőt” emelnék ki, akik ritkán kerülnek reflektorfénybe, amikor az olvasásról, olvasástanításról van szó. Az egyik: maguk a tanulók. „Nem gondolhatjuk azt, hogy miközben mindenki minden tőle telhetőt megtesz az olvasási teljesítményük javításáért, az ő dolguk pusztán a lehetőségek elfogadása.” Fel kell ismerniük, fel kell ismertetni velük, hogy az olvasásfejlesztés, a szövegfeldolgozás, szövegalkotás technikáinak ismerete a

saját jövőjük, környezetük, közösségük jövője számára létfontosságú. Ugyanakkor a szerepek felcserélésével vállalniuk kell, hogy amit ők jobban ismernek, a digitális világot, eszközeinek használatát, megismertessék az idősebb nemzedékekkel.

Az oktatáspolitikának, oktatásirányításnak válnia kell a ráháruló feladatokat. Kutatás – célok kitűzése – módszerek kidolgozása – ismeretése – feladatok meghatározása – lehetőségek biztosítása.

Mindenkinek – szülőnek, pedagógusnak, tanulóknak, miniszternek – tudnia kell, hogy „*az olvasás össztársadalmi feladat, egy egész ország, egész közösség felelőssége*”.

Nem tudom, hány példányban jelent meg a gyűjtemény. Ha rajtam állna, több ezer példányban adnám ki, és eljuttatnám minden iskolai, egyetemi könyvtárba, és kötelező olvasmánnyá tenném gyakorló és eljövendő pedagógusok számára.

Magam pedig az előadásokat, beküldött dolgo-

zatokat olvasva – remélhetőleg szövegértéssel –, öreg nyugdíjas, rezignáltan veszem tudomásul, hogy csak saját okulásomra, saját gazdagodásomra szolgálnak az olvasottak. (De talán fiatal tanárbarátaimnak kölcsönadva, hasznukra lehetnek.)

Köszönet Nagy Attilának, hogy megismerhettem ezt a könyvet.

M. Fülöp Géza

MÁR ELETRONIKUSAN IS OLVAHATÓ

Az Olvasás esszétantárgyi feladat
(Szerk. Nagy Attila, Imre Angéla,
Köntös Nelli)

című kötet 2012. április 21-én bekerült
a Magyar Elektronikus Könyvtár
gyűjteményébe.

Elérhetősége:

<http://mek.oszk.hu/10600/10605/>

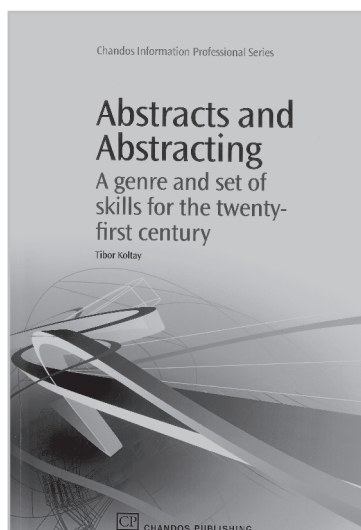

Angol nyelvű kézikönyv a referálásról

Koltay Tibor pályájának kiemelkedő eseménye ennek a könyvnek a megjelenése: alkalmat adott arra, hogy fő kutatási területének eredményeit összegzően, áttekinthető szerkezetben közreadja a nemzetközi szakmai világ számára. Ugyanakkor a kérdés iránt érdeklődő külföldi szakemberek is elégedettek lehetnek: hosszú idő után végre megszületett egy angol nyelvű, a legújabb ismereteket tartalmazó, korszerű kézikönyv a referálásról. (Az utolsó hasonló jellegű munka 1992-ben jelent meg – spanyol nyelven).

A mű egyik előzményének tekinthető a szerző 2003-ban kiadott *A referálás elmélete és gyakorlata* című monográfiája, amely a téma első magyar nyelvű kézikönyveként a maga nemé-

ben szintén úttörő vállalkozás volt. (Mivel ennek ismertetése kapcsán már egyszer leírhattam a referálással kapcsolatos gondolataimat, most túlnyomórészt csak a címben jelzett mű bemutatására fogok koncentrálni.) A szerző azóta is lankadatlan figyelemmel kíséri a kérdés szakirodalmát, amihez ő maga is számos publikációval hozzájárul. Többször, számos tanulmányban megerősítést nyert, hogy a referátumok a digitális világban is megőrzik fontosságukat, hiszen az információs túlterheltség mindenkit érint, és a referátumok segíthetnek a fontos információk kiválasztásában. Nem véletlen tehát, hogy például az Aslib (az információs szakemberek brit szervezete) 2011-ben *Abstracting and*

KOLTAY Tibor Abstracts and abstracting : a genre and set of skills for the twenty-first century /Tibor Koltay. – Oxford :Chandos Publ., 2010. 236 p. (Chandos information professional series)
ISBN 13-978-1-84334-517-6

summarizing quickly and accurately, ebben az évben pedig – az új kihívásoknak is megfelelően – *Abstracting and summarizing electronic documents* címmel szervez kurzusokat az érdeklődők számára. A referálási technikák ismerete nemcsak az információs szakemberek, hanem a tudományos folyóiratban publikáló kutatók számára is nélkülözhetetlen. Ezért ez a könyv – ahogy a szerző a bevezetőben is utal rá – elsősorban nekik szól, rajtuk kívül pedig a nyelvészek és nyelvtanárok, valamint az angolt speciális céllal tanulók is haszonnal forgathatják. A bevezetőben magyarázza meg az író a referálás és a referátum fogalmát, majd részletesen elemzi, miért van szükség erre a tevékenységre, miért nem megfelelőek a számítógéppel előállított kivonatok. Ebben a részben ismerteti a könyv szerkezetét, és utal arra, hogy az egyes rész kérdéseket mely fejezetekben fejt ki alaposabban.

A könyv nyolc fő fejezetből áll, amelyek logikus sorrendben követik egymást, sokkal áttekinthetőbb a szerkezete, mint az említett magyar nyelvű kézikönyvé. A bevezető utáni rövid fejezet a definícióké: a referátum (abstract) és az eredeti szöveg fogalmának meghatározásán túl az előbbi főbb jellemzőit is felsorolja a szerző, valamint egybeveti az összefoglaló (summary) értelmezésével. A harmadik, lényegesen terjedelmesebb fejezet szól részletesen a referátum jellegzetességeiről (hossza, funkciói, típusai stb.). Az egyik alfejezet foglalkozik a referátumok objektivitásával, ezzel összefüggésben a kritikai referátumok kérdésével. A szakemberek többsége azon a véleményen van, hogy értékelést, kritikai észrevételeket nem szabad tartalmaznia a referátumnak, tehát nem szerepelhet benne semmi sem, ami nem fordult elő az eredeti dokumentumban. A szerző ismerteti a kritikai referátumokkal kapcsolatos rendkívül érdekes szakmai vitát, ami újdonság a magyar kézikönyvhöz képest. Terjedelmes részt szentel az *autoreferátumok* (szerzői referátumok) kérdésének azt boncolgatva, miért nem tudnak a szerzők jó összefoglalót írni saját kutatásukról, tanulmányukról, és hogyan lehetne megtanítani őket erre. Az autoreferátumok hiányosságai vezettek az ún. *strukturált* referátumok készítéséhez, amikor bizonyos alcímek (kulcsszavak) köré rendezve kell elkészíteni az összefoglalót. A strukturált referátumok még csak egy bekezdés erejéig szerepeltek a magyar kézikönyvben, itt viszont több mint másfél oldalt szentel a témának a szerző. E referátumtípus elfogadottsága meglehetősen vegyes, bár kétségtelen, hogy ez a szerkezeti tagoltság segítséget nyújthat a hagyományos autoreferátumok elkészítéséhez. Személyes tapasztalataim ezzel kapcsolatban nem túl kedvezőek: az autoreferátumok készítői mechanikusan, sokszor ugyanazt ismételve írják meg ezeket, nem feltétlenül a fő tartalmat kiemelve. A könyvtártudományi lapok közül elsősorban az Emerald-folyóiratok autoreferátumaira jellemző a strukturált felépítés, rendszerint a következő alfeje-

zetekkel: *Cél, Módszer (Megközelítés), Eredmények, Eredetiség (Érték)*. Az Eredmények rész után esetenként a Kutatás korlátai és a Gyakorlatban való alkalmazás lehetőségei is szerepelnek. Ez utóbbi gyakran egybecseng az Eredetiség címszó alatt közölt tartalommal, tehát ismétel. A szerzők itt fejtik ki, hogy kutatásuk miért újszerű a sok hasonlóhoz képest, ami persze sokszor nem igaz. Koltay Tibor is hoz példát a strukturált referátumra, aminek egy kicsit eltér a szerkezete az előbb említettektől: *Bevezetés, Módszer, Elemzés, Eredmények, Következtetés*. Ez a szerkezet objektívabb autoreferátum készítését teszi lehetővé, kár, hogy kevesebb (könyvtári) folyóirat alkalmazza.

A negyedik, szintén igen terjedelmes fejezet foglalkozik azzal, mit kell tudnia, milyen ismeretekkel kell rendelkeznie a referálónak. A magyar nyelvű kézikönyvben ez a téma ugyancsak kellő figyelmet kapott (részletes ismertetésére ezért most nem is térek rá), itt viszont kiegészült új szempontokkal, például a referálás és az információs műveltség kapcsolatával. Ily módon a szerzőnek sikerült másik fő kutatási területét is „becsempésznie” ebbe a kézikönyvbe, természetesen teljes joggal. A referálás egyik lényeges alkotóeleme a kritikai gondolkodás, amelynek során el kell döntenünk, mi a fontos egy adott szövegben, tehát értékeljük az információkat és azok forrásait, s ugyanez az információs műveltség egyik fő jellemzője is. Ezen kívül a referátumkészítés olyan tevékenység, amelynek során rendkívül szoros a kapcsolat az írás és az olvasás között – az információs műveltség is alapvetően összefügg az írástudással, azaz információk olvasásának és megértésének, valamint hasznosításának képességével. Ezekre az összefüggésekre számos külföldi szakember is rámutatott, akiknek írásaiból több példát hoz fel a szerző (mindezek 2003, a magyar kézikönyv kiadása után jelentek meg).

Ez a fejezet végül még egy érdekességet tartogat: a szerző részletesen beszámol azokról a tapasztalatairól, amelyeket a referálás oktatásában szerzett a Budapesti Műszaki Egyetemen, valamint később különböző könyvtárosképző

intézményekben. Ez a magyar kézikönyvben nem szerepel, pedig minden bizonnyal szívesen olvasnának erről sokan magyarul is. A referálók képzéséről egy spanyol példát is bemutat a könyv: a Granadai Egyetem Cyberabstracts nevű portálját, amely a referálással foglalkozó válogatott elektronikus forrásokat gyűjtötte össze. Fő célkitűzése, hogy segítségével az egyetemi hallgatók körében kialakuljon az értékelés kultúrája, a legjobb minőségű források kiválasztásának szokása. Eredetileg elsősorban e-tanulási segédletként szolgált a könyvtároshallgatók számára, de a referálás iránt érdeklődő bármely szakember számára hasznos forrás lehet.

Az ötödik fejezettel kezdődik a referálási tevékenység gyakorlati bemutatása. Először a referátumok (belső és külső) szerkezetével foglalkozik behatóan a szerző. A belső szerkezet a referátum alapvető felépítését jelenti, amely az eredeti szöveg minden fontosnak ítélt információját tartalmazza. Ez a szerkezet tudományterületek szerint más és más lehet, de alapvetően a *Bevezetés – Módszerek – Eredmények – Tárgyalás – Következtetések/Javaslatok* séma szerint írható le. Ez a struktúra széles körben elterjedt a társadalomtudományi témájú cikkeknel, de például a számítástechnikai szakirodalom referátumaira kevésbé jellemző. A külső szerkezet az előbbieken kívül a címet, az eredeti dokumentum bibliográfiai adatait és egyéb elemeket is tartalmazhat. Ezután következik a referátumkészítés gyakorlati lépéseinek leírása, először röviden, majd a hasznos tanácsokat bővebben (15 pontban – és alpontokban) kifejtve (sokkal áttekinthetőbben, mint a magyar kézikönyvben). A további tudnivalók arra vonatkoznak, mit kell tartalmaznia a referátumnak, és mit kell kihagyni belőle, milyen nyelvi eszközöket, mondat szerkezeteket, igeidőket, passzív vagy aktív igei szerkezetet alkalmazunk, bekezdésekre tagoljuk-e a referátumot. Figyelmeztet arra, hogy nem szabad tagadó mondatokat használnunk, és a referátumnak – több szabvány és irányelv előírásaival összhangban – mindig harmadik személyben kell készülnie. Külön alfejezet foglalkozik az olvasási módokkal és technikákkal,

amelyek alapvető szerepet játszanak a referálás folyamatában, majd a referátumok értékelésével, és annak szempontjaival.

A hatodik fejezet a valódi gyakorlat: példákön keresztül mutatja be a szerző a referátumkészítés folyamatát. Két saját cikkét használja eredeti szöveggént, az egyik épp a referálásról szól, tehát többszörösen hasznos az esettanulmány. Először elemzést közöl a szövegről (3352 szó), majd a referátum első változatát (634 szó), végül a szerkesztett írást (223 szó). A kész referátumot ezután értékeli-elemzi is.

A hetedik fejezet címe: A nyelven és stíluson túl, azaz a gyakorlati kérdéseken kívül a referálás alapvető elméleti ismereteit adja itt közre a szerző. Mint írja, ennek a fejezetnek az elolvasása „nem kötelező”, de meggyőződése, hogy rendkívül érdekes és fontos ismeretekre tehet itt szert a kérdés iránt érdeklődő olvasó. Mint minden tevékenység, a referálás is modellezhető (a szerző több írása is foglalkozott már a referálás különböző típusú modelljeivel), itt most – többek között – a Sidorov-féle kommunikatív modellt mutatja be és elemzi részletesen. Kicsit kevésbé hangsúlyos ez a rész, hiszen a könyv vége felé szerepel, de nyilván a szerző szándéka is az, hogy a kézikönyvben a gyakorlati ismeretek domináljanak (ami kevésbé volt jellemző a magyar előzményre), s ezzel feltétlenül egyet kell értenünk.

retetek domináljanak (ami kevésbé volt jellemző a magyar előzményre), s ezzel feltétlenül egyet kell értenünk.

Az utolsó fejezetben (Következtetések) rövid összefoglalást olvashatunk a könyv főbb kérdéseiről, ahol Koltay Tibor ismét hangsúlyozza, hogy a referátumoknak van jövője, s ez elsősorban az autoreferátumokra igaz. (Ez utóbbi megállapítás kicsit meglepő ahhoz képest, mennyi problémát említ velük kapcsolatban a könyv elején.)

A könyv irodalomjegyzéke impozáns, 217 tétele tartalmaz, szemben a magyar változat 93 tételével. Nem csupán felsorolásról van szó, a szerző jól ismeri és tudatosan beépítette könyvébe a friss szakirodalom eredményeit, ezzel is emelve a kézikönyv értékét. A témák, fogalmak szerinti tájékozódást tárgymutató segíti, ami szintén újdonság.

Összefoglalóan elmondható, hogy igen tartalmas, jó felépítésű, korszerű ismereteket nyújtó kézikönyv született meg, hozzá kell tennünk, a tipográfia is kiváló, segíti a gyors áttekintést, könnyű olvasást tesz lehetővé. Várjuk a magyar folytatást.

Feimer Ágnes

Csökkenő példányszámok

Folytatódott a nyomtatott sajtó térvesztése 2012 első negyedében is, ami szinte valamennyi jelentősebb magyar lapot érintett. A Magyar Terjesztés Ellenőrző Szövetség (MATESZ) adatai szerint visszaesett az országos napilapok értékesítése, továbbá a magazinoké, a bulvár napi- és hetilapoké, valamint az üzleti hetilapoké is. Például a HVG-ből tavaly ilyenkor 65,5 ezer példány kelt el, ami az idei első negyedére 55 ezerre fogyott. Csökkent a Figyelő és a Haszon magazin példányszáma is. Az országos napilapok közül az első negyedében 59 734 példányt értékesítettek a Népszabadságból, ami több mint kétezerrel marad el a tavalyi utolsó negyedétől, de még így is a legnagyobb példányszámú politikai napilapnak számít. A Magyar Nemzetből az idei első negyedében 42 779-et, míg tavaly ugyanebben a ciklusban 47 011-et értékesítettek. A Magyar Hírlap és a Népszava megtalálta a stabil olvasótáborát, mert mindkét lap esetében minimális volt a visszaesés.

(Forrás: Marketing Media Online Hírlevél hirlevel@mmonline.hu, 2012. május 22.)

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

80/2012

SZOSTAK, Rick: Complex concepts into basic concepts. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 62. (2011) 11, p. 2247-2265.

A komplex fogalmaktól az alapvető fogalmakig

Osztályozáselmélet; Tizedes osztályozás

Az interdiszciplináris kommunikáció – általa pedig a tudományos megértés fejlődése – óriási mértékben javulna, ha a tudósoknak hozzáférésük lenne a dokumentumoknak vagy elképzeléseknek olyan egyetemes osztályozásához, amely nem valamelyik tudományágban vagy kultúrában gyökerezik. Egy ilyen osztályozást létre lehet hozni, ha a komplex fogalmakat az alapvető fogalmak egyfajta kombinációjának tekintjük. A filozófiai szakirodalom a fogalomelmélet öt fő típusát ismeri. Mindegyik támpontot nyújt a komplex fogalmak alapvető fogalmakra való felosztására, de mind-egyiknek van ellenzője. Egyik kritika sem akadályozza alapvetően a komplex fogalmak alapvető fogalmakra való felosztását az információtudományon belül. Vehetjük például a létező egyetemes, de a tudományágakra támaszkodó osztályozás tárgyköri fogalmait, és

megpróbálhatjuk ezeket olyan fogalmakra bontani, melyek a tudományos osztályok területén is alkalmazhatók? A kanadai szerző ezt az elemzést próbálja elvégezni Dewey 300-tól 339.9-ig terjedő osztályaiban. Ez az elemzés szolgál majd azon „alapfogalmak” megtalálására, melyek egy valóban egyetemes osztályozás „szívében” található. Két alapfogalom-típus van, az általunk tanulmányozott dolgok (egyének, sziklák, fák) és a köztük létező összefüggések (beszélgetés, mozgás, fizetés).

(Autoref.)

Történet

81/2012

SOKOLOV, A. V.: Informatičeskie opusy : opus 9. Biblioteki i informaciâ : sovetskij opyt praktičeskoj dezintegracii i naučnoj integracii. – Bibliogr. 20 tétel
In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2011) 12., p. 5-22.

Informatikai opusok. 9. opus: A könyvtárak és az információ: a gyakorlati dezintegráció és a tudományos integráció szovjet tapasztalatai

Könyvtárügy története; Tájékoztatói rendszer -műszaki

A szovjet hatalom megértette, hogy az 1920–1930-as években a népgazdaság iparosítása nem lehetséges tudományos-műszaki ismeretek, irodalom és információ nélkül. Mozgósították a tudományos és a műszaki könyvtárakat, az Állami Tudományos Könyvtár 1929-ben kezdte meg a *Tehkart* annotált nyomtatott cédulák kiadását először a külföldi, majd a hazai szakirodalom alapján. 1936-tól havonta jelent meg a *Novosti tehničeskoj literatury* c. bibliográfiai folyóirat. Egy 1931. évi párthatározat értelmében a vállalatoknál tömegesen hozták létre a műszaki könyvtárakat, információs és propagandairodákat. Fő feladatuk az ipari termelés információellátása, az

élenjáró tapasztalatok terjesztése, a műszaki irodalom propagálása, a munkatársak továbbképzése volt. A műszaki könyvtárak együttműködtek a tudományos és a közkönyvtárakkal.

A hruscsovi „enyhülés” és a brezsnyevi pangás idején volt a szovjet könyvtári-bibliográfiai intézményrendszer virágkora. A nemzetközi rendezvényeken elhangzott szovjet beszámolók szerint itt volt a világon a legtöbb könyvtár, a legtöbb könyvtáros, a legnagyobb állomány stb. Ugyanakkor érlelődött az 1950-es évektől a könyvtári szférán kívül épülő a tudományos-műszaki információs rendszer miatti konfliktus. Egy 1966. novemberi minisztertanácsi határozat létrehozta az egységes Országos Tudományos-Műszaki Információs Rendszert, irányításával a Tudományos és Műszaki Állami Bizottságot bízta meg. Az információs rendszer népgazdasági ágazattá vált. Bőséges pénzügyi és műszaki forrásainak köszönhetően az ágazat 1984-re jelentős méreteket öltött. Szervezési alapelvei: a világirodalom centralizált feldolgozása, az információ decentralizált eljuttatása a végfelhasználókhoz, szakosítás és feladatmegosztás az információ feldolgozásában és terjesztésében a különböző szintű információs szervek között. Minden információs szervezetben volt könyvtár és bibliográfiai szolgáltatás. Az akadémiai és a tudományos-műszaki könyvtárak hálózatai, a referáló szolgáltatás és a tudományos bibliográfia átkerült az információs szférába, végbement a valamikor egységes könyvtárügy szervezeti-gyakorlati dezintegrációja. A különböző főhatóságokhoz tartozás szembeállította a hagyományos könyvtári és az új információs rendszert.

Az okokat abban kell keresni, hogy a tudományos-műszaki forradalom időszakára a könyvtári rendszer elvesztette társadalmi tekintélyét. A könyvtárakat ideológiai intézményeknek tekintették, amelyeknek fő feladata a dolgozó nép kommunista szellemében nevelése. A fegyelmezett, jól szervezett, munkaszerető könyvtárosok képtelenek voltak a tudomány és a technika információs válságában helytállni. A tudományos és műszaki szakemberek ahelyett, hogy intézeti

könyvtáraik gazdag állományára építve az információs szolgáltatásokat fejlesztették volna, saját rendszereket dolgoztak ki abban a reményben, hogy így kikerülnek az ideológiai kontroll alól. (Az ideológiától mentesítés nem érinthette a társadalomtudományokat.)

Az 1960-as évek közepén az informatika (információtudomány) a Szovjetunióban önálló tudományág lett. Akadémiai szintű tudományos képviselői szerint a könyvtárak és az információs intézmények minőségileg eltérőek, együttműködésük nem javasolt. Az országos információs rendszer a gyakorlatban mégis a könyvkamarákra, a tudományos-műszaki könyvtárakra épült. Jelentős szovjet tudósok tapasztalatai bizonyítják, hogy a könyvtárosoknak és a bibliográfusoknak szükségük van informatikai ismeretekre. Az informatikusok számos olyan alapvető bibliográfiai törvényszerűséget tártak fel, amelyek mellett a szovjet elméleti szakemberek elementek, mint Bradford szóródási törvénye, a tudománymetria, az összefüggés a teljesség és pontosság, a keresés minősége és a rendszer létrehozásának gazdasági ráfordításai között, a relevancia és a pertinencia.

(Viszocsekné Péteri Éva)

82/2012

van den HEUVEL, Charles – RAYWARD, W. Boyd: Facing interfaces : Paul Otlet's visualizations of data integration. – Bibliogr. **In:** Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 62. (2011) 12., p. 2313-2326.

Interfészek: Pau Otlet elképzelései az adat-integrációról

Könyvtártudomány története; Osztályozáselmélet

„A könyv jelenlegi formájában a szöveg önkényesen sorokra és oldalakra oszlik, s egyáltalán nem alkalmas az ideák kifejezésére.” (Otlet, 1911.)

Az interfészek történeti magyarázatainak zöme műszaki jellegű, és a számítógépek korával egy-

idős. A holland-ausztrál szerzőpáros másfajta megközelítést javasol: a könyvtár- és információtudomány történetére, különösen pedig Paul Otlet (1868–1944) esetére való összpontosítást. Otlet-nak a tudás integrálására és szétsugárzására tett kísérletében benne rejlik az interfészek iránti igény, fogalomalkotása az interfészek olyan modern változataira emlékeztet, melyek arra valók, hogy megkönnyítsék a kézi vagy gépi adatok integrációját és az adatbővítést. A cikkben képek tömegéből kiválasztott néhány képre alapozva vélik úgy, hogy ezek a mai értelemben „interfészek”, melyeket Otlet készített vagy talált. Azokat az interfészes megoldásokat vizsgálják, amelyek közt olyan bibliográfiai kartotékok vannak, melyek lehetővé teszik az adatbővítést; elemzik a tudományok közötti, valamint egyetemes és személyes osztályozások közötti interfészek vizualizációs kísérleteit, továbbá a világhoz kapcsolódó interfészek készítésével történt próbálkozásait, majd Otlet egyik elképzelésének a következményeivel foglalkoznak. (Otlet, hogy a nyilvános tudás új rendjéhez interfészek létrehozása érdekében eljusson, a könyv szerkezetét „szedte szét” egyik előadásában.) A szerzők nézete szerint ma is érdekesek azok a kreatív megoldások, amelyek során Otlet a tudás tárgyai közötti méretezhetőség, reprezentáció és az észlelt összefüggések kihívásaival találkozott.

(Autoref.)

Kutatás

Lásd 122

Tudománymetria, bibliometria

83/2012

SIN, Sei-Ching Joanna: International coauthorship and citation impact : a bibliometric study of six LIS journals, 1980-2008. – Bibliogr. **In:** Journal of the

American Society for Information Science and Technology. – 62. (2011) 9., p. 1770-1783.

Nemzetközi társszerzőség és idézettségi mutatók hat könyvtár- és információtudományi folyóirat alapján 1980 és 2008 között

Bibliometria; Folyóirat -könyvtári; Hivatkozás; Publikálás -tudományok kiadványok

Egyre gyakoribbak a nemzetközi együttműködésben írt közlemények számos tudományág szakfolyóirataiban, és ezekre gyakrabban hivatkoznak. Hogy megállapítsa a könyvtár- és információtudományi folyóiratokban tapasztalható trendeket, az elmúlt harminc év 7489 közleményét elemezte a szingapúri szerző a szakterület hat vezető folyóiratában (*Annual Review of Information Science and Technology, Information Processing & Management, Journal of the American Medical Informatics, Journal of the American Society for Information Science and Technology, Management Information Systems Quarterly, Scientometrics*). Logisztikus regressziót alkalmazott a cikkekre való hivatkozások és hét egyéb tényező (szerzőség típusa, a szerző kontinense, az ország jövedelmi szintje, a publikálás éve, a szerzők száma, a dokumentum típusa, a folyóirat címe) közötti összefüggések tesztelésére. 1995-től a fő szerzőségi típus a nemzeti együttműködés volt. Ez volt a jellemző minden folyóiraatra, kivéve az ARIST-ot, és minden kontinensre, kivéve Afrikát. A hivatkozások számát tekintve a regresszióanalízis mind a hét tényezőt szignifikánsnak találta. Azoknak a cikkeknek, melyek nemzetközi együttműködésben, nyugat-európai és magas nemzeti jövedelmű országokban működő szerzők által íródtak, nagyobb esélyük volt, hogy többen hivatkozzanak rájuk. Kelet-ázsiai, délkelet-ázsiai és dél-európai országokból származó közleményeknek kisebb az esélyük, mint az észak-amerikai cikkeknek. Ahogy a bibliometriai irodalomban olvasható, R. K. Merton Máté-effektusa fényt vet arra, hogy az eltérő idézettségi számok a szerzők lakhelyétől függenek. A tanulmány írója „láthatatlan kollégák” földrajzi és földrajzi hatókörének ha-

táselemzését javasolja, hogy jobban feltárhatóak legyenek a szerzők földrajzi elhelyezkedése és az idézettségi mutatók közötti összefüggések.

(Autoref.)

84/2012

SORLI ROJO, Ángela – MOCHÓN BEZARES, Gonzalo – MARTÍN-CARRETERO, Carolina: Reseñas en revistas científicas españolas de Ciencias Sociales y Humanidades : análisis de la producción entre 2007 y 2009. – Bibliogr. **In:** Revista española de documentación científica. – 34. (2011) 4., p. 526-544.

Res. angol nyelven

A spanyol humán és társadalomtudományi folyóiratokban 2007 és 2009 között megjelent könyvismeretések elemzése

Bibliometria; Folyóirat; Recenzió; Szakirodalom -társadalomtudomány

Antropológiától városépítészetig 81 tudományos szakfolyóiratot választottak ki a spanyol ISOC adatbázisból, hogy elemezzék az azokban három év alatt megjelent könyvismereteket.

A recenziók mennyisége enyhén és folyamatosan csökkent, folyóiratonkénti eloszlásuk pedig 168 és 2 között változik. A 44,6-es átlagot 50 folyóirat nem éri el, viszont az összes recenzió több mint felét 20 folyóirat jelentette meg. Ami a tematikai megoszlást illeti, az első három helyen a történelem (13%), az irodalom (11%) és a filozófia (8%), az utolsó helyeken a városépítés (1,66%), az antropológia (1,57%) a könyvtár és dokumentáció (1,52%) és a pszichológia (1,05%) állnak. Három év alatt összesen 2230 szerző írt recenziót (három százaléka társszerzővel). Közülük 1639 csak egy könyvet ismertetett, százhuszan írtak viszont a könyvismeretések 27%-át. A recenziók szerzőinek háromnegyede egyetemeken dolgozik, további 21% tudományos kutatóintézetekben. A legtöbb recenzió a spanyol kutatási főtanács folyóirataiban jelent meg, azt az egyetemek, majd a minisztériumok

és más hivatalos szervek által kiadott folyóiratok követik. A legkevesebb könyvismertetést a hivatásos kiadók folyóiratai tartalmazták.

Az összesen 3372 ismertetett könyvnek mindössze 6,37%-a kapott egynél több recenziót. A könyvek döntő többsége monográfia, mindössze 72 kongresszusi kiadvány, 18 emlékkönyv és néhány „egyéb” érdemelt ismertetést. Több mint háromnegyedük spanyol nyelvű, majd az angol (9,8%), francia és olasz (4–4%), katalán (2,2%) és a német (1,5%) következik. A könyv és a recenzió megjelenése között átlagosan másfél év telt el; jellemzően több a történelmi és a filozófiai, míg lényegesen kevesebb a városépítészeti és a könyvtárügyi témájú könyvek esetében.

A nemzetközi szakirodalom néhány adatával összevetve megállapítható, hogy a könyv mint dokumentumtípus iránt általában csökken az érdeklődés. A recenziók koncentrálódása más kutatásokban még magasabb: a teljes mintához képest 10, másutt 13, de mindenképpen 20 százalék alatti mennyiségű folyóirat hozza a recenziók felét. Nemzetközi tapasztalatok szerint sokkal magasabb (19–35%) a több ismertetést kapott könyvek aránya. A könyv és ismertetése megjelenése közti átfutási időt (amit gyakran tekintenek a folyóiratok egyik minőségi mutatójának) más kutatások is átlagosan másfél évnél alig hosszabbnak találták.

(Mohor Jenő)

Lásd még 89

Információszerzés (information management)

85/2012

FRIEDMAN, Alon – THELLEFSEN, Martin: Concept theory and semiotics in knowledge organization. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 67. (2011) 4., p. 677-674.

A fogalomelmélet és a szemiotika a tudásszerzésben

Információszerzés; Informatika

A cikk célja, hogy feltárja a szemiotikai elemzésnek és a fogalomelméletnek, a tudásrepresentáció e két domináns megközelítésének az alapkérdéseit, és azt vizsgálja, ezek mennyire használhatók a tudásszerzésben. Elsősorban az amerikai *C. S. Peirce* szemiotika-elméletét és a német *Ingetraut Dahlberg* (1927) fogalomelméletét elemzi, és összeveti a tudásrepresentáció e két elméletének eltérő és hasonló vonásait. A szemiotikai modell a jelek általános és korlátozás nélküli modellje, Dahlberg modelljét viszont egy jobb tudásszerzési rendszer (KOS) perspektívája és igénye jellemzi. A szerzők arra az eredményre jutnak, hogy dahlbergi fogalommodell részletes módszert kínál a fogalmak elemzéséhez és reprezentálásához a tudásszerzési rendszer keretében, ahol a szemiotika a reprezentáció filozófiai összefüggését adja. A cikk először alkalmazza együtt a tudásrepresentációt, a szemiotikát és a fogalomelméletet a tudásszerzéssel összefüggésben.

(Autoref.)

86/2012

SUKIASÂN, È. R.: „Temnyj” etap v istorii organizacii znaniy v bibliotekah **In:** Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2011) 10., p.35-41.

A tudásszerzés történetének „sötét” korszaka a könyvtárakban

Információszerzés; Integrált gépi rendszer; Online katalógus

A tudásszerzés fogalmát elsőként H. E. Bliss amerikai tudós alkalmazta 1929-ben megjelent monográfiájában, majd következő könyvében (*The organization of knowledge in libraries*, 1933) meg is határozta. Az ezt követő évtizedekben a tudásszerzés a könyvtári osztályozási rendszerek és tezauszok fejlesztési ideológiáját, az állományszerzés politikáját meghatározó tudományos elmélet lett. 1989-ben több

ország részvételével megalakult az *International Society for Knowledge Organization* (ISKO) nemzetközi egyesület. 1990-től kezdve az ISKO kétévenként tudományos konferenciákat szervez, a közbeeső években pedig a nemzeti szekciók rendeznek konferenciákat, általában nemzetközi részvétellel. Az ISKO oroszországi szekciója három ilyen konferenciát tartott, amelyen az ISKO első elnöke, az ETO főszerkesztője, a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerének szerkesztői vettek részt.

Sajnálatos módon az ISKO egyik legerősebb nemzeti szekciója, a mintegy 30 egyéni tagot számláló orosz szekció nemrégiben befejezte működését. Az ok a tevékenységükkel szembeni értetlenség, és ennek következtében az anyagi támogatás megszüntetése. Több mint két évtizeden keresztül a szekció külföldről is kapott támogatást (tagdíját például több éven keresztül Nagy-Britannia fizette).

A másik aktuális probléma a hagyományos és a számítógépes rendszerek szembeállítás a katalógizálás terén. Tény, hogy a nagy felfedezések, az úrkutatás, az agy működésének megismerése még abban a korban történt, amikor a tudósok ismereteiket többek között a könyvtárakban a hagyományos katalógusok segítségével szerezték. A számítógépes rendszerek kidolgozói Oroszországban nem fordítottak időt arra, hogy fejlesztéseikről konzultáljanak a könyvtárosokkal. Oroszországban nincs olyan rendszer, mint más országokban, amely bejelentkezéskor köszönti az olvasót, megkérdezi, mit készül keresni, pontosítja a témát, az időbeni, nyelvi korlátokat stb. A külföldi rendszereket nem lehet lemásolni az orosz nyelv sajátosságai miatt. Oroszországban jelenleg az a gyakorlat, hogy a könyvtárosok beszélgetnek az olvasókkal, segítenek, tanácsot adnak, az olvasók pedig a cédulakatalógusokat használják. Mindenki tudja, hogy ezekben nehéz keresni, de maga a folyamat érdekes, és senki sem siet. A számítógépes szakemberek szerint a cédulakatalógus primitív, használata időigényes; a keresést a gép valóban gyorsabban elvégzi, de a rengeteg találat között nehéz megtalálni a va-

lóban szükségeset, azaz az eredményes keresés még több időt igényel.

Az 1970–1980-as években a könyvtárosok úgy képzelték, hogy az elektronikus katalógus egye-
síteni fogja a betűrendes, a szakrendi, a tárgyszavas és még a regionális katalógus funkcióit is. Az elektronikus katalógus azonban nem tudja helyettesíteni a betűrendest, mivel nem tud választ adni minden olyan kérdésre, ami egy-egy szerző műveit és az azokkal kapcsolatos információkat érintik. Az elektronikus katalógusoktól várták a szakrendi katalógusok hátrányainak kiküszöbölését, de senki sem vállalta a hierarchikus rendszer automatizálását. Az elektronikus katalógust nem lehet szervezett tudásnak nevezni, mint keresőeszköznek semmi köze sincs a szervezett tudáshoz.

Az internetet sem lehet szervezett tudásnak tekinteni, ez szervezetlen tudás világa.

Összefoglalva: a helyzetet – legalábbis az oroszországi könyvtárakban – a szervezett tudás rendszerének szétzilálása jellemzi. A könyvtárak csak azért tudnak még mindig eredményesen létezni, mert működik az információkeresésnek a bibliográfiai szolgálatok által sok év alatt kidolgozott rendszere. Amit a tudósok nem találnak az elektronikus katalógusokban és az interneten, az a bibliográfiai és az információs kiadványokban fellelhető; a kiadványokat azonban tudni kell használni. Tudatosítani kell, hogy egy újabb válság küszöbén vagyunk, amelyben a szervezetlen tudás rendszere fog győzni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 136

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

87/2012

JOHNSON, Eric D. M. – KAZMER, Michelle M.: Library hospitality : some preliminary considerations. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 81. (2011) 4., p. 383-403.

A vendégszerető könyvtár. Néhány bevezető gondolat

Enteriőr; Használó; Igény; Kommunikáció -használókkal; Személyzet

A könyvtári szakirodalomban számos cikk foglalkozik olyan tényezőkkel – szolgáltatások, olvasószolgálat, bútorzat, feliratozás stb. –, melyek együttesen teszik ki a *vendégszerető könyvtárat*, de magáról a témáról nincs összefoglaló közlemény, így másutt kell keresnünk a *vendégszeretet* fogalom magyarázatát. A vendéglátóiparban nemrég kimerítően foglalkoztak a témával elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt, az itt és másutt felmerült elemekből és meghatározásokból indul ki a tanulmány.

Először a fogalom általános definícióit és összetevőit elemzi, ezután röviden áttekinti, hogyan foglalkoztak a könyvtárak a kérdéssel történetük során (még ha nem is nevezték a nevén), majd egy elfogadható meghatározással szolgál: a vendégszerető könyvtár nem más, mint „a könyvtári források biztosítása igazán motivált alkalmazottak révén a használó könyvtári igényeinek kielégítése érdekében, mégpedig olyan környezetben, amely a források biztosítását elősegíti”.

Ezután a múlt és a jelen könyvtáraiban vizsgálják a szerzők a vendégszeretet összetevőit és gyakorlatát, mindkét esetben aprólékosan kitérve (1) a könyvtári forrásokra, (2) az alkalmazottakra, (3) viselkedésükre és motiváltságukra, (4)

az igények kielégítésére, (5) a felhasználókra és (6) a környezetre.

A következő rész már azzal foglalkozik, hogy miként teremtett a szakma a 21. század felé tartva vendégszerető környezetet a technika és környezetformálás újdonságai (innovációja) révén.

Befejezésül néhány javaslatot tesznek arra a szerzők, mi módon lehet a könyvtárakban ezt alapvető magatartássá tenni; amellet érvelnek, hogy ebből belsőleg és külsőleg is profitálhatnak *vendégszerető* intézményként. Szó esik a további vizsgálódás jövőbeli irányairól is (pl. a fent említett hat összetevő összefüggéseinek további elemzése, szerepük a virtuális könyvtárban, a szakképzésben, könyvtárak és a vendéglátóipar összehasonlítása, stb.)

Mindezen ismeretek azt a célt szolgálják, hogy az intézmény és a felhasználó kapcsolata finomodjék és erősödjön, ami minden könyvtár legfontosabb célja. (A tanulmányt a vizsgált gazdag szakirodalom jegyzéke zárja.)

(Murányi Lajos)

88/2012

KELLER, Michael A.: L'avenir des livres, des bibliothèques de recherche et de l'édition intellectuelle In: Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 6., p. 6-26.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A könyvek és a tudományos könyvtárak jövője és a tudományos publikálás

Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Prognózis; Publikálás -tudományos kiadványoké

Minden jelenleg élő kulturális és intellektuális termékünk az előttünk járt generációk munkáján nyugszik. A könyvek viszonylatában ez évszázadokon keresztül a nyomtatott könyvet

jelentette. Az elektronikus dokumentumokat, e-könyveket – bármennyire is közkeletűek –, csak rövid ideje használjuk, így óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy ezek a könyvek tényleg könyvnek tekintendők-e vagy sem? Megjelenésük, elterjedésük és a velük együtt fejlődő digitális technika oly nagymérvű változáson ment keresztül és olyan óriási levéltári, könyvtári, múzeumi gyűjteményekhez adott digitális hozzáférést az interneten, hogy elgondolkodtató: mi is a könyvtárak szerepe?

Bármilyen jövőt is jósolunk e kulturális intézményeknek, egyben biztosak lehetünk: az emberben rejlő természetes kommunikálási vágy évezredek óta felszínre került vagy a képi, vagy a szóbeli, vagy az írásbeli kifejezés formájában. Ezt a digitális világ sem fogja megszüntetni. Következésképpen ezen intézmények továbbra is megőrzik eddigi feladat-és tevékenységi körüket, amely csak annyiban módosul, hogy igazodnia kell az új technológiák kínálta lehetőségekhez. A legfontosabb kérdések egyike, hogy a drámaian visszaeső hagyományos könyvkiadás hogyan tud megújulni a jövőben, hogy értékes információt is közöljön, és hasznót is hozzon. Ehhez a könyv–könyvtár–kiadás hármas összefüggését kell vizsgálni.

A könyvolvasás gyakoriságát, mennyiségét, minőségét számos felmérés taglalja. Akár az ALA (Amerikai Könyvtárosok Egyesülete), akár az Amazon.com Kindle e-book olvasói, akár az amerikai szakkönyvtárak ilyen irányú kutatásaiba pillantunk bele, az erőteljesen romló olvasási tendencia mindenütt hangsúlyosan jelenik meg. Az amerikaiak 40%-a egy évben jobb esetben talán egy könyvet elolvas. Mindegy, hogy a könyv jó vagy sem, értékes irodalom vagy sem, az emberek nem olvasnak, miközben a szépirodalmi szerzők száma a 11 milliőről 14 millióra nőtt. Vannak, akik ennek okát a gondolkodásmód megváltozásában látják, amely nem elegendő az igazi szövegértéshez.

Számos elektronikus dokumentum olvasható, lapozható, forgatható néhány gomb lenyomásával a Google Books óriási könyvtárában. A Kindle, Nook és egyéb e-book olvasók könnyedén he-

lyettesíthetnek egyes könyvtípusokat. Ezek már az elektronikus tintát használják, lehetővé teszik az olvasói gondolatok lapszéli jegyzetelését, noha csak fekete-fehérben közlik a könyvtartalmat. Az Amazon.com-nál ugyanúgy megvehetjük őket, mind a hagyományos könyveket, ám azok árának töredékéért. Természetesen az angol nyelvűek vannak többségben, de az európai és ázsiai nyelveken megjelent művek éppúgy megtalálhatók már a kínálatban.

Ezekkel a típusokkal együtt megjelennek a narráció és az olvasás új, eddig ismeretlen formái. A lineáris szöveggörnyezetet és a lineáris olvasást megtörik mozgóképpel, hanggal, matematikai képletekkel, hogy még inkább alátámasszák mondanivalójukat a szerzők. Természetesen ez másfajta intellektuális erőfeszítést és felkészültséget igényel az olvasóktól. A hatalmas kínálat ellenére megdöbbentő az a tény, hogy a fejlett országok olvasóinak kevesebb mint 5%-a használ e-bookot, és a természettudományos e-cikkek olvasóinak aránya oly kevés, hogy nem mérhető! Pedig a könyvtárak jövőjét mindez befolyásolni fogja. Jelenleg még nagy a megszokott olvasói réteg jelenléte, nyilvánvalóan a technikai eszközök, újdonságok, digitalizált állományok és az ezzel járó különféle szolgáltatások széles skálájának köszönhetően. A napjainkban 24/24 vagy 7/7 jellel jelölt, vagyis az interneten, a virtuális térben éjjel-nappal nyitva tartó kiberkönyvtárak funkcióikban még őrzik a hagyományos könyvtári jelleget.

A Stanfordi Egyetemen a közelmúltban megalkottak egy olyan természet- és alkalmazott tudományi-mérnöki könyvtárat, ahol a polcokon csak 20%-ban találhatók könyvek. Kizárólag azok, amelyeket az elmúlt öt évben legalább egyszer használtak. Minden egyéb digitalizált változatban érhető el. Kutatók, professzorok, könyvtárosok együtt gondolkodnak a legjobb, legújabb, minőségi információt szolgáltatató adatbázisok, online elérésű információforrások egy helyen történő összegyűjtésén és közzétételén az egyetemi campuson belül.

Ha megvalósul a Google Books 35 millió dokumentumot digitalizáló álma, akkor a világ ol-

vasói szinte egy helyen, a Google Könyvtárban megtalálhatják az őket érdeklő információkat, hiszen a szerzői jog alá nem eső és digitalizálható könyvek minden szava, kifejezése indexelésre kerül a programban a hozzájuk tartozó hasonló tartalmú dokumentumokkal és azok idézettségével együtt.

A hatalmas digitalizált állományok és az egyes könyvkiadók által nyomtatott könyvek e-változatai abban is meg fogják változtatni a könyvkiadási szokásokat, hogy az e-változat soha nem fog elfogyni, sőt egyre inkább terjednek az internetes „magánkiadások” is. A jövő egyre inkább ez lesz, mert idő- és pénzkímélő megoldás, ugyanakkor a dokumentumok terjesztése világviszonylatban könnyen megoldható az internet segítségével. Szükségszerű, hogy a hagyományos kiadók előbb vagy utóbb, de ehhez a tendenciához igazodjanak, ha fenn kívánnak maradni.

(Pajor Enikő)

89/2012

XIA, Jingfeng – WILHOITE, Sarah Kay – MYERS, Rebekah Lynette: A „librarian-LIS faculty” divide in open access practice. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 67. (2011) 5., p. 791-805.

Könyvtárosok és könyvtártudományt oktatók közötti „szakadék” a nyílt hozzáférés gyakorlatában

Egyetemi oktató; Folyóirat -könyvtári; Hivatkozás; Hozzáférhetőség; Könyvtárosi hivatás; Publikációs tevékenység

A cikk megpróbálja megvizsgálni a könyvtárosok és oktatók közötti „szakadékot” a szerzők nyílt hozzáférésű közleményeiben az önarchiváláshoz írt cikkeiket tekintve, valamint nyílt hozzáférésű „fogyasztásukat” hivatkozásaik mennyiségére való tekintettel. A dolgozat felméri a húszt legfontosabb könyvtár- és információtudományi folyóirat 2006-ban megjelent tudományos cikkeinek nyílt hozzáférésű elérhetőségét és hivatkozásait. Az összehasonlításokat logisztikai

regresszió-analízissel végezte a három amerikai szerző. Kiderült, hogy nincs összefüggés a nyílt hozzáférésű cikkek száma és a szerzők szakmai státusza között, de a könyvtáros szerzők a cikkekben előforduló hivatkozások és önhivatkozások arányában különböztek az oktató szerzőktől. Különbség mutatkozott a két szerzői csoport között a társszerzők, a terjedelem és hivatkozások mennyisége terén is. A tanulmány újfajta megközelítési módot alkalmaz a könyvtárosok és oktatók publikációinak összehasonlításában. Az eredményeket látva a nyílt hozzáférés támogatói és irányítói talán változtatnak az eddigi szabályozáson.

(Autoref.)

Nemzeti könyvtárügy

90/2012

ANGLADA I DE FERRER, Lluís M.: Le futur des bibliothèques se décide aujourd'hui : un point de vue espagnol **In:** Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 6., p. 64-69.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A jövő könyvtárai ma születnek: a spanyol álláspontról

Könyvtárügy; Prognózis

2009-ben Spanyolország 46 millió lakost számolt. Államformája alkotmányos monarchia, parlamentáris demokráciával. Az 1978-as alkotmány 17 autonóm tartományra, 50 megyére és több mint 8 ezer városra osztja az országot. Az autonóm területek valóban jogilag és gyakorlatilag széles körű önállósággal rendelkeznek, természetesen közöttük kisebb-nagyobb különbségek fennállnak a hozzájuk tartozó könyvtárak működtetése szintjén is.

A Madridban székelő nemzeti könyvtáron kívül négyezernél kissé több közkönyvtár, 330 egyetemi, 80 tudományos és több mint 20 ezer iskolai könyvtár létezik az országban. Működésüket

számos könyvtári-levéltári egyesület, szakmai szervezet szabályozza és segíti (ANABAD, COBDC, FEABIB, REBIUN stb.). A jövőt illetően két nagy elképzeléssel számolnak: az egyik a helyi fejlesztések szükségessége, a másik pedig annak felismerése, hogy minden napjainkban folyó vagy befejezett munka hatással van a jövőre. A jövő könyvtárának definiálásához a fejlettebb országok könyvtárügyét vizsgálták a szakemberek, de országukra egyértelműen alkalmazható jövőképet nem találtak. A jelenlegi modern könyvtárak ilyen formán azért alakultak ki, hogy a modern információ és a felhasználó közötti közvetítést végezzék korábban az automatizálás, jelenleg pedig a digitalizálás folyamatain keresztül.

A hagyományos könyvtárak régen megszokott, polccal és könyvekkel teli fizikai megjelenése már az 1960-as évektől kezdett megváltozni és a számítógépes, internetes világban a régi és az új ötvözésével a könyvtárosok létrehozták a napjainkban ismert könyvtári megjelenést. A kettő együtt alakult ki. Ezért napjainkban a jelenlegi jövőképet is úgy lehet megalkotni, hogy végig kell gondolni a reális szükségleteket. Ha azok léteznek, akkor lesz a jövőben is könyvtár. A könyvtár és a benne foglalt dokumentumok formája, megjelenése, szervezettsége, feldolgozottsága az információk kezelése, virtuális vagy valós léte csak egy eszköz az információcserében. Mi, emberek vagyunk azok, akiknek különféle szükségleteink vannak, és ezekhez igazítjuk azokat a szervezeteket, amelyek igényeinket kielégítik: iskolákat a tanulásra, szabadidő központokat a szórakozásra, kereskedelmi központokat a vásárlásra. Tehát mi vagyunk azok, akiknek szükségünk van olyan szervezetekre is, amelyek megkönnyítik a kapcsolatunkat az információval.

Jelenleg az új paradigmák értelmében alkotunk könyvtárat: elektronikus dokumentumokat gyűjtünk, rendszerezünk és bocsátunk a felhasználók rendelkezésére a weben keresztül. Mindezt már a jövő érdekében tesszük. Mint ahogyan az információhoz való „nyílt hozzáférést” is. Az új szükségletek hívják életre az új technikákat, az

új megjelenési, archiválási formákat. A könyvtár mint fejlődő szervezet – ahogy Ranganathan azt már régen megállapította – a múltban is válaszolt az idő követelményeire, és a jövőben is ezt fogja tenni.

A már régen megalkotott nemzeti és nemzetközi szakmai szervezetek nemcsak közös könyvtári hálózatokat fűztek egységes láncolatba, hanem közösen alakították és alakítják a legmegfelelőbb jövőképet is minden időben. A Franco után újonnan születő és ma még fiatal Spanyolországban az egyetemi könyvtárak szervezete, a REBIUN az, amelyik olyan erővel rendelkezett, hogy megújítsa az egyetemi könyvtárakat, és javaslatot tegyen a jövő könyvtárügyével kapcsolatban. Szerintük a jövő könyvtárainak feladata az lesz, hogy olyan könyvtármodell szülessen, amely értéket képvisel, és amely a felhasználóival való kapcsolata révén pozitív képet fest magáról a folyamatosan változó, átalakuló társadalomban.

(Pajor Enikő)

91/2012

BUNDY, Alan: Bibliothèques pour tous en Australie : perspectives In: Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 6., p. 59-63.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Könyvtárak Ausztráliában: jövőbeli kilátások

Könyvtárügy

A 7 682 300 km²-es legnagyobb sziget, Ausztrália, a világ leggyérbbe lakott országa. 23 milliónyi lakosa angolul beszél. Közülük valamennyivel több mint 3 millióan otthon más nyelvet is használnak. Annak ellenére, hogy már közel hatvanezer éve lakott, csak az utóbbi kétszáz évről mondható el, hogy e földrésznek van történelme.

A legrégebbi két könyvtár közül a State Library New South Wales 1826-ban, míg a Sidney-i Egyetemi Könyvtár 1851-ben létesült. Az Auszt-rál Nemzeti Könyvtárat csak 1902-ben alapí-

tották, ám mára már ez a könyvtár fogja össze a többit, és szervezi az ausztráliai könyvtárak hálózatának interneten is hozzáférhető közös hatalmas portálját. A mintegy negyven egyetemi könyvtár és az 1500 helyi vagy állami fennhatóság alá tartozó közkönyvtár a 2008–2009-es statisztikák adatai szerint több mint 111 millió látogatót fogadott két év alatt.

A 160 különféle nemzetiséget számláló ország lakosai számos különféle településen élnek, ami nagy kihívást jelent a könyvtárak számára, ha azt akarják, hogy egyenletes információ- és egyéb könyvtári szolgáltatással lássák el őket. Ezért óriási kontinentális hálózatláncba tömörítették a különféle típusú könyvtárakat. Csak a nemzeti könyvtártól kiindulva több mint ötezer könyvtár adatállománya érhető el az interneten keresztül.

Mint mindenütt a világon, a tudásért, a tanulásért és a kutatásért első fokon felelős egyetemi könyvtárak folytonos megújulásban élnek napjaikat, hogy megfelelő színteret és minőségi információt szolgáltatassanak majd a jövőt építő generációk számára is. A megszokott épület, raktár, olvasói terek és szolgáltatási fejlesztéseken túl 2030-ig olyan igazi, nagymértékben automatizált *learning centerek*et (tanulási központokat) szeretnének kialakítani, amelyekben a jelenlegi nyomtatott dokumentumok több mint nyolcvan százaléka már digitalizált változatban lesz majd elérhető. Az integrált könyvtári rendszerek egyéb szoftverekkel lesznek összekötve tudományterületek szerint. Minden informatikai eszköz alkalmazását előtanulmányok után a speciális gyűjteményekhez fogják rendelni, melyek állománygyarapítása is sokkal tudatosabb, összefogottabb lesz, hogy a duplumokat és minden felesleges munkafolyamatot kiküszöböljenek.

A jelenlegi egyetemi könyvtárak együttműködése már most is példaértékű, hiszen a bárhol beiratkozott egyetemista ugyanazzal az olvasójeggyel bármely más egyetemi könyvtár teljes szolgáltatását igénybe veheti. Léteznek olyan egyetemi könyvtárak is, amelyek partnerkapcsolataikat a köz- és az iskolai könyvtárakra szintén kiterjesztik. Speciális tanítási igényt kielégítő

céllal számos egyéb kisebb könyvtár működik még az egymástól sokszor igen nagy távolságra lévő egyetemi campusokon.

Az elemi iskoláktól kezdődően – amelyekből több mint 7 ezer található a kontinensen –, az iskolák mindegyike rendelkezik iskolai könyvtárral. 2011-ben a könyvtárosok, tanárok, könyvtári szervezetek, szakszervezetek sürgető kérésére hivatalosan is a parlamenti interpellációk közé került számos, a könyvtárosokat érintő gazdasági, életpályával, anyagi-erkölcsi megbecsüléssel, nyugdíjazással, átképzési nehézségekkel és érthetetlen szabályozásokkal kapcsolatos kérdés megvitatása. Ha mindennek lesz valami foganatja, akkor az elkövetkezendő húsz évben az iskolai könyvtárosok és a könyvtárostanárok élete javulni fog, és iskoláikban a tanári kar első számú szakmai partnereivé válhatnak az oktatás minden terén.

A körülbelül 1200 szakkönyvtár munkatársai folyamatosan követik a változásokat, innovatívak. A nemzeti könyvtáron kívül létező mintegy 550 közkönyvtár kiegészül a több mint 1500 mozgókönyvtárral és speciális szolgáltatásokkal. A lakosság 60%-a ezeket használja. A következő húsz évben ezek fejlesztése szintén várható. Első lépésként a heti 7/7 típusú nyitva tartást kell megvalósítani, és erősíteni a könyvtár közösségformáló szerepét. A 2012-es év Ausztráliában az „*Olvasás éve*”, így a legsürgetőbb feladat az olvasás megszerettetése érdekében való fellépés, melynek egyik nagy letéteményesei a közkönyvtárak.

(Pajor Enikő)

92/2012

IDARAND, Kaj: God čteníã v usloviãh berežlivosti : kratkij obzor raboty publičnyh bibliotek Èstonii v 2010 godu. – Bibliogr. 8 tétel **In:** Bibliotekovedenie. – (2011) 5., p. 95-100.

Az Olvasás éve a takarékoság idején: rövid áttekintés Észtország közkönyvtárainak 2010. évi munkájáról

A 2010. évi statisztikai adatok szerint Észtország lakosainak száma 1,3 millió fő, az ország 2004 óta az Európai Unió tagja, 2011 óta fizetőeszköze az euró.

A közkönyvtárakról szóló 1998. évi törvény szerint a könyvtárak működésének célja, hogy a lakosság számára biztosítsák az információk és a tudás szabad és korlátlan elérését. A közkönyvtárak a helyhatóságok alá tartoznak, az állami költségvetésből kiegészítő támogatást kapnak, például állománygyarapításra. Észtországban 226 helyhatóság működik, ebből 33 városi. A törvény előírja, hogy a 10 ezer főnél nagyobb lakosú városokban legalább egy közkönyvtárnak kell működnie (a nagyvárosokban 15 ezer fő), a községekben pedig 500 főre kell jutnia egy könyvtárnak. Az országot 15 járásra osztották, ezek mindegyikében van járási központi könyvtár. A 2010. évi statisztika szerint a városi könyvtárak száma 557, az olvasóké közel 387 ezer, a könyvtárosoké 1318, a könyvtárlátogatóké 6,5 millió, a könyvforgalom megközelítette a 12 milliót. A közkönyvtárakban háromféle könyvtári hálózati programcsomagot használnak.

Észtországban 2010. az Olvasás éve volt. Ennek köszönhető, hogy a gazdasági válság ellenére az állami költségvetés némileg növelte a gyarapítási keretet, a többi összeg változatlan maradt. Lehetőség nyílt több könyvtári épület tatarozására, felújítására, a munkát általában a helyi önkormányzatok finanszírozták. Az év során számos rendezvényt tartottak, a könyvtárosok ügyesen ki tudták használni a rájuk irányult figyelmet, nőtt a könyvtárlátogatók száma. Az Észt Könyvtárosok Egyesülete kezdeményezésére indult *Ajándékozz egy könyvet a könyvtárnak!* mozgalom eredményeként több ezer könyvvel gyarapodtak az állományok, a szerzők saját műveikkel, többen pénzadományokkal járultak hozzá a sikerhez. Az állományok csökkenése elsősorban az időszaki kiadványokat és a könyvek példányszámait érintette, élénkebbé vált viszont a könyvtárközi kölcsönzés. A szolgáltatás javí-

tására a községi könyvtárak egyre gyakrabban egyeztetik vásárlásaikat, lehetővé téve ezzel a kevesebb példányszámot. Bár a könyvtárak panaszkodnak a könyvek drágulása miatt, a statisztikák szerint ez csak az orosz nyelvű irodalmat érinti, az észt nyelvű könyvek még némiképp olcsóbbak is. A könyvtárak bátrabban szerveznek könyvvásárokat és kiadványcsere-akciókat.

A városi költségvetések csökkenése hatással volt mind a könyvtárak gyarapítási keretére, mind a létszámra és a munkaidőre. A leépítések kevésbé érintették a könyvtári munkaköröket, a munkaidő-csökkentését ügyes szervezéssel igyekeztek egyensúlyozni. Több fejlesztési projektet kellett befagyasztani vagy átütemezni, elsősorban az információtechnológiai fejlesztések és a könyvtárosok folyamatos képzése terén. Bár az új berendezések vételére tervezett összeg 18%-kal lett kevesebb, a felújított könyvtárakba sikerült új számítógépeket venni. Eredményesek az elektronikus szolgáltatások is, csupán néhány kisebb könyvtár nem tért át a teljesen elektronikus kiszolgálásra. Folytatódott az elektronikus katalógusok építése, különböző bibliográfiai adatbázisok kialakítása. Az év feladata a helytörténeti cédulakatalógusok digitalizálása volt. A nemzeti könyvtár portáljáról az összes elektronikus katalógus elérhető.

Erősödtek a kapcsolatok mind a helyi kulturális és oktatási intézményekkel, mind a külföldi könyvtárakkal és múzeumokkal, valamint néhány nagykövetséggel. Több kulturális esemény témája volt az olvasás. Elektronikus „rendezvények” is voltak: virtuális kiállítások, észt, lett és litván írók virtuális találkozója, és próbálkoztak a hosszabbított (éjszakai) nyitva tartással is.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 81, 97, 105

Központi szolgáltatások

93/2012

BEHRENS-NEUMANN, Renate: Serviceleistungen im Zeitalter der Globalisierung : die Arbeitsgemeinschaft der Verbundsysteme - Eine Übersicht In: BuB. – 63. (2011) 11-12., p. 797-801.

Könyvtári szolgáltatások a globalizáció korában. Áttekintés a Könyvtári Hálózatok Munkaközössége tevékenységéről

Együtműködés-belföldi; Együtműködés-nemzetközi; Gépi könyvtári hálózat; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

A Könyvtári Hálózatok Munkaközössége 1983-as megalakulása óta nagy hangsúlyt fektet az együtműködésre mint kiemelt célra az innovatív szolgáltatások bevezetése és nyújtása, valamint a hálózati hardver- és szoftvermegoldások koordinálása során.

A konzorcium tagjai közé tartoznak a német regionális könyvtári hálózatok központjai: a Baden-Württembergi Könyvtári Szolgáltató Központ, Bajorország Könyvtári Hálózata, a Közös Könyvtári Hálózat, Hessen Felsőoktatási Könyvtárainak Könyvtári és Információs Hálózata, Észak-Rajna–Vesztfália Felsőoktatási Könyvtári Központja, Berlin-Brandenburg Könyvtári Hálózata, Ausztria Könyvtári Hálózata, a német nyelvű Svájc Információs Hálózata, valamint a Német Nemzeti Könyvtár és a Német Központi Folyóirat-adatbázis.

Állandó vendég státusszal (egy képviselővel) rendelkezik a Német Kutatási Társaság, a Kulturális Miniszterek Konferenciája – mint a német szövetségi államok képviselője – és a Német Információtudományi Társaság. A szerző – aki a Német Nemzeti Könyvtárban a könyvtári hálózatokkal foglalkozik – áttekintést nyújt ezekről a szolgáltató központokról. Bemutatja, hogy a hálózati központok hogyan töltik be a regionális információkat a nemzetközi információs hálózata-

tokba, és hogyan nyernek információt a hálózatokból, és adaptálják a németországi könyvtári és információs igényeknek megfelelően.

(Autoref.)

Együtműködés

94/2012

SOSNA, Karel: Višegrádska digitální parlamentní knihovna+ In: Čtenář. – 63. (2011) 11., p. 407-409.

Visegrádi digitális parlamenti könyvtár +

Együtműködés -nemzetközi; Országgyűlési könyvtár

Az internet, az információkhoz való hozzáférés a könyvtárak versenyképességének megőrzését veszélyezteti, gyengíti szerepüket az információk közvetítésében. A használók elvárásai folyamatosan nőnek, a digitális tartalmak, Web. 2.0-s szolgáltatások, az elektronikus könyvek iránti igény egyre erősödik. A könyvtáraknak egyre gyorsabban és hatékonyabban kell szolgáltatásaikkal az elvárásoknak megfelelni. A legtöbb parlamenti könyvtár is az állampolgárokkal való modern kommunikáció támogatójává vált. Erősítik a kapcsolatot a parlament és az állampolgárok között, a parlamenti dokumentumok digitalizálásával és közzétételével a történelmi tudat erősítését is szolgálják.

2008 májusában 70 parlament képviselői tartottak konferenciát Bécsben az országgyűlések kutató és dokumentációs tevékenységéről „Parlamenti könyvtárak – a tudás megosztása” címmel. Fontos szerepet kapott a parlamenti könyvtárak nemzetközi együtműködése. Nagy érdeklődést és vitát váltott ki a Cseh Országgyűlés Digitális Könyvtára és a közös Cseh–Szlovák Digitális Parlamenti Könyvtár, amelyek egyszerű elérést biztosítanak az állampolgárok számára a parlamenti dokumentumokhoz, történelmi kontextusban egészen a 11. századig.

A nyomtatott források alternatív változata lett a digitális, amely nemcsak a védelmet, hanem a biztonságos felhasználást is garantálja. Az együttműködés tágabb földrajzi összefüggésekben is előnyösnek bizonyult. Ez vezetett a Visegrádi digitális parlamenti könyvtárak + szolgáltatásának kialakításához. 2008 végén a magyar Országgyűlési Könyvtár tartott konferenciát Budapesten a Visegrádi 4-ek részvételével. Közös deklarációban erősítették meg az együttműködést, közös publikációk, összehasonlító anyagok angol nyelvre fordításával, az EUROVOC teaurusz közös használatával. A közös parlamenti digitális könyvtár nemcsak a jelenkori, hanem a történeti országgyűlési dokumentumok digitalizálásában is együttműködési nyilatkozatot kötött.

2009 őszén Prágában tartottak diplomáciai egyeztetést a V4-ek parlamenti könyvtárai. Ennek eredménye lett a projekt nemzetközi szerkesztői tanácsának megalakítása. 2010 tavaszán újra Budapesten találkoztak a képviselők, és először ült össze a szerkesztői tanács, amelyben mind a négy országot egy-egy jelölt képviselte. Ekkor csatlakozott a projekthez az osztrák parlamenti könyvtár tagként, saját képviselőjével. A szerkesztői tanács elnöke a cseh fél képviselője lett. A tanács évente legalább egyszer összeül, 2010 őszére Pozsonyba hívták össze. Folytatódott a weboldalak angol fordítási munkája, és egy többnyelvű parlamenti terminológiát tartalmazó szótár szükségességét is megfogalmazták, amelynek alapja egy már létező lengyel, négy nyelvű forrás lett. A pozsonyi találkozón elfogadták a közös portál működését angol nyelven, amíg a nemzeti anyagok is hozzáférhetővé válnak. A lengyel parlamenti terminológia (angol, német, francia, lengyel nyelvű) anyagát a részt vevő országok nemzeti nyelveikre fordítják. A szerkesztőségi tanács a hivatalos együttműködésbe meghívta Szlovéniát is. 2011 nyarán a nyilvánosság előtt is megnyitották a Visegrádi parlamenti digitális könyvtár + szolgáltatást, amelyhez Ausztria is csatlakozott, Szlovénia későbbi időpontra jelezte a társulását (<http://www.v4dplplus.eu/>).

Az öt ország vállalta, hogy legfrissebb parlamenti anyagai mellett a történeti dokumentumokat is hozzáférhető teszi. Az anyagok között a jelenlegi parlamenti összetétel, a „házak”, hivatalok, funkciók anyagai mellett a parlamentarizmus történeti anyagai, hivatalos szövegek, a képviselőházak ügyrendjei, a digitális könyvtárakhoz való hozzáférés és a történeti anyagok is nyilvánosak lesznek. A történeti anyagok időhatára Csehországban a 11. századig, Ausztriában a 19. századig, Magyarországon és Szlovákiában a 19. század közepéig, Lengyelországban a második Lengyel Köztársaság idejéig, 1919-1939-ig nyúlik vissza.

Egyedülálló kezdeményezés a V4-ek és Ausztria részéről, hogy együttműködés keretében vállalták, hogy hozzáférhetővé, összehasonlíthatóvá, átláthatóvá teszik parlamenti dokumentumaikat, amely egyúttal a modern közép-európai parlamentarizmus alapjává válik.

(Prókai Margit)

Lásd még 99, 107, 144, 150

Jogi szabályozás

95/2012

ERLEND, Dag – MOHNE, Lohn: E-books in the library : borrower's rights at risk In: Scandinavian public library quarterly. – 44. (2011) 4, p. 6-9.

E-könyvek a könyvtárban: veszélyben a használói jogok Norvégiában

Elektronikus könyv; Jogszabály -más területről; Kölcsönzés; Könyvvásárlás; Szerzői jog

A szerzői jogokkal kapcsolatos norvégiai törvény 19. paragrafusa engedélyezi a könyvek kölcsönzését, ezt azonban megtagadja a számítógépes programok géppel olvasható példányaitól. Bár az e-könyvek inkább a nyomtatott könyvekhez hasonlítanak, a törvény szoftverként

kezeli őket. Nyilvánvaló, hogy tárgyalások útján jogi megoldást kell találni a jelenlegi törvény átértelmezésére, hosszabb távon pedig magát a törvényt is meg kell változtatni.

Bár az elektronikus könyvek befogadására minden gazdasági és technikai előfeltétel adva volt, Norvégiában csak 2011-ben jelentek meg a hazai kiadású e-könyvek. Ez összefügg a könyvszakma tulajdoni viszonyaival. Norvégiában a három legnagyobb könyvkiadó a három legnagyobb könyvesboltlánc, ezek a kiadók pedig továbbra is a nyomtatott kiadványok piacában érdekeltek. Jelenleg mind több hazai fogyasztó vásárol angol nyelvű e-könyvet (ezek nagyon könnyen hozzáférhetők a Kindle révén, és választékuk is sokkal jobb), de hosszú távon ennek fatális következményei lehetnek.

A könyvtárosoknak nemcsak a saját szakmájukat, hanem az olvasóikat is képviselniük kell. A minimális célkitűzésük az, hogy az e-könyvekkel kapcsolatban a könyvtárhasználók ne kerülhessenek rosszabb helyzetbe, mint a nyomtatott könyvek esetében.

A Norvég Könyvtári Egyesület (*Norsk Bibliotekforening*) létrehozott egy bizottságot azzal a céllal, hogy meghatározza a könyvtárak érdekeit az e-könyvek terén. Hat elvben egyeztek meg:

1. Ne legyen különbség a megvásárolható és a kölcsönözhető könyvek választéka között, az e-könyvek terén sem.
2. Az e-könyvek használatában ne legyen időbeli eltolódás, azaz már akkor lehessen kölcsönözni azokat, amikor vásárolhatóvá válnak.
3. A könyvtárak szabadon választhassák meg, mely könyveket ajánlják a használóiknak, ne szorítkozzanak a kiadók által összeállított termékcsomagokra.
4. Az e-könyveknek platformfüggetlennek kell lenniük, hogy ezeket lehetőség szerint ugyanúgy le lehessen játszani számítógépen és mobil eszközökön, mint a speciális készülékeken.
5. A könyvtáraknak be kell tartaniuk a könyves szakma szerzői jogi előírásait, a könyvtárak nem válhatnak a kalózkodás helyszíneivé,

ellenkezőleg, az e-könyveket jogtisztán kell felajánlaniuk használóiknak.

6. Az e-könyveket – addig is, amíg a jelenlegi szabályok érvényesek – korlátlan alkalommal lehessen kölcsönözni, egyszerre egy olvasónak.

Több fontos kérdésre kell még megoldást találni (szabad-e másolni az e-könyveket, kell-e kölcsönzési díjat kérni az e-könyvek használatáért, az olvasók minden tartalomhoz korlátlanul hozzáférhessenek-e stb.). Elképzelhető, hogy az e-könyvek forgalmában a könyvtáraknak a jövőben sokkal nagyobb szerepük lesz, és az árusítás helyett a kölcsönzés válik a művek terjesztésének fő eszközévé.

A norvég könyvkiadók és könyvkereskedők önkéntes egyezsége meghatározza az új könyvekért kérhető árat abból a célból, hogy védjék a norvég nyelvet és irodalmat. A nem kapható könyvekkel kapcsolatban egy ennél rugalmasabb egyezményre lenne szükség (pl. kölcsönzési díj, kedvezményes ár a nagyobb összeállítások beszerzésénél), de a minimum az, hogy az e-könyvekre ugyanolyan feltételek legyenek érvényesek, mint a nyomtatott könyvekre. A jelenlegi egyezmény jóval korlátozottabb és szűkebb körű, mint a szomszédos Dániában vagy Svédországban.

Némely kiadó sürgeti, hogy az e-könyveket bizonyos használati mennyiség (pl. 25 kölcsönzés) után elhasználódás címén selejtezzék ki, és szerezzenek be új példányokat. Mivel a könyvtárak ellenállnak, az is felvetődött, hogy az e-könyvekbe bele kellene építeni az automatikus elavulást. A Norvég Művészeti Tanács beszerzési politikája hosszú ideje jelentős mértékben hozzájárult a norvég könyvtári gyűjtemények fejlődéséhez, biztosította, hogy a norvég könyvtárak a beszerzési keretek ingadozása ellenére is hozzájussanak az új könyvek minimális választékához. 2012-ben megpróbálnak az e-könyvekre nézve is hasonló egyezményt kidolgozni. Ez elismerné, hogy az e-könyveknek helyük van a könyvtárakban, azokat terjesztetni kell, az e-könyvekből a könyvtáraknak bizonyos válasz-

tékkal kell rendelkezniük, és a norvég nyelvet és irodalmat továbbra is támogatni kell.

(Mándy Gábor)

Lásd még 151

Könyvtárosi hivatás

96/2012

LUBOCH, Edyta: Etyka a prestiż zawodu i wizerunek bibliotekarza. In: Poradnik bibliotekarza. – (2011) 10., p. 3-7.

A könyvtárosi szakma etikája, presztízse és a társadalom könyvtárosképe Lengyelországban

Könyvtáresetika; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárkép

Büszkeséggel tölti-e el a könyvtárost a hivatása? – teszi fel a kérdést a szerző, aki elsősorban etikai oldalról kívánja vizsgálni a szakmai presztízst, a társadalomban kialakuló könyvtároskép problémáját. A cikk kiindulópontjául, a levont következtetések alapjául szolgáló elemzés a könyvtárosok bizonyos etikai vonatkozású kérdésekhez való konkrét viszonyulásait vizsgálta, így például az átadott információért cserébe elvárt anyagi szolgáltatást, az olvasóknak a munkaidőn túl történő kiszolgálását, valamint az alacsony bérezésnek és a személyes vélekedéseknek a szolgáltatás színvonalát befolyásoló hatásait.

Az elemzés által megerősítést nyert a tény, miszerint a könyvtári világ két részre oszlik. Az egyik oldalon a régi világból átöröklött modell uralkodik, míg a másikat egy korszerűbb könyvtárosi szemlélet jellemzi. A könyvtároskép lassan változik, de e változáshoz szerencsére nagyban hozzájárul a könyvtárosok új, az olvasókkal szót értő és szót érteni akaró, szakmailag is kompetensnek mondható generációjának felbukkanása. A szakmai presztízst növelő eszközök: a promóció – a könyvtárosokról a társada-

lomban kialakult kép jótékony befolyásolása; a fiatalokkal való törődés – specifikus programok, kiállítások, vetélkedők szervezése; a kreativitás és a mobilitás; az empátia; a kulturált, udvarias viselkedés; az idősebb kollégák tapasztalataira és tudására való építés; a hivatásszeretet.

A szerző által hivatkozott *Jacek Wojciechowski* szerint a sztereotípiákat azért is nehéz megváltoztatni, mert érzelmi alapúak, a valóságtól elrugaszkodottak, az intellektuális kontrollon kívül esnek. A lengyelek számára a könyvtáros olyan, az életben boldogulni képtelen, zsémbes fajnő, aki cerberusként őrzi a rábízott gyűjteményt, mintha a saját tulajdona volna. A szerző szerint a könyvtári szorongásként (library anxiety) leírt jelenség egyik kiváltó oka lehet a könyvtári dolgozók viselkedése: az arrogancia, a felhasználói szükségletek iránti közömbösség, de magának a könyvtárnak a – gyakorta zord – külseje is. A negatív sztereotípiák kialakulásának egyik leggyakoribb oka, hogy a társadalom nem rendelkezik ismeretekkel arról, hogy a könyvtárosi munka milyen kvalitásokat, ismereteket igényel. Elképzelésük szerint bárkiből lehet könyvtáros mindenféle előismeret nélkül. Néhány a sztereotípiák közül: a könyvtáros mint cerberus – rosszindulatú, komplexusos, introvertált, betegesen szabálykövető személy, amely ismerős lehet a *Sophie választása* című filmből vagy a *Rózsa neve* című Umberto Eco-regényből; a könyvtáros mint vénlány – haját kontyban viselő, vastag keretes szemüveget hordó, aszexuális személy; a könyvtáros mint mentor – mindentudó bölcs, idős bácsi.

A szerző szerint szomorú tény, hogy a könyvtárosok jelentős része nagyban hozzájárult a sztereotípiák kialakulásához, de úgy látja, hogy a társadalomban rögzült könyvtároskép megváltoztatható. Ennek egyik eszköze szerinte, ha a lengyel könyvtárosok azonosulnak *A könyvtáros és információs szakember etikai kódexe* című, 2005-ben megjelent kiadványban foglaltakkal. Mindaz a kép, amit a banki vagy postai alkalmazottakról kialakítottunk, nagyban megváltozott az idők folyamán, van tehát esély a sztereotípiák lerombolására és újraépítésére. A könyvtáro-

soknak elsősorban az ügyfelekkel (olvasókkal, felhasználókkal) való kapcsolatukon kellene ehhez javítaniuk. Az olvasói igények szakszerű és elfogulatlan kiszolgálásával, az olvasók/felhasználók iránt mutatott kellő tisztelettel és nyitottsággal a könyvtárosokról kialakított elképzelések lassan bár, de minden bizonnyal újraformálhatók.

(Dancs Szabolcs)

97/2012

RADWAŃSKI, Aleksander: Zawód: torreador In: Bibliotekarz. – (2011) 7-8., p. 7-11.

Foglalkozása: torreador. A könyvtárosi hivatás Lengyelországban

Feladatkör; Könyvtárosi hivatás; Társadalmi követelmények

A cikk szerzője arra hívja fel a figyelmet, hogy a könyvtárosi munka értékét nem lehetséges a gazdasági realitásoktól, a piaci szemlélettől elrugaszkodva megítélni. (A cikk címe egy olyan vicc poénjára utal, amely a szükségállapot idején volt népszerű, abban az időszakban tehát, amikor a munkavégzés kötelező volt, és a nem dolgozókat a „társadalom élődijeként” tartották számon. Az említett viccben a rendőr kérdőre vonja a délidőben az utcán bolyongó egyént, rákérdezve, miért nincs éppen munkában. A polgártárs azt válaszolja, hogy ő igazán szeretne dolgozni, de nem talál munkát. „Mi a foglalkozása?” – kérdezi a rendőr? „Torreador” – hangzik a válasz.) A szerző által alkalmazott megközelítésben tehát az elvégzett munka fejében járó kereset olyan árunak tekinthető, amelynek értékét a kereslet és kínálat mérlege, valamint az azt befolyásoló egyéb tényezők, így például a fogyasztói optimizmus határozza meg, vagyis a felfogásban az áru értéke annyi, amennyit a vásárló érte hajlandó fizetni.

Úgy tűnik, a jelenlegi Lengyelországban az ügyfél keveset hajlandó fizetni a könyvtáros által kínált „áruért”. Mivel kevés esély mutatkozik

arra, hogy a kereslet idővel növekedni fog, a kínálati oldalon van szükség korlátozásokra. Ezt azonban több tényező is megnehezíti. Ha ugyanis magunkat valamire értékelő szakemberként nem vagyunk hajlandók betölteni a könyvtárak által kínált alacsony fizetésű állásokat, akkor azokat mások, esetleg szakképzetlen egyének fogják betölteni helyettünk. Ezt elkerülendő gyakorta inkább megalkuszunk, és tovább élte-tünk egy nem jól működő rendszert. Egy másik ok, amiért is a könyvtárvezetők nem számolnak a gazdasági motiváció jelentőségével, hogy az alacsony bérezésért elszegődő, lelkes és idealisztikus ábrándoktól fűtött fiatalok azt a benyomást keltik, hogy a könyvtár már önmagában vonzó munkahely, és nem kell semmit tenni annak érdekében, hogy még vonzóbbá tegyük. Nem javít a helyzeten a szakmai gárda egy részének önkéntes munkatársakkal való kiváltása sem. Az önkéntesség intézménye jellemzően olyan országokban támogatott, ahol a fizetés a létminimum többszöröse, magyarul nem emészt fel minden időt és energiát a mindennapi megélhetésért való küzdelem. Lengyelországban a családjuk által eltartott fiatalok vállalnak önkéntes munkát. Ezek a fiatalok azonban közel sem szakemberek, így nem alkalmasak professzionális munkavégzésre.

Korunkban a hagyományos olvasót a parakulturális érdeklődésű fogyasztó váltja fel, akit nem annyira a megértés szándéka vezérel, hanem a médiumok által közvetített, figyelemfelkeltő üzenetek dekódolása. A könyvtár az olvasás hagyományos, „mitizált” felfogásával kevésbé versenyképes a médiaszolgáltatók kínálatával szemben. A könyvtáraknak nincs mozgósító ereje az olvasást illetően. A társadalom, úgy tűnik, véglegesen lemondott erről a tevékenységi formáról. El kell tehát gondolkodnunk, hogy hogyan képzeljük el a könyvtár jövőjét: szentélynek vagy supermarketnek látjuk-e inkább.

A cikk szerzője úgy gondolja, a szakma egyre kevésbé kötődik majd a könyvhöz, és egyre inkább koncentrálna másfajta médiumokra, ugyanakkor nem ért egyet azzal a népszerű vélekedéssel, hogy a könyvtáros, akit talán már nem is így

fognak hívni, az információs világban magát jól kiismerő, kreatív „kalauzzá” lép elő. Jóllehet egy ilyen szakma valóban kialakulóban van, a könyvtáros továbbra is megmaradhat annak, akit képességei, készségei arra tesznek alkalmassá, hogy az információk tömegéből az írott formában megjelenőkkel, azaz a szövegekkel foglalkozzon. A többi információs szakembertől az különbözteti majd meg, hogy alapos, professzionális ismeretekkel rendelkezik a könyvtárosi munkát illetően, képes adott paraméterek alapján az elvárt igényeknek megfelelő, tetszőleges könyvtárat megszervezni, létrehozni.

Összefoglalásképp a szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a könyvtáros szakma – minden ellenkező állítással szemben – nem igazán örvendő nagy népszerűségnek. A könyvtárosoknak a jelen gazdasági helyzetből kell kiindulniuk, amikor a szolgáltatásaikat kialakítják, mert az olvasói piac formálódására nincsenek befolyással. Valódi szaktudást igénylő, ugyanakkor a piacon helyt állni képes hivatássá kell fejleszteniük a könyvtárosságot, ugyanakkor nem szabad elfeledkezniük arról, hogy a mai világban semmi garancia nincsen arra, hogy egész életükben ugyanabban a szakmában dolgozhatnak, ezért érdemes többféle képesítést is szerezniük. Ez azért is fontos, mert így nem kényszerülnek olyan helyzetbe, hogy kénytelenek alacsony fizetést kínáló állásajánlatokra is igent mondani, vagy osztozni a címben említett torreádor sorsában.

(Dancs Szabolcs)

Oktatás és továbbképzés

98/2012

EILEEN, Abels G.: Transforming the Internet Public Library into the ipl2 Virtual Learning Laboratory. – Bibliogr. **In:** The reference librarian. – 52. (2011)4., p. 284-290.

Az Internet Közkönyvtártól az ipl2 virtuális laboratóriumig

Elektronikus könyvtár; Információtechnológia; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Online információkeresés; Referenz

Az ipl2 *Information You Can Trust* (ipl2 Az információ, amelyben bízhat) weboldal 2010 januárjában indult az Internet Public Library (IPL) és a Librarians' Internet Index (LII) egyesítésével

Az IPL (Internet Közkönyvtár) 1995 óta működött, előbb a Michigan Egyetem, majd a Drexel Egyetem informatikai tanszékén (iSchool). A LII az 1990-es években, a Berkeley Közkönyvtárban Gopher könyvjelzőként indult, majd nevét 1997-ben kapta, már a Kaliforniai Egyetem Berkeley égisze alatt. Örökségének folytatója a *Link* elnevezésű hírlevél.

Az ipl2 készítői felismerték a webkettes eszközök fontosságát. *IPL 15 Things* néven blogot, mikroblogot, közösségi hálózatot, wikit stb. működtetnek. Minden egyes „dolog” (thing) tartalmazza az adott technológia leírását és használatának legjobb módját, továbbá némi szakirodalmat, valamint példákat kínál az IPL-ből és feladatokat ad az eszköz használatának gyakorlásához.

2010-ben a Drexel Egyetem informatikai tanszéke volt egy a tájékoztatás jövőjével és annak a könyvtárosképzésre gyakorolt hatásával foglalkozó műhelykonferenciának a házigazdája. Ezen felvetődött, hogy a tájékoztatás különböző módjai kontinuumot képeznek, és ezeket a módokat integrálni kell egymással. A tájékoztatásra felhasználható források száma és sokfélesége robanásszerűen megnőtt. A tájékoztatás interaktív vá vált, és a jövőben a jelenleginél is nagyobb mértékben fog a könyvtárosok és a felhasználók közötti együttműködésre épülni. A könyvtárosok az információk keresőiből egyre inkább az információ értékelőivé válnak. A referenz kérdések egyre összetettebbek, és egyre több kutatást igényelnek, miközben a faktografikus kérdések kihalófélben vannak. Fontos, hogy felismerjük

a tájékoztatási folyamat során keletkező hozzáadott értéket. A tájékoztatás területén sincsen egyetlen, mindenkinek jó megoldás. A tájékoztató könyvtárosoknak ki kell jönniük a tájékoztató pult mögül: proaktívvá kell válniuk. Vállalva az esetleges kudarcok lehetőségét is, folyamatosan kísérleteznünk kell.

(Koltay Tibor)

99/2012

MIWA, Makiko – KASAI, Yumiko – MIYAHARA, Shizuko: GlobalIS : efforts in Japanese LIS education for global collaboration. – Bibliogr. 8 tétel In: Education for information. – 28. (2010/2011) 2-4., p. 125-136.

GlobalIS: törekvések a globális együttműködésre a japán könyvtár- és információtudományi képzésben

Együttműködés -nemzetközi; Képesítés; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv

A GlobalIS projekt szándéka, hogy elérje a japán könyvtár- és információtudományi képzés globálissá tételét úgy, hogy meghatározza a nemzetközileg transzparens és harmonizált oktatási programok követelményrendszerét. A kutatás során három kérdést tettek fel a szerzők egymásután: (1) Milyen alapkövetelmények szükségesek a japán könyvtárosképzés globálissá tételéhez? (2) Milyen erőfeszítéseket kell tenni Ázsia és a csendes-óceáni térség globális együttműködése érdekében a könyvtárosképzés

minőségbiztosításához? (3) Hogyan érhető el globális együttműködés egy közös tantervi keret kidolgozásához Ázsiában és a csendes-óceáni térségben az iskolai könyvtárosok képzésének átalakítása révén? Az első kérdésre adott válaszul (1) egy olyan hivatal létesítése merült fel, mely felelős lenne a képzési programok tengerentúli partnerekkel történő kölcsönös akkreditálásának előkészítéséért és lebonyolításáért, (2) olyan szakvizsga bevezetése, mely a képzés eredményalapú értékelésére volna hivatott, (3) olyan végzési szint létrehozása, hogy a képzési programok a tengerentúli partnerekével kölcsönösen csereszabatosak legyenek. A második kérdésre adott válaszként meghatározták, milyen területek igényelnek erőfeszítéseket. A harmadik kérdésre adott válaszként megkezdtek az előkészületeket az iskolai könyvtárosok közösen kimunkálendő tantervének kidolgozását a 2013. évre.

(Autoref.)

Lásd még 101, 103

Szabványok, normatívák

Lásd 116

Egyesületek

Lásd 104

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

100/2012

ZAREI, Hajar – ABAZARI, Zahra: A study of web-based services offered by Asian national libraries
In: The electronic library. – 29. (2011) 6., p. 841-850.

Hálózati szolgáltatások Ázsia nemzeti könyvtáraiban

Felmérés; Honlap; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A tanulmány célja, hogy felmérje Ázsia nemzeti könyvtáraiban a hálózati szolgáltatásokat. Ennek érdekében a két iráni szerző huszonhárom működő angol nyelvű honlapot elemez. Közvetlen megfigyelés és hat általános szolgáltatást tartalmazó lista alapján végezték az adatgyűjtést és az adatok értékelését. A szolgáltatások részletes bemutatása érdekében a világ öt legnagyobb és legrégebb nemzeti könyvtárát – egyenletes földrajzi eloszlásban – vették számításba. A Szingapúri Nemzeti Könyvtár került az első helyre a hálózaton nyújtott szolgáltatásaival, és az egyetlen olyan könyvtár volt Ázsiában, amelyik szolgáltatásainak több mint a felét (52,29%) a honlapján keresztül biztosította. Hét ország – Japán, Malajzia, Kína, Irán, Izrael, Sri Lanka és Kirgizisztán – nemzeti könyvtára (ebben a csökkenő sorrendben) szolgáltatásainak 25-50%-át biztosítja a hálózaton. Emellett az ázsiai nemzeti könyvtárak szolgáltatóként elmaradtak mind az ideálistól, mind az optimálistól.

Céljaik elérése érdekében a nemzeti könyvtáraknak ki kell használniuk a modern technika adta lehetőségeket szolgáltatásaik javítása érdekében (chat, videokonferenciák stb.), termé-

szetesen élve a hagyományos eszközökkel (pl. bibliográfiákkal) is. A tanulmány értéke, hogy bepillantást nyújt néhány ázsiai ország hálózati szolgáltatásaiba.

(Autoref.)

Lásd még 123, 149

Felsőoktatási könyvtárak

101/2012

CROWLEY, Mary Joan: Le biblioteche del CIBER incontrano Library 2.0. – Bibliogr. jegyzetekben
In: Bollettino AIB. – 51. (2011) 3., p. 227-236.
Res. angol nyelven

Az olasz egyetemi könyvtárak és a 2.0-s könyvtár

Egyetemi könyvtár; Gazdálkodás -könyvtárban; Információtechnológia; Továbbképzés

A Web 2.0, a közösségi hálózatok és az információkhoz való önálló és közvetlen hozzáférés lehetőségének eljövetelel a használók elvárásai is megváltoztak. Mindezek (és a költségvetések egyre mérhetetlenebb csökkenése) következtében az egyetemi könyvtárak arra keresik a választ, hogy milyen szolgáltatásokat kínálnak használóiknak a 21. században. Gyakorlatilag egy évtizeddel a web megjelenése után, 1999/2000-ben az olasz könyvtári (és/vagy egyetemi) konzorciumok (CIBER, CILEA, CIPE) megkötötték az első szerződéseket, hogy online hozzáférést biztosítsanak a nagy nemzetközi kiadók folyóirataihoz és adatbázisaihoz.

A CIBER (*Comitato interuniversitario base dati ed editoria in rete*), az elsősorban Közép- és Dél-Olaszország egyetemeit összefogó egyetemközi

bizottság az elektronikus források közös használatára 1999-ben jött létre. Ma 27 egyetem részvételével harmincezer kutató és félmillió hallgató ellátása érdekében kezel vagy húsz szerződést az elektronikus források előállítóival és szállítóival. Az elmúlt tíz évben a CIBER könyvtárosai elsősorban a konzorciumhoz tartozó könyvtárak valódi együttműködésének kialakításán fáradoztak, ami az elektronikus források közös használatán túl információk és módszerek cseréjében, szemináriumok rendezésében, új lehetőségek vizsgálata és értékelése érdekében közös eseti munkacsoportok létrehozásában valósult meg. Ám miközben (az utóbbi húsz évben) a könyvtárak elsősorban azzal foglalkoztak, hogy kiépítsék és kiteljesítsék saját digitális gyűjteményeiket (különös tekintettel az online elérhető adatbázisokra és folyóiratokra), exponenciálisan növekedett a könyvtáron kívüli digitális anyagok mennyisége. A *blog*, *wiki*, *podcast*, *webinar*, *RSS*, *Flickr*, *YouTube*, *Facebook*, *Amazon* és számos más eszköz, ami 2000-ben még nem létezett, megváltoztatja a könyvtár mint fizikai hely jövőjének kilátásait. Az egyetemi hallgatók és oktatók egyre kevésbé érzik szükségesnek, hogy gyűjtemények használata céljából felkeressék a könyvtárat, abban bízva, hogy önállóan, otthonról is elérik az információkat. Ráadásul az ún. „millenniumi” nemzedék (az 1990 után születettek) szerint az információ „most” és „gyorsan” kell; és általánossá vált (minden kor- és iskolázottsági csoportban) a kényelem mint az információkeresési szokások lényegi tényezője. A könyvtárosokat aggodalommal tölti el, hogy a közösség már nem információs szakértő voltukat tartja fontosnak, ugyanakkor az egyetemi könyvtár értéke már nem gyűjteményeiben, hanem a nyújtott szolgáltatásokban, és nem intézményben, hanem az ott dolgozóknak fejeződik ki. A képet még tovább bonyolítja a gazdasági helyzet: az ALA egyik felmérése szerint a könyvtárvezetők legfőbb gondja a folyamatosan csökkenő költségvetés kezelése és a befektetések megtérülésének (*Return On Investment – ROI*) dokumentálása. A helyzetképhez tartozik még az online folyóiratcsomagok előfizetése, a „big

deal”, melynek ára az inflációs ráta kétszeresére nőtt, és amely költség átlagosan a könyvtári költségvetések 65%-át teszi ki.

A megoldás érdekében a könyvtárosoknak huszonegyedik századi kompetenciákkal kell rendelkezniük. Ehhez nyújt segítséget a „*Ciber-23 library things*” elektronikus tananyag. Ez az első olasz alkalmazása annak a Charlotte és Mecklenburg megyei közkönyvtárban kifejlesztett e-tanfolyamnak, amely 23 Web 2.0-s, a könyvtárak által is alkalmazható technika megismerését, elsajátítását teszi lehetővé (felhasználási lehetőségét a *Creative Commons* szabályozza). A tanfolyam nyomán a CIBER könyvtárainak legtöbbszörében ma már legalább egy-két módszert alkalmaznak, így a közösségi hálózatokat, a videókat (és a terjesztésükre használt *YouTube*-ot), az *Instant Messengert*, a blogokat és a *Twittert*. A tanfolyam elindítása idején még gyakorlatilag nem létezett mobil eszközön elérhető könyvtári szolgáltatás, ma a CIBER könyvtárai között a legnépszerűbbek közé tartozik.

Ma a használó általában meg van győződve arról, hogy az információkeresés eszközeinek lehetőségeit teljes mértékben ki tudja használni. Valójában azonban (mint a JISC egy kutatása is igazolta) az információs műveltség egyáltalán nem növekedett vagy javult. A CIBER könyvtárai egyre inkább használják a 2.0-s könyvtár eszközeit. Ahhoz, hogy az olvasók is élni tudjanak ezekkel a lehetőségekkel, most már az ő képzésükre, az információs műveltség javítására van szükség.

(Mohor Jenő)

102/2012

MAHMOOD, Kalid – RICHARDSON, John V.: Adoption of Web 2.0 in US academic libraries : a survey of ARL library websites. – Bibliogr. In: Program. – 45. (2011) 4., p. 365-375.

A Web 2.0-s technikák alkalmazása amerikai felsőoktatási könyvtárakban

2010 októberétől decemberéig az amerikai Tudományos Könyvtárak Egyesülete (Association of Research Libraries) taglistáján szereplő könyvtárak közül száz amerikai felsőoktatási könyvtárban vizsgálták meg, hogy milyen fajta Web 2.0-s technikákat alkalmaznak a weboldalaikon illetve, hogy ezeket milyen módon használják. A weboldalakat módszeresen végignézték. A Google mellett helyi keresőrobotok segítségével is végeztek kereséseket, olyan kulcsszavak révén, amelyek Web 2.0-s alkalmazásokra utaltak. A vizsgálatnak két korlátja volt: egyrészt a minta nem tekinthető reprezentatívnak, másrészt csak a nyilvánosan hozzáférhető webtartalmakra terjedt ki, az intranet oldalakra, valamint a jelszóhoz kötött oldalakra nem. Mindegyik megvizsgált weboldal működött a vizsgálati időszakban. Sok könyvtár linkekkel utalt a Web 2.0-s alkalmazásokra, némelyikük pedig külön listában sorolta fel ezeket.

A legnépszerűbb alkalmazásnak az RRS (really simple syndication: különböző forrásokból származó információk megosztása egységes keretben, XML formátumban) bizonyult, utána következett az IM (instant messaging, azonnali üzenetküldés), az SNS (social networking sites, közösségi oldalak), a blogok, mikroblogok, a videomegosztás, a „mashup” technológia (mixelt információk különböző forrásokból, pl. Google-térképek, OPAC keresőablakok, elektronikus szövegek integrálása) következtek.

A cikk részletesen ismerteti az egyes típusok gyakorisági megoszlását, majd megállapítja, hogy a nagy amerikai felsőoktatási könyvtárakban elfogadottá vált a Web 2.0-s alkalmazások túlnyomó része. A webes technika első generációja felkészítette a könyvtárakat a második generációs technológia alkalmazására, be tudják vonni a használókat a szolgáltatásaikba, tőlük visszajelzéseket tudnak szerezni. A korábbi (pl. 2008-as) vizsgálatokkal összehasonlítva a fejlődés különösen az újabb technikák tekintetében szembetűnő, míg más technikák (wiki, képek

és prezentációk megosztása, virtuális világok, testre szabott weboldalak és vertikális keresőrobotok) kissé háttérbe szorultak.

A szerzők további kutatásokat feltételeznek (pl. kérdőíves felmérések, fókuszcsoporthoz, interjúk, esettanulmányok, a tranzakciós naplók elemzése), olyan kérdések tanulmányozására, mint például:

- hogyan választanak a könyvtárosok a Web 2.0-s alkalmazások között,
- ezek a technikák milyen hatással vannak a könyvtárvezetésre,
- hogyan ösztönzik a könyvtárak ezen új eszközök használatát,
- ezek az eszközök mennyire járultak hozzá a könyvtári szolgáltatások javulásához,
- milyen hatással vannak a használók információhasználatára,
- ezen a téren hogyan működnek együtt az egyes könyvtárak más felsőoktatási intézményekkel stb.

(Mándy Gábor)

103/2012

ZDRAKOVSKA, Nevenka – SAPONARO, Maggie Z. – WRAY, Tanner: Mobilizing staff with mobile technologies : a study of mobile technology use by university students was expanded to include library staff, resulting impacts that are still being felt In: Information outlook. – 15. (2011) 8., p. 21-24.

A személyzet mobilizálása mobiltechnológiákkal

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Kommunikáció -személyzetén belül; Személyzet; Szolgáltatások használata

2008-ban a Marylandi Egyetemen a Mobilitás Kezdeményezés (Mobility Initiative) keretében 280 elsőéves bevonásával iPhone és iPod Touch eszközökkel kísérleteztek, arra keresve a választ, mennyire vonhatók be ezek a tanulási folyamat támogatásába. Ez jelentette az előzményét annak a 2010. márciusi projektnek, amelyben a könyvtár dolgozói vettek részt. 55 iPod Touch eszközt

bocsátottak a dolgozók rendelkezésére két hónapon keresztül. Ehhez csatlakozhattak olyanok is, akik maguk rendelkeztek valamilyen hasonló eszközzel, így összesen 84 fő (40%) vett részt a projektben. Az volt a cél, hogy

- a dolgozók megtanulják használni ezeket az eszközöket,
- felismerjék a könyvtár honlapjának azon részeit, amelyek „mobilizálhatók”, illetve
- megtalálják a könyvtár azon egységeit, amelyek fejleszthetők lennének ezen eszközök használatával.

Kulcskérdés volt a projekt sikere szempontjából a résztvevők közötti kommunikáció segítése. Ennek érdekében készítettek egy kísérleti forráskalauzt és egy blogot. Ezeken egyrészt mindenki megoszthatott információkat a tapasztalatairól, illetve segíthették egymást az eszközök használatában. A forráskalauz linkeket tartalmazott hasznos forrásokhoz és alkalmazásokhoz, illetve válaszokat a gyakran ismételt kérdésekre. Létrehoztak egy levelezőlistát, amelyen a heti teendőkről és más logisztikai természetű információkról lehetett értekezni. Volt ezeken túl három személyes megbeszélés is, amelyeken a tapasztalatokat osztották meg az egyes részlegek dolgozói, valamint a felmerülő problémákra keresték a választ.

A résztvevők körében két felmérést készítettek, egyet a kísérleti projekt végén, egyet pedig nyolc hónappal később. Az elsőben 52 fő (62%) válaszolt a kérdésekre. Majdnem mindenki (96%) nyilatkozott úgy, hogy képes hatékonyan használni a mobil eszközöket. 44% esetében jelentős mértékben, illetve további 42%-nál valamennyire fejlődött a navigációs készség. Az 52 válaszadóból 46 fő tett javaslatokat arra, hogy a könyvtári honlap mely részeit lehetne mobil eszközön való használatra továbbfejleszteni. 32 fő a katalógust, a 19-en az elektronikusfolyóirat-állományt és az előfizetéses adatbázisokat, 14-en a könyvtári órákat jelölte meg. A mobil eszközökhöz való hozzáférésből a többség szerint a tájékoztató (9 válasz) és a diákoknak helyben olvasásra szolgáló részleg (6 válasz) profitálna. A legtöbben ehhez iPadet (14 fő), iPod Touch

(11 fő) és iPhone (5 fő) eszközöket javasoltak. Az ismételt felmérés legfőbb tanulsága, hogy a résztvevők 76%-a vásárolt a projekt hatására saját használatra valamilyen mobil eszközt. 47% pedig azt nyilatkozta, hogy a projekt változtatott a munkavégzésének módján.

Az eredmények azt mutatják, hogy a könyvtárosoknak szükségük van arra, hogy kipróbálhassák a fejlett technológiákat, és megvitassák tapasztalataikat. A projektet követően elkezdődött a könyvtári honlap bizonyos részeinek mobil eszközökre való optimalizálása. Megállapították, hogy érdemes lenne a későbbiekben diákokat is bevonni a hasonló projektekbe, és a könyvtáraknak vásárolniuk kellene mobil eszközöket. Meg kell vizsgálni, hogyan lehetne ezeket a munkatársaknak kiosztani. A projekt hosszú távon is nagy hatással volt a könyvtárra azzal, hogy a mobiltechnológiák sokkal inkább részét képezik a mindennapi munkafolyamatoknak.

(Tóth Máté)

Lásd még 88, 109, 120, 125, 133, 134, 137

Közművelődési könyvtárak

104/2012

ASATO, Noriko: The origins of the Freedom to Read Foundation : public librarians' campaign to establish a legal defense against library censorship. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 30. (2011)4., p. 286-306.

A Freedom to Read Foundation előzményei: közkönyvtárosok harca a könyvtári cenzúra elleni jogi védelem megteremtéséért

Alapítvány; Érdekvédelem; Közművelődési könyvtár; Olvasáskorlátozás; Szellemi szabadság; Tájékoztatás szabadsága

A cikk a közkönyvtárakban dolgozók cenzúrával kapcsolatos tapasztalatait vizsgálja, beleért-

ve félelmüket, haragjukat és csalódottságukat munkatársaikkal és szakmai egyesületeikkel szemben. A tapasztalatok szerint a könyvtárosok az esetleges támadások hatására szakemberként apatikusak bizonyultak felhasználóik jogainak és munkahelyüknek a védelmében. E könyvtárosok közül néhányan aktivisták lettek, akik küzdöttek az Amerikai Könyvtárak Egyesülete (ALA) jogi védelemmel foglalkozó gépezetének létrehozásáért több olyan fiatal haladó könyvtárossal egyetemben, akik saját követelésükkel álltak elő. A tanulmány bemutatja az említett könyvtárosok küzdelmeit, amelyből létrejött a *Freedom to Read Foundation* (Szabad Olvasáért Alapítvány), majd az ALA vezető szakmai szervezeteinek a szellemi szabadságért folytatott harcát, és kiemeli azokat az eseteket, melyek alakították az ALA politikáját, amiből a hatvanas évek végén és a hetvenesekben létrejött a könyvtárosokat védő mechanizmus. A cikk áttekinti azt is, hogy az ALA mennyire tudott hű maradni a szakmai krédójához és tagjainak jogai védelméhez.

(Autoref.)

105/2012

AUDETTE-CHAPDELAINE, Vincent: Espaces physiques et pratiques émergentes : comment les bibliothèques publiques peuvent y participer In: Bulletin des bibliothèques de France. – 56. (2011) 6., p. 34-38.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Fizikai terek és újfajta gyakorlat: a közkönyvtárak részvételi lehetőségei

Könyvtáráépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Rendezvény; Társadalmi követelmények

Kanada a maga 9 984 670 km² területével Oroszország után a világ második legnagyobb országa. Több mint 34 millió lakosának többsége az angolt beszéli, noha a francia és más nyelvek is elfogadottak. 2007–2008-ban 9,26 milliárd kanadai dollárt szántak a kultúrára, melyből a

különbféle fenntartású és gyűjtőkörű könyvtárak is jelentősen részesültek.

A könyvtárak munkáját több mint 150 szakmai szervezet segíti nagy gondot fordítva az országban eddig még nem szabályozott könyvtárosképzés lehetőségeinek felderítésére és közzétételére az *InfoNation* oldalon. Az országban és a világban egyre inkább terjedő új típusú nyitott és minden szempontból átjárható közösségi terek egyre több lehetőséget adnak a lakosoknak kreativitásuk kibontakoztatásához és a könyvtárak, közigazgatási hivatalok, egyházi épületek építésével, átalakításával kapcsolatos ötleteik megvalósításához. A cikk néhány ilyen montreali példát mutat be.

A *Mandalab* projekt az európai Living Labs (ENOLL) kezdeményezés egyik legismertebb és világviszonylatban is a legnagyobb példája, amelyben szakemberek, kutatók és a lakosság kommunikálnak egymással egy olyan közösségi térben, amely tele van információforrásokkal, tanulást segítő lehetőségekkel, ám mégsem nevezhető könyvtárnak. Ugyanakkor több mint egyszerű közösségi tér, hiszen kutatók, főleg antropológusok számos kutatást vezetnek bennük. Az *ECTO* Montrealban az egyik legismertebb *coworking* közösségi tér. Az önálló munkavégzőknek kínál egy hatalmas, munkaasztalokkal, irodai bútorokkal berendezett nyitott teret, melyet kiegészítettek egy kis konyhasarokkal, szalonnal és a megbeszélésekre, gyűlésekre alkalmas teremmel. Az elektronikus közös munka San Franciscóból indult az informatikusok köréből, akik munkáját kedvezően befolyásolja a folyamatos kapcsolattartás, közös megbeszélés. Napjainkra már több mint 400 ilyen található az amerikai kontinensen.

A *fab lab*okban, a bárki számára elérhető, nyitott közösségi műhelyekben mindenki elkészítheti saját tárgyát, ugyanakkor tanulhat a másiktól, vagy taníthatja a másikat. Szerszámok, gépek, informatikai, 3D eszközök, szinte minden megtalálható itt, ami a személyes vagy a közösség számára készítendő tárgy megalkotásához szükséges. E terekben igazán érvényesül az Amerikában nagyon elterjedt „do-it-yourself (DIY)”,

„csináld magad” szemlélete. E helyek is számos nagy nyomtatott vagy digitalizált dokumentum gazdái, mégsem nevezhetjük őket könyvtáraknak.

Montrealban 2010-ben nyitotta meg kapuit az ún. „populáris egyetem” azzal a céllal, hogy az iskolai környezettől függetlenül, kellemesebb környezetben, oldottabb hangulatban tanulhasanak a diákok, akiknek semmilyen kötöttségük nincs itt. Sem költségek, sem órára járási, vizsgázási köteletség nem terheli őket. Helyette a tudásmegosztás és a tanulás vágya tartja össze a csoportot, melyet önkéntes tanárok tanítanak bárokban, kávézókban, művészeti galériákban. A *Book Camp Montréal* ugyanilyen céllal, bármilyen önkéntes által javasolt és szervezett rendezvényt, konferenciát, továbbképzést befogad. Ezek egyike, egy a könyvvvel, könyvtárral, digitalizálással foglalkozó ún. „anti-konferencia” is helyet kapott itt 2010-ben 115 könyves szakember részvételével.

Mindezek az utóbbi évtizedben kialakult modellek több közös vonást mutatnak: valamennyi nyitott, bárhol megvalósítható, önkéntesekből verbuválódott közösségen alapul, akik nemcsak alkalmasak a közös tudásmegosztásra, hanem akarják is azt. Mindezt látva talán célul lehetne kitűzni, hogy a könyvtárosok e kezdeményezésekben aktívabban vegyenek részt, hiszen gazdag kompetenciakészletük van nemcsak az információ kezeléséhez és szétszórásához, hanem a különféle kultúrájú emberekkel való bánásmódhoz is. Ugyanakkor az e közösségekben szerzett tapasztalat és emberi kapcsolat segíthetné az ő munkájukat is, ami a könyvtári terek hasznosítását, kialakítását illeti.

(Pajor Enikő)

106/2012

HELGREN, Jamie E. – LIETZAU Zeth: U.S. public libraries and web technologies : What's happening now? In: Computers in libraries. – 31. (2011) 7., p. 12-16.

Az Egyesült Államok közkönyvtárai és a webtechnológiák

Felmérés; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

A könyvtárak webes alkalmazásainak fejlődési irányára két egymást követő felmérés adatainak összehasonlítása nyomán derült fény. 2008-ban 483 könyvtárban, 2010-ben pedig 584 könyvtárban végeztek vizsgálatot a könyvtári honlapokon blogokat, RSS csatornákat, a virtuális referenz szolgáltat jelenlétét, valamint mobil webalkalmazásokat és a közösségi hálókhoz való csatlakozási pontokat keresve.

A legtöbb könyvtárnak már szinte magától értetődően van honlapja, a 10 ezer lakosnál kisebb településeknek például majd háromnegyede rendelkezik vele. A honlapokon ugyan növekedett a közönség elérésében régebben csodaszernek tartott blogok száma, ám a blogolás 2010-re elvesztette ragyogását, a Facebook és a Twitter mögé szorult. Az online tájékoztatásban az e-mailes forma vezet, a chates referenz 2008-óta nem növekedett jelentősen, viszont az SMS tájékoztatás pályája fölfelé ível. A több mint félmillió lakosú városok nagykönyvtárai növekvő számban alakítják ki mobiltelefonos webfelületeiket. E könyvtárak honlapjain hódítanak leginkább a közösségi hálók is. 2008-ban 10 közül 1 alkalmazta valamelyiket, két év múlva viszont már 5 közül 4. Az alkalmazások között feltűnő a Flickr, a Youtube, a MySpace és a Twitter felfutása, a leglátványosabb azonban vitathatatlanul a Facebooké.

A közkönyvtárak 60%-a a tízezernél kisebb lakosú városokban működik. A weboldalaikon kínált alkalmazások kínálata messze elmarad az 500 ezer főnél nagyobb városokat ellátó könyvtárakétól. A felmérésekből világosan kimutatható, hogy utóbbiak látják el a vidéki lakosság jelentős részét is.

A vizsgálatban összehasonlították az innovatív, webes technológiákat gyorsan alkalmazó könyvtárakat a többiekkel az alkalmazott könyvtárosok száma, a költségvetési bevételek és a gyarapítás-

ra fordított összegek szempontjából, valamint a könyvtár látogatóinak száma és a kölcsönzések mennyisége szerint is. Az innovatív könyvtárak abszolút győztesként kerültek ki a mérlegelésből. Nem lehet azonban tudni, hogy sikerük abból fakad-e, hogy gazdagabbak erőforrásokban, vagy a források azért áramlanak inkább hozzájuk, mert erőfeszítéseik révén hatékonyabban és látványosabban érik el a szolgálandó közönséget. Mindenesetre a tervezett következő felmérésben a mennyiségi adatok mellett a minőségi jellemzőket, és a webes alkalmazások megtérülését is behatóbban szeretnék vizsgálni.

Az azonban az eddigiekből is világossá vált, hogy a közkönyvtárak képesek rugalmasan alkalmazkodni a gyors technológiai változásokhoz is annak érdekében, hogy elérjék és megfelelően szolgálják használóikat.

(Fazokas Eszter)

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 94

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

107/2012

HYPÉN, Kaisa: E-books are coming – what will change? In: Scandinavian public library quarterly. – 44. (2011) 4, p. 12-13.

E-könyvek a finn közkönyvtárakban

Állománygyarapítás; Együttműködés -regionális; Elektronikus könyv; Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások használata

Kilenc észak-finnországi könyvtár egységes rendszert hozott létre (*Vaski* néven), egységes alapelvekkel és működéssel (ehhez 2012 tavaszán további nyolc könyvtár csatlakozik). A tagkönyvtárak megosztják állományukat, a köteteket rugalmasan mozgatják egymás között, az olvasók igényei szerint. Az együttműködés révén a beszerzési költségek is megoszlanak. A finn nemzeti könyvtár szerződést kötött az Ellibs céggel, ennek alapján a finn közkönyvtá-

rak kedvezményes áron vásárolhatnak az Ellibs kínálatában szereplő e-könyvekből. A valamely Vaski könyvtárban regisztrált olvasók ingyenesen letölthetik az e-könyveket az Ellibs adatbázisából (zárvatartási időben is), ehhez mindössze a rendszerhez tartozó olvasójegyre és egy jelszóra van szükség. A Vaski rendszerhez tartozó könyvtárakban feldolgozzák az e-könyveket, és a leírás tartalmazza a letöltéshez szükséges linket.

A könyvtári rendszer kezdeti e-könyv gyűjteménye kb. 300 tételből állt. A beszerzéskor figyelembe vették, hogy milyen témaköröknek felel meg az e-formátum, és hogy érdemes-e megvenni a nyomtatott formában már meglévő könyvek elektronikus változatát is.

A közkönyvtárak nehezen tudnak beszerezni bizonyos dokumentumokat (például finn szépirodalmat, kisebb kiadók kiadványait, szerzői kiadásokat). Ifjúsági és gyermekirodalom egyáltalán nem kapható elektronikus változatban. Az e-könyvek között főleg társadalomtudományi, jogi, adatfeldolgozási és kereskedelmi művek szerepelnek, a könyvek többsége angol nyelvű – és többnyire az online könyvesboltok választékát tükrözi.

Október elején az e-könyveket népszerűsítő kampányba kezdenek (konzultációkkal, szükség esetén gyakorlati foglalkozásokkal), terveznek kiállításokat (falra kivetített képekkel is), az e-könyvekre az érintett állományrészben is felhívják a figyelmet, továbbá egy külön „új beszerzések” polcot is felállítanak.

A használatról az Ellibs szolgáltatáson keresztül kapnak adatokat. Az Ellibs által kínált e-könyvek PDF formátumúak, DRM védelemmel vannak ellátva, és minden művet egyszerre csak egy használó olvashat. A forgalmi adatokhoz az ADMIN használói névvel és jelszóval lehet hozzájutni, de ezek az adatok nem elég részletezőek, például nem lehet nyomon követni az egyes használók olvasási szokásait, e-könyv kölcsönzési intenzitásukat vagy, hogy olvasnak-e még hagyományos könyveket. Mivel a statisztika a dokumentumra vonatkozik, nem lehet tudni, hogy melyik könyvtárból hány olvasó kölcsönzött e-könyvet.

Az e-könyvek használata Finnországban még a kezdeteknél tart. Az egyik legfontosabb fejlemény az lehet, hogy az egyes könyvek iránti alkalmilag megnövekvő igényeket elektronikus formátumban elégítik ki. Ehhez növelni kellene az olvasók e-könyvekre vonatkozó jogait (a letöltésben és a másolásban). El kellene érni, hogy a használó dönthesse el, puha vagy kemény kötésben, hangos könyv vagy esetleg e-könyv formájában akarja-e megkapni az anyagot.

(Mándy Gábor)

108/2012

REEVES, Robert K. – SCHMIDT, Kari: Radical relocation : adapting print collections to an e-centric world. – Bibliogr. 7 tétel In: The serials librarian. – 61. (2011) 3-4., p. 412-429.

A nyomtatott folyóiratok gyűjteményének átszervezése az elektronikus környezetben

Állomány használata; Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Gépi folyóiratkezelés; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Raktározás

A washingtoni American University könyvtárában egyre nagyobb nehézséget okozott az újonnan beszerzett monográfiák elhelyezése (kb. 22 ezer kötetes gyarapodás évente), ezért 2009-ben radikális lépésre szánták el magukat: az egész 100 ezer kötetes bekötött nyomtatott folyóirat-állományukat külső tárolóba helyezték át. (Ennek az állománynak a 90 százalékát 2008-ban egyáltalán nem vették kézbe az olvasók.) Ennek révén nemcsak az új könyveknek lett helyük (kb. 12 évre előre), hanem a felszabaduló tér egy részét a könyvtár otthonosabbá tételére is fel tudták használni.

A könyvtár 2005-ben szerezte be az egymilliomodik kötetét. A könyvtárépület bővítését a campuson elfoglalt helyzete nem tette lehetővé (sem oldalirányban, sem felfelé). 2008 végén létrehozta egy állománytervezési munkacsoportot, amely felmérte a Washingtoni Tudományos Könyvtári Konzorcium (Washington Research Library Consortium, WRLC) keretében rendelkezésre álló tárolókapacitást.

A könyvtár már 2005-ben elkezdett átállni az elektronikusan elérhető folyóiratokra, és gyűjtőkori szabályzatát is ennek megfelelően módosította. Fontos tényező volt az e-folyóiratok elérhetősége, az e-kiadók eddigi archiválási tevékenysége, a digitális másolatok helyi megtarthatósága, a kiadók részvétele a JSTOR-ban. A könyvtár jó tapasztalatokat szerzett a könyvtárközi kölcsönzésben, az elektronikus tárolásban és hozzáférésben (pl. a Blackboard tárolórendszerében hozzáférhető anyagokkal kapcsolatban). 2006 óta az oktató személyzet által igényelt raktári kérések többségét már az elektronikus folyóiratok cikkei tették ki.

A WRLC raktára 1994-ben létesült, és 2009-re már kapacitása határához közeledett. 2008 januárjában az addigi egyszerű külső raktárat önálló szolgáltató intézménnyé, tárolókönyvtárrá (repository) alakították át, az anyagukat ott elhelyező könyvtárak továbbra is rendelkeztek

saját állományukról. Mivel a konzorcium többi könyvtára nem mutatott különösebb érdeklődést a meglévő hely iránt, a szükséges kapacitást sikerült megszerezni az American University Library részére. Konzultációkat folytattak az összes érdekelttel, és egy sikeres kampánnyal is megtámogatva az átköltöztetés nem talált ellenzőkre. A költözés során végig tájékoztatást adtak a folyamatról, az egyes évfolyamok hozzáférhetőségéről és az áthelyezett évfolyamok bekérésének módjáról. A könyvtári honlapon a gyakran feltett kérdések (FAQ) közé bevették a projekt leírását, illetve a tennivalókat, és ezeket az információkat az elektronikus körlevelek is tartalmazták.

Az átköltöztetés logisztikájának kidolgozásában felhasználták azokat a tapasztalatokat, amelyeket korábban a JSTOR-ban, a Project Muse-ban, valamint a WRLC raktárban meglévő címek hozzáférhetőségével kapcsolatban (2005-ben és 2006-ban), továbbá egy selejtezési projekt (2009) során szereztek. Ennek során lemondtak arról, hogy a központi tárolóba csak egyes kiválasztott címeket küldjenek, és úgy döntöttek, hogy az egész folyóirat-állományt áthelyezik. A WRLC átvállalta a duplumokkal kapcsolatos feldolgozó munkát, ezáltal a költöztetés időtartama nyolc hónapról háromra csökkent.

Az átszállítást egy helyi költöztető vállalat bonyolította le, ők adták a munkaerőt és a szállítóeszközöket is. A folyóirat-évfolyamok kiválasztásánál az volt a fő szempont, hogy minél kevesebb kellemetlenséget okozzanak az olvasóknak, de figyelembe vették a WRLC befogadóképességét is (a kötetek feldolgozásában, ill. selejtezésében). Hetente kb. 10 ezer kötetet tudtak átvinni.

A tárolóhelyen a beérkező évfolyamokat a szállítással egyidejűleg feldolgozták, behasonlították a Voyager ILS Oracle táblákban, a rekordokat a könyvtári kóddal kiegészítették, és a duplumokat selejtezték (a feldolgozott 92 728 kötetből 23 209-et).

Az áttelepítést követte a küldő könyvtár nyilvántartásainak frissítése, de ezt is igyekeztek egyidejűleg elvégezni. Erre a Voyager ILS katalogi-

záló modulját használták, kötegelt üzemmódban. A folyóiratok bekötését folytatták, de a velük szerződésben álló kötetzet már közvetlenül a tárolóhelyre küldte a bekötött évfolyamokat.

A folyóiratok áthelyezése segített megoldani a hozzáférési gondokat is. Több, a cikkben ismertetett lépés után mára mind a nyomtatott, mind az elektronikus folyóiratok ugyanabban a Voyager OPAC-ban visszakereshetők, és abból igényelhetők.

(Mándy Gábor)

109/2012

WILDE, Michelle – LEVEL, Allison: How to drink from a fire hose without drowning : collection assessment in a numbers-driven environment. – Bibliogr. In: Collection management. – 36. (2011) 4., p. 217-236.

Állományértékelés adatokban gazdag környezetben

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyág; Statisztika

2008 szeptemberében kezdődött a világválság, ami a könyvtárakra is kihatott természetesen: a költségvetési kereteket mindenütt megnyírbálták, s ez a gyűjteményfejlesztést és az állományértékelést is átformálta. A felsőoktatási könyvtáraknak továbbra is feladatuk maradt intézményük kiszolgálása, de egyre nagyobb hangsúlyt kapott az állomány mennyiségi értékelése és elemzése. A hagyományos dokumentumok helyébe lépő elektronikus forrásokkal olyan környezet jött létre, amelyben a használatról tömeges statisztikai adatok nyerhetők, vagyis a használatról kapott adatok is segítik a gyarapítás munkáját. (Például ma már az olvasott *cikkek* szintjéig állnak rendelkezésre pontos használati adatok.)

A tanulmány egy 2008 novemberében lefolytatott, a különböző gyűjteményértékelési módszerekről végzett felmérés eredményeiről számol be. (Mivel a felmérés a világválság korai szakaszában készült, az eredmények eltérhetnek a mai helyzettől.)

Állományvédelem

110/2012

SEADLE, Michael: Archiving in the networked world : preserving plagiarized works **In:** Library hi tech. – 29. (2011) 4., p. 655-662.

Archiválás a hálózati világban: plágium által érintett művek megőrzése

Elektronikus publikáció; Használói szokások; Könyvtárosetika; Megőrzés

A plágium az utóbbi években égető kérdéssé vált az egyetemek, így az egyetemi könyvtárak számára is. A hálózati világban a korábbinál jóval könnyebb a szövegekből másolni és más szövegbe beilleszteni, de könnyebb a plágiumra fényt deríteni is, akár professzionális, akár közösségi eszközök segítségével. A plágium által érintett művek megőrzésével kapcsolatban állományépítési, szerzői jogi és technikai kérdések merülnek fel. E kérdések vizsgálhatók külön-külön, de egymással összefüggésben is. A cikk – Guttenberg, korábbi német védelmi miniszter plágiumügyét idézve – a beadás, a tárolás és a visszakeresés kérdéseivel egyaránt foglalkozik.

A plágium által érintett műveket általában nem fogadják el tudományos műként, de Guttenberg műve – a szerző magas pozíciója miatt – olyan nagy botrányt keltett mind a közéletben, mind a felsőoktatási berkekben, hogy történelmi jelentőségűnek tekintik, és megőrzésének szükségessége nem lehet kétséges. A megőrzés három intézmény valamelyikére hárulhat: 1. a Bayreuthi Egyetemre, ahol a disszertációt megvédte (online katalógusában kölcsönözhetőként ma is szerepel a mű), 2. a politikai következmények miatt a Német Nemzeti Könyvtárra (a mű rekordja szerepel katalógusában) vagy 3. a kiadóra (ő elzárkózott). A német törvények értelmében az eredeti disszertáció megőrzése a Német Nemzeti Könyvtár feladata.

A felmérés arra keresett választ, (1) hogyan értékelik a könyvtárak állományukat, (2) melyek azok az alkalmazott munkafolyamatok, amelyekkel a gyűjteményértékelési módszerek korszerűsíthetők, és (3) feltárják, hogyan hasznosítják a könyvtáron belül a gyűjteményértékelési projektekből nyert adatokat. Az eredményeket szem előtt tartva a tanulmány gyakorlati tanáccsal is szolgál abban a kérdésben, hogy miképp tudja a könyvtár a használati statisztikák kezelését és szétszűrését korszerűbbé tenni az intézmény állománygyarapítási céljainak érdekében.

Az állományértékelésről szóló bőséges szakirodalom áttekintése után a szerzők 2008-ban tartott előadásukról számolnak be. Itt mondták el, hogy szakreferensek és gyarapító könyvtárosok együttműködve különböző forrásokból nyert adatok felhasználásával olyan kreatív *állományértékelési modellt* dolgoztak ki, amelynek segítségével új egyetemi tárgyak szakirodalmi szükségleteitől a lemondandó folyóiratcímekig fontos információkat nyertek az állománygyarapítás számára. (Ez az ún. Colorado State University modell.)

Ezután került sor a 18 kérdésből (és számos rész-kérdésből) álló kérdőív kidolgozására, amelyet azután különböző szakmai és gyarapítási levelezőlistákra – AcqNet, COLLDV-L, COLLIB-L, LIBREF-L stb. – küldtek el. Ezzel a szakma széles körét sikerült elérniük, de az eredmények csak azok véleményét tükrözik, akik vették a fáradságot a kérdőív kitöltéséhez.

A különböző válaszok elemzése és értékelése után az *újrahasznosítható végeredmény* (vagyis *adatok*) fogalmát és filozófiáját ismertetik a szerzők, majd részletesen ennek hét alapelvét rögzítik, melyeket az állományértékelésben fontos szem előtt tartani, végül a jövő várható állományértékelési gyakorlatát vázolják, melyben a nagyszámú statisztikai adat és a felhasználó-központú környezet kitüntetett szerepet fog játszani.

(Murányi Lajos)

Lásd még 127

A jövő generációk szempontjából csak magának a plágium által érintett műnek a megőrzése kevés ahhoz, hogy az értelmezhető legyen – hozzátartozik a társadalmi, politikai, kulturális kontextus is. Az adott esetben ezek az információk a GuttenPlag wikiben (http://de.guttenplag.wikia.com/wiki/GuttenPlag_Wiki) található meg, amely a plágium bizonyítékait dokumentálja.

Ami az archívum kezelését illeti, a plágium által érintett művekkel sincsenek más teendők, mint normál esetben, de a hitelességgel és a szerzői joggal összefüggő néhány kérdésre különösen figyelni kell. Gondoskodni kell arról, hogy a disszertációt a doktori cím odaítélésekor hiteles formájában őrizték meg. A tárolási-megőrzési rendszer a beadást követően legyen védett az emberi beavatkozás és külső támadások ellen. A rendszer akkor működik megbízhatóan, ha a benne található linkek (IP-alapú hivatkozások) jól funkcionálnak. Hosszú távra gondolva gondoskodni kell a doménnév-feloldók archiválásáról is. A GuttenPlag wiki jellegénél fogva maga is rendelkezik hitelességi ellenőrzési funkcióval.

A kérdéses disszertáció esetében sokrétű szerzői jogi kérdések vetődnek fel. A mű nagy részének ugyanis nem Guttenberg a szerzője. Minden szerző, akinek munkáját lemásolta, szerzői joggal rendelkezik saját szövegrészére vonatkozóan, amelyet nem lehet szabadon felhasználni, amíg a szerzői jogok le nem jártak. A művel együtt archiválni kell bizonyos szerzői jogi információkat is (az egyes szerzőknél mikor jár le a védettség; örököseik nem kötöttek-e más értelmű szerződést stb.). Az európai szerzők kisebb gondot jelentenek, lévén a szerzői jogi szabályozás visszamenőleges hatályú. Ugyanez az USA-ban, ahol egyes művek még mindig védettek az 1909-es törvény értelmében, máshogy működik. A GuttenPlag wiki összetett nemzetközi linkjeinél más kérdések is felmerülnek.

A visszakeresést sokan mechanikus folyamatnak tekintik. A Guttenberg-disszertáció esetében a pusztán mechanikus hozzáférés nem vezetne el a társadalmi és kulturális összefüggésekhez. Felmerülnek gyakorlati kérdések, például, hogy

a hallgatók idézhetnek-e a disszertációból. Az Osnabrücker Egyetem elsőként helyezte el figyelemztető üzenetet a könyvként publikált dokumentumban: a doktori cím visszavonva; idézni nem ajánlott; csak az olvasóteremben olvasható; nem kölcsönözhető. A Münsteri Egyetem hasonlóképpen járt el. Ilyen üzenetek bekezdülhetnek például a metaadatok közé.

Maga a hozzáférés is összetett kérdéseket vet fel. Korlátozása a sok-sok szerzőt érintő szerzői joggal függ össze. Ha a disszertációt (PDF-ben), továbbá a GuttenPlag wiki lényegi tartalmát és a kimásolt szövegek forrásait egy közös archiválási egységben tárolják, akkor mindezt együtt lehet tanulmányozni. Ellenkező esetben a csomag mindegyik elemét külön kell megtalálni és megnyitni. Ha a későbbiekben a linkek tartalma nem érhető el az eredeti URL címről, vagy ha megváltozik az internetes protokoll címzési struktúrája, akkor az archiváló rendszernek emulációs lehetőséget kell biztosítania.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 123

Raktározás

Lásd 108

Feldolgozó munka

111/2012

BUCHANAN, Sarah A.: Special collections and archives code (SPAC) : preserving provenance in a bibliographic catalog. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 49. (2011) 5., p. 349-360.

Különggyűjtemények és archívumok kódja (SPAC): a proveniencia rögzítése a leíró katalógusban

Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Gépi információkeresés; Online katalógus; Proveniencia

A különgyűjtemények esetében a könyv előző tulajdonosai adatainak rögzítése különös fontos a katalogizálás során, hiszen a proveniencia ismerete hitelességet és megbízhatóságot kölcsönöz a birtokolt dokumentumoknak. A cikk egy olyan rövid mnemonikus (mozaikszókból álló) kóddal végzett gyűjteményszintű katalogizálási módszert ismertet, ami növeli a gyűjtemény áttekinthetőségét és visszakereshetőségét a katalógusban. A gyűjteményi kód nemcsak azoknak a tételeknek a helyét adja meg a gyűjteményben, melyeknek hasonló jellemzőjük vagy eredetük van, hanem úgy tudja leképezni őket, hogy az integrált gyűjtemények egy „virtuális exlibris” formájában jelennek meg. A kaliforniai egyetemen használt kódok a <http://unitproj.library.ucla.edu/lis/voyager/cat/spac.cfm> címen találhatók.

(Autoref.)

112/2012

DUNSIRE, Gordon – WILLER, Mirna: UNIMARC and linked data. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 37. (2011) 4., p. 314-326.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

A UNIMARC és a kapcsolt adatok (linked data)

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás

A közlemény fő célja, hogy érveket és ajánlásokat adjon arról, hogy az UNIMARC formátum alkalmas a bibliográfiai és besorolási adatok megjelenítésére az RDF-ben (Resource Description Framework), amely a W3C szabványa adatok strukturálására a szemantikus web és a kapcsolt adatok (linked data) környezetében. Ez annak a munkának a folytatása, amit az IFLA illetékes csoportjai már elkezdtek, s aminek eredménye az ISBD (International Standard Bibliographic Description), és olyan

elméleti modellek, mint az FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records), a FRAD (Functional Requirements for Authority Data) és a FRSAD (Functional Requirements for Subject Authority Data). A két szerző nyomatékosan ajánlja, hogy az Állandó UNIMARC Bizottság javasolja az IFLA-nak, hogy kutatás-fejlesztési programként finanszírozza a UNIMARC RDF-beli fejlesztését.

(Autoref.)

113/2012

EMANUEL, Michelle: A fistful of headings : name authority control for video recordings. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 49. (2011) 6., p. 484-499.: ill.

Rengeteg besorolási adat: egységesített névalakok a videofelvételek leírásában

Besorolási adatok egységesítése; Felmérés; Gépi dokumentumleírás; Film

Az olcsó DVD-k és a megemelkedett olvasói igények miatt egyre több film található a könyvtárak katalógusában. A szereplők névsora és a stáblista miatt ezek a katalógusrekordok jóval részletesebbek, mint bármely könyvé. Azokban az intézményekben, ahol követelmény az egységesített *névalakok* használata – legyenek azok egyéniek vagy testületiek – komoly többletmunkát jelent. Nem minden könyvtárnak van felhatalmazása, hogy eredeti katalógusrekordokat készítsen – egységesített besorolási adatokkal – olyan szolgáltatók részére, mint az OCLC. Egy nemrég végzett felmérés során különböző típusú könyvtárakban dolgozó és videofilmeket katalogizáló könyvtárosokat kérdezték meg álláspontjukról és a munkafolyamatról az egységesített névalakokkal kapcsolatban.

(Autoref.)

114/2012

GELBER, Natalia: Blogging on the profession : a closer look into personal cataloging and metadata weblogs **In:** Technical services quarterly. – 28. (2011) 4., p. 385-405.

Könyvtári témájú blogok: egy vizsgálat eredményei

Dokumentumleírás; Könyvtártudományi tájékoztatás; Számítógép-hálózat

Az amerikai szerző cikkében azzal a hiátussal foglalkozik, ami a katalogizálással és a metaadatokkal foglalkozó személyes könyvtáros blogok vizsgálatában mutatkozik. A szerző leíró statisztikai adatok és tartalomelemzés felhasználásával vizsgálja huszonnégy blog szerzőségét, dinamikáját és tematikáját. Az eredmények azt mutatták, hogy a blogok többségét nők írják, a bloggerek közel fele felsőoktatási könyvtárban dolgozik. A blogok közepes aktivitást mutattak. A leggyakrabban érintett témák a hamarosan bevezetésre kerülő új leírási szabályzat (*Resource Description and Access*) és a katalogizálási munka problémái voltak. A katalogizálás és a metaadatok problémáin kívül a bloggereket foglalkoztatta általában a könyvtárosság, a technológia, a Web 2.0, a szakmai fejlődés, a könyvtári szolgáltatások és műveletek kérdései, de írtak személyes problémáikról is.

(Autoref.)

115/2012

GRANADOS COLILLAS, Mariàngels: UDC on the Internet : theory and project in evolution for use of indexing and retrieval systems. – Bibliogr. **In:** IFLA journal. – 37. (2011) 4., p. 305-313.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Az ETO az interneten: elmélet és projekt kifejlesztése a indexelő és keresőrendszerekben való használatra

ETO; Gépi információkeresési rendszer; Osztályozás; Tárgyszójegyzék

A tanulmány kiindulásként a fazettás osztályozási rendszereket és ontológiákat hasonlítja össze az újraértékelt ETO-val mint analitikus-szintetikus osztályozási rendszerrel. A szerző felhívja a figyelmet arra az elméletre, amelyet az 1980-as években alkalmaztak egy projekt során, és ami előrelépést jelent az információkeresésben az internet jövőbeni kontextusában. Az elmélet a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékének (LCSH) posztkoordinált használatán és az ETO-val való konkordancia-jegyzék készítésén és indexelésre való alkalmassá tételén alapul. A keresési folyamat az adatbányászatra jellemző klaszterek előállítására és a meglévő ellenőrzött szótárak és a bármely nyelvű szabadszöveges kifejezések megfelelő ETO-jelzetekkel való összekapcsolására támaszkodik. Ez úgy valósítható meg, ha az ETO-t kompatibilissé tesszük a jelenlegi osztályozási rendszerekkel, ezáltal profitálunk az összes eddigi strukturált tudásból, a megfelelő formátum kidolgozásának köszönhetően.

(Autoref.)

116/2012

MARTIN, Kristin E. [et al.]: Consortial cataloging guidelines for electronic resources : I-Share survey and recommendations. – Bibliogr. **In:** Cataloging & classification quarterly. – 49. (2011) 5., p. 361-386.

Elektronikus dokumentumok feltárása konzorciumi keretekben: felmérés és ajánlások a közös munkához

Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus dokumentum; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Közös katalogizálás

2009-ben az Illinois-i Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Konzorciuma (CARLI) megbízott egy munkacsoportot, hogy vizsgálja felül és tegye naprakésszé az elektronikus dokumentu-

mok katalogizálási gyakorlatára és a katalógusban való hozzáférésre vonatkozó ajánlásokat a közös katalógusban részt vevő könyvtárak számára. A cikk bemutatja a munkacsoport 2009-ben végzett felmérését és kidolgozott ajánlásait, amelyek valamennyi elektronikus dokumentumtípusra kiterjednek. A feldolgozott kérdések között szerepelt: egy vagy két külön rekordot célszerű-e készíteni egy dokumentum elektronikus és nyomtatott verziójának leírásakor, az aggregátor- és szolgáltató-semleges rekordok használata, az egységes forrás-azonosító (URL) és a megjegyzések elkészítése és elhelyezése, valamint a beszállítói rekordok felhasználása.

(Autoref.)

117/2012

SUKIASÂN, È. R.: Professiâ katalogizatora segodnâ i zavtra **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2011) 12., p.60-66.

A katalogizáló könyvtáros munkája ma és holnap

Feldolgozó munka; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A Krím–2011 nemzetközi konferencián külön rendezvényt szenteltek a katalogizálási munka jövőjének. A programból látható volt, hogy a téma az elektronikus, ezen belül elsősorban az internetes források katalogizálása. A szerző véleménye szerint a vezető könyvtáros szakemberek nem olvasnak szakirodalmat: két évvel korábban kiadott könyvében szigorú kritika alá vette a szavankénti keresést az interneten és az elektronikus katalógusokban, de állításaira senki sem reagált. A probléma aktualitását indokolja, hogy Oroszországban a könyvtárak négyötödében nincs elektronikus katalógus és internet, sok helyen még telefon sem. Gyakorlatilag valamennyi könyvtárban még megvannak a cédulakatalógusok. Ez a helyzet csak akkor fog megváltozni, amikor az olvasók az elektronikus katalógusokat ugyanúgy fogják kezelni, mint a hagyományosakat. Az elektronikus katalógusokban nehézsége-

ket okoznak olyan egyszerű kérdések, amelyekre a válasz a betűrendes katalógusokban könnyen megtalálható. A szakrendi katalógusban folytatott szemantikus keresésre pedig az elektronikus katalógus jelenleg alkalmatlan.

A katalogizálók munkájára mindig szükség lesz, akkor is, ha a könyvtárak kevesebb irodalmat szereznek be. Például a katalógusokban követni kellene az ETO vagy az Oroszországban használatos BBK (bibliotečno-bibliografičeskaâ klassifikaciâ) osztályozási rendszer táblázataiban az utóbbi években végbement változásokat.

Amerikában a könyvtári iskolák mesterfokú hallgatói általános áttekintést kapnak a katalogizálásról és az osztályozásról, a valódi munkát a gyakorlatban ismerik meg, amikor egy gyakorlott szakember mellé ültetik őket (in-job-training). Ahhoz pedig, hogy a katalogizálási munkát felelősségteljesen tudják végezni, mesterfokot kell szerezniük. Ezzel szemben Oroszországban képesítés nélkül is lehet katalogizálni. A könyvtárosképzés múltját vizsgálva: hatvan évvel ezelőtt a könyvtárosképző főiskolákon többek között volt könyvtártudományi és bibliográfiai tanszék. A szóhasználatból észrevétlenül eltűnt a „könyvtári katalógus” megnevezés, az új koncepciók szerint a katalógusok a „könyvtári bibliográfia” témakörébe tartoznak, az állományfeltárás eszközei. A katalogizálás kifejezést a külföldiek számára érthetetlen „a dokumentumok analitikus-szintetikus feldolgozása” váltotta fel.

A probléma még nem éles, mivel az 1950–1960-as években végzett könyvtárosok még mindig dolgoznak. Akkoriban kevés helyen volt felsőfokú szakképzés, viszont jelentős volt a középfokú szakirányú intézmények (technikumok) száma, ahol a hallgatók elsajátították a katalogizálás szakmai alapjait. A főiskolai pedagógusok által összeállított, új képzési szabványok (az „elméleti szint” emelése, a gyakorlati órák számának csökkentése) eredménye lesújtó: az alapképzést végzők nem ismerik sem a katalogizálás, sem a szakozás folyamatát. A katalogizáló könyvtárosok felsőfokú képzése vita tárgya: a mai mód-

szerek elévültek, az ETO-ról és a BBK-ról csak elméletben van szó, a gyakorlati foglalkozás régi táblázatok alapján folyik, géppel olvasható táblázatokról senki sem tud.

Oroszországban a legtöbb könyvtárban a formai és a tartalmi feltárást más-más szakember végzi. A munkatársak számának csökkentéséről akkor lehet majd beszélni, ha regionális szinten megoldották az egységes elektronikus katalógusok építését, a regionális rendszereket bekapcsolták az országos közös katalógusba, letölthetők a rekordok. A krími konferencián elhangzott, hogy elegendő 250–300 katalogizáló könyvtáros alkalmazása, évente 15–20 szakember képzése (3–5 év tanulmányi időszak, az angol nyelv kötelező ismerete).

A krími konferencián egy fiatal hang a fizetésről érdeklődött. A katalogizálás jövőjéről ezért is korai beszélni: Oroszországban nem tudják a katalogizáló könyvtárost tudásának és felelősségteljes munkájának megfelelően megfizetni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Katalógusok

Lásd 86, 111

Információkeresés

118/2012

KIPP, Margaret E. I. – CAMPBELL, D. Grant: Searching with tags : do tags help users find things?. – Bibliogr. In: Knowledge organization. – 36. (2010) 4., p. 239-255.

Keresés címkék szerint: segítik-e a a címkék a használókat a keresésben?

Felmérés; Gépi információkeresés; Használó; Kulcsszó

A tanulmány arra a kérdésre keresett választ, vajon a címkék (tagek) hasznosak lehetnek-e az információkeresésben. Számos címke szakterületfüggő és jól működik indexkifejezésként vagy utalóként. A folkszonómiák is tartalmazzanak olyan összefüggéseket, melyek hagyományosan nem szerepelnek olyan ellenőrzött szótárakban, amelyek emocionális vagy időhöz és feladathoz kapcsolódó címkéket, valamint a címkéző felhasználói nevét tartalmazzák. A vizsgálatban részt vevők egy tudományos cikkekre specializálódott közösségi könyvjelző eszközzel (CiteULike) és egy folyóirat-adatbázisban (PubMed) keresték egy megadott kérdés szakirodalmát. Képernyőörögzítő szoftver segítségével rögzítették a résztvevők lépéseit, majd egy félig strukturált interjú során arra kérték őket, írják le a keresés folyamatát. Az előzetes eredményekből kiderült, hogy a résztvevők használtak címkéket a keresés során a keresés vezérfonalaként és a használható cikkekhez vezető hiperlinkként, de ellenőrzött szótárakat is igénybe vettek a folyóirat-adatbázisban a hasznos keresési kifejezések és linkek megtalálásához. Emellett a résztvevők arról is beszámoltak, hogy a címkézők felhasználói neve és a csoportnevek segítettek a forrásokat relevancia szerint kiválasztani. A címkézőktől eredő közösségi és személyes információk felhasználása nagyon eltér az indexelés hagyományos objektivitásától, és többen pozitívumnak tartották. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy a használók értékelik ugyan a közösségi és szubjektív tényezőket az információkeresés során, de hasznosnak tartják az olyan objektív tényezőket is, mint a tárgyszavak. Nagyon lényeges, hogy a használókat érdekli a rendszerek azon képessége, hogy összekapcsolja őket a keresett cikkekkel, akár tárgyi hozzáférés útján, akár más módon.

(Autoref.)

119/2012

TURNER, Nancy B.: Librarians do it differently : comparative usability testing with students and library staff. – Bibliogr. **In:** Journal of web librarianship. – 5. (2011) 4., p. 286-298.

A könyvtárosok másképp keresnek. Összehasonlító teszt a hallgatók és könyvtárosok körében

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi információkeresés; Honlap; Katalógushasználat; Személyzet

2009 nyarán a Syracuse Egyetemen tíz hallgató és tizenharc – felerészben az olvasószolgálatban, felerészben más területen dolgozó – könyvtáros bevonásával értékelték a könyvtár vadozatú weblapját és az általa elérhető könyvtári keresőeszközöket. (A könyvtárosok bevonására a korábbi hallgatói tesztelés furcsa eredményei miatt került sor.) Három kérdésre keresték a választ: más módszerekkel keresnek-e a könyvtárosok és a hallgatók a könyvtár weblapján? Az eltérő módszerek eltérő mentális modelleket, tehát eltérő tapasztalatokat és ismereteket jeleznek-e a weblap tartalmát és keresőeszközöket tekintve? Ha vannak eltérések, miben mutatkozik meg azok hatása?

A könyvtár weblapján Discover néven új keresőablakot nyitottak, amely alapértelmezésként a könyvtár katalógusában végez Google-szerű kulcsszavas keresést, és a találatok között fazettás böngészést tesz lehetővé. Ez a megoldás kiegészíti a hagyományos online katalógust, amely a Classic nevet kapta, és a gyorslinkek között szerepel.

A résztvevők két csoportja öt-öt feladatot kapott, amelyek a tipikus könyvtári kereséseknek feleltek meg. A kérdések között voltak ismert tételekre és egy-egy témára irányulóak. A keresés folyamatát a Morae-szoftverrel rögzítették a képernyők alapján. A felmérők értékelték, mennyire volt nehéz az elvégzett feladat. A két csoport között lényeges különbség mutatkozott mind a sikerességben, mind az időráfordításban. Egy konkrét művet keresve másként választották meg az eszközöket (a könyvtárosok a jól ismert

Classic katalógushoz folyamodtak, a hallgatók a Discoverhez) és a keresőkérdés szintaxisát, de mást vártak el a könyvtári források szervezettségét tekintve, és eltérő alaposággal viszonyultak a feladat teljesítéséhez is. Akkor mutatkozott igazán különbség a két csoport között, amikor konkrét kérdésre (az Erie csatorna építésében részt vevők beszámolóira) keresték a választ. Sokat számított, hogy a könyvtárosok jól ismerték a gyűjteményt, a keresés szűkítési technikáját és a „see all” opciót.

A vizsgálati eredményeket később felhasználták a könyvtár weblapjának újratervelésénél is: azóta együtt szerepel a Discover és a Classic katalógus, létrehoztak a keresési módszerek közötti választáshoz egy súgót, s most azon dolgoznak, hogy a hibaüzenetekben javaslatok is szerepeljenek. A tanulságok a tájékoztató munkában és a használók képzésében is hasznosíthatók: a mentális modellek megértése mindkét területen segíti a használókkal való interaktív kommunikációt és olyan online interfészek és képzési stratégiák kialakítását, amelyek a hallgatók számára lehetővé teszik a hatékony kutatást és információigényeik kielégítését.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 141

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

120/2012

BAYER, Jerrie – LLEWELLYN, Steven: The customer comes first : implementing a customer service program at the University of Minnesota, Twin Cities libraries **In:** Journal of access services. – 8. (2011) 4., p. 157-189.

A felhasználó a legfontosabb. Olvasószolgálati program a Minnesotai Egyetem könyvtáraiban

Egyetemi könyvtár; Használó; Hatékonyság; Kommunikáció -használókkal; Olvasószolgálat; Továbbképzés

Egy felsőoktatási könyvtár látogatójának ma már számos lehetősége van, hogy távolról információkhoz jusson anélkül, hogy betenné a lábát a könyvtárba. Ha mégis elmegy, kellemes környezetet, magas színvonalú és egyenletes szolgáltatásokat vár el. Új olvasószolgálati program kialakítása során logikus lépés, hogy erősíteni kell a könyvtárosok olvasók iránti folyamatos elhivatottságát és értékközvetítő szerepét. A tanulmány témája a Minnesotai Egyetem könyvtárai (*University of Minnesota, Twin Cities Libraries*) olvasószolgálati programjának a megvalósítása, de másutt is megvalósítható ötletekkel is szolgál.

Az egyik legrégebbi és legnagyobb egyetem könyvtárainak olvasószolgálat (Information Access and Delivery Services Department, IADS) arra keresett választ, miképp tudnának értéknövelő szolgáltatást biztosítani felhasználóiknak, akiket húsz ponton szolgálnak ki (kölcsonzással, másolatszolgáltatással, tankönyvekkel stb.) az egyetem területén. Eddig nem volt egységes képzés vagy normarendszer az olvasószolgálati pontokon, noha a szolgálat jól működött, s a csoportvezetők határozták meg a színvonalat és a képzést.

Első lépésként 2004-ben indították a diákképző programot (*student training project*) a szolgálatban tevékenykedő egyetemisták számára; ebből született egy online segédlet, mely három területre koncentrált: a könyvtárakban való tájékozódásra, a diákok alkalmazására és az ügyfélszolgálatra. A program sikeres volt, mivel egyenletes szintű szolgálatot biztosított, igaz, csak korlátozott körben, mert csak a három legnagyobb könyvtár diákalkalmazottait érintette.

Második lépésként 2005-ben egy ötfős csoportot bíztak meg egy komplex képzési program kidolgozásával, ekkor már minden főfoglalkozású könyvtárosra és diákalkalmazottra kiterjedően. Az olvasószolgálati program eredményeként elkészült (1) az alapvető kompetenciák körének meghatározása, (2) képzési terv a munkatársak

számára ezek megvalósítására és (3) olyan folyamattal, amellyel mérni lehet a különböző fokú olvasói elégedettséget. Ezután nyilatkozatot fogalmaztak meg, melyben rögzítették az olvasószolgálat küldetését.

Az ajánlásokról készített végleges beszámolót benyújtották a könyvtárak vezetéséhez, amelyet 2006 tavaszán el is fogadtak. Ebben a beszámolóban a már említett három terület szerepelt, a kidolgozott kompetenciák pedig az általánostól (alapvető gyakorlat) a speciális témák felé (megfigyelhető viselkedésmódok) haladtak. Az általános alapelveket három kategóriára bontották: könyvtári háttér, vezetői környezet, közvetlen érintkezés az olvasókkal. Ezeken belül pontokba szedve részletezték a legfontosabb készségeket. A képzési terv is hasonló alappal épült fel; ennek fontosabb pontjai: a hosszú távú képzés és fenntarthatósága, ajánlások a mérési program végeredményére, a képzés megvalósításának folyamata (azon belül tanácskozások a magas színvonalú szolgálatról, készségfejlesztés és ennek bemutatása), a képzési program maga, a képzés megvalósítása (a résztvevők értékelése, eredménymérés, a képzési folyamat továbbfejlesztése).

A tanulmány végül négy ötlettel szolgál azok számára, akik szívesen vágnának bele hasonló programba. (A tanulmányt öt függelék zárja: a felhasznált szakirodalom jegyzéke, a képzés értékeléséhez használt kérdőív, egy olvasói felmérés kérdőíve, valamint a 2007 és 2010 közötti felmérések adatsora és olvasói javaslatai.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 87

Kölcsonzés

121/2012

BREEDING, Marshall: Ebook lending : asserting the value of libraries as the future of books unfolds In: Computers in libraries. – 31. (2011) 9., p. 24-27.

E-könyv kölcsönzés: az e-könyvek jövőjének kibontakozásával párhuzamosan nyilvánvalóvá válik a könyvtárak értéke is

Elektronikus könyv; Feladatkör; Kölcsönzés; Könyvkiadás és könyvkereskedelem

Az Amerikai Kiadók Szövetségének jelentése szerint 2008-ban a teljes könyvkiadásnak mindössze 0,8%-át tette ki az elektronikus könyvek kiadása az Egyesült Államokban, 2010-ben viszont már 6,4%-át. A nagy online áruházak, mint például az Amazon és az Apple tevékenysége nyomán pedig jelentős könyvkereskedelmi üzletláncok kényszerültek felszámolni boltjaikat. Ezek a jelenségek a könyvtárakat nagy odafigyelésre és elővigyázatosságra kell, hogy intsék. Mindezzel együtt is vitathatatlanak tűnik, hogy a könyvtárosoknak fontos szerepe lesz a társadalom életében a dokumentumok elektronikus publikálásának és terjesztésének korában is. Az e-könyv megjelenése és felemelkedése csak újabb fejezetet jelent a könyvtárak számára az elektronikus és digitális tartalmak innovatív kezelésének történetében.

Nyilvánvaló, hogy továbbra is szükség lesz a könyvtár által kínált információtechnológiai eszközökre, az információs műveltség megszerzésében nyújtott közreműködésükre, az elektronikus források értékelésében való szakértelmükre, a közösségi térre, a drága, de a könyvtárban ingyenesen elérhető adatbázisokra és dokumentumokra. Az elektronikus forráskezelés, különösen a tudományos folyóiratok cikkeinek digitális szolgáltatása az egyetemi könyvtárakban már bejáratott dolog. A közkönyvtárakban pedig az e-könyvek kölcsönzése van felfutóban. Az OverDrive szolgáltatótól például számos kiadványt licencelnek a könyvtárak, melyet olvasóik webböngészővel vagy e-könyvre töltve érhetnek el a könyvtárban. A 3M új, Cloud Library nevű szolgáltatása pedig további lehetőségeket nyújt a könyvtárakban működő elektronikus tartalmak keresésére és letöltésére szolgáló kiosk felállításától az elektronikus művek egyre bővülő kínálatáig.

A könyvtáraknak az e-könyvek kölcsönzése és szolgáltatása területén kell erősíteniük pozícióikat. Ma az elektronikus tartalmakhoz való hozzáférés technikai és szerzői jogvédelmi szempontból egyaránt rendkívül heterogén, ezért például fontos lenne az egyszerű, egységes és áttekinthető hozzáférés megteremtése. Ennek csak egyik, kis lépése a MARC-rekordoknak az e-művekhez való csatolása. A nagy szolgáltatóknál – EBSCO, WorldCat Local stb. – fellelhető teljes szövegek indexeinek közös kereshetősége révén még könnyebbé válhatna az elektronikus dokumentumok használata. Az integrált könyvtári rendszerek és új platformok megfelelően fejlesztett alkalmazásai pedig megkönnyíthetnék az e-dokumentumokkal való háttérmunkát.

Az e-könyvek a technikai kérdéseken túl bonyolult jogi problémákat is fölvetnek, és a könyvtáraknak keményen kell küzdeniük, hogy a hozzáférés érdekében, a használók javára egyenjogúsítsák őket a nyomtatott könyvekkel.

(Fazakas Eszter)

Tájékoztatói eszközök

122/2012

ZHANG, Chunfang – LIU, Xueli: Review of James Hartley's research on structured abstracts. – Bibliogr. 44 tétel **In:** Journal of information science. – 37. (2011) 6., p. 570-576.

A strukturált referátumokkal kapcsolatos kutatások James Hartley munkásságában

Referátum

James Hartley a Keele Egyetem (Nagy-Britannia) pszichológia professzora. Kiterjedt kutatásai során megállapította, hogy a strukturált referátumok előnyei közé tartozik, hogy használóik jobban tudnak bennük keresni, a hagyományos referátumoknál pontosabban tükrözik az eredeti cikk tartalmát, és több információt tartalmaznak.

Hátrányuk viszont, hogy hosszabbak, mint a hagyományos referátumok.

Számos tipográfiai kérdést is megvizsgált, továbbá megállapította, hogy a „Következtetések” bekezdés legjobb helye a „Módszerek” és az „Eredmények” után van, ami egyezik a strukturált referátumok hagyományos elrendezésével. Kimutatta, hogy a strukturált referátumok nemcsak a klinikai orvostudományi folyóiratokban használhatók jól, hanem számos más területen is.

A strukturált referátumok értékelésére szempontrendszert dolgozott ki, amely tükrözi az információtartalmat, a referátumok terjedelmét, a *Flesch Reading Ease* skála szerinti olvashatóságot, a szöveg jól szervezett, világos voltát, valamint a referátumok mikroszerkezetét. A strukturált referátumok éppen azt segítik elő, hogy ez a szerkezet hiánytalanul megvalósuljon.

(Koltay Tibor)

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

123/2012

GROTKE, Abbie: Web Archiving at the Library of Congress In: Computers in libraries. – 31. (2011) 10., p. 15-19.

Webarchiválás a Kongresszusi Könyvtárban

Elektronikus dokumentum; Honlap; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat

Létezésének 20 éve alatt a World Wide Weben hatalmas mennyiségű, ráadásul gyorsan változó tartalom jelent meg. A web archiválására 15 évvel ezelőtt történtek az első kezdeményezések (Internet Archive és Wayback Machine, időszakonkénti pillanatfelvételek). Ezekkel egy időben a nemzeti könyvtárak és levéltárak is elkezdtek foglalkozni a kérdéssel. Elsőként Dánia illesztette be a globális forrás begyűjtését és megőrzését kötelespéldány-törvényébe 2005-ben.

Egyetlen intézmény sem képes sem az egész webet archiválni, sem pedig olyan gyakorisággal és mélységben végrehajtani ezt, hogy az eredmény tükrözze a társadalom, kormányzat és

kultúra hálózati vonatkozásainak egész fejlődését. Egyfajta hibrid megközelítésre van szükség, tehát egyrészt egy reprezentatív minta megőrzésére, másrészt egy-egy téma vagy weboldal olyan kiterjedt archiválására, amely megfelel a kulturális örökség megőrzésével kapcsolatos elvárásoknak.

2000-ben a Kongresszusi Könyvtár (LC) elindította az Országos Digitális Információs Infrastruktúrafejlesztési és Megőrzési Programot (NDIIPP) a lényegi digitális tartalomra vonatkozó országos stratégia kidolgozására. Eközben az LC-ben a megőrzés és az eleve digitális formátumban létrejövő dokumentumok megőrzésének és hozzáférhetővé tételének kérdéseit kutatták. MINERVA (Mapping the Internet Electronic Resources Virtual Archive) néven ugyanebben az évben kísérleti webarchiválási projekt indult. Ebből alakult ki az LC webarchívuma (első, kísérleti témái: elnökválasztás 2000, 9/11).

A webarchiválás többféle megközelítésben folyhat: tömegesen (Internet Archive), egy-egy doménre (pl. egy-egy országra) nézve, szelektíven, tematikusan vagy valamilyen eseményhez kapcsolódva. Az LC a szelektív archiválást választotta, a szelekcióról szakértők (szakreferensek) döntenek. A 2000. évi indulás óta több mint 250 terabyte-nyi tartalom gyűlt

össze az archívum közel 40, eseményekkel és témákkal kapcsolatos összeállításában (amelyek erősségei: a kormányzat, a közpolitika és a jog). Váratlan eseményekre is reagálnak, a különgyűjteményekre is gondolnak, és bevonják az LC tengerentúli irodáit is a gyűjtésbe.

A gyűjtéshez az LC a Heritrix webcrawlert használja, amelyet az Internet Archive fejlesztett ki a nemzeti könyvtárak és levéltárak számára (és amely minden igyekezet ellenére sem felel meg a legfejlettebb technológiának). A szolgáltatásban felhasználják a Wayback Machine nyílt forráskódú változatát. A tartalmat a WARC ISO szabványnak megfelelően tárolják.

Az LC meghatározott időszakonként és a legkülönbözőbb formátumokban archiválja a web kiválasztott tartalmát. A közösségi média megjelenése újabb kihívást és folyamatos alkalmazkodást jelent. A webarchívumot kiszervezték. Havi gyarapodása megközelíti az 5 terabyte-ot, ekkora adatmennyiség mozgatása heteket vesz igénybe.

Az amerikai kötelezpéldány-rendelet nem tér ki az LC digitális megőrzési és webarchiválási munkájára. Az LC ezért minden weboldal tulajdonosát igyekszik megkeresni és értesíteni az archiválás tényéről, és ha szükséges, hozzájárulását kéri a szolgáltatáshoz.

Az LC kiterjedt belföldi és nemzetközi együttműködésben vesz részt a webarchiválás terén. A belföldi együttműködés egyik fóruma a National Digital Stewardship Alliance (NDSA). Az LC tíz nemzeti könyvtárral 2003-ben megalakította az International Internet Preservation Consortium (IIPC) elnevezésű szervezetet, amelynek mára 40 tagja van. Különböző tematikus gyűjtemények építésén dolgoznak (olimpiák, a Bush-korszakból az Obama-korszakba való átmenet stb.).

Az LC a közeljövőben – többek között – a következőkre összpontosítja figyelmét: a digitális hírek és blogok megőrzésére, beleértve a civil újságírást; a 2012. évi olimpia megőrkítésére. Tekintettel van a személyes archiválás terjedésére is: egyre többen igyekeznek elsajátítani, hogy lehet digitális formában archiválni weblapjaikat, fotóikat stb. a családtörténet forrásaként a következő generációk számára.

(Hegyközi Ilona)

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 114

Vezetés, irányítás

Tervezés

124/2012

ELLERN, Jill: How to successfully survive a mandated project In: Computers in libraries. – 31. (2011) 9., p. 16-20.

Hogyan lehet sikeresen átvészelni egy kívülről jött projektet?

Fejlesztési terv; Munkaszervezés; Tervezés

Olyan projektek sikeres túléléséről van szó, melyekben általában külső cég vagy szervezet kér bennünket munkánk, működésünk alapvető megváltoztatására. További jellemzője, hogy rendszerint vajmi kevés az időzítésre és a megvalósítás menetére gyakorolt befolyásunk. Leggyakrabban az információtechnológiai fejlesztések szólnak így bele életünkbe – például integrált könyvtári rendszer vagy hallgatói

információs rendszer cseréje, frissítése –, de egyes konzorciumi döntések, vagy a beszállítók körében, esetleg a saját anyaservezetünk vezetőségében történt változások is okozhatnak jókora felfordulást.

A kapcsolódó vicc szerint a projekteknek hét jellemző fázisa van: a gyanútlan elfogadás, a vad lelkesedés, a csüggedt illúzióvesztés, a totális zavarodottság, a bűnbakkeresés, az ártatlanok megbüntetése és a részt nem vevők megdicsőülése. Ahhoz, hogy ezeket elkerüljük, hét alapelvet érdemes szem előtt tartanunk:

- A kilátásokat szemléljük realistán: ne dőlünk be a kezdeti „minden nagyon egyszerűen és könnyedén fog menni” érzésnek. A pillangóhatásra gondolva számítsunk rá, hogy még a kis változásnak is lehetnek nagy és kiszámíthatatlan következményei.
- Tartsuk készenlétben türelmünket és humorérzékünket, mert ezek segítségével pozitívan, lazán és rugalmasan tudjuk kezelni, ha a szokott napi munkánk kárára kell a rendkívüli feladatokat elvégezni, vagy szembesülünk a folyton változó célokkal, netán a felelősökkel való párbeszéd hiányával.
- Szerezzük meg a lehető legtöbb információt a projektről és a velünk szemben támasztott követelményekről, hogy mihamarabb megtervezhessük saját előkészítő hadműveleteinket. Mindeközben annak is ki kell kristályosodnia bennünk, hogy mi az, ami nem a mi felelősségünk.
- A kommunikációt folyamatosan tartsuk fenn, hogy az információhiányból fakadó zavarodottságot kiküszöbölhessük.
- Mivel döntéseinknek jövőbeli következményei vannak, jól gondoljuk meg, hogy teljes mellszélességgel támogatjuk-e a projektet. Ráadásul a körülmények változásai bennünket is döntésünk felülvizsgálatára készíthetnek. Mindez befolyásolhatja jövőendő szakmai pályafutásunkat, és szervezetünk életét is.
- Igyekezzünk jól kezelni a munkával kapcsolatos összes elvárást: a sajátunkat, a főnökét és a beosztottakét, az ügyfelekét és a kollégáikét. Az előző jó tanácsok alkalmazásával ez is sikerülni fog.

– A végén összegezzük a tapasztalatokat. Ha sikeres a projekt, ünnepeljük meg, ha viszont hiba csúszott a számításba, akkor jusszon eszünkbe, hogy a kudarcokból is lehet tanulni.

Ha ügyesen végeztük a dolgunkat, a projekt többi résztvevőjével együtt győztes pozícióba kerülve érhetünk a munka végére.

(Fazokas Eszter)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

125/2012

CHADWELL, Faye A.: Assessing the value of academic library consortia. – Bibliogr. *In: Journal of library administration*. – 51. (2011) 7-8., p. 645-661.

A felsőoktatási könyvtári konzorciumok előnyeinek mérése

Együttműködés -belföldi; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyág

A felsőoktatási könyvtári konzorciumok értékéről szóló javaslata többnyire a tagkönyvtár számára előnyös mozzanatokra koncentrál, melyeket a tagkönyvtár remél tagdíja fejében. A cikk áttekinti a könyvtár- és információtudományi szakirodalmat és negyvenöt felsőoktatási könyvtári konzorcium honlapját, hogy feltárja, hogyan kommunikálják a konzorciumok az előnyöket, elsősorban a pénzügyi természetűeket. Vitát indít arról, hogyan tudnának a felsőoktatási könyvtári konzorciumok olyan értékelő mérőszámokat alkalmazni, melyek alátámasztanák értékjavaslataikat, és amelyek javítanák azokat a módokat, ahogy fontosságukat demonstrálják, valamint azt a befolyást, amivel tagjaik a felsőoktatásban rendelkeznek.

(Autoref.)

Lásd még 124

Pénzügyi és gazdasági kérdések

126/2012

CITTI, Mariana – ZUCCOLI, Mariana: Fund raising : un'attività a 360 gradi. L'esperienza di due biblioteche dell'Università di Bologna. – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Bollettino AIB. – 51. (2011) 3., p. 191-200.

Res. angol nyelven

A Bolognai Egyetem két könyvtárának támogatás-szerzési tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Public relations; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

A támogatásszerzés (fund-raising) gyakorlata a Bolognai Egyetem könyvtáraiban 2007 óta folyik, amikor a gazdasági válság hatására a könyvtári költségvetések is jelentős mértékben csökkentek. Az egyetem bolognai mezőgazdasági könyvtára és a Riminiben található könyvtára egyaránt nyújt alapszolgáltatásokat (melyek közé a dokumentumszolgáltatás, a használtképzés és a wifi is tartozik), valamint hozzáférést az egyetem több mint hatezer e-folyóiratához és közel háromszáz adatbázisához. 66, illetve 44 ezer kötetes állományuk, az 50, ill. 66 órás heti nyitva tartás, és olvasótermi felszereltségük mellett környezetükben is van hasonlóság: a számos (ipari és mezőgazdasági) kis- és középvállalkozás jelenléte.

Különbségként említendő Bologna meghatározóan egyetemi város jellege, míg Rimini fürdőhely és turisztikai központ. A mezőgazdasági könyvtár gyűjtőköre a teljes „agrárvertikum” (élelmiszer-vegyésztől növényvédelemig), míg Riminiben a vegyipar, gyógyszerészet, orvostudomány jog, közgazdaság és gépészet mellett a pedagógia, statisztika, turizmus és a divat szakirodalma található. Mindkét könyvtárban (és az egyetemi könyvtárakban általában) a folyóirat-előfizetés tűnik érinthetetlennek, így a költségek leginkább a többpéldányos tananyagbeszerzé-

sek, illetve a működés (világítás, takarítószeresek stb.) terhére csökkenthetők; ezek azonban nem tűnnek külső szponzor számára vonzó céloknak. Egy könyvtár amúgy is nehezen versenyezhet a jobban látható és „elismerendő” jótékonyági célokkal. A két könyvtár tehát a támogatásszerzést nem egyedi, eseti akcióként, hanem folyamatos tevékenységnek, az intézményi működés szerves részének tekinti, amelynek célja nem (csak) külső anyagi források megszerzése, hanem „nyitás” és párbeszéd a külső környezettel.

Tevékenysége során mindkét könyvtár alkalmazza a forrásfejlesztés különféle módjait, mint az adományozást, szponzorálást, a cserét és az olyan indirekt formákat, mint az engedmény, vagy az intellektuális hozzájárulás. (Az adományozás valamely természetes vagy jogi személy szabadon elhatározott akciója, amely nem vár ellentételezést, míg a szponzorálás kölcsönös előnyöket feltételező, megállapodáson, szerződésen alapuló ügylet.)

A támogatásszerzés fontos előfeltétele, hogy a könyvtár tisztában legyen azzal, mire van szüksége, és e szükségletek melyike lehet vonzó támogatandó cél, illetve, hogy melyek a lehetséges támogató szervezetek, vállalkozások. Mindebben és a támogatásszerzés egész folyamatában nagy szerepet játszik a kommunikáció. A belső kommunikáció a szükségletek felmérése érdekében és azért, hogy a könyvtár munkatársai tisztában legyenek a támogatásszerzés fontosságával, illetve folyamatával. A külső kommunikáció pedig a környezet, a lehetséges támogatók feltérképezésében és megnyerésében, a támogatás lehetőségeinek tudatosításában, és – jó esetben, végül – a támogatók elismerésében, a támogatások megköszönésében játszik fontos szerepet. A jól működő támogatásszerzés a konkrét anyagi előnyökön túl a környezettel, a gazdasági szereplőkkel való szorosabb viszony kialakításához is segíti az egyetemi könyvtárakat, és az egyetemen belüli elismertséghez is hozzájárul.

(Mohor Jenő)

TARANTINO, Ezio: Vivere o morire di big deal? – Bibliogr. jegyzetekben **In:** Bollettino AIB. – 51. (2011) 3., p. 201-211.
Res. angol nyelven

Életet vagy halált hoz a folyóiratcsomagok előfizetése?

Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Felmérés; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Szolgáltatások használata

Amikor az ötvenes évek elején a hanglezmezpiacot meghódította a 45 fordulatos vinil lemez, azon két dal volt hallható. Néhány év múltán a lemezipar átállt a tömegesebb megjelenítésre, a 33 fordulatos LP hamarosan kiszorította a 45-öst, és ha valaki meg akart hallgatni egy dalt, egyszerűen legalább nyolcat (vagy tízet, tizenkettőt) kellett megvennie.

Az elektronikus folyóiratokhoz való hozzáférés piacán ugyanez a folyamat zajlott le. Több mint tíz éve a jelentősebb könyvtári hálózatok és konzorciumok világszerte olyan szerződéseket kötnek a tudományos publikációk kiadóival, amelyek a *big deal* néven emlegetett szerződési modellen alapulnak. Ennek lényege, hogy diszkont áron teszi lehetővé a kiadó teljes katalógusához (vagy annak nagy csomagokra bontott részeihez) való hozzáférést. Az utóbbi években egyre inkább vitatják e modell megfelelő voltát, merevsége és árának folyamatos emelkedése miatt, amit az egyetemek – a költségvetés folyamatos csökkenése okán – egyre kevésbé tudnak elviselni.

A csomag-előfizetésnek vannak kétségtelen előnyei: az egy cikkre jutó költségek csökkenése; az olvasónak felkínálható tudományos publikációk mennyiségének növekedése; a kezelés lényeges egyszerűsödése. A leggyakoribb kritika a felesleges, haszontalan folyóiratok hatalmas tömegét, a szerződések merevségét és az árak emelkedését éri. Ez utóbbinak nem utolsósorban a csökkenő verseny az oka: míg 1999 (az első olasz konzorciumok szerződéseinek éve az

Elsevierrel) előtt legalább hét nagy kiadó volt a piacon, mostanra számuk felvásárlás, illetve fúziók (Kluwer-Springer, Blackwell-Wiley) révén négyre csökkent.

Összességében az árak emelkedése (1986 és 2005 között 302%, szemben az USA-ban ez idő alatt mért 68% inflációval) és a cikkek mennyiségének évi 6-7%-os növekedése már kontrollálhatatlan és teljességgel anarchikus helyzetet teremtett. Ezzel a legutóbbi adattal próbálta magyarázni az egyik vezető kiadó, hogy a könyvtáraknak meg kell érteniük és el kell viselniük egy morzsányi áremelkedést; ugyanekkor ez a kiadó – a válság ellenére – 36%-kal növelte bevételét. A *big deal* modell merev struktúrája szerint a szerződések az intézmények történetileg meglévő állományán alapulnak, gyakorlatilag változtathatatlanul. Elveszik a könyvtár választási, az intézmény változó igényeihez való alkalmazkodás, a feleslegessé váltak lemondásának lehetőségeit. A csomagárak folyamatos emelkedése a könyvtári költségvetés egyre nagyobb hányadát köti le, így folyamatosan háttérbe szorítja a monográfiák, a kisebb kiadók és a nemzeti kiadói ipar produktumainak beszerzését.

Három olasz (különböző méretű) egyetemi könyvtár adatainak vizsgálata azt mutatta, hogy míg a legnagyobb (a római Sapienza Egyetem) könyvtár „csomagjába” tartozó folyóiratok 55%-ából töltötték le az összes felhasznált cikk 98%-át, azaz az előfizetett folyóiratok közel fele (majdnem ezer cím) gyakorlatilag felesleges. A közepes méretű könyvtár esetében a leggyakrabban használt folyóiratok (az összes 14%-a) a leltöltesek 75%-át adta, míg a kis egyetemi könyvtár esetében a két arány már csak 13%, illetve 30%. Ez csak egy adat, ám ha a hatékonyságot akarjuk vizsgálni (ami indokolt, hiszen az olasz rektori konferencia előjelzése szerint az egyetemek költségvetése 10-20%-kal fog csökkenni), akkor számos tényező (*h-index*, *impact factor*, *Composite Index*, *Eigenfactor*, *usage factor* stb.) figyelembevételével komoly értékelő munkát kell végezni. Első lépésként pedig el kellene érni a megjelentetett cikkek mennyiségének csökke-

nését (melyek jó része amúgy is csak a kutatókat elbűvölő „láthatóság” jegyében születik).

A zeneipari analógiához visszatérve a piac először – nem tudván mást tenni – elfogadta az LP (majd CD) árusítást. Azután a tömörített MP3 formátum megjelenése helyre tette a dolgokat (még ha nem is mindig egészen legális módon). Nem állítjuk, hogy a nyílt hozzáférés azonos lenne a fájlcserével. De a piac mindig megtalálja az ellenszert, és az ipar kötelessége az alkalmazkodás. Legalábbis egy szabad piacon ennek kell bekövetkeznie.

(Mohor Jenő)

Lásd még 125, 131, 132

Személyzet

128/2012

HUFF-EIBL, Robyn – VOYLES, Jeanne F. – BREWER, Michael M.: Competency-based hiring, job description, and performance goals : the value of an integrated system. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 51. (2011) 7-8., p. 673-691.

Kompetencia-alapú alkalmazás, munkaköri leírás és teljesítménycélok: az integrált megközelítés előnyei

Egyetemi könyvtár; Képesítés; Minősítés; Munkabér, alkalmazás; Munkakör; Személyzet

Az elmúlt tizenöt évben az Arizonai Egyetem (UA) Könyvtára munkatársainak munkája jelentős mértékben átalakult, hogy megfeleljenek a könyvtárhasználó növekvő igényének, a változó szakmai követelményeknek és a gazdasági környezetnek. A változásokkal való lépéstartás végett az UA Könyvtár fokozatosan váltott át egy új, kompetencia-alapú alkalmazásra és teljesítményt kezelő modellre. A cikk azt a folyamatot írja le, hogyan valósult meg ez a modell mind a könyvtárosok, mind a szakképzett személyzet körében az Arizonai Egyetemen.

(Autoref.)

129/2012

KAUSCHKA, Simone: Motivationsinstrument mit Konfliktpotenzial : Empfehlungen zur leistungsorientierten Bezahlung In: BuB. – 63. (2011) 11-12., p. 811-812.

Motivációs eszköz - rejtett konfliktusokkal: ajánlások a teljesítmény-alapú bérezéshez

Minősítés; Munkabér, alkalmazás

A teljesítmény-alapú bérezés fontos kérdéssé vált a németországi közszolgálati szférában. Az új közszolgálati bértábla (TVöD) bevezetése óta sok önkormányzat – és közkönyvtár – szembesült azzal a bizonytalan helyzettel, amit a teljesítmény-alapú bérezési rendszer alkalmazása jelent saját intézményükben. Sok az ismeretlen körülmény ezen a területen, s így fennáll a veszélye a hibák elkövetésének. 2007-ig az önkormányzatoknak nem kellett amiatt aggódniuk, hogy egy vagy több alkalmazottat a teljesítményük alapján kell fizetniük, és ezért milyen teljesítményt várnak el tőlük. Az új bérezési rendszer másfajta gondolkodásmódot és az új struktúrához való alkalmazkodást követel.

Az új bérezési rendszer sikeres megvalósításához elengedhetetlen feltétel a jó tájékoztatás. Az alkalmazottak különösen fontosnak tartják, hogy tájékozottak legyenek a bevezetéssel és alkalmazással kapcsolatos tervekről. Ezáltal tisztázhatók a bizonytalanságok, csillapíthatók a féltelmek és aggodalmak. A jó eredmények eléréséhez a vezetőknek támogatniuk kell a belső kommunikációs rendszert. A döntések mögött állók tudnak csak meggyőzni másokat azok elfogadásáról.

Rendkívül fontos, hogy az alkalmazottak jól ismerjék azokat a kritériumokat, amelyek alapján teljesítményüket megítélik, és azt is, milyen tevékenységekért kaphatnak bérpótlékokat. Ezért előre meg kell határozni, milyen tevékenység várható el normál szinten, és mit tartanak a rendszer munkán felülinek, és ezt hogyan díjazták.

(Autoref.)

Lásd még 87

130/2012

BODNAR, Jonathan – DOSHI, Ameet: Asking the right questions : a critique of Facebook, social media, and libraries. – Bibliogr. **In:** Public services quarterly. – 7. (2011) 3/4., p. 102-110.

A Facebook, a közösségi média és a könyvtárak

Információtechnológia; Hatékonyság; Kommunikáció -használók; Marketing

A Facebookkal és más közösségi oldalakkal kapcsolatos irodalom nagy része leegyszerűsítően pozitív vagy negatív értékeléseket tartalmaz velük, illetve potenciális könyvtári használatukkal kapcsolatban. A pozitív megközelítésekben a számítógépesítés világjobbító vonásai dominálnak, míg a negatív vélemények a könyvtár tekintélyének csorbulásától, a nyegle kommentek elszaporodásától tartanak.

A Facebookkal és más közösségi portálokkal kapcsolatos módszertani kérdések megtalálhatók a könyvtári szakirodalomban, de ezek többnyire igen elemi tanácsokkal szolgálnak (pl. jelenjünk meg rajtuk gyakran, bátorítsuk az interakciót, kövessük az adott portál saját viselkedési szabályait, pontos és pozitív tartalmakat tegyünk fel, ne válogassunk azok között, akik a „barátaink” akarnak lenni), de a szerzők ritkán részletezik ezeket a tanácsokat, és mivel a szabályok is portálról portálra változnak, a könyvtárosok nehezen tudnak eligazodni a kérdéskörben.

Számos kérdés vetődik fel: hogyan lehet megkülönböztetni ezen oldalak intézményi és egyéni használatát; a használói bejegyzésekre adott könyvtárosi válasz felfogható-e tájékoztatósi interakciónak; vagy például, hogy a fotók és programok közzététele része-e a könyvtári közönségkapcsolati munkának.

Nehézségeket okozhat, ha a használóknak megtiltjuk, hogy észrevételeket tegyenek fel a könyvtári üzenőfalra (például a kritikáktól és a gyű-

löletbeszédtől tartva). A könyvtári Facebook-oldalak tanulmányozásából az derült ki, hogy ilyen esetek nem fordulnak elő. Ha nem szánunk időt és energiát annak tanulmányozására, hogy a használóink valójában mit tesznek a Facebookon és a Twitteren, nem leszünk képesek meghatározni azokat a módokat, ahogy ezeken az oldalakon hatékonyabban elérjük a használóinkat. Más könyvtárak nem tiltják meg a használói bejegyzések közzétételét, hanem különválasztják azokat a bejegyzéseket, amelyeket a könyvtár nem hagyott jóvá. De ez is távolságot épít ki a könyvtár és a használók között, és csökkenti a használói visszajelzések számát.

A könyvtári szakirodalomban a közösségi portálokkal kapcsolatos tanácsok túlnyomó része a tájékoztató könyvtárosoknak szól, de egyéb könyvtári dolgozók is használják a közösségi oldalakat, számukra ezek alkalmat adnak a szakirodalmon kívüli megszólalásra, a más könyvtárak dolgozóival való eszmecsere.

Sok könyvtár több közösségi oldalt is fenntart, ahol különböző részlegek tarthatnak kapcsolatot az olvasókkal. A *Georgia Institute of Technology* könyvtárában még a kikölcsönözhető multimédia eszközökkel kapcsolatban is működik egy külön Facebook-oldal. Meg kellene vizsgálni, hogy a többszörös jelenlét ezeken a portálokon hogyan hat a könyvtár hatásosságára, népszerűségére.

A könyvtár rajongókra is szert tett a hallgatók tevékenységének a Twitteren való szelektív „követése” révén. Ez lehetővé teszi, hogy a könyvtár aktívabban bekapcsolja a hallgatókat a könyvtár és a tájékoztató szolgálat használatába. Ez a stratégia sikeres, de sajátos kérdéseket is felvet: pl. etikus-e figyelemmel kíséreni a hallgatók magántermészetű tevékenységét, szabad-e kihasználni az így szerzett személyes adatokat könyvtári-tájékoztatási célokra, helyes-e, hogy az ilyen irányú tevékenység már a munkaköri leírásokba is kezd beépülni?

A vita még nem dőlt el. A könyvtárosok jól teszik, ha tovább kísérleteznek az ilyen oldalakkal, és azokat a könyvtári munkamenet részének tekintik, folyton megkérdőjelezve az alkalmazott

módszereket. A lényeg az, hogy mi mit tudunk kihozni ezekből a közösségi oldalakból – és ennek csak a kreativitásunk, az energiánk és az optimizmusunk szab határt.

(Mándy Gábor)

131/2012

COMITO, Lauren – GERACI, Aliqae – ZABRISKIE, Christian: Grassroots advocacy : putting yourself out there **In:** American libraries. – 42. (2011) 11/12., p. 34-36.

Állampolgári nyomásgyakorlás: megmutatni magunkat. Új módszerek a könyvtárak támogatásának fokozására

Költségvetés; Marketing; Public relations; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

A könyvtárak megnyirbált költségvetéséről szóló panaszok már alig keltenek figyelmet valahol. Új módszerek kellenek, mint például az állampolgári nyomásgyakorlás: tüntetések, élőláncok vagy petíciók megfogalmazása. Ezek a sajtó érdeklődését is felkeltik, tehát a könyvtárosok mondanivalójára is jobban odafigyelnek a döntéshozók. Egy tüntetés vagy maratoni felolvasás az érdekvédelem egyik fontos kifejezési formája, az embereknek a közös cél érdekében való mozgósítása pedig jelentős esemény, bármilyen formában történjen is az.

A szerzők, New York-i könyvtárosok és aktivisták, több megmozdulás és esemény szervezői, ezeket az új módszereket ismertetik, de felhívják a figyelmet az elkerülendő hibákra és tévedésekre is cikkükben, amely megjelenés előtt álló könyvecskéjükből vett részlet (*Grassroots library advocacy / Lauren Comito ; Aliqae Geraci ; Christian Zabriskie. ALA Editions, 2012. 80 p.*).

Alapvető fontosságú a célok megfogalmazása, és az ahhoz megfelelő módszer kiválasztása (petíció, tüntetés, részvétel a költségvetési vitában a városházán, stb.) Érdemes pontosan meghatározni a célközönséget, és felmérni azt is, mennyi

idő és milyen források állnak rendelkezésre. Kerülni kell az erőszakos megoldásokat (pl. a polgármester fényképének az elégetését), mert ez sehová sem vezet, legfeljebb nevetségessé teszi a kezdeményezőjét. Érdemes szövetségeket is keresni a közszférából – de vigyázni kell arra, hogy kéréseinkkel ne kerüljünk szembe a többiekkel (tanárokkal, tűzoltókkal stb.). Demonstráció szervezése előtt érdemes tájékozódni, hogy az adott helyen milyen engedélyekre van szükség, és az időpont megválasztása is nagyon fontos. (Nyilvánvaló, hogy munkaidőben sokkal kevesebb résztvevőre számíthatunk, mint máskor.) Lényeges az is, hogy a rendezvény családbarát legyen, vagyis a gyerekeket is el lehessen hozni.

Természetesen a legjobb érdekvédelem az elkötelezett, képzett könyvtárosok megléte és tevékenysége; ha a lakosság kiváló szolgáltatásokat kap, ezt értékelni is fogja, s akkor a költségvetés megnyirbálásra tett javaslat az illető képviselő politikai öngyilkosságával lesz egyenlő. A könyvtárosok és az olvasók együtt őrizhetik meg a könyvtárat a következő nemzedékek számára.

(A cikk elolvasható a <http://americanlibrariesmagazine.org/features/10262011/grassroots-advocacy-putting-yourself-out-there> címen.)

(Murányi Lajos)

132/2012

SCHLEIHAGEN, Barbara: Dringenden Handlungsbedarf aufgezeigt : Bericht zur Lage der Bibliotheken : Klare Botschaften finden Gehör bei Politikern und Medienvertretern **In:** BuB. – 63. (2011) 10., p. 706-710.

Sürgös segítségre van szükség. A „Beszámoló a könyvtárak helyzetéről” c. jelentés üzenete

Jelentés-évi, többévi; Költségvetés; Könyvtárpropaganda; Public relations; Támogatás -pénzügyi -általában; Tömegkommunikáció

A *Találkozzunk a könyvtárban!* elnevezésű, 2011-ben Németországban másodszor rendezett országos könyvtári hét részeként beszámolót jelentettek meg a könyvtárak helyzetéről abban a reményben, hogy felhívják a kormányzat és a nagyközönség figyelmét a könyvtárak bizonytalan pénzügyi helyzetére, és meggyőzzék őket a sürgős tennivalókról.

A múlt évben publikált első jelentést, amely fontos tényeket és számadatokat tartalmazott, rögtön fölkapta a média. Közel 30 újságíró a nyomtatott médiától, rádió- és televíziós csatornáktól vett részt a sajtótájékoztatón és tájékozódott arról a szerepről, amelyet a könyvtárak játszhatnának a társadalmi kihívások kezelésében, ha megkapnák a szükséges pénzügyi támogatást. A főbb témákat, gondokat és statisztikákat több mint ezer publikációban tették közzé a nagyközönség számára.

A könyvtári jelentés célja, hogy szélesebb kulturális kontextusban közöljön adatokat, tényeket és számokat a könyvtárak szolgáltatásainak és céljainak rövid bemutatásával. Ez nem új elképzelés. A 90-es évek közepe óta voltak már kezdeményezések arra, hogy a német könyvtári statisztika adatait politikai lobbizásra használják fel. A jelenlegi helyhatósági pénzügyi válsággal a könyvtárak helyzete is egyre kritikusabbá válik, és új kifejezési formát követel. A jelentéshez az egyik inspirációt az Amerikai Könyvtárak Egyesülete (ALA) által kiadott „Az amerikai könyvtárak helyzete. 2009-ben” c. kiadvány adta.

(Autoref.)

133/2012

SEEHOLZER, Jamie: Charting a new course : a case study on the impact of outreach events at Kent State University Libraries. – Bibliogr. **In:** Public services quarterly. – 7. (2011) 3/4., p. 125-135.

Közösségi rendezvények a Kenti Állami Egyetem könyvtárában

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Könyvtárpropaganda; Rendezvény

Egy akció során, mely vonzóbb, diákbarát helyként szeretne volna „eladni” a könyvtárat, a Kent State University (KSU) központi könyvtárának a munkatársai olyan új rendezvények szervezésével próbálkoztak, mellyel be tudják csalogatni és meg is tartják az egyetem diákjait. Több társadalmi eseménynek helyet adva jó néhány kérdés merült fel a munkatársakban az egyetemi könyvtár szerepével kapcsolatban. Például: a társadalmi események nem sértik-e a felsőoktatási könyvtár küldetését? Csökkentik-e annak hitelességét? Elmossák-e a felsőoktatási és a közkönyvtár közötti különbségeket? Hatékony-e ez a társadalmi lehetőség a hagyományos könyvtári szolgáltatások és anyagok, vagyis a könyvtári segítségnyújtás, könyvtárközi kölcsönzés és a tudományos adatbázisok népszerűsítésére? A felsőoktatási könyvtár nyitása a társadalmi tér felé olyasmi lenne, ami folytatható? A tanulmány beszámol egy esettanulmány eredményeiről, amely egy nagy közép-nyugati állami egyetem egyik könyvtára által szervezett társadalmi eseményekkel foglalkozik, és vizsgálja a könyvtárosok és a külső érdekeltek körében az események visszhangját és a felsőoktatási könyvtárak szerepéről vallott véleményeket.

(Autoref.)

134/2012

VASILEIOU, Magdalini – ROWLEY, Jennifer: Marketing and promotion of e-books in academic libraries. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 67. (2011) 4., p. 624-643.

Az elektronikus könyvek népszerűsítése a felsőoktatási könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Irodalompropaganda; Marketing; Szolgáltatások

A cikk az e-könyvek népszerűsítésével kapcsolatos kutatásokról számol be. Ezeket esettanulmányként használva nyújt betekintést abba, hogy a felsőoktatási könyvtárak miképp szervezik meg az új szolgáltatások népszerűsítését. Azon kevés íráskor egyike, amely empirikus kutatás keretében egyszerre vizsgálja az e-könyvek szolgáltatásának bevezetését és a felsőoktatási könyvtárak marketingtevékenységét.

Az esettanulmányként szereplő hét könyvtárban huszonöt könyvtárossal készítették félig strukturált interjút. A könyvtárosok szakreferensként, az elektronikus gyűjtemények felelőseként vagy feldolgozóként dolgoztak. Az interjúk a következőkre összpontosítottak: van-e promóciós/marketing stratégia az e-könyvekre nézve; milyen eszközöket használnak az e-könyvek népszerűsítésében; milyen szerepet vállalnak az oktatók; milyen problémák merülnek fel az e-könyvek népszerűsítésekor; hogyan szeretnék fejleszteni ezt a tevékenységet.

A könyvtárak egyikének sem volt marketing-kommunikációs stratégiája az e-könyvekkel kapcsolatosan, azonban a legtöbb megkérdezett tudott számos olyan eszközt mondani, amelyet az e-könyvek esetében felhasználtak; néhányan arról számoltak be, hogy tervezik promóciós tevékenységük javítását. Ennek eszközeként a könyvtár honlapját, az információs jártasság oktatásának alkalmait, a könyvtári bevezető képzést és az online katalógusokat nevezték meg. Néhányan egyebek mellett a virtuális tanulási környezetet, a blogokat, a szórólapokat is megemléstették.

Ez a vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy a felsőoktatási könyvtárak meglehetősen a *laissez faire* szellemében viszonyulnak potenciálisan jelentős új szolgáltatásuk (az e-könyvekhez való hozzáférés) marketingjéhez kiindulva abból, hogy a gyűjtemény népszerűsítése csak másodlagos a hozzáférés biztosításához képest. A fejlesztési javaslatoknak az a lényege, hogy a marketinggel és a reklámmal stratégiai megkö-

zelítésben kell foglalkozni, kezelni kell a reklámozás és a kínálat közötti feszültséget, meg kell újítani a népszerűsítő munka eszköztárát, és befolyásolni kell a szóbeli közlés mikéntjét. Különös figyelmet kell fordítani azokra az eszközökre, amelyek kétoldalú kommunikációt tesznek lehetővé a használókkal, az eszközöket és módszereket az adott használói csoporthoz kell igazítani.

(Autoref. alapján)

135/2012

WAN, Gang (Gary): How academic libraries reach users on Facebook **In:** College & undergraduate libraries. – 18. (2011) 4., p. 307-318.

Hogyan érik el használóikat az egyetemi könyvtárak a Facebookon?

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Marketing

2006-tól, a Facebook robbanásszerű elterjedésétől fogva számos cikket írtak az egyes könyvtárak Facebookon való megjelenéséről. Ezúttal az ARL (Association of Research Libraries – Tudományos Könyvtárak Egyesülete) kötelékébe tartozó egyetemi könyvtárak és a Facebook kapcsolatáról kapunk átfogó képet egy 2009-ben végzett vizsgálat eredményeképpen.

A szakirodalmi előzmények feltérképezése után a vizsgálati módszerekről megtudjuk, hogy a vizsgálódók csak a hivatalos könyvtári oldalakat vették figyelembe, a speciális érdeklődési kör köré szerveződőket nem. Tekintetbe vették viszont azokat az egyetemi hálózati könyvtárakat, melyek aktív Facebook-használók. Az ARL könyvtárak felderítésére a Facebook keresőeszközének hiányosságai miatt a Google keresőjét is használták. Többféle kifejezéssel keresve végül 159 ARL könyvtári megjelenést sikerült felderíteniük a közösségi oldalon. A felmérés során a rajongók és „lájkolók” számát, valamint az üzenőfalakat vizsgálták. Ezenkívül alaposan szemügyre vették a 2009 októberében, a leg-

mozgalmasabb őszi hónapban felkerült összes bejegyzést, tartalmuk szerint különböző típusokba sorolva őket.

A könyvtárak 90,4%-ának van legalább egy Facebook oldala. A rajongók száma 6-tól 2280-ig változik. 60%-uknak van kevesebb mint 200 rajongója, négy könyvtár dicsekedhet ezernél többel. A szám dinamikusan változhat például a könyvtári aktivitás hatására.

A 159 könyvtári oldal 42%-a tartalmazott 1-5 bejegyzést a vizsgált hónapban, 19% egyet sem. Tartalom szerint a különböző eseményekről szóló értesítések, reklámok vezették a rangsort. Ilyen típusú volt a bejegyzések 40%-a. Ezt követték az állománnyal és tájékoztató eszközökkel kapcsolatos információk. A könyvtári oldalakon található Facebook alkalmazásokról

készített táblázat szerint sok könyvtár saját katalógusát/keresőjét is beillesztette saját oldalára, többségben voltak azonban a külső forrásból átvett könyvtári alkalmazások. A WorldCat, a JSTORE, a Citeme, a Libguides vonzó és kényelmes eszközök, amelyek nyilván növelhetik a látogatottságot. Megállapítható, hogy a Facebook hasznos, könnyen kezelhető és ingyenes marketingeszköz, amellyel azonban nem spórolható meg a használók figyelméért folytatott küzdelem. A könyvtárak rendszeres és érdekes bejegyzésekkel és oldalaik folyamatos reklámozásával vonzhatják magukhoz a használókat.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 126, 152

Felhasználók és használat

Általános kérdések

136/2012

HUVILA, Isto: The complete information literacy? Unforgetting creation and organization of information. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 43. (2011) 4., p. 237-245.

Teljes körű információs műveltség? Ne feledkezzünk meg az információ létrehozásáról és szervezéséről!

Használati szokások; Információszerzés

Bár az információs műveltség fogalma az információ tág értelemben vett használatát foglalja magában, a szakirodalom többnyire leszűkíti jelentését az információs igényre, az információ megtalálására és értékelésére. Az információk többségét, amelyeket az információs „műveltek” és „műveletlenek” keresnek, többi

embertársunk hozza létre. Ennek megfelelően – amellet, hogy a felhasználás elősegítésére koncentrálnunk – érdemes azzal is foglalkoznunk, hogy csökkentsük azt a komplexitását, amely az információt és annak kifejeződéseit jellemzi. Központba az információ létrehozását, szervezését és kezelését kell állítanunk, figyelembe véve, hogy ehhez ma más készségekre van szükség, mint amiket a korábbi webes szolgáltatások megköveteltek.

A könyvtár- és információtudomány eddig viszonylag kevés figyelmet szentelt az információ létrehozásával kapcsolatos kérdéseknek. A digitális médiáról való újabb keletű gondolkodás kapcsán ugyanakkor jobban a figyelem középpontjába került. Az információs műveltség modelljeinek többsége tartalmazza a megszerzett információnak a felhasználó tudásába történő integrálását. Ezek a modellek azonban nem magyarázzák meg, hogy ez az új tudás miként válik információvá, hogy a folyamat előről kezdődhessen. Ez központi kérdés, ahogyan az is,

hogy az írástudás (literacy) egyaránt tartalmazza az olvasást és írást, még akkor is, ha az utóbbit gyakran figyelmen kívül hagyták az információs műveltséggel kapcsolatos vizsgálatok.

Az információ létrehozóinak körébe ma mindenki beletartozik. A kérdés viszont az, hogy miként oktassuk őket, mikor kezdjük el az oktatást, és milyen információról van szó. Az információs műveltség megköveteli, hogy ne csak az információ létrehozásának technikai folyamatait értjük meg, hanem értelmét is.

Az információk előállításának eszközei megváltoztak. Ezek közül a Flickr fotómegosztó portál inkább arra törekszik, hogy könnyű legyen saját fotóinkat feltölteni, mint arra, hogy mások képeit megtaláljuk. A feltöltött fotók mennyisége azonban biztosítja, hogy bármely témában találjunk néhány képet. A Flickr példája azt mutatja, hogy az információ minőségének nem kell kiválónak lennie ahhoz, hogy a szolgáltatás korlátozott, de magától értetődő hasznot hozzon. A Delicious közösségi könyvjelző oldal a meglátogatott weboldalak menedzselésének kényelmes módját kínálja.

A Wikipédia viszont nem ennyire a nyájszellemre építő projekt, amelyet ugyanakkor szintén jellemez a kezdeti használathoz vezető alacsony technikai küszöb és a részvétel formáinak változatos volta. A Wikipédia szerzői a részletekre tudnak összpontosítani, teljes cikkeket tudnak írni, koncentrálni tudnak az adminisztrációra vagy egy-egy konkrét témára.

A LibraryThing úgy definiálja önmagát, mint olyan szolgáltatást, amellyel a „te” könyveidet könnyen, gyorsan és ingyen lehet katalogizálni. Sikere részben annak köszönhető, hogy már korábban létezett gyakorlatot másol, hiszen könyvgyűjtők mindig is voltak.

A Flickr és a Delicious példája azt mutatja, hogy ha az információ előállításának kontextusa a résztvevők számára értelemmel bír, ha a hiúságra épít, továbbá, ha az információ létrehozása kevés erőfeszítést jelent, létre is fog jönni az információ. Ezzel szemben a Wikipédia esetében a közösség és a példa ereje a fontos. Értelme van annak, hogy részt vegyenek a közösség-

ben, amely méreténél és elismertségénél fogva meg tudja szabni, milyen viselkedést részesítsen előnyben. A közösségi hálózatok esetében az információ létrehozásának célja főként a közösségi részvétel és a szocializálás. Mindenütt fontos az alkalmazások egyszerűsége, valamint az előnyök kézzel fogható volta és azonnalisága.

Az információ létrehozásának oktatása során érdemes odafigyelni arra, hogy az információ létrehozói gondoljanak célközönségükre, továbbá tudják, hogy az információ az adott közösség részét képező felhasználók számára készül. Az egyszerű eszközökre fókuszáljanak annak érdekében, hogy csak annyit próbáljanak elérni, ami ésszerűen megvalósítható. Célszerű hangsúlyozni, hogy az információ létrehozói maguk is profitálhatnak az általuk létrehozott információkból. A hivatkozás, újrafelhasználás és a hiperhivatkozások használata dicséretes szokásnak tekinthető. Új információt akkor kívánatos létrehozni, ha úgy látjuk, hogy az nem áll rendelkezésre.

A digitális információ legfőbb előnye, hogy sok esetben szorgalmazhatjuk a felhasználók bevonását, akik „élesben” működhetnek közre információs rendszerek építésében anélkül, hogy annak tartalmát veszélyeztethetnék.

(Koltay Tibor)

Használat- és igényvizsgálat

137/2012

AHLROOS, Peter – HAHTO, Jonna: The e-reader - an educational or an entertainment tool? : e-readers in an academic settign. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 21. (2012) 2.

E-könyv olvasók a felsőoktatásban: oktatási vagy szórakoztató eszközök?

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Elektronikus könyv; Felmérés; Szolgáltatások használata; Tankönyv

2010 őszén a Tritonia egyetemi könyvtár elindított egy e-könyv olvasó projektet, arra keresve a választ, hogy a tanárok és diákok milyen formában tudják használni ezeket az eszközöket a tanulásban, tanításban. A Tritonia összesen 12 ezer hallgatót kiszolgáló öt finn egyetem közös könyvtára.

A projektben öt különböző egyetemi kurzusban kísérleteztek a diákok Amazon Kindle eszközökkel 2010 szeptembere és 2011 májusa között. Az eszközt a könnyű kezelhetőség, a sokféle funkció és a megfizethető ár miatt választották. Olyan speciális kurzusok keretében kísérleteztek, amelyekben a tanárok maguk választhatták ki a kötelező olvasmányokat. A diákok kölcsönbe kapták az e-könyv olvasókat. A tanár feladata volt, hogy megpróbálja bevonni a tanulási folyamatba az eszközt. A diákok a kísérlet előtt és után is kitöltöttek egy-egy kérdőívet. Az elsőben a tanulási szokásaikról, általában az új technológiához való viszonyulásukról és a technikai eszközök használatában való jártasságukról kérdezték őket, a másodikban az elvégzett kurzusról, valamint az eszközről szerzett tapasztalataikról. Ezenkívül három oktatóval is készítették mélyinterjút, hogy még differenciáltabb képet kapjanak a diákok reakcióiról és az oktatók hozzáállásáról.

Az első felmérésben a résztvevők 89, a másodikban csupán 56%-a vett részt. A 15 tanárból 10 töltötte ki a kérdőívet. Az új technológiákra mind a tanárok, mind a diákok nyitottak, a diákok 28, a tanárok 40%-a vallotta, hogy nagyon érdeklődő, elsőik között próbálja ki az újdonságokat. A hallgatók 59, a tanárok 50%-a állította, hogy barátok javaslatára szokta kipróbálni az új eszközöket, míg csupán a maradék 13, illetve 10% nyilatkozta, hogy csak a jól bevált dolgokat próbálja ki. Azt a válaszlehetőséget, hogy „általában a hagyományos utak a legjobbak” senki nem választotta.

Az eszközről a jellemző vélemény, hogy nem olyan vonzó, mint például az iPad, a színek hiánya, az egyszerű gombokra épülő navigálás és a szerény internetezési lehetőség miatt. A diákok 15, az oktatók 10%-a nagyon elégedett; előbbieket 35, utóbbiak 50%-a meglehetősen elégedett volt az e-könyv olvasóval. A hallgatók 40, a tanárok 30%-a állította magáról, hogy semleges a viszonyulása a Kindle-hez. Csupán a válaszadó diákok 5%-a volt nagyon elégedetlen (ezt egyetlen tanár sem állította). 5 illetve 10% nyilatkozta, hogy nem volt elég ideje az eszköz használatára. Legtöbbször az érintőképernyőt, a színeket, az internetezési lehetőséget és a valódi oldalszámokat hiányolta. A PDF formátum támogatottságának nehézsége elsősorban a tanároknak jelentett problémát. Előnyként a hordozhatóságot, a szöveg könnyű olvashatóságát és az akkumulátor hosszú élettartamát említették.

A kísérleti projekt eredményei a kicsi és homogén minta miatt nem általánosíthatók, ezért a folytatását tervezik. Az eredmények azt mutatják, hogy – bár a résztvevők egybehangzó véleménye szerint ez a jövő technológiája – maga az eszköz is fejlesztésre szorul, hogy az oktatásban igazán hasznos legyen (internetkapcsolat, böngészés, PDF támogatás). Az oktatóknak viszonylag kevés ötletük volt arra, hogy miként használhatják a Kindle-t a tanulási folyamat támogatására. A rendelkezésükre álló idő (kb. egy hónap) valószínűleg kevés volt ehhez. A jövő könyvtáráról szóló elképzelések szerint a használók távolról is képesek lesznek letölteni a saját olvasójukra a tartalmakat. Ehhez egyelőre nem valószínűzték meg, hogy a könyvtár e-könyv gyűjteménye minden e-könyv olvasóval kompatibilis legyen. A projekt végén megállapították, hogy az egyetemi könyvtárak képesek lehetnek támogatni az oktatást azzal, hogy eszközöket bocsátanak rendelkezésre, hozzájárulva ahhoz, hogy az oktatók új technológiákat használjanak, és ötleteket merítsenek.

(Tóth Máté)

138/2012

CHU, Samuel Kai-Wai – KENNEDY, David M.: Using online collaborative tools for groups to co-construct knowledge. – Bibliogr. **In:** Online information review. – 35. (2011) 4., p. 581-597.

Csoportos tudásépítés online együttműködési eszközökkel

Egyetemi hallgató; Felmérés; Információszerzés; Információtechnológia; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A dolgozat célja, hogy beszámoljon a MediaWiki és a Google Docs használatáról alsóévesek körében online együttműködési eszközként csoportos projektmunkákban. A vizsgálatban a Hongkongi Egyetem információ-menedzsment programjának 22 hallgatója vett részt. Mindegyikük a MediaWikit használta a tudásmenedzsment tantárgy fő projektjéhez, és a Google Docs-ot az utolsó éves projektjükhöz. Kérdőívek és félig strukturált telefonos interjúk segítségével végezték el a vizsgálatot az utolsó éves projekt befejezése után. Az összes telefonbeszélgetést rögzítették és leírták, a leíratot pedig e-mailben megküldték az illetőnek a pontatlanságok javítására. A kvalitatív adatokat kiegészítették, kibővítették és tisztázták az online kérdőívekből nyert mennyiségi adatokkal.

A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy néhány diák pozitív tapasztalatokkal rendelkezik a csoportos projektmunkákban használt online együttműködési eszközökről. Bár többen tartották a MediaWikit hatékonyabb tudásmenedzsment eszköznek, mint a Google Docs-ot, néhány mégis kiemelték, mennyire felhasználóbarát vonásokkal bír az utóbbi.

A MediaWiki és a Google Docs jó eszköz arra, hogy a tanárok figyelemmel kövessék a diákok fejlődését, és visszajelzést kapjanak a beszámolóírás hatékony irányításához. Ezen kívül a Google Docs felsőoktatási környezetben való alkalmazása igencsak feltáratlan terület a szakirodalomban, még ha a MediaWiki és a Google

Docs együttműködést segítő jellemzői viszonylag könnyen összevethetők.

(Autoref.)

139/2012

GREIFENEDER, Elke: Benutzerforschung im Online-Zeitalter : Remote-usability-tests - die Methode der Zukunft für digitale Bibliotheken? **In:** BuB. – 63. (2011) 10., p. 726-729.

Felhasználók vizsgálata az online korszakban

Felmérés; Használó; Információtechnológia; Online üzemmód; Szoftver

Vajon a távoli használat tesztje (*remote usability test, RUT*) új módszer volna a digitális könyvtári kínálat használóbarát voltának a vizsgálatára? A többi módszer (hangosan gondolkodás, kártyarendezési teszt, heurisztikus inspekció) nem lenne alkalmas erre? Valójában a távoli használat tesztje nem újdonság, hanem a létező módszereknek egy olyan változata, melynek a térbeli és részben az időbeli távolság is jellemzője. Ugyanis a fentieknek szinte mindegyike helyhez kötött, vagyis vagy a diáknak kell a laboratóriumba mennie, vagy a kutatónak kell a vizsgálatban részt vevőhöz elutaznia. A „távoli” teszt viszont – nevéből következően – nem ilyen; ezen belül a vizsgálat lehet szinkron (egyidejű) vagy aszinkron (nem egyidejű) is.

A könyvtárak eddig a használatot két olyan tesztel vizsgálták, melyek a térbeli korláttól függetlenek: kérdőívekkel és logfájl-elemzésekkel. Mindkettőnek vannak korlátai, melyet nem részletez a szerző, csak azt említi meg, hogy az első esetben a reprezentativitást nehéz biztosítani, illetve a kérdőíves módszer esetében a szubjektivitást nehéz kiszűrni. A távoli használat tesztje mindkét problémát megoldja: tényszerű, helytől független, s így magas reprezentativitású.

A szinkron tesztelés során meglévő internetes eszközöket használnak a résztvevők és a kutató közötti kapcsolatra: a képernyőmegosztást, a chatelést és az internetes telefont (VoIP). Elvi-

leg bármikor elkezdhető a vizsgálat, de a gyakorlatban előbb meg kell teremteni a technikai feltételeket a vizsgálatban részt vevők számára. A vizsgálatot vezető így előben tudja követni a vizsgált személy minden mozdulatát. Többféle módon is elvégezhető a vizsgálat: 1) olyan szoftverrel, amely lehetővé teszi a képernyőmegosztást, 2) olyan ingyenes szoftverrel, amit erre a célra fejlesztettek ki (pl. a *Mikogo*), 3) egy olyan kereskedelmi szoftver beszerzésével, ami minden technikai követelménynek eleget tesz (pl. *Webnographer*).

A szinkron tesztelésnek három nagy előnye van: helytől független, nem annyira tolatkodó, mint a folyton a használó sarkában lévő kutató, a vizsgálatban részt vevő saját gépén és saját környezetében dolgozhat; hátránya viszont az időeltolódás – ha több időzónán átívelő a vizsgálat –, illetve a technikai feltételektől való függés.

Az aszinkron tesztelés során a térbeli mellé egy időbeli távolság is társul. Emellett az eszközök a szolgáltatótól függően a felhasználó gépétől függetlenek, és akár mobil alkalmazásokon (okostelefon) is működhetnek. Az előbbtől csak abban tér el, hogy nincs közvetlen kapcsolat. A vizsgálatban részt vevő egy linken található kérdőívre kattint, és akkor végzi el a feladatokat, amikor neki alkalmas. Az értékelés automatizálható, de úgy kell a kérdéseket és megoldásokat összeállítani, hogy ez lehetséges legyen. A teszt kialakításához ajánlott olvasmány a *Beyond the usability lab. Conducting large-scale online user experience studies* című könyv (2010. 304 p.).

A teszt során elsősorban mennyiségi adatok keletkeznek (hányan végezték el, mennyi idő alatt stb.), ez az egyik hátránya, valamint az, hogy nem kérdezhetünk rá az egyes megoldások miértjére.

A szerző szerint a jövőben ez a vizsgálati módszer lesz a legfontosabb eszköz a digitális környezetben, és felhívja néhány fontos mozzanatra a figyelmet, amit nem árt szem előtt tartaniuk a kutatóknak.

(Murányi Lajos)

140/2012

GU, Feng – WIDÉN-WULFF, Gunilla: Scholarly communication and possible changes in the context of social media : a Finnish case study **In:** The electronic library. – 29. (2011) 6., p. 762-776.

Tudományos kommunikáció és annak várható változásai a közösségi média kontextusában: esettanulmány Finnországból

Felmérés; Használoi szokások; Információtechnológia; Kommunikáció; Publikálás -tudományos kiadványoké; Számítógép-hálózat

A vizsgálatot a finnországi svéd kisebbség egyetemén, az Åbo Akademi kutatóinak körében végezték. Arra kerestek választ, hogy a kutatók használják-e a webkettes eszközöket a tudományos kommunikációban, annak melyik szakaszában, és melyek ezek az eszközök, továbbá mit várnak el a kutatók ezektől az eszközöktől.

Online felmérést készítettek, amelyre 126 fő, a kutatók mintegy 10%-a válaszolt. A válaszadók között nagyjából fele-fele arányban voltak férfiak és nők. 43,7% doktorandusz volt, és a felmérés iránt a legnagyobb érdeklődés (27,8%) a matematika és a természettudományok terén dolgozó kutatók között volt. A közgazdaság-tudomány és más társadalomtudományok kutatói közül 22,2%, a műszaki tudományokból 21,4% válaszolt.

A kutatók nagy többsége használ e-mailt. A 11–20 éves kutatói tapasztalattal rendelkezők 17,2%-a olvas online folyóiratokat, szemben az ennél régebb óta kutatók és a „fiatalabb” kutatók 30% feletti arányaival. Az azonnali üzenetküldés népszerűsége is csökken a kutatásban eltöltött évek számának növekedésével. 90% felett van azok aránya, akik ismerik a blogokat, a fájlmegosztó és a közösségi oldalakat. A címkéző oldalakat viszont csak 27,8% ismeri.

A fájlmegosztás és a közösségi oldalak használata inkább a hétköznapiakban jellemző, az oktató-kutató munkában nem. A válaszadók nagyjából fele a wikiket és az online dokumen-

tumokat arra használja, hogy naprakész legyen és információt keressen.

Csak 6,3% tekinti a webkettes információkat megbízhatónak és közel felük szerint egyre nehezebbé válik a megbízhatóság megítélése, mivel az online információ könnyen terjeszthető. Közel 60% úgy látja, hogy a szerzői jogi problémák megoldása egyre nehezebb lesz az új online eszközök gyors megjelenésével. Ennek ellenére a válaszadók 77%-a értékeli fontosnak vagy valamennyire fontosnak az új eszközök nyújtotta együttműködést, továbbá 85,7% vélekedik úgy, hogy ezek használata kényelmes. Összegzésként elmondható, hogy a kutatók közel 40%-a tartja a tudományos kommunikációban hasznosnak a webkettes eszközöket, viszont a válaszadók közül kevesen használják ezeket.

(Koltay Tibor)

141/2012

SAVOLAINEN, Reijo – SAVOLAINEN, Reijo: Requesting and providing information in blogs and internet discussion forums. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 67. (2011) 5., p. 863-886.

Információkérés és információnyújtás blogokon és internetes vitafórumokon

Elektronikus hirdetőtábla; Felmérés; Gépi információkeresés; Igény; Számítógép-hálózat

A tanulmány elsősorban arra keres választ, hogy az információigény és az információnyújtás eltér-e a különböző internetes oldalakon, pontosabban a blogokon és a vitafórumokon. A vizsgálat során tíz blogot és egy finn vitafórum, a *Suomi24* negyven topikját elemezték, melyek mind a depresszió leküzdésének témájával foglalkoztak. Ennek során 1044 blogbejegyzést, 1727 blogger és blogolvasó kommentjeit, továbbá a vitafórum résztvevőinek 1236 üzenetét elemezték a leíró statisztika és a kvalitatív tartalom-elemzés módszereivel. A bloggerek, olvasók és a fórumozók megfogalmazása szerint főleg egy adott kérdésről vallott vélemény kifejtését vagy

értékelését igényelték, míg a lehetséges tennivalókról szóló és tényszerű információkra kevésbé volt szükségük. Az informálás terén erősen a személyes tudás dominált. Nem volt észlelhető különbség az információigény kifejezésében és a mások informálására használt források alkalmazásában a blogok és a vitafórumok között. A tanulmány csak egy szűk területre szorítkozott, így eredményei sem általánosíthatók, de eredeti abból a szempontból, hogy a különböző internetes oldalakon jelentkező információigényeket és információnyújtást hasonlítja össze.

(Autoref.)

142/2012

TENOPIR, Carol – MAY, Regina – WU, Lei: Journal article growth and reading patterns. – Bibliogr. **In:** New review of information networking. – 15. (2011) 1., p. 4-22.

A folyóiratcikkek számának növekedése és az olvasási szokások

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Folyóiratkiadás; Hivatkozás; Kutató -mint olvasó; Olvasási szokások

Egymilliónál is több cikket közölnek évente a mintegy huszonnégyezer lektorált folyóiratban. Többségük most már elektronikusan is létezik. A kutatók még soha nem tudtak ennyi cikkhez hozzájutni elektronikusan. A források értékét az időmennyiség is bizonyítja, melyet a folyóiratcikkek megtalálására, elolvasására és hivatkozásra fordítanak. Tudományáganként eltérnek ugyan az olvasási és a hivatkozási szokások – a természettudományi és orvosi témában többet olvasnak és idéznek (de az orvoskar oktatói kevesebbet) –, de az oktatók többsége úgy véli, a cikkek elolvasása és idézése elengedhetetlen a kutatási pályázatok, kutatási beszámolók és szakcikkek megírásához.

A felsőoktatási könyvtárak elektronikus állománya fontos az oktatók és a kutatók számára a folyóiratcikkekhez való hozzáférés szempontjából szerte a világon. A kutatáshoz és publikáláshoz

olvasott cikkek zömét a könyvtárból szerzik be, az elektronikus gyűjtemények hatékony hozzáférést biztosítanak mind az interdiszciplináris, mind a hagyományos tudományterületeken.

(Autoref.)

Olvasás

Lásd 88

Használók képzése

143/2012

GENDINA, Natal'â Ivanovna: Vklad bibliotek v informacionnuû podgotovky graždan : analiz deâtel'nosti obrazovatel'nyh učreždenij i bibliotek Rossii po informacionnoj podgotvke graždan. – Bibliogr. 8 tétel In: Bibliotekovedenie. – (2011) 5., p. 30-37.

A könyvtárak szerepe a lakosság információs képzésében. Az oktatási intézmények és a könyvtárak tevékenységének elemzése Oroszországban

Használók képzése -általában; Tanterv, óraterv

Az információs képzéssel Oroszországban hagyományosan az iskolák és a könyvtárak foglalkoztak. A könyvtárakban az információkérésnek és a források használatának, az oktatási intézményekben az információ kinyerésének, értelmezésének és interpretálásának fogásait tanították.

Az oktatási intézmények tevékenysége egészen az 1980-as évek elejéig a tankönyvekkel folyó munkára, a jegyzetelésre, a tézisek és referátumok összeállítására, a szövegek elemzésére terjedt ki. Az általános iskolákban 1985-ben vezették be *Az informatika és számítástechnika alapjai* c. tantárgyat, a felsőfokú képzésben pedig hivatalosan 1991-ben, de már 1974-től néhány helyen megkezdtek a *Bevezetés a szakmába* tan-

tárgy keretében a bibliográfia és az informatika alapjainak oktatását. Jelenleg az oktatási intézményekben a rendszer a következő:

- az általános iskolákban és középfokú szakiskolákban *Az informatika és számítástechnika alapjai* kötelező tantárgy;
 - a felsőfokú oktatásban az *Informatika* és a *Bevezetés a szakmába* tantárgyak kötelezők, *A személyiség információs kultúrájának alapjai*, *Információs kultúra* stb. tárgyak pedig fakultatívak a tudományos tanács döntése alapján.
- A könyvtárakban folyó képzés négy összetevője:
- könyvtári-bibliográfiai műveltség,
 - olvasáskultúra,
 - számítástechnikai képzettség,
 - a személyiség információs kultúrája mint integráló elem.

A könyvtárak hagyományos feladata a könyvtári-bibliográfiai ismeretek terjesztése, korábban a *Könyvtári-bibliográfiai ismeretek népszerűsítése* témakörbe tartozott. A tevékenység tartalmi változásait megnevezésének fejlődése (orientáció, információs írástudás, információs kultúra) tükrözi. Az 1990-es évektől az információs képzés része a személyi számítógépek, az adatbázisok, az elektronikus kiadványok, az internet használata. A 21. század első évtizedében a fő helyre az infokommunikációs technológiák és az e-learning került. Az információs kultúra korszerű értelmezése a technológia mellett az informatizálás humán oldalait, az információátadás társadalmi jellemzőit is érinti. A könyvtárak mint oktatási központok szerepének erősödésében fontos volt a közkönyvtárak tevékenységét érintő szabványmodell. A normatív dokumentum a könyvtár tevékenységében az olvasók információs igényeinek és kultúrájának alakítását önálló irányként fogalmazza meg olyan konkrét, kötelező feladatokkal, mint

- a könyvtár, az állományok, a katalógusok stb. bemutatása,
- a kereső apparátus, az adatbázisok használatának oktatása,
- az olvasók megtanítása a kapott információk megfelelő időben történő használatára,

- könyvtári órák tartása a könyvtárban és az oktatási intézményekben.

A könyvtári szakajtó rendszeresen foglalkozik a könyvtárak oktatási tapasztalataival. A 2011-ben megjelenő 4 újság és 36 folyóirat közül 8 kiadvány adja közre az oktatást érintő cikkek 50,6%-át. Általában jellemző, hogy a könyvtári folyóiratok nagyobb figyelmet szentelnek az információs képzésnek, mint a pedagógiaiak.

A könyvtárakban szerzett tapasztalatok a képzés sajátos vonásait mutatják:

- a hallgatók valódi információs környezetbe kerülnek;
- lehetőség van a korszerű információs közeg egységes egészének, és az információval folytatott munka egyes szakaszainak a bemutatására;
- az oktatási helyzetektől, a tantermekben folyó munka természetes velejáróitól független hely, a könyvtár használata személyes célokra, más szóval a kompetencia alapú képzés megvalósítása.

A könyvtárban folytatott képzés problémái:

- a képzés státuszának tisztázása, mivel *A személyiség információs kultúrájának alapjai* nem kötelező tantárgy;
- az oktatási intézmény és a könyvtár együttműködése;
- a tárgyat oktatni képes (pedagógiai és könyvtári ismeretekkel, módszerekkel rendelkező) szakemberek hiánya.

A problémákat állami szinten kell megoldani, mivel a politika célja az információs társadalom kialakítása és fejlesztése.

(Viszocsekné Péteri Éva)

144/2012

GOLDSTEIN, Stéphane: A partnership approach to promoting information literacy for higher education researchers. – Bibliogr. 32 tétel In: LIBER quarterly. – 21. (2012) 2.

Az információs műveltség partnerségen alapuló előmozdítása a felsőoktatási kutatók körében

Együttműködés -belföldi; Használoi szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Kutató -mint olvasó

A brit felsőoktatásban az információs műveltség előmozdítása hagyományosan a felsőoktatási könyvtárak feladata. Vannak azonban más szervezetek is, amelyek érdekelték és részt vesznek ebben. Annak a problémája, hogy miként alakulnak ki a kutatók azon készségei és képességei, amelyekkel korunk információs környezetéhez alkalmazkodni tudnak, kulcskérdés, ahogyan kiemelkedő fontosságú az is, hogy milyen módon támogathatjuk őket, milyen képzési lehetőségeket nyújtunk számukra, és azok milyen fogadtatásra találnak körükben.

A Research Information Network (RIN) 2008-as vizsgálata azt állapította meg, hogy a releváns képzések nagyban az egyéni kezdeményezésektől függnék. Bár ezek igen hasznosak, a képzés rendszertelen, koordinálatlan és nélkülözi a szisztematikus értékelést. Ennek orvoslására egyesülés jött létre, amelynek célja, hogy elősegítse a felsőoktatásban dolgozó kutatók információkezelési képzésével kapcsolatos eszmecserét, kiemelje az ilyen képzések fontosságát a kutatók szakmai előmenetelében, szorgalmazza és népszerűsítse a nagyobb mértékű koordinációt és a stratégiai megközelítést Nagy-Britanniában. Az egyesülés tagjai, többek között a brit és ír könyvtárosképző intézmények szervezete (BAILER), a British Library, a felsőoktatási informatikai fejlesztéseket finanszírozó testület (JISC), a nemzeti és felsőoktatási könyvtárak szervezete (SCONUL), vagy az információs szakma egyik fő szervezete, a CILIP.

Az egyesülésben képviselve van a Vitae, amelynek feladata a felsőoktatási kutatók és doktoranduszok személyes, szakmai és karrierfejlesztése. A Vitae a Kutatók Fejlesztési Keretrendszere (Researcher Development Framework, RDF) 2010-es kidolgozásakor az információs műveltség készségeit és kompetenciáit is figyelembe vette. Ez a keretrendszer leírja a kutatóktól elvárt tudást, készségeket, viselkedést és személyiségvonásokat, és arra biztatja őket, hogy egyre ma-

gasabb fejlődési fokok elérésével a kiválóságra törekedjenek. Részletesen kitér a kutatói pályák különböző szakaszaira, valamint azokra a kompetenciákra és tudásszintekre, amelyek elérésére törekedniük kellene. A koalíció – többek között a (2011-ben aktualizált) SCONUL *Seven Pillars* modell és az RDF összehasonlításával – gondoskodott arról, hogy a keretrendszer megfelelő részanyagaiban jelen legyen az információs műveltség.

Úgy ítélik meg, hogy az alapidokumentumok mellett szükség van felhasználóbarát gyakorlati útmutatókra is. A *The Informed Researcher* címen, 24 A5-ös oldalon tervezik egy ilyen prospektus kiadását.

A doktori témavezetők közül sokan maguk sincsenek a megfelelő információs műveltségi készségek birtokában, ezért a RIN megbízást kapott arra, hogy megvizsgálja a jelenlegi gyakorlatot, és a továbblépésre vonatkozó ajánlásokat dolgozzon ki.

(Koltay Tibor)

145/2012

KELLUM, Karen Kate – MARK, Amy E. – RILEY-HUFF, Debra A.: Development, assessment and use of an on-line plagiarism tutorial. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 29. (2011) 4., p. 641-654.

Plágiumról szóló online tananyag kifejlesztése, értékelése és használata

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használati szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság; Szoftver

Az amerikai felsőoktatási könyvtárakban 2008-ban végzett felmérés szerint csak az intézmények és könyvtáraik bő fele rendelkezik plágiumellenes szoftverrel. Kifejezett igény mutatkozik arra is, hogy a hallgatókat az információk etikus felhasználásához szükséges készségekkel vértessék fel; abból indulnak ki, hogy a hallgatók ismereteit kell bővíteni, nem pedig a büntetés elrettentő erejére kell apellálni.

A Mississippri Egyetemen egy átfogóbb témával, az információs műveltséggel foglalkozó bizottság vállalta el annak oktatását, hogyan kell/lehet elkerülni a plágiumot. A témát fontosnak és aktuálisnak tekintették mind az oktatók, mind az egyetem vezetői. Úgy vélték, hogy az ismereteket célszerű a tananyagba integrálni. A plágiummal kapcsolatos tudnivalók ugyanis minden tudományterületen, minden tanulási formánál és a képzés minden szintjén felmerülnek. A plágiumügyek kezelését az intézményi akkreditációs folyamat során is értékelik.

Egy program keretében saját erőből, költség-takarékos módon elkészítették egy plágiumról szóló online tananyag (videó) forgatókönyvét, majd magát a filmet is. Az összeállításnak a *Plagiarism and academic honesty learning unit* (Plágium és tisztességes magatartás a felsőoktatásban; oktatási anyag) címet adták. Egy helyi vonatkozásokkal dúsított történetet kreáltak. Röviden: Steve, az elfoglalt hallgató, amikor egy dolgozat beadásakor kifut az időből, kísértésbe esik, hogy átvegye mások munkájának az eredményét. Megkérdézi diáktársait is terveiről. (Ez megerősíti a narratíva társadalmi jellegét). A főszereplőt és a többi szereplőt a színháztudományi szakkal együttműködve választották ki. A felvételt videokamerával készítették. Azt tervezték, hogy a campus médiaszerverén helyezik el a filmet két formátumban. (Emellett HTML szöveget és képes változatot is előállítottak.) Maga a tananyag a következő témákkal és fogalmakkal foglalkozik: szellemi tulajdon, plágium, közös tudás, plágium és becsületes viselkedés a felsőoktatásban, a plágium etikai és jogi következményei, stratégiák a plágium elkerülésére. (A témák nyomán a képzés eredményességét mérendő nyolcféle outputot határoztak meg). A kérdéseket a Mississippri Egyetemmel összefüggésben vizsgálták. A kurzust az elsőévesek szemináriumaiiba, az angol és a szóbeli közlés tanórák anyagába építették be, és szabad kezett adtak az oktatóknak, hogy mikorra időztik a képzésnek ezt a részét. A videót (és a hozzá kapcsolódó programozott tananyagot) a könyvtár weblapján helyezték el; a kérdőíves értékelés-

sel kibővített tananyag a Blackboard e-tanulási rendszerben hozzáférhető, így a diákok akár tanórán kívül is foglalkozhatnak vele. Ha valaki „elvégzi ezt a kurzust”, a rendszer regisztrálja és tárolja eredményeit.

Az online tananyagba beépítették magát az értékelést is. E rész számára 40 kiinduló kérdés alapján (a nyolc elvárt outputhoz 5-5 kérdést fogalmaztak meg) kiválasztottak összesen 8-at, majd alaposan, több menetben tesztelték a kérdéseket és a választható válaszokat egyaránt. A kérdőívet kitöltötték a videó megtekintése előtt és után is. A képzést akkor ítélték eredményesnek, ha legalább a hallgatók 80%-a helyesen válaszol a kérdésekre.

A cikk megírásáig jó kétezeren végezték el a kurzust. Több mint 80%-uk helyesen töltötte ki a kérdőívet. Egy kérdéssel (a közös tudásra vonatkozóval) adódtak problémák, ezen tovább dolgoznak. Az ismertetett módszer arra szolgál, hogy az információs műveltségen belül a plágium kérdéskörét megismertessék a szélesebb egyetemi közösséggel. A hallgatókat gyakorlatiasan és hatékonyan szeretnék megtanítani az információk etikus felhasználására.

A cikk függeléke közli a Mississippi Egyetem e kérdéskörrel kapcsolatos szabályzatát, a plágiummal kapcsolatos ismertetőt, továbbá az egyetem oktatóinak és hallgatóinak a tisztességes magatartásra vonatkozó „krédóját”.

(Hegyközi Ilona)

146/2012

PIPER, Paul – TAG, Sylvia: Theme-based information literacy instruction **In:** College & undergraduate libraries. – 18. (2011) 4., p. 319-332.

Tematikus információs műveltségi oktatás

Egyetemi könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Tervezés

A hallgatók motiváltságának hiánya jelentős akadály jelent a használóképzésben. Számos hasznos motivációs eszköz (pl. kincsvadászat,

szerepjáték) létezik, amelyek azonban nem eleendőek a kreditet érő kurzusok esetében. A Western Könyvtár a Nyugat-Washingtoni Egyetemen a szaktanszékekkel közösen kínál információs műveltségi kurzusokat. Ezek egy része a hallgatók tanulmányainak elejére esik, így a kutatás módszereibe vezet be, míg mások éppen a tanulmányok zárásához kötődnek. Az ACRL-nek a felsőoktatási információs műveltségi készségekről szóló útmutatója régóta kiindulópontja a kurzusoknak. A könyvtár saját igényeihez igazította ezt a keretrendszert, kettébontva azt alsóbb és felső évfolyamok számára.

Több mint 12 éve kínálják bevezető kurzusukat, folytonosan változó néven és tartalommal, de alapvetően azzal a céllal, hogy megtanítsák a hallgatókat az információkeresés alapjaira, szembesítve őket a könyvtár és az internet kínálta lehetőségekkel. Ezek a kurzusok nem tudnának szellemi kihívást nyújtani a megfelelő tematikus háttér nélkül. A szerző két téma, az étel és a híres emberek meggyőződése kapcsán mutatja be a kurzusok tervezését és megvalósítását.

(Koltay Tibor)

147/2012

RENDITISO, Alina: L'information literacy nelle biblioteche universitarie italiane : i risultati di un'indagine comparati con le modalità di comunicazione del servizio sul web **In:** Bollettino AIB. – 51. (2011) 3., p. 213-226.

Res. angol nyelven

Az információs műveltség terjesztése az olasz egyetemi könyvtárakban: egy vizsgálat eredményei

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban

2011 június-júliusában kérdőíves vizsgálatot végeztek az olasz egyetemi könyvtárak által nyújtott használóképzési, információsműveltség-fejlesztési lehetőségekről. Az eredményeket ezután összevetették és egyesítették az egyetemi könyvtárak honlapjainak vizsgálatával is. A több

mint 120 egyetemi könyvtárnak, könyvtári hálózatnak megküldött kérdőívből 66-ot töltöttek ki, „természetesen” a legtöbb északról, a legkevesebb Olaszország déli részéről érkezett vissza. A válaszok nagyobbik részét a műszaki-természettudományi és a multidiszciplináris egyetem könyvtárai adták.

Akik 2010 folyamán nem szerveztek semmilyen, a felhasználók képzését szolgáló tanfolyamot, ezt leginkább az olvasói kérés és az emberi erőforrás hiányával, illetve a korábbi kurzusokon való gyér részvétellel indokolták. Akik szerveztek, azok a tanfolyam meghirdetésére leginkább a könyvtár és/vagy az egyetem honlapját, a nyomtatott szórólapokat, illetve az oktatók szóbeli közléseit használták. Lényegesen kevesebben alkalmaztak más csatornákat, mint pl. levelezőlista, blog, Facebook, hírlevél. Bár a tanfolyamok több mint háromnegyedét számítógépekkel felszerelt teremben tartották, azok nagy többsége frontális előadás formájában valósult meg, kevesebb volt a tantermi gyakorlat és ele nyésző az *e-learning* lehetősége. A tananyagok nagy része szöveges dokumentum, illetve prezentáció, feleannyi online kalauz vagy tananyag, még kevesebb audiovizuális anyag volt. A témákat tekintve első helyen a bibliográfiai keresé eszközei (OPAC, adatbázisok, e-folyóiratok), másodikon a bibliográfiai keresé stratégiái állnak, majd a könyvtári szolgáltatások és az internetes keresési lehetőségek (*Google Scholar*, *Google Books*, *Wikipedia* stb.) következnek. Az oktatást szervezők fele végzett vizsgálatot a tanfolyam eredményességéről (illetve a résztvevők elégedettségéről), a leggyakoribb értékelés a közepes, majd a kitűnő és a jó következett, alig 5% értékelte a tanfolyamot elégtelenre.

A vizsgálatot végző csoport kezdetben úgy gondolta, hogy saját egyetemükön kell a használóképzéssel foglalkozó munkacsoportot létrehozni; az eredmények láttán viszont sokkal fontosabbnak tartják, hogy egyetemközi, a tapasztalatok és a kidolgozott tananyagok cseréjét elősegítő, végső soron koordinált stratégiákat kidolgozó tevékenység induljon meg. Az a tény, hogy (mint a honlapok értékeléséből kiderült) az

olasz egyetemek mindössze egynegyede szervez intézményesített formájú és „láthatóvá tett” felhasználóképzést, jelzi, hogy egy még nem általános, és lehet, hogy nem lényegesnek tartott tevékenységről van szó.

Ugyanakkor az is látszik, hogy olyan szolgáltatásról beszélünk, melynek fontosságát és stratégiai jelentőségét egyre inkább elismerik; az olyan nehézségek ellenére is, mint az abban részt vevő könyvtárosok elismerésének hiánya, illetve az az olasz jogszabály, amely megtiltja, hogy az egyetemek technikai-adminisztratív személyzete oktató tevékenységet folytasson saját egyetemén. Így a könyvtárak ad hoc szervezésekre kényszerülnek, a hallgatók viszont ritkán vesznek részt olyan kurzusokon, amelyek nem nyújtanak kreditpontokat. Noha nagy az egyetértés abban, hogy a digitális infrastruktúrák lehetőségeinek kihasználásához az információs műveltség jelentős növelésére van szükség, a képzési kínálat nagyobbik hányada csak a könyvtár és az információforrások használatára tanít. Sokkal ritkább az olyan, minőségi ugrást jelentő, átfogóbb tematikájú kurzus, amely az élethosszig tartó tanulás alapjául szolgáló információs kompetenciákat nyújtja. Megállapítható volt, hogy a használóképzés nyelvezete gyakran túlságosan technikai (nem igazodik a gyakorlathoz, ami kevésbé ébreszt kedvet az egyetemistákban a részvételhez); a könyvtárosoknak pedig hiányzik az oktatáshoz való felkészültségük.

Fontos lenne a későbbiekben e tárgykörben minőségi vizsgálatokat is végezni (mint minden más könyvtári területen is, lévén az olasz könyvtárügy értékelési szempontjai még mindig szinte kizárólag mennyiségi megközelítésűek).

(Mohor Jenő)

148/2012

TRIPP, Lisa: Digital youth, libraries and new media literacy. – Bibliogr. **In:** The reference librarian. – 52. (2011) 4., p. 329-341.

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használati szokások; Használók képzése -iskolában; Információtechnológia; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A fiataloknak a digitális média iránti érdeklődése új lehetőségeket, igényeket és kihívásokat jelent a könyvtárosok és könyvtárosképzés számára. A cikk bepillantást enged egy nemrég a digitális ifjúságról készült tanulmányba, majd ennek a könyvtárakat érintő következményeit taglalja. A könyvtáraknak két fontos szerepe van: a fiatalok ellátása dinamikus kontextusokkal a digitális

médiával való tanuláshoz és új lehetőségekkel, hogy elsajátítsák és gyakorolják az új médiaműveltség készségeit. A cikk kutatási információs modellként ismertet egy innovatív könyvtári programot (YouMedia), amit meg lehet valósítani, majd kitér a könyvtár- és információtudományi képzésre is kiható következményeire.

(Autoref.)

Lásd még 136

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

149/2012

DZIVÁK, Jozef [et al.]: Sekcia integrované konzervatívne a digitalizačné centrum a informačné a komunikačné technológie SNK In: Knižnica. – 12. (2011) 11-12., p. 45-49.

Res. angol nyelven

A Szlovák Nemzeti Könyvtár Integrált Konzerváló és Digitalizáló Központ Információs és Kommunikációs Technológiai Szekciója

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Megőrzés; Munkaszervezés; Nemzeti könyvtár

A Szlovák Nemzeti Könyvtárban 2011 elejétől új szervezeti struktúrában folyik a digitalizálási tevékenység, amely az Integrált Konzerváló és Digitalizáló Központ és Információs és Kommunikációs Technológiai Szakosztály nevet kapta. A szakosztály négy részlegből áll: Digitalizáló Központ, Konzerváló Központ, Információs és

Kommunikációs Technológia és Internet Archivum.

2011 őszén a DK és az IKT részlegén összesen 22 külső és belső munkatárs dolgozott. Ez a két részleg felelős a nemzeti könyvtár információtechnológiai kutatásaiért, fejlesztéséért, a könyvtár technológiai működésért, a szakosztályokkal való kapcsolattartásért, a tömeges méretű és kézi digitalizálás tervezéséért, megvalósításáért, az írott kulturális örökség konzerválásáért, az információs és kommunikációs technológiák hasznosításáért.

A szlovák *Digitális könyvtár és digitális archivum* projekt elfogadására 2011 végén került sor, megvalósítása 2012 és 2015 között folyik, amelyre 49 667 500 € áll rendelkezésre. A projekt fő célja 1 millió 400 ezer nemzeti könyvtári könyv, időszaki kiadvány, valamint 1 millió 400 ezer nemzeti archív dokumentum digitalizálása, összesen 2 millió 800 ezer digitális objektum létrehozása, amelyből legalább 30% Szlovákiában és az EU-ban is hozzáférhető lesz a használók számára. A digitalizálás 80%-a tömegesen, robotok segítségével történik, a többi manuális szkenneléssel. A projekt célja a fizikai védelem, a dokumentumok konzerválása és restaurálása.

A tömeges digitalizálás előtt a dokumentumok 80%-át kell állományvédelemben részesíteni, a konzerválás a digitalizálás előkészítő fázisa.

A konzerváló központ a nemzeti könyvtár kereteiben, Ruttkán működik, 2015-ig csak a projekt rendelkezésére áll, később általános konzerváló központ lesz. A finanszírozást az európai Strukturális Alapok operatív programjai teszik lehetővé.

A kulturális örökség digitalizálása keretében a TEMPEST Rt. a nemzeti könyvtárban 2009-től fejlett technológiát biztosít a hosszú távú adatmegőrzésre. A nemzeti könyvtár infrastruktúrát és adatközpontot biztosít, melynek része a SAN (Storage Area Network), 1,5 PB adattárral. Karakterfelismerő program és képoptimalizáló szoftver is része a projektnek. Az adatok tárolására hierarchikus tér, biztonságos, hosszú távú adattárolás, gyors implementáció, mobil adatközpont és 40%-os energiatakarékosság jellemző. „Sun” hardverek, adattárolók és korszerű szoftverek biztosítják a tömeges, automatikus digitalizálást.

A közelmúltban számos szabvány előkészítése szolgálta a digitalizálás megvalósítását (MINERVA, MARC21, Europeana, RDA). A nemzeti könyvtár 2006 óta tagja az európai könyvtárnak (<http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/>), amely 43 nemzeti könyvtár 20 nyelvű elérését biztosítja és tagja az európai kulturális portálnak is (www.europeana.eu), amely szöveges és képanyagokat szolgáltat.

A szakosztály keretében a KIS3G projekt 2002-ben jött létre, ma 38 tagkönyvtárral egységesen a VIRTUA integrált könyvtári rendszerben működik. Ezen keresztül érhető el a *Szlovák Könyvtár* portálszolgáltatás, a könyvtárak és a gyűjtemények (www.kis3g.sk), valamint a *Memoria slovac*a portál, amely a szlovák kulturális örökség elérését biztosítja (www.memora.sk). A projekt szolgáltatásai közé tartozik a dokumentumok lelőhelyének meghatározása, a digitális objektumokhoz való hozzáférés biztosítása.

A VIRTUA rendszerben rendelkezésre álló szlovák könyvtári adatbázis 2010 végén négymillió bibliográfiai adatot tartalmazott. A közös integ-

rált könyvtári rendszer számos előnnyel jár az adatok egységesítésében és szolgáltatásában. A portál statisztikai adatai folyamatos növekedést mutatnak: 2010-ben a havi átlagos látogatások száma 82 ezer, a látogatók száma 31 ezer, az aktív használók átlaga 2896 volt. 2008 és 2013 között a KIS3G projekt a kis- és közepes könyvtárak számára is elérhető (2011-ig 348 különböző típusú és nagyságú könyvtár csatlakozott hozzá). A projekt az együttműködő könyvtárak számára módszertani támogatást, továbbképzést, a látogatottság követését, statisztikák szolgáltatását is biztosítja.

2011 őszén a Szlovák Nemzeti Könyvtár 316 személyi számítógéppel, 311 internetes számítógéppel, 40 nyilvános internetes számítógéppel, 41 elektronikus információforrással (licencelt adatbázisokkal) állt a használók rendelkezésére.

(Prókai Margit)

150/2012

KAISER, Max: Putting 600,000 books online : the large-scale digitisation partnership between the Austrian National Library and Google. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 21. (2012) 2.

600 ezer könyv a világhálón az Osztrák Nemzeti Könyvtár és a Google nagyszabású digitalizálási együttműködése eredményeként

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Régi és rikta könyvek

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár (ÖNB) a Google-lal együttműködve teljes történeti könyvanyagát digitalizálni fogja. Ez az állomány nagyon értékes; kezdetei a 14. századba nyúlnak vissza, évszázadokon át a Habsburg birodalom udvari könyvtáraként funkcionált. (Antikva-anyaga mintegy 44 ezer kötet, 15 ezer kötete pedig Savoyai Jenő híres könyvtárából származik.) Német nyelvű könyvein kívül jelentős kelet- és délkelet-európai anyaggal is rendelkezik.

Az ÖNB már évek óta módszeresen digitalizálja állományát, így történeti értékű hírlapjait (ANNO), jogi szövegeit (ALEX), kép- és fotóarchívumát (Bildarchiv Austria), valamint analóg hangzó gyűjteményét is. (Nemrég az osztrák online kiadványok gyűjtése is a könyvtár feladata lett.) A Google-lal kötött megállapodás segítségével az *Austrian Books Online* (ABO) program során közel 600 ezer kötet digitalizálására kerül sor, melyek térítés nélkül olvashatók majd a világhálón. A digitális gyűjtemény gyarapodása miatt megfelelő stratégiák szükségesek a hosszú távú megőrzés biztosítására, aminek egy 2008-ban alakult részleg a felelőse.

A Google könyvtári programjában eddig közel negyven könyvtár vett részt, ebből tizenhárom az európai. A *Google Books* már 15 millió digitális könyvet tesz elérhetővé, ebből három milliót ingyenesen (<http://books.google.com>).

A program során a Google vállalta a digitalizálás, a könyvszállítás és a biztosítás költségeit (a munka Németországban folyik), míg a könyvek kiválasztása, előkészítése és visszaosztása, illetve a minőségellenőrzés, a metaadatok frissítése, az adattárolás és a Digitális Könyvtárban való elérés biztosítása az ÖNB feladata.

Már az együttműködés előkészítése során megállapodtak a felek, hogy

- csak ingyenesen elérhető műveket digitalizálnak,
- az együttműködésben nem a Google a kizárólagos partner,
- a könyvtár valamennyi digitalizált példány anyagát megkapja, amit a világhálón közzé is tehet (nem kereskedelmi céllal),
- mindkét félnek térítésmentesen kell közölnie az anyagot, és ez így lesz a program lezárása után is,
- az ÖNB más platformokon is hozzáférhetővé teheti anyagát (pl. az *Europeanab*an),
- az ÖNB maga döntheti el, mit digitalizáltat,
- a lebonyolítás, digitalizálás felügyeletét és értékelését az ÖNB restaurátorműhelye végzi,
- a könyvtár felmondhatja az együttműködést, ha az nem felelne meg elvárásainak.

Lényegesnek bizonyult a program sajtónylátnossága, hiszen nagy figyelem kíséri.

A program előkészítése során meghatározták a digitalizálandó gyűjteménycsoportokat, majd hét munkacsomagra osztották a teendőket, megfelelő konzultációkat és tapasztalatcseréket bonyolítottak le, kiválasztották a programban részt vevő hetven munkatársat, és elvégezték a szükséges tesztfeladatokat is. Maga a digitalizálás 2011 tavaszán kezdődött meg.

Ezután a szerző, a program felelőse részletes képet ad a munkafolyamatokról, beleértve a digitalizált könyvek minőségellenőrzését, a tárolási kapacitás biztosítását és a metaadatok generálását.

2012 nyarától már az ÖNB folyamatosan lehetővé teszi a könyvek elérését, és más szolgáltatásokat is tervez, amelyek a kutatók igényeit is kielégítik majd. (Az ABO program nyomon követhető a www.onb.ac.at/austrianbooksonline/ címen.)

(Murányi Lajos)

151/2012

SCHÄFFLER, Hildegard – SEIDERER, Birgit: Digitalisierung im urheberrechtsgeschützten Raum - das Projekt Digi20 **In:** Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 58. (2011) 6., p. 311-315.

Res. angol nyelven

Szerzői jogilag védett művek digitalizálása - a Digi20 projekt

Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Jogszállítás - más területről; Szakirodalom; Szerzői jog

A retrospektív digitalizálás más területeivel összehasonlítva jelentős hiány mutatkozik a 20. és 21. századi tudományos monográfiák és gyűjteményes kötetek digitális kiadásában. A Digi20 projekt kísérlet arra, hogy szerzői jogilag védett irodalmat nyílt hozzáféréssel elérhetővé tegyenek. A tanulmány bemutatja a jogi keretrendszert és a módszertani elgondolásokat, amelyeken a projekt alapult. Ezenkívül a konkrét megvaló-

sítást is leírja a tartalom, a digitalizálás és az online publikálás tekintetében. Összességében ez a projekt alkalmasnak tűnik további területekkel való bővítésre és más jogi konstellációkra való átültetésre.

(Autoref.)

Lásd még 155

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 95, 107, 121, 127, 137, 142

Információ- és kommunikációs technológia

152/2012

KANE, Danielle – SCHNEIDEWIND, Jeff: QR codes as finding aides : linking electronic and print library resources. – Bibliogr. **In:** Public services quarterly. – 7. (2011) 3/4., p. 111-124.

QR-kódok az elektronikus és nyomtatott források összekapcsolására

Elektronikus dokumentum; Gépi információkeresés; Információtechnológia; Marketing

A Kaliforniai Állami Egyetem Irvine-ben lévő campusának könyvtári rendszerében vizsgálatot kezdtek az okostelefonok által is olvasható QR-kódokkal. (A QR-kód vagy mobilkód valójában kétdimenziós vonalkód, az első verziót a japán Denso Wave cég fejlesztette ki 1994-ben, de azóta már szabad licencű változata is van). Használata még Amerikában is viszonylag új, speciális olvasókészülék kell hozzá, bár egyes vonalkóдолvasók is képesek lehetnek az olvasásukra.

A QR-kódok alkalmasak rá, hogy szöveget, SMS-eket és weblinkeket foglaljanak magukban. A cikk említi az AR (Augmented Reality) kódot is, amely a fizikai világunkat hanggal, grafikával, olykor GPS-adatokkal egészíti ki. Ebben az értelemben a QR mintegy kapocs a fizikai és az online világ között. Irvine-ben arra voltak kíváncsiak, hogy hogyan lehetne jobban kiszolgálni az okostelefonnal rendelkező használókat.

A könyvtár munkacsoportot alakított az ET (Emerging Technologies, új technológiák) alkalmazási lehetőségeinek felmérésére. Az ET-team évente fejlesztési tanulmányban foglalja össze a következő esztendőben elérendő célokat, a QR-kódokkal kapcsolatos munka 2010/11-ben volt a fókuszban. Ebben részt vett egy állományfelelős, egy grafikus, két szakreferens és egy projektmenedzser. Az első fázis után egy webprogramozó és újabb két szakreferens is csatlakozott a munkacsoporthoz.

A könyvtár a Google Analytics segítségével követte nyomon az online forgalmat. A 2011. április 18-tól május 18-ig terjedő időszakban 3150 mobil használatot regisztráltak.

Elveket dolgoztak ki a kiválasztott állományrészeknél kihelyezendő plakátokkal kapcsolatban (ezek a feliratok ismertették a kódok használatát, válaszoltak a feltételezett kérdésekre). A két terület a vizuális művészetek és a matematika voltak. Az elsőben a kóddal be lehetett hívni a kongresszusi könyvtári jelzeteknek a szakterületet érintő felosztását, a matematikai részlegben pedig a Springer kiadó e-könyveinek listáját lehetett megjeleníteni.

A kódokat különféle fórumokon népszerűsítették, a plakátokon rajta volt a könyvtári weboldalhoz vezető, mobiltelefonra optimalizált nagyméretű QR-kód. Ezeket a plakátokat a tárlókon és a liftekben is kifüggesztették. A kódokat a könyvtár Facebook oldalára is feltették, és azokat a könyvtárismertető foglalkozásokon is tárgyalták.

A projekt értékelése során különféle lehetőségeket vettek számításba, például a könyvtári

visszajelzések oldalának elemzését a Google Analytics segítségével.

Az előzetes kutatás végén az eredmények bátorítóak voltak. A második fázisra a programozó kialakított egy kódadatbázist, amelynek segítségével a campuson kívüli forgalom is egy doménen keresztül bonyolódik, s így számlálhatóvá vált. Az ET-team összeállított egy témaköri kalauzt a QR-kódokra, meghatározásokkal és magyarázatokkal. A könyvespolcokon (a polcok végénél) részletes tájékoztatókat helyeztek el, ahol az QR-kódok az e-könyvekre és folyóiratokra mutattak

A QR-kódokkal kapcsolatos projekt alapján több stratégiai elv körvonalazódott:

- olyan QR linkeket kell alkalmazni, amelyek a hozzáférés helyén jelentkező igényeket elégitik ki;
- nem kell az egész könyvtárat QR-kódokkal beborítani, mert ez megszokottá és unalmasá teszi őket;
- a hagyományos és az elektronikus anyagokat lehetőleg mobiltelefonra optimalizálva kell összekapcsolni;
- minden felhasznált dokumentumtípust és minden QR-kódot tesztelni kell, mielőtt elkezdjük használni őket;
- a QR-kód mellett hagyományos linkeket is ajánlatos alkalmazni (és ezek legyenek rövidítettek), hogy QR leolvasó nélkül is boldogulni lehessen.

A menet közben felfedezett problémákat összegyűjtötték, de ezekkel a projekt ideje alatt nem volt energiájuk foglalkozni. Kiderült, hogy a lazább megközelítés nem hozott megfelelő használói visszajelzést, ezeket a jövőben szisztematikusabban kívánják összegyűjteni. A kommunikációs csatorna összpontosítása révén jól tudták követni az adatforgalmat, de még nem világos, hogy maguk a használók mennyit kaptak az új szolgáltatástól, és mennyire csak az újdonság varázsa miatt használták. A kísérleti fázis azonban mindenképpen eredményesnek bizonyult, amely alapján előbbre léphetnek.

(Mándy Gábor)

153/2012

GABEL, Laine [et al.]: Project iPad : Investigating tablet integration in learning and libraries at Ryerson University **In:** Computers in libraries. – 31. (2011) 7., p. 17-21.

iPad projekt a Ryerson Egyetem könyvtárában

Egyetemi hallgató; Esettanulmány; Információtechnológia; Szolgáltatások használata

2010-ben az Apple iPad megjelenése forradalmasította a táblagép technológiát. A torontói Ryerson Egyetemen arra keresték a választ, hogyan segítheti ez az eszköz a diákok mindennapi egyetemi tanulmányait.

A projektben négy diák vett részt. Nekik vásároltak egy-egy iPadet, hozzá alkalmazásokat. A feladatuk annyi volt, hogy használják az eszközt, heti rendszerességgel számoljanak be a tapasztalataikról egy blogon, és havonta egyszer vegyenek részt egy megbeszélésen, ahol megvitatják, milyen irányban folytassák a kísérletezést. A projekt végén megtarthatták az eszközt. A négy résztvevőt motivációs levél alapján választották ki. A projekt lehetőséget teremtett a résztvevőknek arra, hogy új utakat keressenek az egyetemi tanulmányaik és mindennapjaik szervezésére.

A blogbejegyzések alapján összegezhetők a diákok főbb tapasztalatai. Az iPad nagy előrelépés a laphoz képest, elsősorban az érintőképernyő, a gyors indítás és az akkumulátor hosszú (10 órás) élettartama miatt. A tananyagok digitalizálásával és megfelelő formába konvertálásával utazás közben is lehet tanulni. Az eszköz minden résztvevő egyetemi tanulmányait a papír nélküliség irányába mozdította. A külső adatok elérésére a Dropbox, az idő hatékony menedzselésére a naptár alkalmazás nyújtott lehetőséget.

Minden diák különböző oldalról közelített a technológiához. Egyikük azt emelte ki, hogy az iPad segít a jegyzeteit, az olvasmányait és az idejét megfelelően szervezni. Egy másik a pedagógiai hatásokat emelte ki, szerinte ez demokratizálja a tanulási folyamatokat, nagyobb teret enged a közösségi tanulásnak. Egy hall-

gató az iPad nyomtatott könyvre tett hatásával kapcsolatos gondolatait osztotta meg. Egy diák pedig elsősorban a hordozhatóságban látja az eszköz előnyét.

A könyvtári kutatásban való használhatóságról is gyűjtöttek tapasztalatokat. Mindenki egyetértett abban, hogy a laptop alkalmasabb az iPadnél a kiterjedt online könyvtári kutatómunkára. Egyre növekszik az igény a hordozható eszközökön lévő tartalmakra. Sok könyvtár korán elkezdte az iPadek kölcsönzését is. Ez elsősorban rövid 2 órától 2 hétig terjedő kölcsönzési időszakot jelent. A diákok pozitívan viszonyultak egy ilyen szolgáltatás lehetőségéhez.

A projekt kezdeti szakaszában úgy gondolták, hogy minden iPadre ugyanazokat az alkalmazásokat telepítik, de hamar kiderült, hogy a diákoknak hasznosabb egy ajándékutalvány, aminek a terhére maguk választhatják ki a szükséges szoftvereket. Így jobban személyre szabhatták az eszközt.

A projekt fejleményeinek dokumentálására az Elgg tartalomkezelő és közösségi szoftvert használták. Ezen keresztül lehetett blogolni, a bejegyzésekhez hozzászólni, megszervezni a találkozót, megosztani a hivatkozásokat és megvitatni a tapasztalatokat.

A projekttel alapvetően elégedettek a könyvtárosok. Ha még egyszer belefognának ugyanebbe, akkor viszont nagyobb költségvetéssel, több résztvevővel és táblagéppel tennék. Más eszközök kipróbálására is szükség lenne. Összességében úgy találták, hogy a táblagép jelenleg még luxustechnológia, a többség egyelőre nem rendelkezik ilyennel a mobiltelefonon és a laptopon kívül. Ugyanakkor igencsak hasznos eszköz lehet az egyetemi tanulmányok támogatására.

(Tóth Máté)

Lásd még 102, 103, 106, 130, 137, 138, 139, 140

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

Lásd 87

Elektronikus könyvtár

154/2012

CULLEN, Rowena – CHAWNER, Brenda: Institutional repositories, open access, and scholarly communication : a study of conflicting paradigms. – Bibliogr. **In:** The journal of academic librarianship. – 37. (2011) 6., p. 460-470.

Intézményi repozitóriumok, nyílt hozzáférés és a tudományos kommunikáció

Elektronikus publikáció; Felmérés; Felsőoktatási intézmény; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Publikálás-tudományos kiadványoké

Az elmúlt évtized nyílt hozzáférés mozgalma, és ennek részeként az egyetemek és felsőoktatási könyvtárak által kifejlesztett intézményi repozitóriumok nyílt kihívást jelentettek a hagyományos tudományos kommunikációs rendszer számára. Ez a cikk a repozitóriumok növekedését vizsgálja világszerte, és összegzi a felsőoktatási világ válaszait az intézményi repozitóriumokra. Beszámol a felsőoktatási kör-

ben végzett új-zélandi vizsgálatról, amely rávilágít a hagyományos tudományos kommunikációs rendszer elvei és előnyei közötti ellentmondásra, valamint a nyílt hozzáférés pozitív oldalaira. Végül módszereket javasol, amelyek segítségével a felsőoktatási könyvtárak csökkenthetik a két paradigma közötti konfliktust.

(Autoref.)

155/2012

HUWE, Terence K.: HathiTrust's ascendance as a web-level digital library **In:** Computers in libraries. – 31. (2011) 8., p. 32-34.

A HathiTrust mint webes digitális könyvtár felemelkedése

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár

A Google ambiciózus digitalizálási tevékenysége mellett a 2000-es évek második felében jelent meg és egyre inkább előtérbe került egy másik vállalkozás, a HathiTrust munkája. A vállalkozás a felsőoktatáshoz és a kutatáshoz kötődik, széles körű együttműködés jellemzi. Létrehozását a Michigan Egyetem vetette fel. Induló partnerei a Committee on Institutional Cooperation (CIC) tagjai, a California, a Virginia, a Columbia és a Yale Egyetemek, valamint a New York Public Library voltak. Tagjainak száma már meghaladja az ötvenet. A többmillió gyűjtemény erősen épít a Google, az Open Content Alliance és az Internet Archive által végzett digitalizálási eredményekre; létrehozásában és működtetésében kitüntetett szerepe van a könyvtáraknak.

A projektek háttéréül szolgáló széles körű együttműködés azt bizonyítja a döntéshozók és a polgárok számára, hogy a könyvtáraktól értéket kapnak a befektetett pénzükért. A szerzői jog jövőjéről szóló vitában a könyvtárosok is hallatták a hangjukat a médiában és a politikában egyaránt, a használók és a méltányos használat védelmében. A HathiTrust igyekszik megtalálni az egyensúlyt a hozzáférés, valamint a szerzők és kiadók érdekei között. Célja a digitális gyűjtemény megőrzése a jövő felhasználói számára, az oktatás és a társadalom javára.

2011 májusában a California Digital Library bejelentette, hogy a California Egyetem öt campusán elérhetővé tették a HathiTrust „haladóknak szánt” szolgáltatásait. A Shibboleth program segítségével a könyvtárhasználók adott helyeken digitális objektumok, köztük könyvek teljes szövegének letöltését kezdeményezhetik licencek alapján. A digitális könyvtár összes funkcióját lehet használni hálózati szinten. A szolgáltatásokat az e-tanulási környezet és az e-repozitóriumok keretében is igénybe vehetik, de mód nyílik szövegbányászatra is – minimális emberi beavatkozás mellett.

A HathiTrust új lendületet adott a digitális könyvtári kutatásoknak. A közeljövőben várhatóan a következőkkel foglalkoznak majd: online tájékoztatás, észrevételek és ajánlások beküldési lehetősége, az akadémiai tartalom gondozása a kutatás minden fázisában (a megfelelő egyetemi intézményekkel együttműködve).

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 110

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

156/2012

DAY, Colin: How ownership affects the growth strategies of scientific journals. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 63. (2011) 5., p. 445-463.

Mennyiben befolyásolja a tulajdonos a tudományos folyóiratok növekedési stratégiáját?

Folyóiratkiadás; Nonprofit szervezet; Sajtótörténet-egyetemes; Szakirodalom -közgazdasági

A cikk azt vizsgálja, miképpen növekedtek a folyóiratok az 1950-től 2000-ig tartó időszakban, hogy be tudják fogadni a tudományos cikkek növekvő mennyiségét, és mennyire különbözött a profitra törekvő és a nonprofit kiadók stratégiája egymástól.

A vizsgálat során közgazdaság-tudományi folyóiratokkal dolgozva gyűjtöttek adatokat, ezeket elemezték évtizedenként; az újonnan indult folyóiratok első számaiban nézték a következőket: megjelenési gyakoriság, a közreadott cikkek száma és az egyes lapszámok terjedelme. Az egyes folyóiratokat a három tulajdonosi kategória

valamelyikébe sorolták be, és az egyes kategóriákra nézve elemezték a kiadók növekedéssel kapcsolatos elképzeléseit.

Összességében a kiadók elsősorban újabb folyóiratok indításával és az évente kiadott számok növelésével próbálkoztak: ebben már lényeges különbség mutatkozott a profitra törekvő és a nonprofit kiadók gyakorlatában. Előbbiek sokkal több új folyóiratot indítottak, növelték a megjelenés gyakoriságát, de az egyes számok terjedelmét csökkentették. Ezzel szemben a nonprofit kiadók kevesebb új lapot indítottak, és nem növelték az évente megjelenő számok mennyiségét, de az egyes számokban módszeresen több cikk jelent meg.

A tudományos irodalmi termés mennyiségének általános növekedése mögé tekintve elemezni lehet, miképpen használták fel a kiadók a rendelkezésre álló eszközöket (új folyóiratok indítását, a gyakoribb megjelenést és a terjedelmnövelést) arra, hogy helyet adjanak az egyre növekvő számban születő cikkeknek. Rendkívül eredeti módon mutatja be a cikk, mennyire másfépp élte ezzel az eszközzel a profitra törekvő és a nonprofit kiadó.

(Autoref. alapján)

Lásd még 88, 121

Az ismertetett cikkek forrásai

American libraries (US)

Aslib proceedings (GB)

Bibliotekarz (PL)

Bibliotekovedenie (RU)

Bollettino AIB (IT)

BuB (DE)

Bulletin des bibliothèques de France (FR)

Cataloging & classification quarterly (US)

42. (2011) 11/12.

63. (2011) 5.

(2011) 7-8.

(2011) 5.

51. (2011) 3.

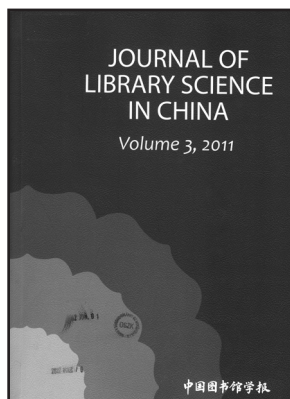
63. (2011) 10., 11-12.

56. (2011) 6.

49. (2011) 5., 6.

Collection management (US)	36. (2011) 4.
College & undergraduate libraries (US)	18. (2011) 4.
Computers in libraries (US)	31. (2011) 7., 8., 9., 10.
Čtenář (CZ)	63. (2011) 11.
Education for information (I)	28. (2010/2011) 2-4.
The electronic library (I)	29. (2011) 6.
IFLA journal (I)	37. (2011) 4.
Information outlook (US)	15. (2011) 8.
The journal of academic librarianship (US)	37. (2011) 6.
Journal of access services (US)	8. (2011) 4.
Journal of documentation (GB)	67. (2011) 4., 5.
Journal of information science (GB)	37. (2011) 6.
Journal of librarianship and information science (GB)	43. (2011) 4.
Journal of library administration (US)	51. (2011) 7-8.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	62. (2011) 9., 11, 12.
Journal of web librarianship (US)	5. (2011) 4.
Knižnica (SK)	12. (2011) 11-12.
Knowledge organization (I)	36. (2010) 4.
LIBER quarterly (I)	21. (2012) 2.
Library hi tech (US)	29. (2011) 4.
The library quarterly (US)	81. (2011) 4.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2011) 10., 12.
New review of information networking (GB)	15. (2011) 1.
Online information review (I)	35. (2011) 4.
Poradnik bibliotekarza (PL)	(2011) 10.
Program (GB)	45. (2011) 4.
Public library quarterly (US)	30. (2011) 4.
Public services quarterly (US)	7. (2011) 3/4.
The reference librarian (US)	52. (2011) 4.
Revista española de documentación científica (ES)	34. (2011) 4.
Scandinavian public library quarterly (Sx)	44. (2011) 4
The serials librarian (US)	61. (2011) 3-4.
Technical services quarterly (US)	28. (2011) 4.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	58. (2011) 6.

Két új időszaki kiadvány a Könyvtártudományi Szakkönyvtár gyűjteményében

Journal of Library Science in China

A Library Society of China és a National Library of China angol nyelvű, éves megjelenésű szakfolyóirata (vagy inkább évkönyve?) nemrég érkezett a Könyvtártudományi Szakkönyvtárba a nemzetközi cserekapcsolatok révén.

A JLSC szerkesztőségének munkáját 17 tagú nemzetközi szerkesztőbizottság segíti; a névsorban az angol, új-zélandi, holland és ausztrál kollégák neve között a szakirodalomból jól ismert Michael Gormanét (California State University) is ott találjuk.

A 2009-ben indult lektorált folyóirat az 1957 óta működő, azonos című tudományos szakfolyóirat angol nyelvű változata. Létrehozásával az volt a közreadók célja, hogy egyfelől fórumot adjanak a kínai könyvtáros és informatikus szakembereknek, a könyvtárosképzés résztvevőinek, oktatóknak, diákoknak és kutatóknak, másfelől, hogy munkásságuk eredményeiről, a legújabb kutatásokról és fejlesztésekről tájékoztassák a nemzetközi szakmai világot is. A folyóirat rovatai: Kutatási jelentések; Szemlék (könyvismeretetések), Vitaanyagok, Kronológia az előző év szakmai eseményeiről.

HUNDERT – Jubiläumsmagazin der Deutschen Nationalbibliothek

A 2012. március 2-án kelt sajtóközlemény szerint a *Hundert* a Német Nemzeti Könyvtár százéves fennállása alkalmából megjelenő jubileumi folyóirat címe, amely négy alkalommal fog megjelenni 2012 márciusa és októbere között.

Az első szám központi témája a nyelv (Sprachraum). A folyóirat a Német Nemzeti Könyvtár jubileumi honlapján olvasható (http://www.dnb.de/DE/100Jahre/100Jahre_node.html) vagy meg is rendelhető nyomtatott formában. (A folyóiratot térítésmentesen megküldik az érdeklődők számára.) A honlapon megtalálható a rendezvénynaptár is olyan eseményekkel, mint a tavaszi lipcsei és az őszi frankfurti könyvvásár vagy az „Egy évben születünk” (Wir sind ein Jahrgang) akcióprogram, valamint számos információ a nemzeti könyvtárról és a jubileumról.

Az első szám Herfried Münkler politológus és Sybille Berg író nő tanulmányával, Armin Burkhardt professzor, a Német Nyelvért Társaság elnöke hosszabb interjújával indul, ezt követi a könyvtár történetének első része (1912-től 1937-ig), majd két könyvtáros munkatárs és az olvasók rövid portréival zárul az első szám.

A következő tematikus számokat a hangzásnak (Klangraum), a gondolkodásnak (Denkraum) és az olvasásnak (Leseraum) szentelik, és a nemzeti könyvtár gyűjteményeit, feladatait más és más megközelítésben mutatják meg. (Ezek a számok májusban, júliusban és októberben látnak napvilágot.)

Információk az évfordulóhoz

1912. október 3-án Lipcsében alapították a német nemzeti könyvtárat (*Deutsche Bücherei*). A második világháború után, Németország kettéosztása nyomán jött létre Frankfurt am Main székhellyel a „másik”, a nyugati nemzeti könyvtár (*Deutsche Bibliothek*) a német emigráció archívumával (*Deutsches Exilarchiv* 1933-1945) együtt, amihez az 1970-ben létesült (2010-ben Lipcsébe költözött) német zenei archívum (*Deutsches Musikarchiv*) is tartozott. A mainzi könyv- és írástörténeti múzeum 1950 óta a lipcsei nemzeti könyvtár része. A rendszerváltáskor, a két ország egyesítésekor a két intézmény is egyesült, és 2006 óta a *Deutsche Nationalbibliothek* nevet viseli.